ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
SLOVANSKÝ ÚSTAV

SLAVIA

časopis pro slovanskou filologii

Ročník XXIV PRAHA 1955 Sešit 2-3

OBSAH

ČLÁNKY:

MATERIÁLY:

KRITIKY A REFERÁTY:

ZPRÁVY:

K počátkům knižní vzdělanosti u Slovanů

K. Horálek

Otázka počátků knižní vzdělanosti u Slovanů se v novější době stala předmětem úvah několika badatelů v Sovětském svazu i v zemích lidových demokracií. Tyto pokusy vesměs usilují o marxistické řešení otázky. Dosavadní práce přinesly již pozoruhodné výsledky, ale nedospělo se k řešení problému ani v základních otázkách. Došlo také k dosti ostrým diskusím, v nichž zastávali marxisticky orientovaní slavisté stanoviska někdy i úplně protichůdná. Jako příklad je možno uvést názory bulharského badatele E. Georgieva, podle něhož bylo u jižních Slovanů rozvito písemnictví již před Konstantinem a Metodějem, při čemž se používalo cyrilice (jež vznikla postupným přizpůsobováním řeckého písma slovanským potřebám), a sovětského badatele P. Ja. Černycha, který počítá s podobnou situací u východních Slovanů, ale vidí předcyrilometodějské písmo v hlaholici. Georgiev vyložil své názory rusky v práci *Slavjanskaja pis'mennosť do Kirilla i Mefodija.* Sofija 1952, BAN. Černych vyložil své stanovisko v stati *Kuľtura drevnej Rusi.* — Svérázné stanovisko zastává v otázce slovanského písma v době předcyrilometodějské L. P. Jakubinskij v knize *Istorija drevnerusskogo jazyka.* Moskva 1953.

Jsem přesvědčen, že v některých zásadních věcech lze již dnes dosáhnout shody, a to za předpokladu, že vyjdeme ze správného obrazu celé společenské a kulturní situace, v níž se Slované v době počátku knižní vzdělanosti nacházeli.

Mnoho se nám ujasní již tím, že se na otázku počátků knižní vzdělanosti Slovanů podíváme se širšího světového nebo aspoň indoevropského hlediska. Zde nepotřebujeme příliš mnoho speciálních znalostí k tomu, abychom zjistili, že Indoevropané dospívají k vyšším formám vzdělanosti, k nimž patří také užívání písma, nejdříve v jižních oblastech svých sídel. A protože celkem není pochyby o tom, že Indoevropané ani v oblasti středomořské a v oblasti na východ odtud až do Indie netvoří obyvatelstvo původní a že tu máme dosvědčenu vyšší vzdělanost již v době před příchodem Indoevropanů, nemůžeme se vyhnout závěru, že Indoevropané dospěli k vyšším formám kultury a ke knižní vzdělanosti při přechodu k třídní společnosti v době, kdy se dostali do styku se starými kulturami v středomořské oblasti a v přilehlých oblastech na východ odtud až do Indie.

Tato indoevropská situace je školský příklad toho, že společenský a kulturní vývoj lidstva neprobíhá stejnoměrně a že i v ethnických celcích, jež

jsou vázány jazykovým příbuzenstvím, může dojít k značné kulturní diferenciaci, jestliže se tyto celky vyvíjejí za různých podmínek.

Společenský a kulturní vývoj Indoevropanů nám také pěkně ukazuje, jak důležité jsou pro kulturní vzestup styky s oblastmi, kde se již dospělo k vyšším formám vzdělanosti. Není třeba pochybovat o tom, že lidstvo ve všech končinách světa podléhá stejné vývojové zákonitosti a že každá větev může sama dospět na úroveň větví ostatních, ale skutečnost je zpravidla taková, že méně vyspělé oblasti přejímají hotové kulturní hodnoty z oblastí vyspělejších a jejich společenský vývoj se tak urychluje.

Pokud jde o knižní vzdělanost, je známá věc, že na př. Řekové přejali písmo, nikoli ovšem bez různých modifikací, od Foiničanů,[1]) stejně pak zase později přejali písmo Římané od Řeků, Germáni od Řeků a Římanů atd. Dnes již samozřejmě nikdo nesmí ani pomyslet na to, že by germánské runy byly nějakým starým písmem, které si Germáni vytvořili sami a nezávisle a že na tom neměl styk s římskou kulturou žádný podíl. Pokud jde o germánské Góty, máme tu názorný příklad toho, jak důležitá je pro rozvoj knižní vzdělanosti zeměpisná poloha a bezprostřední kulturní styky. Gótské písmo vzniká v době, kdy Gótové dleli v oblasti vlivů řecké kultury, na základě písma řeckého a z runové abecedy přejímá jen několik málo prvků. Podobná zjištění lze dělat také v jiných oblastech, kde se Indoevropané dostávali do styku s vyspělejšími kulturami. Je velkou zásluhou české vědy v osobě akademika H r o z n é h o, že byl takový kulturní vývoj poznán v oblasti maloasijské i jinde. Pokud jde o kulturu hethitskou, máme tu sice ne dost jasný případ zvláštního písma hieroglyfického, ale to je doloženo zatím jen mladšími památkami, než jsou texty klínopisné, v nichž Hethité navazují přímo na kulturu assyrsko-babylonskou.

Podobné jevy kulturního vývoje můžeme sledovat ještě v dnešní době, a to především na území Sovětského svazu, kde socialistické zřízení poskytuje kulturně opožděným národům a národnostem možnost zapojit se rychle do kulturního soutěžení s národy, které dospěly k vyšší vzdělanosti již dříve. Poměry v Sovětském svazu jsou s hlediska obecné zákonitosti kulturního vývoje lidstva poučné v jedné důležité věci. Kulturně pokročilé národy mohou kulturní vymoženosti národům či národnostem zaostalejším přinášet samy. S podobnými jevy se setkáváme ve světových dějinách také v starších dobách, ale v srovnání s poměry v SSSR je tu jeden veliký rozdíl. Zatím co v starších dobách jinde přicházely a přicházejí vyspělejší národnosti či národy k národnostem méně vyspělým a nabízely jim některé kulturní vymoženosti za cenu politického poddanství a hospodářského vykořisťování, poskytuje se v Sovětském svazu kulturní pomoc zaostalejším oblastem nezištně podle zásad socialistického humanismu.

V kulturním vývoji lidstva nejsou ovšem řídkým zjevem ani případy,

---

[1]) Podle akad. Vl. G e o r g i e v a je tu základem písmo krétské. Srovnej článek *Proischoždenije alfavita,* Voprosy jazykoznanija 1 (1952), č. 6, 48—83.

kdy v přebírání a v přizpůsobování hotových kulturních hodnot vyvíjejí kulturně opožděné kmeny či národnosti samy iniciativu. V takových případech došly již kmeny nebo národnosti samy do takového stadia společenského vývoje, kdy si uvědomují potřebu nových forem kulturního života, kdy toho společenské potřeby samy vyžadují. Pokud pak jde přímo o knižní vzdělanost, může se stát její potřeba naléhavou mimo jiné v souvislosti se vznikem třídní společnosti a státní organisace. V dějinách Indoevropanů se však setkáváme i s jinými případy. Užívání písma na př. může předcházet vytvoření státní administrativy, jak tomu bylo na př. u Germánů, kteří užívali runového písma k účelům kultickým. V takových případech má ovšem užívání písma ještě značně výlučný ráz, má malý význam pro kulturní život společnosti.

V dějinách Indoevropanů, kteří si osvojili knižní vzdělanost až v době rozkladu otrokářského zřízení, má důležité místo šíření křesťanství. Křesťanství mělo velký význam při upevňování feudalismu. Někdy bývá křesťanství přímo definováno jako ideologie feudalismu. Tak si vede na př. bulharský historik Burmov[2]) v kritickém rozboru prací, které se snaží posunout počátky knižní vzdělanosti u jižních Slovanů do doby předcyrilometodějské. Myslím, že křesťanství není možno chápat jen jako feudální ideologii, třebaže nesporně přispělo k rozkladu otrokářského systému a bylo rozvoji feudalismu příznivé. K rozvoji a upevnění feudalismu mohou však přispět i jiné náboženské ideologie, než byla křesťanská. K podrobnějšímu osvětlení této otázky bude třeba zase širšího srovnávacího záběru. Ten pak také ukáže, že společenské podmínky šíření knižní vzdělanosti v souvislosti s přijetím křesťanství nebyly úplně stejné na př. u Koptů, Armenů a Gruzínců a jiné zase ještě na území říše západořímské a v oblastech přilehlých a konečně také u Slovanů, a to již proto ne, že jde o historické události z dob různých, kdy bylo odlišné postavení příslušných provincií k otrokářské velmoci římské říše a jejích pokračovatelek.

Pokud jde přímo o Slovany, chybí tu naprosto přesvědčivý materiál, který by svědčil pro soustavné užívání písma již v době pohanské. Ani přijetí křesťanství však nemá všude u Slovanů pro rozvoj knižní vzdělanosti stejné důsledky. Zde záleží především na tom, jde-li o Slovany organisované ve vlastním státě nebo o slovanské poddané států jiných. U Slovanů, kterým se nepodařilo vytvořit vlastní stát, se rozvoj knižní vzdělanosti velmi opožďuje. To je dobře vidět na poměrech lužických a také slovinských. Lze přímo říci, že knižní vzdělanost se nejrychleji rozvíjí tam, kde se stává přímo záležitostí státních potřeb.

Bylo by však nesprávné tvrdit, že již sama existence státu užívání písma nutně vyžaduje. Některé slovanské státy vznikly již před přijetím křesťanství, ale o užívání písma tu nic určitého nevíme. Pro raně feudální

---

[2]) Srov. Istoričeski pregled 10 (1954) 36—52; odpověď E. Georgieva na str. 82 n.

státy je pak příznačné, že se ještě po přijetí křesťanství mohou obejít bez své vlastní knižní vzdělanosti. Velmi názorný příklad nám po této stránce poskytuje stát polský. Tato mocná politická organisace existuje několik staletí bez vlastního písemnictví. Vyšší státní administrativa se opírá o mezinárodní latinu, jež je zároveň jazykem církve. Kulturní dialekt, jehož se užívá ve vyšších kruzích hlavně v sídelním městě, stává se základem pro spisovnou polštinu teprve ve 14. století. Podobné poměry byly ostatně i v Čechách, když se tu přestalo koncem 11. století užívat církevní slovanštiny. Národní písemnictví se tu však rozvíjí o něco dříve.

Taková situace ovšem nevylučuje, že při nějaké zvláštní příležitosti vzniknou také zápisy v jazyce domácím. Tu je však třeba lišit případy, kdy takový text pořídí někdo cizí, třeba na popud vládnoucích činitelů, od případů, jež již lze považovat za pokusy o původní literární tvorbu. V době, kdy se v Čechách a v Polsku a také v jiných zemích užívalo v písemnictví latiny, mohly vznikat různé pomocné texty náboženské pro potřebu širších vrstev. Je-li latina oficiálním jazykem státní administrativy a církve (v církvi pak zároveň jazykem liturgickým), neznamená to, že se jako jazyka jednacího neužívá vůbec jazyka domácího a že se bez jazyka domácího může také úplně obejít církev. Církev se nemůže obejít bez elementárních textů srozumitelných širším vrstvám (modlitby, formule) a pomocné texty se mohou stát také důležitou pomůckou kazatelům. Ale překlady modliteb a formulí lze tradovat také jen ústně, a to tím spíše, že širší vrstvy zůstávají negramotné a mohou se předepsané texty učit nazpaměť jen z poslechu. Také kazatel se může obejít bez zápisu v jazyce národním, jestliže dovede pohotově překládat zápisy latinské.

Překlady elementárních náboženských textů existovaly u některých Slovanů patrně již v době předcyrilometodějské. Tak tomu bylo hlavně u západních Slovanů. Novější bádání sneslo pro to přesvědčivé doklady. Fakt, že se zápisy takových textů zachovaly až z doby hodně pozdní, svědčí celkem jasně o tom, že se dříve pomocné náboženské texty tradovaly jen ústně. O tom, že nějaké zápisy v starší době také existovaly, není třeba pochybovat, ale takové zápisy není ještě třeba považovat za vlastní počátky knižní vzdělanosti u Slovanů. Zpravidla to bývaly patrně jen zápisy cizích misionářů a kněží pro jejich vlastní potřeby a s čtenáři mezi vlastními Slovany se v takových případech ani nepočítalo.

S jediným jasnějším případem užívání písma u pohanských Slovanů se setkáváme na Rusi v 10. století. Je tu jednak starý epigrafický materiál (ovšem velmi skrovný), jednak jsou tu smlouvy s Řeky, zachované v slovanském znění v Povesti vremennych let. Zachované zápisy jsou cyrilské a již tento fakt svědčí jasně o tom, že pronikání písma na Rus počátkem 10. století souvisí s kulturními styky s říší byzantskou a bulharskou. Vidět v nápisech přímé svědectví knižní vzdělanosti nemůžeme. Jde spíše o svědectví obchodních styků s jihem než o doklad užívání písma v řemeslnickém prostředí na Rusi. Tato možnost je tím nepravděpodobnější, že nemá u Slo-

vanů obdoby ani v dobách hodně pozdějších. Pokud jde o smlouvy s Řeky, je to případ složitější, ale i zde jde celkem jasně o důsledek styků s Byzancí a Bulharskem. Zachované znění slovanské, je-li původní, svědčí o tom, že Rus disponovala již v první polovině 10. století písaři, obstarávajícími potřeby, jež vyplývaly z mezistátních styků. Důležitá je pro otázku smluv okolnost, že jejich jazyk je církevní slovanština přizpůsobená pro ruské prostředí (to platí zvláště o smlouvách starších). Církevněslovanský ráz smluv, zjištěný v novější době akademikem Obnorským, dobře vynikne srovnáním s jazykem Ruské pravdy. V jazyce smluv s Řeky nemůžeme vidět pokračování nějaké staré ruské tradiční knižní vzdělanosti, jde tu jasně o kulturní novum, vyplývající ze zvláštních poměrů 10. století, v krajním případě snad již také konce století devátého.[3])

V smlouvách s Řeky se také mluví o užívání písma pro potřeby jednotlivců při sepisování majetku a závětí Rusů dlících v cizině. Vyvozovat z toho běžné užívání písma na Rusi zase nemůžeme, a to již proto ne, že uzavírání písemných závětí není u Slovanů doloženo ještě dlouho později. I kdyby se však byly psaly právní dokumenty také přímo na Rusi v souvislosti s potřebami vnitřní administrativy a v souvislosti se soukromými potřebami vládnoucí třídy, nebylo by možno tento fakt vysvětlit jinak, než jako přínos kulturních styků se slovanským jihem. Cyrilice je tu svědectvím toho, že se na Rusi přejímá hotové písmo bulharské, nikoli snad písmo řecké, samostatně přizpůsobené pro potřeby východních Slovanů.

Nalezené cyrilské nápisy stejně jako okolnost, že jazyk smluv s Řeky je v základě církevní slovanština, mohou platit za svědectví toho, že hlaholice není východoslovanského původu. Kdyby zde bylo staré písmo hlaholské, bylo by nepochopitelné rané pronikání cyrilice, a kdyby zde byl starý domácí jazyk spisovný, bylo by těžko vysvětlitelné, proč se v státní administrativě v mezinárodních smlouvách užívá církevní slovanštiny. Ostatně v tom, že hlaholice v té podobě, jak ji máme v nejstarších památkách zachovánu, je jasně spjata s jižním prostředím. Některé zvláštnosti hlaholice svědčí jasně o tom, že je těsně svým původem spjata s bulharsko-makedonským prostředím. Hlaholice je také nadto promyšleným dílem filologicky dobře vyškoleného jednotlivce, a tím byl nepochybně Konstantin Soluňský. S předpokladem nějaké prahlaholice, kterou by byl Konstantin poznal u východních Slovanů a přizpůsobil pro staroslověnštinu, nemůžeme

---

[3]) S. P. Obnorskij pojednal o jazyce smluv s Řeky v stati *Jazyk dogovorov russkich s grekami*, Jazyk i myšlenije VI—VII, 1936, 79—104. Jazyk smluv s Řeky v právních formulích se odlišuje od jazyka Ruské Pravdy; srov. L. P. Jakubinskij, *Istorija drevne-russkogo jazyka*, Moskva 1953, 295—298; K. Horálek, *K otázce počátků knižní vzdělanosti u východních Slovanů*, Pražská universita moskevské universitě, Praha 1955, 65—72. O některých památkách epigrafických srov. F. V. Mareš, *Dva objevy starých slovanských nápisů*, Slavia 20 (1951) 497—514. — O nově nalezených nápisech na březových horách pojednávající tyto práce: A. V. Arcichovskij, M. N. Tichomirov, *Novgorodskije gramoty na bereste* I, Moskva 1953 a A. V. Arcichovskij, *Novgorodskije gramoty na bereste* II, Moskva 1954.

pracovat. Zde rozhodují nejen uvedená svědectví (nalezené cyrilské nápisy a jazyk smluv s Řeky), ale také obecná zákonitost kulturního vývoje.

Naprosto není možno vykládat v duchu theorie o východoslovanském původu hlaholice zprávu moravsko-pannonského Života Konstantinova o nálezu biblických knih, psaných ruskými literami, na cestách v říši chazarské. Akademik Nikoľskij vynaložil svého času mnoho důmyslu na to, aby tuto zprávu vyložil v duchu „slovanské“ theorie, ale jeho pokus byl právem odborníky odmítán. S hlediska marxistického je tento pokus naprosto nepřijatelný. Nemáme žádných svědectví o tom, že by bylo pronikalo křesťanství k východním Slovanům již v první polovině 9. stol. A i kdyby snad bylo pronikalo, byly by to ojedinělé pokusy misionářů, získat pro nové náboženství některého z východoslovanských náčelníků. Předpoklad slovanských křesťanů s vlastní náboženskou literaturou v prostředí chazarském je nepravděpodobný také proto, že Chazaři sami nebyli křesťané. Na severním pobřeží Černého moře byly sice řecké osady, ale s Řeky přicházeli východní Slované v starší době zřídka do styku. Kdyby byl Konstantin v chazarském prostředí skutečně nalezl slovanský překlad evangelia a žaltáře, nemohl by to být doklad pro vyspělé kulturní poměry mezi tamějšími Slovany, byla by to spíše nějaká místní zvláštnost, dílo nějakého podnikavého jednotlivce bez zvláštního praktického významu. Počítat s takovou nahodilostí při výkladu kulturních dějin východních Slovanů nemá smysl.

Bylo by možné nejvýše se ptát, proč zdomácnělo křesťanství na Rusi tak pozdě, když třídní společnost a státní organisace tu již dosti dlouho byly. O jakou náboženskou ideologii se východoslovanské státy v době před přijetím křesťanství opíraly? Bylo to patrně staré pohanství, přizpůsobené novým společenským potřebám. Lze-li považovat staré východoslovanské státní útvary za státy feudální, máme tu zase doklad toho, že křesťanství nebylo nezbytnou složkou feudální nadstavby. Lze-li tu vůbec mluvit o nějakém kulturním zpoždění, bylo by je možno uvádět v souvislost s normanským vlivem. Normanský živel mezi východními Slovany přispěl patrně k navázání kulturních styků se Slovany jižními (při válečných výpravách proti Byzanci), ale tyto styky zůstávaly povrchní, dokud tvořili Normané v ruském prostředí silnější složku. Křesťanství na Rusi zdomácňuje až v době, kdy jsou ruští Normané téměř úplně slavisováni. V této době také postupně přestávají válečné výpravy proti Byzanci, na jejichž organisaci měli Normané jistě rozhodující podíl. Tyto výpravy samy Rus hospodářsky (přes velké kořisti) spíše oslabovaly a také v materiální kultuře nevedly k vzestupu, příznivě působily jen na rozvoj válečnictví. Uvážíme-li však, že se křesťanství stává v slovanských státech, jež byly v přímém sousedství jiných křesťanských států, trvalou součástí třídní ideologie teprve v 2. pol. 9. století, nebude se nám jevit východoslovanské zpoždění nijak veliké. Není také třeba mít za to, že raný feudalismus byl na Rusi pro pozdější přijetí křesťanství méně vyspělý. V 11. století stojí již východoslovanská

knižní vzdělanost daleko před ostatními slovanskými literaturami, pokud již tenkrát existují.

O skutečnou knižní vzdělanost se však východoslovanský feudalismus opřel až po oficiálním přijetí křesťanství. V starší době má užívání písma jen příležitostný ráz bez ideologického dosahu. V době, kdy vznikají nalezené cyrilské nápisy a kdy se uzavírají smlouvy s Řeky, neexistuje na Rusi ještě literatura jako součást třídní ideologie. Ani právní normy nejsou patrně v 10. století ještě zapisovány. Ruská pravda, zredigovaná v zachovaném prvotním znění v 11. století, opírá se o starší zvykové právo (je do značné míry jen jeho písemným záznamem). Tradice užívání domácího jazyka jednacího byla však na Rusi tak silná, že přechází i do písemnictví a to se pak rozvíjí podle povahy literární produkce jednak v jazyce církevněslovanském, jednak v jazyce domácím. Zároveň vznikají také texty jazykově smíšené, a to jednak ruské se silnější příměsí církevněslovanskou, jednak církevněslovanské s přímesí ruskou. Církevní slovanština sama je ovšem východoslovanským potřebám přizpůsobována také, a to hlavně po stránce fonetické.

Východní Slované tedy přejímají nejdříve od jiných Slovanů písmo a pak i křesťanství se slovanskou literaturou, jež již tehdy byla velmi vyspělá a bohatá. Byla to jednak literatura cyrilometodějská celého období velkomoravského, jednak literatura prvního bulharského carství. V staroruské náboženské literatuře není zachováno nic, co by svými kořeny sahalo do doby před přijetím křesťanství a nebylo hotovým kulturním importem. Záhy však vznikají nové původní literární památky, a to nejen náboženské, ale i světské, z nichž některé mají vynikající úroveň.

Tak dospíváme k závěru, že rozvoj skutečné knižní vzdělanosti, k níž nutně patří samostatné pěstování literatury, souvisí také na Rusi s přijetím křesťanství. Vidíme tu zase šíření kulturních hodnot a také jejich rozvíjení a přetváření. Mohli bychom si položit otázku, jak by se byla knižní vzdělanost východních Slovanů utvářela, kdyby tu nebyla možnost příklonu k hotové a vypracované vzdělanosti církevněslovanské. Je celkem málo pravděpodobné, že by tu byla Rus šla podobnou cestou jako na př. Polsko. Těsnější styky s Byzancí by byly patrně stejně vedly k vzniku křesťanství na Rusi, takové případy měly v oblasti východních patriarchátů starou tradici.

A můžeme si také posléze položit otázku, do jaké míry církevní slovanština sama byla nutným produktem vývojové zákonitosti a do jaké míry je její existence spjata s výjimečnými okolnostmi, na prvním místě pak s individuálními zásluhami zakladatelů církevněslovanské vzdělanosti Konstantina a Metoděje. Celkem není pochyby o tom, že má do značné míry výjimečný ráz velkomoravské období církevněslovanské kultury. Kdyby nebylo velké horlivosti Konstantinovy a Metodějovy a kdyby jim nebyla poskytnuta Rostislavem možnost k působení na Velké Moravě (a také Ko-

celem v Pannonii), vypadalo by nejstarší období církevněslovanské literatury jistě jinak. Poměry v říši Rostislavově by se byly patrně utvářely podobně jako v Polsku. Na území říše bulharské by však byla patrně vznikla slovanská literatura křesťanská jako součást státní ideologie stejně, zase ve shodě s východní tradicí křesťanství, a to již za prvního bulharského carství. Odtud by se pak byla církevněslovanská vzdělanost dále šířila podobně, jak tomu bylo s církevněslovanskou vzdělaností, jež byla do Bulharska přinesena z Velké Moravy.

A můžeme se dokonce ptát, nemá-li církevněslovanská vzdělanost na Balkáně nějaké samostatné počátky, nezávislé přímo na literatuře období velkomoravského. Mezi literárními památkami není zachováno nic, co by bylo možno vykládat v tomto smyslu. Žádná literární památka nenese známky původu předcyrilometodějského. Jen některé jazykové prvky v staroslověnských památkách lze klást do starší doby. Jsou to hlavně některé náboženské i jiné kulturní termíny, ty jsou však zčásti také velkomoravského a pannonského původu. Z těch nelze usuzovat na nic jiného, než na to, že tu byly starší pokusy šířit mezi bulharskými Slovany křesťanství a pořizovat pro ně elementární náboženské texty (modlitby a formule). Tyto elementární texty byly však jistě tradovány jen ústně, zápisy, pokud vůbec existovaly, měly pomocný charakter a nebyly určeny přímo pro nové věřící. Byla tu tedy podobná situace jako v oblasti západoslovanské.

Z kulturních poměrů v oblasti balkánské nelze tedy nic vyvozovat ani pro existenci slovanského písma v době předcyrilometodějské. V novější době, jak již bylo naznačeno, snaží se bulharský slavista Emil Georgiev dokázat počátky cyrilice v době značně dřívější, než se dosud připouštělo, a to hlavně na základě rozboru obou slovanských abeced a jejich vzájemných vztahů. Závěry jeho zkoumání vyznívají v tom smyslu, že lze starý spor o prioritě jedné ze slovanských abeced přece jen rozhodnout ve prospěch cyrilice, i když snad ještě ne cyrilice té podoby, jak ji známe z nejstarších cyrilských památek. Tato předcyrilometodějská cyrilice však již měla podle Georgieva navíc proti řeckému písmu litery pro zvláštní slovanské hlásky.

Je třeba přiznat, že v otázce původu obou slovanských abeced je dosud hodně nejasného, ale o jejich existenci (ať již jde o cyrilici nebo hlaholici) v době předcyrilometodějské bude lze říci něco určitého teprve tenkrát, až bude objevena nějaká písemná památka přímo z této doby. Je však zcela nepravděpodobné, že by taková památka skutečně objevena být mohla. Slované (častěji spíše nějací cizinci v prostředí slovanském) mohli užívat písma již v době předcyrilometodějské, ale to byly jen nesoustavné pokusy, jež nevyžadovaly zvláštní úpravy používaných abeced cizích (řecké a latinské). Tuto situaci dobře vystihuje traktát mnicha Chrabra o slovanském písmu (pochází z poč. 10. stol.). Slované častěji užívali latinky a řeckého písma i v době, kdy již slovanské písmo existovalo, a to bez zvláštních úprav.

Větší výjimku tu tvoří (nehledíme-li k cyrilici a k hlaholici) jen Husova úprava latinky, ale i zde je jistá souvislost s církevněslovanskou grafikou. Existenci nějaké pracyrilice můžeme připustit jen v tom smyslu, že to byla řecká abeceda použitá pro slovanské potřeby. Doplňování hotových abeced pro slovanské potřeby je ve vývoji slovanské knižní vzdělanosti zjevem výjimečným a je vždy dílem tvořivého a filologicky vzdělaného jednotlivce.

Závěrem lze výsledky naší úvahy shrnout v tom smyslu, že se v počátcích knižní vzdělanosti u Slovanů nesetkáváme s ničím, co by se vymykalo celkovým poměrům u Indoevropanů. Slované patří k těm Indoevropanům, kteří zůstávají dlouho bez těch forem vzdělanosti, k nimž patří písmo, a dospívají k jeho soustavnému užívání teprve tenkrát, když se dostávají do těsnějšího kontaktu s oblastmi, kde užívání písma bylo již dlouho běžným zjevem. Tyto styky vyplynuly z vnitřních podmínek společenského vývoje Slovanů a v tom smyslu jsou i počátky knižní vzdělanosti důsledkem jejich vlastní kulturní situace. Obě slovanské abecedy vznikají v souvislosti s literární činností Konstantina a Metoděje, původním Konstantinovým písmem byla — to lze říci dnes se značnou mírou pravděpodobnosti — hlaholice, cyrilice vznikla doplněním řecké unciály novými literami, z nichž některé jsou prostě přejaty z hlaholice, většina ostatních pak vznikla úpravou příslušných hlaholských liter.

V rozvoji knižní vzdělanosti je třeba odlišovat období prvních pokusů užívat písma pro potřeby slovanské od skutečného a soustavného pěstování slovanského písemnictví. V prvém případě jde někdy jen o pokusy cizinců, inspirované snahou dostat Slovany (obyčejně prostřednictvím křesťanství) do těsnější kulturní a také politické závislosti na státech neslovanských.

Pro užívání nějakého původního slovanského písma v období před zavedením cyrilice, hlaholice a latinky nemáme žádné přímé svědectví. Lze tu nejvýš připustit užívání symbolických značek asi v tom smyslu, jak o tom mluví mnich Chrabr (Slované v starších dobách užívali jen črt a řezů). Ukáží-li nějaké nové objevy poměry v staroslověnské kultuře v novém světle, půjde tu nepochybně jen o nějaké lokální zvláštnosti. Kdyby tu bylo pravidelné užívání písma již v době předcyrilometodějské, byly by se jistě nějaké památky zachovaly nebo by byly o této věci zachovány nějaké zprávy (o poměrech u západních Slovanů na př. v latinských análech a pod.).

Staroslovanská kultura v době, jež předcházela pravidelnému užívání písma, nebyla nikterak zaostalá. Vyhovovala dobovým potřebám a Slované si ji doplnili novými složkami (mimo jiné také zděnou architekturou), jakmile se toho ukázala potřeba a jakmile se pro to vytvořily společenské podmínky. V době předspisovné měli již Slované také vyspělou slovesnost,

tradovanou ústně. Odraz těchto starých slovanských tradic nacházíme v starých písemných památkách.[4])

Když se začalo v slovanských zemích písma užívat, nepřeneslo se hned do knižní vzdělanosti těžisko samostatné kulturní tvořivosti. Knižní vzdělanost byla z počátku spíše nástrojem třídního útisku, proti ní bojující kultura lidová byla převážně omezena na ústní slovesnost. Literatura sloužící celospolečenským (nadtřídním) zájmům se vyvíjela v těsné spojitosti s lidovou slovesností a dospěla tak záhy vysoké úrovně. K velikým dílům takové rané slovanské literatury patří první ruský letopis a také Slovo o polku Igorevě. Těmito díly východní Slované významným způsobem předstihli knižní vzdělanost Slovanů západních a jižních, kteří měli možnost začít literárně tvořit dříve (již v 9. stol.), ale pro nepříznivé podmínky sociální nemohli svou knižní vzdělanost dále rozvíjet plynule a organicky.

Karel Horálek

(V podstatě předneseno na konferenci o mezislovanských vztazích v Praze v prosinci r. 1954.)

---

[4]) Srov. D. S. Lichačëv, *Vozniknovenije drevnej russkoj literatury*, Moskva—Leningrad, 1952.

K otázce mezislovanských vztahů spisovných jazyků

Bohuslav Havránek

Problematika vzájemného působení slovanských jazyků spisovných je složitá a má důležité místo v historickosrovnávacím studiu slovanských jazyků vůbec.

Obnovení historickosrovnávacího studia slovanských jazyků neznamená prostý návrat k starému tradičnímu pojetí srovnávací jazykovědy; je nutno i zde hledat nové cesty, které vyplývají ze zásad marxistického pohledu. Proto obnova historickosrovnávací slovanské jazykovědy nemůže se dnes omezovat na pouhé hledání a zjišťování společného východiska, nýbrž půjde nám o studium celého vývoje slovanských jazyků, o sledování celého diferenciačního i integračního jejich vývojového postupu ve vztahu ke společenským podmínkám tohoto vývoje.

Slovanské jazyky projevují v celém svém vývoji mnohonásobné a často velmi rozdílné integrační vztahy. Zdaleka však nelze viděti ve všem, co je slovanským jazykům společné, vždy jen dědictví minulosti, dědictví jejich společného východiska. Paralelní jevy probíhají ve všech slovanských jazycích ještě v 9. stol. n. l. (na př. vývoj jerů), ba i o mnoho později, na př. až do 14. stol. probíhají přeměny slovesné soustavy ve vyjadřování minulých časů značně obdobné v slovanských jazycích východních, v značné části slovanských jazyků západních a zčásti i v jižních jazycích slovanských. Jakýkoli však předpoklad o společném soužití Slovanů po tak dlouhou dobu zcela jasně historická fakta popírají. Naprosto však nemusí jíti o soužití v jednom společenském celku a v základě stejné nebo obdobné jevy lze vykládati i jinak.

Předně při takových jevech může jíti buď jen o důsledky společného sice vývoje, ale začatého již dříve (o to na př. zřejmě jde při vývoji jerů, kde rozdílné výsledky v zásadě stejné vokalisace jerů jsou jen důsledkem staršího rozlišení silných a slabých jerů) anebo o důsledky podmíněné v samé stavbě jazyka (na př. ve vývoji soustavy minulých časů o nezbytný konflikt slovanského vidového a časového systému).[1] Jindy se společné jevy mohou vyskytat jako výsledky vzájemného působení slovanských jazyků, resp. nářečí na jejich jazykových hranicích, jaké nám, jak je obecně známo, ukazuje studium hraničících oblastí nářečí českých a polských, nářečí slovenských a ukrajinských a pod. Konečně nelze vyloučiti ani možnost, že v zásadě stejné jevy jazykové se mohou vyskytnout bez vzájemného vztahu (srov. na př.

[1]) Srov. o této otázce v Slavii 22 (1953) 247 n.

v stati T. Milewského *Metoda porównawcza w językoznawstwie słowiańskim* v Slavii 21, 1952, 000 n.).

I. Ale ani tím vším nejsou možnosti výkladu různých integračních jevů vyčerpány; nelze zapomínat ani na důležité změny spojené s vytvářením celonárodních jazyků spisovných.

Uvádím zde docela drobný příklad, ale velmi poučný a dobře zjištěný Nitschem, tedy jazykozpytcem sice neobyčejně pronikavým, ale který nemohl r. 1918 být pod vlivem dnešních představ a theorií (nemůže tedy jíti o petitio principii). Kazimierz Nitsch v stati Z geografji wyrazów polskich v Roczniku slawisticzném 8 (1918) 83—91 ukázal zajímavou historii polských názvů pro »kohouta«. Název *kogut,* který je ve spisovné polštině a v jihovýchodních nářečích, není na západu Polska: tam dosud žije v nářečích velkopolských a v jihozápadních malopolských název *kokot* a na zbylém území severním, pak název *kur* a slova od něho odvozená *(kurak, kuras, kuron)* a na zcela malém úseku do něho vklíněném pak *pijak.* Název *kogut* ve staropolských památkách se vyskytá mnohem později než *kokot* (*kokot* je doložen z doby kol 1400 a *kogut* teprve z r. 1534) a je, patrně převzetím českého slova *kohút.* Není *kogut* na západě polském, kde skoro vesměs je *kokot,* a jen na malé části jižního Slezska a západního Podkarpatí je také znění *kohut;* tato podoba kohut obdobně jako výskyt názvu *kokot* v nářečích lašských[2]) je zřejmě pouze výsledek vzájemných vlivů hraničících oblastí, české a polské bez souvislosti se spisovným *kogut.* Naproti tomu toto spisovné *kogut* přešlo patrně ze spisovné češtiny na polštinu do spisovného jazyka polského („przeto możliwe jest, że przyszedł [*kogut*] z modą czeską, i że od XVI w. rozszerzał we wschodniej Małopolsce, w języku literackim", praví Nitsch na str. 91) a odtud se rozšířilo i do nářečí, třeba jde o předmět běžného lidového života, a to do nářečí, která svou polohou vylučují přímý přechod ze sousedních nářečí českých.

Tedy i na tomto jediném slově *kogut,* které ze spisovné češtiny přešlo do spisovné polštiny, a odtud do části polských nářečí — jde o příklad, který by bylo možno zmnohonásobit — vidíme jasně nespornou důležitost studia vývoje spisovného jazyka pro vývoj národního jazyka i význam studia vzájemných vztahů spisovných jazyků slovanských pro srovnávací slovanskou jazykovědu.

Ale dosud v srovnávací slovanské jazykovědě nemělo toto srovnávací studium spisovných jazyků postačující a náležité místo.

Je sice nutno po pravdě říci, že se mnohdy ve skutečnosti srovnávací studium jazyků slovanských — stejně jako srovnávací studium jazyků jiných — opíralo sice značnou měrou o jevy spisovných jazyků, ale neprávem, protože neuznávajíc specifičnost vývoje spisovných jazyků a berouc spisovný jazyk zcela mechanicky za představitele jazykového celku, často si tímto způsobem přímo zatarasilo jasný obraz vývoje; na př. pokud se sledovala

---

[2]) Srov. nově v pracích Ad. Kellnera, zejm. Východočeská nářečí II, s. 196.

podoba reflexivních sloves v ruštině jen v jejich spisovné formě *(-ся, -сь)* srovnávané se stsl. *sę* a stč. *sě* s jasným společným východiskem *sę* a nehledělo i na podoby nářeční *(-се, -сё, -со, -си, -сы)* unikal jasný obraz vývoje této formy.[3]) Ovšem nyní nám nejde o toto zaměňování spisovných jazyků a nářečních celků, ale o správný pohled na vývoj spisovného jazyka v jeho celonárodní úloze a na místo vzájemných vztahů spisovných jazyků slovanských v celém jejich vývoji.

Nebylo by také správné tvrdit, že vůbec neexistovaly dílčí práce, které takové speciální studium neměly na mysli; je pro mne nejjednodušší ukázat na př. na svou vlastní studii *Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských* (adjektiva s významem latinských adjektiv na -bilis) v Slavii 7 (1929) 766—784, i v souborných pracích dalších jsem sledoval vztahy spisovné češtiny a polštiny a vztahy češtiny a jazyka charvátskohlaholských památek,[4]) ba roku 1934 na druhém sjezdu slavistickém ve Varšavě pokusil jsem se theoreticky vyrovnat s problematikou srovnávacího studia spisovných jazyků slovanských.

Ale již sám fakt, že jsem tehdy tuto přednášku vůbec neuveřejnil,[5]) ukazuje na to, že tehdy nebyly ještě podmínky pro takovéto studium příznivé.

Byly zde nesnáze theoretické: neviděli jsme tehdy jasně celonárodní úlohu spisovného jazyka a zdůrazňování jeho autonomního vývoje, ba exklusivnosti jsme jej spíše od celku odtrhovali a poskytovali možnost dívati se na spisovný jazyk jako na jazyk třídní. Jiné práce bývaly více méně povahy jen materiálově filologické, ale ani jich nebylo mnoho a naprosto nelze říci, že by byly aspoň shromáždily příslušný materiál v poměrné úplnosti.

Byly zde i nesnáze plynoucí z buržoasně nacionalistického hodnocení t. zv. vlivů. Prof. B u l a c h o v s k i j v krásné a podnětné nedávné stati *К истории взаимоотношений славянских литературных языков* v ИзвОЛитЯз 10 (1951) 37—49 vidí sice hlavní příčinu v tom, že «полный и серьезный ответ на вопрос требовал в гораздо большей мере *филологического* изучения, нежели сравнительно-исторического: нужно было шаг за шагом изучать историю литературного языка в прямых показаниях источников, собирать историко-литературные и исторические справки, кропотливо, часто из очень большего материала, извлекать отдельные

---

[3]) Rozvinul jsem tento obraz vývoje, přihlížeje k podobám nářečním podrobně v *Genera verbi v slovanských jazycích I*, 128, zejména na str. 70—83 s komparatistickými závěry na str. 78—79 a 111—114, a nyní pak S. P. O b n o r s k i j ve spise *Очерки по морфологии русского глагола* (1953) na str. 70—88 v širokém měřítku nářečního materiálu, ještě více vyčerpávajícím než je můj, ale bez komparatistických závěrů.

[4]) Ve *Vývoji spisovného jazyka českého* (1936) str. 44—48 a 76—78 a pak v statích *Staročeská literatura v hlaholském písemnictví charvátském* a *Expanse spisovné češtiny od 14. do 16. stol.* ve sborníku Co daly naše země Evropě a světu I, 1939, s. 52—59 a *Vliv nové spisovné češtiny na spisovné jazyky jihoslovanské*, tamže II, 1940, str. 86 n. a dále stať *Waren die Handschriften der polnischen Königin Jadwiga polnisch oder tschechisch?* V Slav. Rundschau (Praha) 10 (1938), 88—95.

[5]) Jen z malé části je zachycena v résumé jedné mé pražské přednášky v Slově a slovesnosti 1 (1935) 19 n.

[6]) Vyšla též v českém překladě v Sovětské vědě—jazykovědě 1 (1951) 39—51.

факты, далеко не всегда строящиеся в легкие и убедительные ряды обобщений», a nikoli v buržoasním nacionalismu a v obavě z nepříznivého ohlasu „cizího vlivu“ («лишь в немногих случаях можно предполагать за отсутствием интереса к данному вопросу опасения неблагоприятной общественной реакции на обнаружение чужого славянского „влияния“ на родной язык», tamže). Soudím však, že přece tato falešná představa „čistoty jazyka“ kažené cizími vlivy měla zde dosti místa. Na př. i u tak vážného jazykovědce, jako byl T. Maretić, čteme v jeho studii *Ruske i češke riječi u kniževnom hrvatskom jeziku z r. 1892* (Rad Jugoslavenske akademije 108, 34, str. 69) toto místo: „Nema sumńe, da će s vremenom uz veću prosvjetu i češkińa i ruskińa biti više u narodnom nekńiževnom govoru, ali tomu vremenu nemamo razloga mnogo se veseliti, jer će onda u opće u narodnom govoru biti do duše više duha evropskogo, ali mańe hrvatskoga“; tedy jasně stanovisko buržoasního nacionalismu.

Ale na druhé straně neprávem vzniká nepřízeň k otázkám „vlivů“ z oprávněného boje proti buržoasnímu přeceňování cizích vlivů, proti kosmopolitismu a nedoceňování vlastního národního rozvoje. Tak na př. nová publikace polská o proslulých hnězdenských bronzových dveřích z prvé polovice 11. stol., thematicky věnovaných oslavě Vojtěcha, kterou vydal roku 1953 Tadeusz Dobrzeniecki, *Drzwi gnieźnieńskie* (ve sbírce Klejnoty sztuki polskiej)[7]) jistě právem se opřel proti theoriím spojujícím je násilně s cizími školami, zejména s belgickou školou (školou mozanskou) a pod., ale bojuje proti přeceňování cizích vlivů, naprosto zanedbal prostý fakt, že na některých dílcích těchto dveří jde přímo o české prostředí (rotunda sv. Václava při scéně modlitby u hrobu mučedníka, pražský kostel na scéně u knížete Boleslava II.). Nechci ovšem ani zdaleka tvrdit, že jde výtvarně o vliv český, jak je to na př. nesporné u rotundy Felixe a Adaukta na Wawelu krakovském, ale jde mi o nepopiratelnou souvislost obojí kulturní oblasti jasně doloženou fakty samými, kterou nelze přecházet mlčením.

Dnes musíme se probojovat k stanovisku jasnějšímu. Dívat se na recepci cizích prvků jazykových pouze jako na porušování jazyka, do něhož jsou přijímány, znamená nevědecké potlačování skutečných faktů plynoucích z vzájemných vztahů mezi jazyky.[8])

Musíme si být dále dnes dobře vědomi toho, že právě mezislovanské vztahy mají hluboký ideologický význam, jak již právem na to upozornil Bulachovskij v uvedené stati,[9]) a že proto je třeba je dnes hodnotit kladně. Sledují v zásadě pokrokovou linii a přinášejí zpravidla velké kulturní hodnoty, dokumentujíce mnoho společných kladných etap ve vývoji slovanských kultur.

Avšak abychom mohli metodicky správně analysovat i vykládat vzá-

---

[7]) Vyšlo i v německém překladě.

[8]) Srov. i místo o „míšení“ jazyků v Stalinových statích, v čes. překladě *O marxismu v jazykovědě*, str. 28 a v originále zde v Slavii 20 (1951) 183.

[9]) Изв. О Ли Я 10 (1951) 37n.

jemné vztahy jazyků slovanských, je především nutno obrátit novou pozornost na studium vývoje jazyků spisovných a jejich úlohy ve vytváření celonárodního jazyka v souvislosti s vytvářením národnostního a pak národního společenství. Spisovné jazyky byly dříve často, zejména ve škole mladogramatické, velmi podceňovány jako objekt vědeckého zkoumání, byly tařka považovány za pouhý nežádoucí rušivý živel ve vývoji jazyků. Dnes jasně vidíme základní důležitost národnostního i národního jazyka pro vývoj jazykových celků vůbec a tím i důležitost právě jazyka spisovného.

Musíme si být ovšem vědomi toho, že spisovné jazyky mají svou specifičnost a tato specifičnost se musí projevit v zákonitosti vývoje spisovného jazyka. Musíme se snažit odhalovat tu zákonitost ve vývoji spisovného jazyka a odlišit projevy této zákonitosti od jevů nahodilých, omezených na jednotlivé památky (dané na př. neumělostí autora nebo překladatele) na straně jedné a na straně druhé od jevů jen nářečního vývoje, neboť spisovný jazyk přes své někdy zřetelnější, někdy méně zřetelné východisko z konkretního dialektu, vždy tento dialekt přerůstá svým specifickým zákonitým vývojem a nářečí si podmaňuje. Spisovný jazyk je totiž nástrojem vývojové linie celého hospodářského a kulturního života určitého národnostního celku a musí svými výrazovými prostředky jazykovými reagovat na potřeby tohoto života a jim vyhovět.

Ovšem tuto úlohu celonárodní plnil jednotný jazyk zpravidla dříve a také ve větším rozsahu, než ji mohl plnit jazyk písemný. Proto termín „spisovný“ jazyk zužuje nezbytný pojem jednotného celonárodního jazyka viděného v celé šíři a hloubce historického vývoje; proto je lépe z historické perspektivy užívat staršího termínu zejména polské jazykovědy, jazyk „kulturní“. Tento kulturní jazyk, mluvený i psaný, eventuálně i jen mluvený, byl ovšem rovněž nástrojem veškerého hospodářského i kulturního života a plnil jeho potřebu, formuluje se přitom jako celonárodní jazyk vytvářeného národního celku. Tento vztah k vytváření příslušného etnického společenství je znakem základním.

Při pouhém uspokojování některých dílčích potřeb bez tohoto základního vztahu nelze mluvit o národnostním nebo národním jazyku. Na př. latina ve středověku nemůže být chápána jako celonárodní jazyk, neboť zde nebylo onoho dialektického vztahu mezi vývojem jazyka a příslušného etnického společenství; šlo jen o přejetí a užívání souboru mezinárodních jazykových prostředků pro určité speciální úkoly při omezené srozumitelnosti a tím i sdělitelnosti. Naproti tomu při vztahu jazyka k danému národnostnímu společenství se a mohou se vývojem měnit jeho aktivní nositelé: uživatelé, — stejně se mění jako jeho úkoly (viz dále) —, ale při jeho obecné srozumitelnosti nejsou v zásadě omezeni jeho nositelé-adresáti, jak tomu bylo při omezené srozumitelnosti latiny.

Je jasné, že situace se mění podle míry srozumitelnosti a je tedy složitější tam, kde se v jistých úlohách kulturního jazyka užívalo jazyka poměrně blízkého, jako se užívalo jazyka staroslověnského, resp. církevněslovanského

v mnoha slovanských oblastech, nebo češtiny po určitou dobu na Slovensku a pod.

Dále je nutno klásti si otázku, jaké úkoly měl spisovný, resp. kulturní jazyk. A všímáme-li si vzájemných vztahů spisovných jazyků, jakou úlohu, funkci měly ty jevy, které přecházely z jednoho jazyka slovanského do druhého. Naprosto nestačí jen zjišťovat východisko takových jevů, jak se zpravidla dosud dálo, ale je nutno také hodnotit úlohu těchto jevů přejímaných v jazyce, do něhož jsou přejímány; právě tato jejich úloha je při zkoumání těchto jevů podstatná.

Zprvu speciálními úkoly kulturního jazyka bylo zpravidla plnění potřeb života státně právního a nábožensky církevního. Obě tyto oblasti nadstavbové potřebovaly určité termíny i přesné formulace a plněním těchto úkolů byl jazyk postupně formován.

Úkoly kulturního jazyka nebyly všude a vždy stejné. Na př. jazyk staroslověnský měl ve Velkomoravské říši omezenější úlohu, než jakou měl skoro bezprostředně na to v Bulharsku. Na Moravě se ho užívalo v oblasti náboženskocírkevní, ale v Bulharsku mu nejpozději od samého začátku X. století přibývají úkoly další: sloužil i potřebám státně právním a vědeckým s potřebou příslušné terminologie v obou těchto úsecích i složitější stavby syntaktické.

Rovněž na př. spisovný jazyk český neměl v celé oblasti užívání stejný rozsah úkolů. Sledujeme-li užívání spisovné češtiny pro určitou dobu také na Slovensku a v Horním Slezsku, bylo by velkým nedorozuměním přenášet do těchto oblastí celé rozpětí jejích úkolů, jaké měla v zemích českých; měla tam úkoly mnohem omezenější.[10])

Vzájemné vlivy slovanských jazyků spisovných se projevují a uplatňují hlavně ve dvou sférách: v oblasti lexikálních a syntaktických prostředků intelektualisace a specialisace jazyka v odborných projevech a v oblasti vytváření a přetváření jazyka literárních děl.

II. Jako konkretní stručnou ilustraci obecných vývodů uvedu několik momentů ze vztahu mezi církevní slovanštinou a ostatními jazyky slovanskými a ze vztahu spisovné češtiny a polštiny v době feudální.

1. Nad jiné poučný je význam c í r k e v n í s l o v a n š t i n y pro rozvoj jednotlivých kulturních a pak i spisovných jazyků Slovanů. Nejstaršími slovanskými jazyky skutečně již písemnými, jsou vedle církevní slovanštiny stará ruština a stará čeština; všechny tyto tři nejstarší spisovné jazyky slovanské jsou ve vzájemných vztazích, ale přece jejich vztahy jsou různé.

Vznik a rychlý vzestup církevní slovanštiny jako spisovného jazyka měly velký význam pro rychlý růst slovanské kultury. Přesto však její úloha ve vývoji jednotlivých národnostních jazyků slovanských nebyla dosud správně a plně zhodnocena.

---

[10]) Funkcí češtiny na Slovensku se nejnověji zajímavým způsobem zabývá Št. Kniezsa v edici Stredoveké české listiny, Budapešť, Akadémiai Kiadó, (1952) 137 n.

Nehledíme-li k zastaralým dnes názorům I. I. Sreznevského na poměr církevní slovanštiny a spisovné ruštiny vzniklé domněle přímo z církevně slovanského podkladu, názorům v české slavistice v původní jejich podobě dávno překonaným, bylo a celkem je tradiční hodnocení takové, že jazyk církevněslovanský negativně rozrušoval vývoj jednotlivých spisovných jazyků slovanských, které s ním byly ve vztazích od samého jejich počátku; čili vztahy počáteční byly viděny a hodnoceny pod zorným úhlem vztahů z fází posledních.

Poměr staroslověnštiny a staré spisovné, resp. kulturní češtiny je podstatně jiný než poměr církevní slovanštiny a staré ruštiny. Zatím co na Rusi existovaly oba tyto spisovné jazyky, církevně slovanský a staroruský po jistou dobu vedle sebe — s jistým funkčním rozlišením — poměr staročeského kulturního jazyka k staroslověnskému je nástupnický, ale nástupnický jen v širokém smyslu slova: písemnictví staročeské nenavazovalo na období staroslověnské. Dědictví staroslověnské je omezeno jen na oblast terminologie náboženské, kde je značně zřetelné a rozsáhlé, jak jsem ukázal ve Vývoji spisovného jazyka českého (1936, str. 15—17), ale přešlo jen do mluveného jazyka kulturního a jeho prostřednictvím teprve pak do jazyka písemného; oblast právní terminologie patrně tímto dědictvím zasažena nebyla a rozvíjela se samostatně na společném podkladě již obecně slovanském.[11]) Avšak i v oblasti nábožensko-církevní je vliv staroslověnský omezen dvojím způsobem: netýká se názvů církevní organisace, kde převažuje vliv latiny, a čeština nebyla nástupnickým jazykem za staroslověnštinu v nejvlastnější její oblasti, v úloze jazyka bohoslužebného; rituálním jazykem náboženským po staroslověnštině se stala v českých zemích latina. Zato však český jazyk kulturní a pak spisovný má záhy značně větší rozpětí úkolů, zejména zřejmě od konce 13. století, než kdy u nás měla staroslověnština.

Stará spisovná, resp. kulturní polština nemá přímé vztahy k církevní slovanštině, ale přece je i staroslověnská vrstva v staré polské náboženské terminologii, která zřejmě prošla českým prostřednictvím. Svědčí o tom bezpečně přizpůsobení staroslověnských termínů shodné s češtinou, jako je polské *Gospodzin* (shodně se stč. *Hospodin* za stsl. *gospodь), smiłować* (jako stč. *smilovati* ve významu „misereri, míti smilování“, za stsl. *milovati, pomilovati,* zatím co stč. *milovati* znamená „amare“, jak dosvědčuje známý bohemismus v stol. legendě václavské anebo nápadné etymologické přeskupení, zcela shodné s češtinou: za stsl. *blagosloviti,* které je kalkem za řecké εὐλογεῖν (bene dicere), je v pol. *błagosławić* stejně jako v češt. *blahoslaviti* spojené se „sláva“ (podle lat. glorificare), za stsl. *raz(d)rěšiti* je v polštině *rozhrzeszyć* stejně jako čes. *rozhřešiti* sekundárním spojením s *hřiech* (pol. *grzech*). Lze pak právem předpokládat české prostřednictví i v těchto ojedinělých případech shod mezi termíny staroslověnskými a staropolskými, kde příslušných ekvivalentů českých není, jak *miłosirdy* v Kázáních svatokřížských (ve shodě

11) Srov. o něm názory Grekovovy, v. Slavjane...

se stsl. *milosrьdъ*, ale v stč. doloženo jen *milosrdný* vedle subst. *milosrdie*), anebo pol. *zbawić, zbawiciel* jako stsl. *izbaviti, izbavitelь* ve významu „spasiti, spasitel", kde český obdobný termín zachován není.

2. Vztahy mezi spisovnou češtinou a spisovnou, resp. kulturní polštinou do pol. 16. stol. byly velmi živé a těsné. Je však nutno při jejich sledování rozlišovat jevy spojené jen s určitými konkretními památkami staropolskými, které vznikly pod zvlášť silným českým vlivem anebo jsou jen překladem z češtiny, ba někdy i jen nedostatečně popolštěným textem českým, a těmi jevy, které se skutečně staly v oné době majetkem spisovného jazyka staropolského a zčásti i složkou národního jazyka polského vůbec, pronikající i do jazyka lidového na straně jedné, a na straně druhé je třeba rozlišovat mezi oblastí slezskou a vlastním hospodářsky politickým i kulturním centrem polským, v průběhu doby se střídajícím.

Je zde postupně sneseno již mnoho materiálu v pracích Nehringových, starších Brücknerových, pak Klichových a v nové době u Lehra-Spławińského a St. Urbańczyka,[12]) s naší strany pak zejména v mých studiích výše již uvedených (v pozn. 4), ale není vždy přesně a jasně provedeno ono rozlišení a nejsou prosty buržoasního nacionalismu (nevyjímajíc ani mé vlastní práce starší, v nichž i sám termín „expanse" s tímto postojem souvisí).

Podle materiálu není pochyby o tom, že nešlo o vliv až teprve jazyka psaného, nýbrž že šlo již i o vztahy jazyka mluveného v úloze jazyka kulturního; o tom svědčí celá polská náboženská terminologie, vlastní jména osobní i místní s českou podobou doložená již z 12. a 13. století (jako *Božuta* vedle pol. *Bożęta, Władyslaw, Wratisław, Wacław* a m. j.).

Nejde zde jen o vliv v oblasti lexikální, o přejetí slov, ale také o hláskové přizpůsobení slov polských, resp. společných, ba později i v syntaxi využila polština pro sebe některých výsledků vývoje spisovné češtiny ve formě vět účelových, důvodových, vysvětlovacích a pod.

Vedle uvedené již terminologie náboženské projevuje se tento vliv v speciální terminologii týkající se řádu feudálního a s ním spojeného vzniku a růstu měst, dále pak později zejména v okruhu potřebných názvů abstraktních, jako *dowód, sposób, podstawa* a pod. Dosah hnutí husitského nejen v terminologii vojenské, ale i ideologické odráží se i v polské oblasti, srov. na př. takového zastánce českých názvů jako Małeckého.

Týž okruh slov abstraktních spolu s termíny týkajícími se městského života objevuje se i v hlaholských památkách charvátských na počátku 15. století, přeložených z češtiny. Avšak zatím co v polštině se staly tyto názvy trvalým majetkem jazyka, ba i základem způsobů tvoření abstrakt (na př. příponami *-tel, -telny*), v památkách charvátských jde o ojedinělá celkem slova a tyto bohemismy se nestaly konstruktivní složkou vývoje spi-

---

[12]) Srov. v souborném referátu Kellnerově zde v Slavii 20 (1951) 94 n.

sovného jazyka.[13]) Mohou tedy faktologicky stejné jevy mít zcela rozdílné místo a význam ve vývoji spisovného jazyka.

V přednášce jsem mohl jen náznakem doložit některá fakta a naznačit jejich souvislosti. Je však stále míti na paměti, že mnohonásobné integrační vztahy slovanských spisovných jazyků představují nám kladnou složku v jejich vývoji a s tohoto hlediska je třeba je hodnotit, a to kladnou složku i s hlediska vývoje jednotlivých jazyků samých i s hlediska charakteru aktuálních potřeb, které je způsobovaly. To vidíme zřetelně i z toho, kdy se tyto vlivy a vztahy nejjasněji projevují: jde o počátky křesťanství souběžně s rychlým vzestupem feudálních státních celků u Slovanů v 9. a 10. století, o hnutí husitské s hlubokým ohlasem mezislovanským, o pokrokovou úlohu slovanské myšlenky, doprovázené i jazykovým odrazem, při vytváření novodobých menších národů slovanských na počátku 19. století a v jeho průběhu, zejména národa českého, slovinského, charvátského a bulharského a konečně o nástup socialistického řádu v době současné.

Bohuslav Havránek

(V podstatě takto předneseno na konferenci o mezislovanských vztazích v Praze v prosinci r. 1954.)

---

[13]) Srov. kromě mé práce výše v pozn. 4 citované a literatury tam uvedené nyní zejména čl. M. Š t ě r b o v é, *K otázce bohemik v charvátsko-hlaholském písemnictví* v sborníku Studie a práce linguistické I, (1954) 376—384.

Представители русской революционной общественности XIX века - поборники дружбы славянских народов

С. В. Никольский

Период с конца XVIII в. в жизни всех славянских народов характеризуется кризисом феодальной системы, подъемом борьбы против феодального строя и абсолютизма. Как известно, болгары в это время вместе с частью народов нынешней Югославии находились под властью турецкой феодальной деспотии. Чехия и Словакия, а также часть Польши и южно-славянских народов, входили в состав абсолютистской Австрии Значительная часть польского народа томилась под гнетом Пруссии. Другая часть Польши вместе с многомиллионными русским, украинским и белорусским народами страдали под игом царского самодержавия.

Несмотря на существенные различия конкретно-исторической обстановки в каждой из названных стран, безусловным является родство основных общественно-исторических процессов в них. На повестке дня в общественной жизни славянских народов стояли (в той или иной стадии развития) вопросы буржуазной революции, включавшей у западных и южных славян задачу освобождения от чужеземного гнета. Перед прогрессивными силами славянских народов стояли аналогичные, близкие в существе своем, социальные задачи. Это обстоятельство делало особенно важным обмен общественно-историческим и культурным опытом, который накапливал каждый народ в борьбе с феодализмом и монархическим гнетом.

Естественно, что мы не изолируем при этом жизнь и борьбу славянских народов от истории других народов, не противопоставляем их друг другу, не умаляем значения интернациональных связей славянских народов. Однако, следует также помнить, что общение славянских народов между собою в значительной мере облегчалось близостью славянских языков, родством культуры, традициями давних связей.

Ведущую роль в обмене общественно-историческим опытом славянских народов играли передовые прогрессивные силы общества. В борьбе славянских народов против сил реакции видели основной смысл межславянских связей лучшие представители революционного движения

и прогрессивной культуры. Это наглядно подтверждается материалом из истории русского революционного движения, виднейшие деятели которого выражали в своей борьбе насущные интересы славянских народов и были активными поборниками их дружбы и единения, активными борцами за освобождение славянских народов от социального и национального гнета.

Это легко проследить, начиная с первого этапа русского революционного движения XIX века — с движения декабристов.

Одна из тайных декабристских организаций прямо и называлась Общество соединенных славян. Это общество ставило своей целью освобождение от монархического гнета и феодальных оков не только русского и украинского, но и зарубежных славянских народов: поляков, чехов, словаков, сербов и т. д. «Общество имело главной целью освобождение всех славянских племен от самовластия», — так формулировал основную задачу Общества его видный деятель декабрист Горбачевский.[1—2]) При этом предусматривалась ликвидация всякого национального гнета. Общество планировало создание революционным путем свободного, республиканского образа правления у всех славянских народов и уничтожение феодальной зависимости крестьян. «Не желай иметь раба, если сам рабом быть не хочешь», — было одним из девизов Общества.[3]) Свободные славянские республики предполагалось объединить союзом.

Чувства братской любви к славянским народам, которые питали члены общества, как нельзя лучше характеризуются словами одного из его основополагающих документов, Клятвы Общества соединенных славян: «Пройду тысячи смертей, тысячи препятствий — пройду и посвящу последний вздох свободе и братскому союзу благородных славян»,[4]) — гласит эта клятва.

Таким образом к единению славянских народов декабристы стремились в целях их совместной революционной борьбы против угнетения, борьбы за новый строй, при котором уничтожалось самодержавие, крепостничество и национальный гнет. Следует подчеркнуть, что Общество соединенных славян было самой демократической, самой революционной организацией декабристов и взгляды его членов отражают стремления и чувства широких демократических слоев русского народа.

Когда организация соединенных славян влилась в Южное общество декабристов, мысль об освобождении западно- и южнославянских народов не была оставлена. Ее осуществление планировалось на период

[1—2]) *Избранные социально-политические и философские произведения декабристов.* Москва 1951, Госполитиздат, III, 22.
[3]) Там же, 71.
[4]) Там же, 71.

после революционного переворота в России. «Россия, освобожденная от тиранства... освободит Польшу, Богемию, Моравию и другие славянские земли, учредит в них свободные правления и соединит всех федеративным союзом», — говорил Бестужев-Рюмин, один из руководителей Южного общества.[5])

Для отношения декабристов к славянству характерна и их программа по польскому вопросу. Демократическое решение этого вопроса было намечено уже в первом проекте русской республиканской конституции. Как известно, таким проектом была *Русская правда* Пестеля. В ней провозглашалось: «Всякая аристократия, хоть на богатствах и имуществах, хоть на привилегиях и правах родовых основанная, должна совершенно навсегда быть отвергнута и весь народ польский — одно только сословие составлять...»[6])

В *Русской правде* Пестеля предусматривалось, что Польша восстанет вместе с декабристами, проведет у себя революционные преобразования, уничтожит крепостничество и установит республику. Революционная Россия после этого должна была предоставить Польше политическую самостоятельность. Польша, как свободное государство, вступала в союз с освободившей ее Россией. Не включал Польшу в состав будущей федеративной России, и следовательно, предполагал ее независимость, и автор другого проекта декабристской конституции — Никита Муравьев.

Известно, что декабристы предприняли и практические шаги для того, чтобы объединить свои действия с тайными польскими политическими организациями. Переговоры скрепили революционные связи двух братских народов. В Польше и в России навсегда сохранилась память о связях декабристов с польскими революционерами. В самом этом факте отразились братские чувства демократических слоев польского общества к прогрессивным, революционным силам России.

Когда в Польше вспыхнуло восстание 1830—1831 годов, в Варшаве была отслужена панихида по пяти повешенным декабристам. В воззвании, выпущенном повстанцами и озаглавленном *Поляки к россиянам*, говорилось о декабристах: «...первые и юные герои вашей свободы не вотще пролили кровь свою... Они соединили навсегда сердца двух доблестных, единоплеменных народов. Они запечатлели великий союз славянских племен».[7])

С другой стороны, польское восстание приветствовали «во глубине сибирских руд» ссыльные декабристы. Поэт А. Одоевский посвятил этому событию стихотворение *При известии о польской революции*,

---

[5]) Цит. по книге *История СССР*, II. *Россия в XIX веке*. Ред. М. В. Нечкина, изд. 2., М., 1949, Госполитиздат, 146.

[6]) П. Пестель, *Русская правда, Наказ Временному Верховному Правлению*, СПБ 1906, 19.

[7]) Цит. по статье И. Беккер, *Декабристы и польский вопрос*, Вопросы истории (1948) № 3, 73.

в котором славит «небесный звук спадающих оков».[8]) Декабрист Лунин написал в ссылке специальную работу *Взгляд на польские дела*. «Поляки-братья нам по происхождению» . . . — говорил он. «Все как будто призывает оба народа побрататься».[9])

Прямым наследником и преемником декабристов был великий русский революционный демократ А. И. Герцен. Это относится как к его революционной деятельности в целом, так и к его усилиям, направленным на борьбу за освобождение славянских народов. Герцен сам указывал на декабристов, как на своих предшественников в борьбе за единение славян: «Славянский мир стремится к единству, — обобщал он, — это стремление обнаружилось тотчас после наполеоновского периода. Мысль о славянской федерации уже зарождалась в революционных планах Пестеля и Муравьева».[10])

Герцен, много думавший о борьбе славянских народов против феодально-монархического гнета, внес серьезный вклад в укрепление дружбы и революционной солидарности славян.

Чуждый какого бы то ни было национализма, враг национальных распрей, видевший путь прогресса в совместном движении всех народов вперед, ценивший вклад каждого народа в общее дело борьбы за социальную справедливость, Герцен рассматривал славянский вопрос на широкой интернациональной основе, рассматривал его как составную часть борьбы народов против социального гнета. «Мы никогда не были ни националистами, ни панславистами, — заявлял Герцен. — Ничто не отклоняет революции в такой степени от ее большой дороги, как мания классификаций и зоологических предпочтений рас, но несправедливость к славянам всегда казалась нам возмутительной».[11])

Протестуя против национализма и космополитизма, Герцен выступал горячим поборником дружбы народов и их совместной борьбы против классовых угнетателей.

С гордостью говорил он о вкладе славян в эту борьбу как в прошлом, так и в настоящем. «Славяне первые вступили во вражду с папизмом (т. е. с католической реакцией — С. Н.), их борьба с тем вместе имела в себе характер глубокосоциальный (табориты)», — писал он о гуситском движении.[12]) Великим славянином называл Герцен польского революционера Иоахима Лелевеля. «Славяне, это — грядущая часть человечества, вступающая в историю», — заявлял Герцен, имея в виду рост революционного движения в России и других славянских странах.[13])

---

[8]) Там же 73.
[9]) Там же 67.
[10]) А. И. Герцен, *Полное собрание сочинений и писем*. Ред. М. К. Лемке. Петербург 1919, VI, 438. Всюду ниже цитация производится по этому изданию.
[11]) Там же XXI, 81.
[12]) Там же VIII, 32.
[13]) Там же X, 8.

Важное значение для освободительной борьбы славянских народов имело обобщение опыта русского и польского революционного движения, сделанное Герценом. Герцен показал славянским народам две России и, разоблачая славянофилов и панславистов, раскрывал реакционную сущность их стремлений к объединению славян под эгидой белого царя: «...при настоящем положении, — писал он, — какой добросовестный человек решится предложить западным славянам соединение с империею..., где скипетр превратился в заколачивающую насмерть палку. Императорский панславизм, восхваляемый от времени до времени людьми купленными или заблуждающимися, разумеется, не имеет ничего общего с союзом, основанном на началах свободы».[14])

Равным образом выступал Герцен против австрославизма и национализма, проявившихся в Австрии во время революции 1848 года. С радостью писал он о том, что «...распри... между мадьярами и славянами стали с 1848 года стираться перед ненавистью к *общему отечеству*», как иронически называет Герцен Австрийскую империю.[15])

Панславистским идеям объединения славян вокруг самодержавной России и австрославистским концепциям, означавшим на практике поддержку монархических режимов, Герцен противопоставлял революционную борьбу славян против феодально-монархического строя за создание демократических славянских государств, которые в будущем, по его мысли, объединятся в федерацию свободных и равноправных стран. «Само собой разумеется, что мы говорим о *вольном* союзе равных», — подчеркивал при этом Герцен.[16]) Предварительным условием такого союза Герцен считал образование независимых славянских республик. Это был революционный лозунг, звавший славянские народы на борьбу против угнетателей.

В славяно-русских отношениях Герцен призывал славянские народы ориентироваться на революционную Россию. Обращаясь к сербам и черногорцам, — он писал: «По счастию Зимний дворец — не вся Россия, даже не весь Петербург..., другая Россия, вне дворца, вне табели о рангах растет... Другая Росоия приветствует вас своими братьями; протягивает вам руку, не смешивайте же ее с руками всех этих квартальных пропагандистов, агитаторов с Анной на шее... мы предлагаем вам наш вольный заграничный орган, чтобы перекликнуться с Россией».[17]) Герцен подчеркивал роль русского народа в судьбах славян. «Вне России нет будущности для славянского мира»,[18]) — писал он. Залогом будущности славянских народов были для Герцена перспективы революционного движения в России и других славянских странах. Как

[14]) Там же VI, 441.
[15]) Там же, X, 6.
[16]) Там же X, 239.
[17]) Там же X, 437.
[18]) Там же VI, 439.

указывал В. И. Ленин, объективным содержанием «общинного» социализма Герцена была формулировка революционных стремлений крестьянства к полной победе над феодально-крепостническим строем.[19]

Ярким выражением воззрений Герцена по славянскому вопросу явилась его последовательная борьба за дело освобождения польского народа, за укрепление братских революционных связей между польским и русским народами. От имени всей прогрессивной России выражал Герцен чувства глубокой любви к польским братьям, страдавшим вместе с русским народом под игом царизма . . . «Наши сердца источали кровь от боли и наши глаза наполнялись горькими слезами»,[20] — писал Герцен в связи с репрессиями, которые проводило царское правительство в Польше.

В своей программе по польскому вопросу Герцен исходил из права наций на самоопределение. Суть этой программы выражается следующей формулой Герцена: «За полную, безусловную независимость Польши, за ее освобождение от России и Германии и за братское соединение русских с поляками».[21] Путь к независимости Польши Герцен видел в народной революции, одновременно в Польше и в России. Основную задачу этой революции он усматривал в освобождении крестьян с землею.

С самого начала восстания 1863 года Герцен, хотя и считал его преждевременным, безоговорочно выступал в поддержку восставших и со страниц «Колокола» призывал русских офицеров и солдат «не поднимать оружия против поляков», не поддерживать «силою оружия правительство, составляющее польское и наше несчастье».[22]

«Когда вся орава русских либералов отхлынула от Герцена за защиту Польши, когда все «образованное общество» отвернулось от «Колокола», Герцен не смутился. Он продолжал отстаивать свободу Польши и бичевать усмирителей, палачей, вешателей Александра II. Герцен спас честь русской демократии»,[23] — указывал Ленин.

Герцен много сделал для разоблачения австрийского абсолютизма. Ему принадлежит целый ряд поистине классических характеристик австрийской империи, которую он называл «гнездилищем рабства и абсолютизма»,[24] «самым ярым угнетателем славян».[25]

Герцен выступал в защиту славянских народов Австрии, боровшихся против ассимиляторской политики колонизаторов. Он разоблачал пангерманистов и австрийских националистов, которые заявляли о неполноценности славянских народов, отказывали «народу русскому во

---

[19] В. И. Ленин, *Сочинения*, изд. 4, XVIII, 12.
[20] А. И. Герцен, Собр. соч. V, 336—337.
[21] Там же XI, 68.
[22] Там же XV, 514.
[23] В. И. Ленин, *Соч.* XVIII, 13.
[24] А. И. Герцен, *Собр. соч.* VIII, 544.
[25] Там же V, 336.

всех политических способностях»,[26]) прикрывали социальное и национальное порабощение славянских народов ссылками на просветительскую миссию Австрийской империи, якобы призванной просветить и образовать «полудикий Юго-Восток Европы».

«Как Австрия специально образовывала, — писал Герцен в ответ на измышления немецких шовинистов, — мы знаем по Богемии. Она (т. е. Австрия — С. Н.) употребила два столетия на систематическое забивание всего независимого и национального в этом народе; она совершала там злодейства, перед которыми бледнеют дела протестантской Англии в Ирландии, — казни, конфискации, гонения продолжались поколения под руководством иезуитов и бюрократов, в распоряжении которых состояла развратная наемная скотски-свирепая солдатеска, хранившая в памяти предание валленштейновских времен и тридцатилетнего разбоя. Вешали, секли, морили в тюрьме, жгли людей, жгли книги, грабили, выселяли и дошли до того, что аристократическая помесь и часть мещан сделались немцами, а народ остался чешским; и в первую минуту, как потерявшийся палач приподнял свою руку и дал жертве немного вздохнуть, в начале нашего века явилась целая чешская литература».[27])

Это высказывание свидетельствует между прочим о внимании Герцена к вопросам чешской культуры и о глубоком понимании им той прогрессивной роли чешской литературы, которую она играла в борьбе против монархического, чужеземного гнета. У народа, лишенного политической свободы, литература, как отмечал Герцен в другом месте, является единственной трибуной, с высоты которой он может заставить услышать крик своего негодования и своей совести.[28])

Продолжая мысль о значении чешской литературы в борьбе против габсбургского гнета, Герцен отмечает в цитированной статье, что в 1848 году австрийское правительство убедилось, что . . . « не всегда народное пробуждение (т. е. национальное возрождение — národní probuzení — С. Н.) ограничится филологическими исследованиями . . .»[29])

Герцен указывал, что в сопротивлении славян насильственной ассимиляции, в их устойчивости перед попытками ликвидировать самобытную славянскую культуру «мы видим залог нашего *будущего развития*».[30])

Важный вклад в борьбу славянских народов за свободу внесли русские революционеры — разночинцы, представляющие второй этап русского революционного демократического движения. Выступая, как и Герцен, против славянофилов, отвергая их попытки представить

---

[26]) Там же XI, 70.
[27]) Там же X, 5.
[28]) Там же VI, 350.
[29]) Там же X, 6.
[30]) Там же X, 8.

себя защитниками славян, Н. Г. Чернышевский говорил о той любви, которую питала к славянским народам передовая русская, революционная общественность: «Русскому народу не меньше, а может быть и гораздо побольше . . . сочувствуем все мы, русские литераторы, пишущие в „Отечественных записках" или в „Русском вестнике", в „Русском ли слове" или в „Современнике". Точно так же все органы русской журналистики очень горячо сочувствуют славянским племенам. Отличиться от всей массы нас, русских литераторов, не называющихся славянофилами, — отличиться от нас любовью к нашему народу или к другим славянам точно так же нельзя, как нельзя отличиться от нас сочувствием к воскресным школам или к законности».[31])

Чернышевский указывал, что «именно любовью к славянам» «внушена» русским революционерам непримиримая враждебность по отношению к попыткам славянофилов с панславистских позиций вмешиваться в дела южных и западных славян.[32])

«В сочувствии к бедствиям австрийских славян мы не уступим никому»,[33]) — заявлял он.

Большой интерес проявлял Чернышевский к жизни южных славян.

В отношении борьбы польского народа за свободу Чернышевский занимал те же позиции, что и Герцен, хотя и не мог накануне восстания 1863 года выразить это со всей ясностью, как это делал Герцен, не связанный цензурными условиями, в своем вольном издании «Колокола». Чернышевский был близко знаком с Сераковским и высоко ценил его как демократа и патриота, преданного делу освобождения своей родины.[34])

Великий русский революционный демократ, от сочинений которого, по определению В. И. Ленина, «веет духом классовой борьбы», внимательно следил за общественно-политическими процессами в жизни западных и южных славян, анализировал революционные события в их истории, указывал пути борьбы. В издаваемых им журналах значительное место отводилось материалам из жизни славянских народов. Чернышевский считал необходимым изучать общественно-исторический опыт славянскх народов. Герой его романа «Что делать?» революционер Рахметов изучает не только Западную Европу, но и славянские страны. Посетив их, он «везде сближался со всеми классами, в каждой земле оставался постольку, чтобы достаточно узнать понятия, нравы, образ жизни, бытовые учреждения, степень благосостояния всех главных составных частей населения, жил для этого и в городах и в селах, ходил пешком из деревни в деревню».[35])

---

[31]) Н. Г. Чернышевский, *Полное собрание сочинений*, М., 1939—1953, ГИХЛ, VII, 828—829. Всюду ниже цитация производится по этому изданию.

[32]) Там же VI, 161.

[33]) Там же VI, 162.

[34]) Там же XI, 209.

[35]) Там же XI, 209.

Красной нитью через работы Чернышевского и его отдельные высказывания, посвященные славянам, проходит мысль о том, что национальный вопрос — составная часть вопроса социального. Он подчеркивал, что люди труда, крестьяне всех наций — братья по социальному положению. «В землях, населенных малорусским племенем, — отмечает Чернышевский, — натянутость отношений между малоруссами и поляками основывалась не на различии национальностей или вероисповеданий, это просто была натянутость сословных отношений между поселянами и помещиками... Малорусский пан и польский пан стоят на одной стороне, имеют одни и те же интересы; малорусский поселянин и польский поселянин имеют совершенно одинаковую судьбу...»[36])

Чернышевский показывает на примере австрийской империи, что национальные споры, национальную рознь намеренно разжигают и используют правящие круги, чтобы держать в повиновении народные массы, «чтобы держать каждую народность в угнетении силою другой народности».[37]) «Меттерниховская система вооружала венгров на кроатов и сербов, а сербов и кроатов на венгров»,[38]) — пишет он.

Путь освобождения славянских народов от социального и национального гнета Чернышевский видел в народной, крестьянской революции. Речь идет не только о программе русского революционного движения, которую разрабатывал Чернышевский и которая имела огромное значение для всех славянских народов. Чернышевский думает непосредственно об исторических судьбах западных и южных славян. Так, он пишет: «В турецких и австрийских сербах оживляется надежда на составление одного национального государства. Для австрийских славян она, конечно, не исполнится иначе, как при сильном потрясении Австрии событиями вроде происшествий 1848 года».[39]) Чернышевский указывает, что назревает взрыв в провинциях Европейской Турции, где «горючие материалы» «накоплялись в течение целых столетий».

В другом месте он констатирует: «Нам нечего распространяться о глубоком, страшном негодовании на австрийские притеснения во всех славянских областях империи: они все ждут только первой возможности, чтобы своими восстаниями разрушить весь состав нынешней австрийской империи и создать на ее месте нечто совершенно новое, не похожее на Австрию, которая Праге а Загребу столь же ненавистна, как Милану».[40])

Неоднократно в своих работах Чернышевский обращается к событиям революции 1848 года, не уставая подчеркивать необходимость революционного союза угнетенных народов Австрийской империи в их

---

[36]) Там же VII, 792.
[37]) Там же VII, 779.
[38]) Там же VII, 779.
[39]) Там же V, 642.
[40]) Там же VI, 319—320.

борьбе против монархического режима. «В 1848 году австрийское правительство спаслось враждою между славянами и венграми, — обобщает Чернышевский, — теперь едва ли повторилась бы со стороны венгров ошибка, восстановившая против них славян, а со стороны славян ошибка, предавшая их движение в руки австрийцев».[41])

«Темными чувствами и предрассудками» называл Чернышевский буржуазные иллюзии, имевшие место в Чехии и в Венгрии, о возможности улучшений в положении порабощенных народов путем создания федеративной Австрии при сохранении монархического строя.[42])

Чернышевский разоблачал чешскую буржуазию, пошедшую на сговор с имперским правительством. Проанализировав политическую борьбу в Австрии, Чернышевский заключает в одной из своих статей: «Таким образом, Ригер, предводитель чешской партии, провозглашает, что чехи готовы на все для педдержания цельности австрийской империи, что они преданы венскому правительству и не могут представить свою жизнь иначе, как в зависимости от Вены. Своею преданностью, — иронически замечает Чернышевский в адрес чешской буржуазии, — они спасли австрийское правительство в 1848 году, когда оно решилось усмирить восставшую Вену. Судя по словам Ригера, надобно думать, что с тех пор они мало изменились».[43])

Нет необходимости доказывать, что подобные выступления Чернышевского против чешской буржуазии велись с позиций защиты интересов чешского трудового народа, с позиций защиты национальных интересов австрийских славян.

Конечно, общественные воззрения и декабристов, и Герцена, и Чернышевского несут на себе печать определенной исторической ограниченности. Им были свойственны и ошибочные положения. Это следует иметь в виду. Однако основное направление их деятельности, их борьбы за освобождение славянских народов носило глубоко прогрессивный характер.

Рамки доклада не позволяют нам полнее осветить роль русской революционной общественности XIX века в укреплении дружбы и прогрессивных общественно-политических связей славянских народов. Мы не имеем возможности коснуться материалов на эту тему, связанных с именами Белинского, Огарева, Добролюбова и многих других. Уже вклад этих деятелей в развитие общественно-политической мысли славянских народов имел огромное значение для укрепления прогрессивных межславянских связей. Специальной характеристики заслуживала бы также деятельность украинского революционера-демократа Тараса Григорьевича Шевченко, который в своей борьбе был теснейшими узами связан с русским революционным движением. Однако и приведенных

---

[41]) Там же VI, 320.
[42]) Там же VI, 488
[43]) Там же VIII, 491.

фактов достаточно, чтобы убедиться, что настоящими поборниками свободы и дружбы славянских народов были не славянофилы, не панслависты, а представители передовых общественных кругов. Именно они играли ведущую роль в межславянских связях, основное прогрессивное направление которых состояло в обмене опытом борьбы против сил реакции, в сплочении славянских народов на борьбу против социального и национального гнета. Закономерно, что идеи декабристов, Герцена и русских революционеров-разночинцев нашли широкий отклик в славянских странах, привлекая прежде всего внимание тех представителей общественности, которые являлись наиболее последовательными выразителями интересов самых демократических слоев народа.

В этой связи можно назвать, например, имена таких сынов славянства, как Адам Мицкевич, Янко Краль, Йозеф Фрич, Светозар Маркович, Христо Ботев и многие другие.

В заключение следует подчеркнуть, что в том же русле борьбы против феодального строя и самодержавия, против ассимиляторской политики колонизаторов, развивались и передовые культурные межславянские связи XIX века. Все лучшее, все прогрессивное в культуре славянских народов XIX века вырастало под знаком борьбы против самодержавно-крепостнического, позже — также буржуазного гнета. Противодействие народа гнету было основным питательным источником лучших достижений в области литературы и искусства. Естественно, что вокруг этих основных социальных вопросов развивались и прогрессивные межславянские культурные связи XIX века. Ярким примером этого может служить дружба двух великих славянских поэтов Мицкевича и Пушкина. Ненависть к царизму и мечта о народной свободе была идейной основой их взаимопонимания и дружбы. Именно стихотворение «Кинжал» отметил Мицкевич у Пушкина, видя в этом стихотворении символический образ революционной борьбы с самодержавием.[44]) Пушкин, вспоминая мечты Мицкевича, подчеркивал идею свободы народов.

Он говори́л о временах грядущих
Когда народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Революционное единение славянских народов, как и вообще революционную солидарность народов, воспевал выдающийся словацкий поэт, революционный демократ Янко Краль. Борьбу декабристов и польских революционеров против общего врага — царского самодержавия Краль называл началом «нового века для славянского мира». Он восклицал:

---

[44]) См. статью А. Мицкевича, *Пушкин и литературное движение в России.*

Duchy víťazov sa mi ukazujú,
víťazov nášho sveta slovenského,
v mrakoch plamenný prichádza mi v ústret
duch Kanadiho, duch Lukašinského
Pestel, Muraviev, zástupy Poliakov
v moci u sláve vekov sa zjavujú.[45])

Великий поэт украинского народа Тарас Григорьевич Шевченко, выражая чувства братской любви к порабощенному чешскому народу. воспел в поэме «Еретик» именно борьбу чешского народа против европейской феодальной реакции и католического Рима, глубоко раскрыв освободительный народный характер гуситских войн.

Закономерен интерес Каравелова к произведениям русских революционных демократов и внимание Яна Неруды к комедии Гоголя «Ревизор», в которой великий писатель чешского народа справедливо увидел не только разоблачение русского самодержавия, но и оружие борьбы против австрийского абсолютизма.

Естественно, что в области искусства основные закономерности, которыми характеризуются межславянские связи, далеко не всегда выступали с такой же наглядностью, как в приведенных примерах, и проявлялись в самых различных формах и преломлениях. Однако суть прогрессивных межславянских связей была одна. Они были направлены на укрепление великого братства народов, братства борьбы против гнета, за социальную справедливость, за дружбу народов.

Эти связи были развиты и упрочены на последующем этапе истории славянских народов, связанном с пролетарским революционным движением, когда они выступают как составная часть интернациональной солидарности революционного пролетариата.[46])

Мы высоко ценим традиции этих связей в наши дни, когда славянские народы идут в авангарде борьбы за лучшие идеалы человечества, в авангарде борьбы за мир и дружбу между народами, за демократию и социализм.

С. В. Никольский

(V podstatě předneseno na konferenci o mezislovanských vztazích v Praze v prosinci r. 1954.)

---

[45]) «Духи героев являются мне, / героев нашего славянского мира, / в тучах пламенные идут мне навстречу / дух Канади, дух Лукасинского, / Пестель, Муравьев, толпы поляков / предстают в силе и славе веков.» Janko K r á ľ, *Súborné dielo.* Martin 1952, Matica slovenská 326.

[46]) Рассмотрение этого этапа, представляющего самостоятельную тему, не входило в задачи доклада.

K otázce jednoty slovanské hmotné kultury

(Příspěvek k diskusi)

Anna Pitterová

I.

V přítomné době se provádějí v celém slovanském světě rozsáhlé systematické archeologické výzkumy. Nálezy získané při těchto výzkumech podstatně rozšiřují znalosti a představy o životě našich dávných slovanských předků. Umožňují nám tak vytvořit si úplnější obraz tehdejší doby a stále jej doplňovat novými významnými i méně podstatnými podrobnostmi. Nápadné shody ve tvaru, materiálu i výzdobě nalezených předmětů udivují stejně dnešní badatele jako jejich předchůdce minulých generací. Podobné shody jako v památkách slovanské hmotné kultury jsou objevovány v literárních, právních i jiných pramenech staré slovanské historie z konce prvního a ze začátku druhého tisíciletí n. l.

Na tento zajímavý jev ve slovanské hmotné i duchovní kultuře upozornili již první průkopníci slovanské archeologie jako nové vědecké disciplíny, zejména Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík i Jan Erazim Vocel, kteří na základě shodného rázu slovanských památek počali uvažovat o slovanské archeologii a o slovanské kultuře vůbec. Tuto okolnost si uvědomoval i Josef Ladislav Píč, který ve slovanských nálezech našeho území viděl především součást velikého kulturního dědictví celého Slovanstva.[1])

Společným znakům v slovanské kultuře věnoval pozornost také Lubor Niederle, který u nás první soustavně studoval slovanské archeologické i jiné kulturní památky. Na podkladě jejich společných znaků vymezil pak pojem a obsah staré slovanské kultury.[2])

Hlubokým a rozsáhlým studiem slovanských archeologických památek z druhé poloviny 1. tisíciletí n. l. z celého území osídleného Slovany došel Niederle k tomuto názoru: „Pojem slovanské kultury je dosti podrobně stanoven řadou znaků, jimiž se zkušenému oku na první pohled liší od znaků kultur sousedních. Původně prostá slovanská kultura podléhá v průběhu druhé pol. 1. tisíciletí cizím vlivům podle toho, co přinášela sebou posice zeměpisná a podle intensity vlivu. Při tom slovanská kultura, vybírajíc z toho,

---

[1]) Jan Eisner, *Josefem Dobrovským se počíná studium slovanské archeologie*, Josef Dobrovský 1753—1953, sborník studií k dvoustému výročí narození, Praha 1953, ČSAV, 415—417.

[2]) Lubor Niederle, *Rukověť slovanské archeologie*, Praha 1931, Slovanský ústav.

co se jí hodilo, vytvářela nový celek a zůstávala tak dalece samostatná, že se ve svém celkovém ústrojí odlišila ode všech kutur sousedních... Vytvořila si, nebo lépe řekněme, přizpůsobila si řadu obecně rozšířených příznaků a mimo to i další řadu jiných, regionálních, které ji charakterisovaly a zároveň odlišily od ostatních...“[3])

Příznaky vlastní slovanské kultuře, ať obecné nebo regionální, vidí Niederle především ve špercích, keramice a některých druzích nářadí, jako na př. v srpech, ocilkách, přeslenech, v některých druzích zbraní a pod. Šperk však pokládá za nejvýraznější a zdůrazňuje zejména jeho osobitý ráz.

Slovanské šperky jsou většinou ze stříbra, jemných tvarů a ozdob, vytvořených především technikou zrnitého a drátkového filigránu. „Nebyly to věci sice původu slovanského, ale staly se jimi ve svém výběru a v rukou slovanských řemeslníků a umělců, kteří byli v práci vedeni svým vlastním slovanským vkusem.“[4])

Niederle vidí tedy na přelomu 1. a 2. tisíciletí n. l. slovanskou kulturu jako různorodou, ale přesto pevně spojenou jednotícím společným svérázem a vkusem, vlastním celému Slovanstvu. Při výkladu tohoto jevu vychází z názoru uznávaného v jeho době, z indoevropské teorie pravlasti a pranároda, a dochází k závěru, že obecně jednotný ráz slovanských archeologických památek uvažovaného období je již jen posledním projevem bývalé naprosté jednoty kultury i jazyka v původní slovanské pravlasti.[5]) Je si však také vědom toho, že tuto naprostou jednotu archeologicky doložit nemůže.[6]) Její rozpad je způsoben jednak stykem s autochtony nejrůznějšího původu, s kterými se Slované při rozchodu ze starých sídel setkávali, jednak vlivem sousedních kultur, které působily na starou slovanskou kulturu. Za nejsilnější z těchto vlivů pokládá vliv kultury byzantské a orientální, který zasáhl prakticky celé Slovanstvo. Ostatní vlivy zasahovaly jen určité oblasti a většinou se již dále nešířily.[7])

Takto podle názoru Niederlova zaniká vlivem těchto dvou činitelů v době mezi 5.—10. stol. n. l. původní jednota slovanské hmotné kultury. Místo jedné veliké slovanské kulturní oblasti, začínají se v této době v obecně jednotném rámci jasně archeologicky rýsovat dvě veliká slovanská kulturní teritoria, t. j. území Slovanů západních a východních.[8]) V 10. stol. je zánik původní jednoty slovanské kultury nepopiratelný. Od té doby nelze již mluvit ani o slovanské jednotě po stránce hmotné, ani o jednom jazyku a jednom národě slovanském.[9])

Problému slovanské kulturní jednoty věnoval pozornost také A. V. Arcichovskij u příležitosti konference o slovanské etnogenesi, pořádané

[3]) Ibid. 268.
[4]) Ibid. 270.
[5]) Ibid. 264.
[6]) Ibid. 7.
[7]) Ibid. 258—264.
[8]) Ibid. 265.
[9]) Ibid. 268.

ústavem etnografie Akademie věd SSSR r. 1943.[10]) A. V. Arcichovskij vidí v slovanském archeologickém odkazu 10. stol. n. l., a to obzvláště v keramice, téměř naprostou jednotu. Shoda ve tvarech slovanské keramiky je podle jeho názoru tak veliká, že je možno zaměnit fotografie západoslovanské keramiky za východoslovanské a naopak. Počátek výskytu této jednotné slovanské keramiky klade do 9. stol. a její rozkvět do 10. stol. Předpokládá, že její rozšíření souvisí s rozšířením hrnčířského kruhu a tím i hrnčířského řemesla.

Podobně nachází Arcichovskij některé všeslovanské typy i mezi šperky. Jsou to hlavně západoslovanské esovité záušnice a východoslovanské hřivny. Dále si všímá i jednotného typu slovanských nožů, křesadel a hřebenů. Dalším svědectvím těsných kulturních svazků mezi slovanskými kmeny je mu i pohřební ritus. Podle jeho názoru převládá do 10. stol. na celém slovanském území žeh. Největší počet pohřbů žehem klade právě do 10. stol. Kostrové pohřby se podle jeho výkladu rozšiřují teprve od počátku 11. stol.

Na rozdíl od Niederla, který kladl jednotu slovanské hmotné kultury a současně i jazyka do pravlasti v indoevropském pojetí a v 10. stol. viděl už jen její rozpad, pokládá Arcichovskij jednotu slovanské hmotné kultury za jev mladý, středověký, který patří v podstatě pouze do 10. stol. n. l., neboť již v 10. stol. pozoruje i on opět její rozpad. Vidí v ní pod vlivem tehdy uznávaného Marrova učení dokončení procesu slovanské etnogenese, t. j. archeologický projev sblížení rozličných kmenů, které se na počátku jevily jako kulturně různé. Stejně jako u teorie indoevropské je i v tomto pojetí důležitým předpokladem jednotné hmotné kultury jednota jazyková. Podle názoru A. V. Arcichovského stejné formy hmotné kultury a stejné kulturní jevy se rozprostřely po celém slovanském území jedině za předpokladu jazykové jednoty.

Souhlas s názorem Arcichovského o jednotě slovanské keramiky projevil bulharský vědec Kr. Mijatev v práci věnované slovanské keramice na Balkáně.[11]) Mijatev vidí počátek jednotné slovanské keramiky rovněž v 9. stol. Stejně jako Arcichovskij, pokládá jednotu hmotné kultury za důsledek jednoty kulturní, která se v této době rozprostírala po celém slovanském světě, a dokazuje ji, opět podobně jako Arcichovskij, ještě dalšími příklady hmotné kultury téhož rázu.[12]) Je přesvědčen o tom, že jednota hmotná i kulturní nemohla vzniknout uvnitř, v jádru slovanského území, v době prvotní primitivní slovanské kultury. Podle jeho názoru se slovanská kultura vyvíjela na základě řeckého a římského provinciálního dědictví,[13]) stejně jako jednotná keramika, která vznikala na základě domácího podkladu na celém území římských provincií osídlených Slovany a je bezprostředním napodo-

[10]) A. V. Arcichovskij, *Kuľturnoje jedinstvo Slavjan v srednije veka*, Sov. etnografija (1946) 84—90.

[11]) Kr. Mijatev, *Slavjanska keramika v Bălgarija i neinoto značenie za slavjanskata archeologija na Balkana*, Sofija 1948, BAN.

[12]) Ibid. 73, 76.

[13]) Ibid. 76.

bením římské keramiky, známé s tohoto území.[14]) Četné důkazy mu však potvrzují, že kulturní jednota slovanská se počala objevovat v Podunají již v 6. a 7. stol., ale teprve v 9. stol. se projevila u západních a východních Slovanů. Podle Mijatevova názoru je možno 9. stol. pokládat za nejpříhodnější dobu pro slovanské kulturní sjednocení, neboť Slované mluví tehdy stále ještě týmž jazykem, ale současně se již počínají tvořit i první slovanské státy, které vytvářejí podmínky pro vývoj vyspělejších kultur a přispívají tak k vytvoření aktivnějších vzájemných mezislovanských vztahů a silnějších vzájemných vlivů. Mijatev v této době předpokládá kulturní pohyb směrem na východ a na západ, který sice není zaznamenán historickými prameny, ale je doložen archeologickými a historickými fakty, neboť jedině tímto pohybem může vyložit rozšíření slovanské římské keramiky z Podunají do celého slovanského území.[15])

Kritické stanovisko k názoru Arcichovského zaujal Witold Hensel v krátkém článku věnovaném problému slovanské kulturní jednoty.[16]) Nesouhlasí s názorem, že o slovanské kulturní jednotě je možno mluvit od doby, kdy se počíná řemeslně vyrábět keramika na hrnčířském kruhu. Vidí značné rozdíly ve formě i ve výzdobě na řemeslné keramice z období mezi 9.—13. stol. stejně jako na nádobách lepených v ruce z 5.—9. stol. Zamítá proto názor Arcichovského o možnosti záměny západních nádob za východní a naopak. Podle jeho názoru není jednotné slovanské keramiky z období její řemeslné výroby ani z období její domácké výroby. V obou časových úsecích zjišťuje pouze stejné pochopení různých prvků, podle kterého můžeme odlišit nádoby slovanské od neslovanských. Stejný názor projevuje i o ostatních odvětvích slovanské hmotné kultury a je přesvědčen, že nelze mluvit o kulturní slovanské jednotě, nýbrž jen o určitých společných rysech, vlastních celé slovanské kultuře, kterými se tato liší od kultur sousedních neslovanských národů.

Stejně jako prý není možno vymezit z archeologických faktů všeslovanský kulturní celek, není možno učinit totéž ani s výsledky bádání historického a jazykovědného.

II.

Porovnáme-li navzájem všechny čtyři právě uvedené názory, vidíme, že se v některých svých částech shodují i v jiných se opět podstatně od sebe liší. Je proto zapotřebí přihlédnout k archeologickému materiálu, pokud možno z celého slovanského území, abychom si na něm mohli ověřit oprávněnost názorů jednotlivých badatelů.

Myslím, že nejlépe lze tak učinit právě na keramice, neboť je nejrozší-

[14]) Ibid. 78.
[15]) Ibid. 77.
[16]) Witold Hensel, *Wspólnota kulturowa Słowian w okresie wczesnodziejowym*, Sprawozdania Polskiej Akademii Umiej. 50 (1949) 25—27.

řenějším výrobkem a její výrobci mohou na ní nejsnáze a nejlépe vyjádřit svůj vlastní vkus, zvláště pokud je vyráběna po domácku.

První bezpečně slovanskou keramikou na celém území osídleném Slovany jsou prosté, v ruce lepené hrnce, které jsou si navzájem pro svou prostotu značně podobné. Byla jim však věnována pozornost teprve v poslední době. Zatím jsou vypracovány jen některé skupiny. Je to jednak hrubá keramika potiská, jejíž charakteristiku stanovil Eisner[17]) a keramika pražského typu spolu s blízkou jí keramikou jihopolskou, za jejíž prozkoumání vděčíme Borkovskému.[18])

Přihlédneme-li blíže ke kulturnímu podloží, které předcházelo vzniku obou uvedených keramických typů, vidíme, že hrubou keramiku potiskou najdeme především tam, kde Slované přišli do přímého styku s kulturou římských provincií, t. j. v Podunají, v Potisí a na Balkáně.[19]) Severně od Dunaje je tato keramika zatím doložena jen na jižním Slovensku. Pražský typ byl zase naopak zjištěn pouze na českém území, dále v Lužici, Durinsku a Anhaltsku[20]) a jemu blízký keramický tvar je nacházen v jižním Polsku,[21]) v podstatě tedy na území, které bylo dříve osídleno Kelty. Proto správně vidí Borkovský kořen vzniku pražského typu v laténských předlohách.[22])

Prvotní primitivní keramika v území na východ od Labe a u východních Slovanů je zatím jen zjištěna, ale není dosud náležitě prostudována. Víme o ní, že to jsou primitivní, v ruce lepené hrnce, které stejně jako pražský typ a potiská keramika jsou tvarově závislé na kulturním podloží, z něhož vyrůstají. Přesto, že studiu vývoje východoslovanské keramiky věnuje v poslední době velikou pozornost leningradská badatelka Ja. V. Stankevičová,[23]) musíme se omezit pouze na sledování vývoje keramiky západoslovanské, o které víme více.

V době, kdy se tato první bezpečně slovanská keramika objevuje na slovanském území, můžeme u Slovanů pozorovat počátek období rozpadu rodové společnosti. Rozvoj výrobních sil a s ním souvisící vzrůst počtu obyvatelstva má za následek expansi obyvatelstva. V nových krajích přicházejí Slované do styku se starším osídlením a z tvarového bohatství předmětů, které zde nalézají, vybírají si to, co nejvíce potřebují a co je zároveň i blízké jejich vkusu. Tyto vzory přetvářejí nejdříve svou primitivní technikou a teprve později přejímají postupně i způsob dokonalejší výroby. Proto v oblasti bývalého keltského osídlení, kde asi ještě dlouho žily keltské výrobní tradice,

---

[17]) Jan Eisner, *Devínska Nová Ves*, Bratislava 1952, SAVU

[18]) Ivan Borkovský, *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*, Praha 1940.

[19]) Jan Eisner, *Dev. N. Ves* 263. Kr. Mijatev, *Slav. ker.* 76.

[20]) Jan Eisner, *Dev. N. Ves*, 252. Jiří Neustupný, *Pravěká Lužice*, Praha 1946, Společnost přátel Lužice, 125.

[21]) A. Karpińska, *Kurhany z okresu rzymskiego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem typu siedlemińskiego*, Poznaň 1926.

[22]) Ivan Borkovský, *Staroslov. keramika* 35.

[23]) Ja. V. Stankevič, *Keramika nižnego gorizonta Staroj Ladogi*, Po materialam razkopok 1947 g. Sov. archeologija 14 (1950) 187—216. — Táž, *Klassifikacija keramiki drevnego kuľturnogo sloja Staroj Ladogi*, Sov. arch. 15 (1951) 219—246.

vzniká pražský typ keramiky a na území římských provincii opět hrubá keramika potiská. Pražský typ však postupem doby pomalu mizí. Přibližně od konce 6. a zač. 7. stol. je pozvolna nahrazován hradištním hrncem, který je slovanskou kopií římské podunajské keramiky.[24]) Hrubá keramika potiská, která vyrostla pod přímým vlivem římské provinciální kultury, pokračuje ve svém dalším vývoji hradištní keramikou. Doufejme, že badatelé, kteří se obírají studiem vzniku a rozšíření t. zv. hradištní keramiky po celém Slovanstvu nám brzy objasní i význam oblasti, kde byly již v době římské vyráběny na př. zásobnice s okružím[25]) i význam Dacie, kde, jak se zdá, i po jejím zániku se alespoň zčásti pokračovalo v práci v hrnčířských dílnách, právě tak jako v Pannonii.

Tímto způsobem vzniká ze starších odlišných keramických oblastí jediné území s t. zv. keramikou hradištní, podle Niederlovy terminologie, laténsko-římskou. Podobně i Mijatev hledá vznik hradištní keramiky na celém území římských provincií.[26]) Myslím, že jeho názor je správnější než Niederlův, který viděl kořen jejího vzniku pouze v římském Podunají, přesně v Pannonii a v Noriku.[27]) Je věci na škodu, že podobným způsobem nemůžeme podrobněji sledovat vývoj slovanské keramiky polabské a severopolské a porovnat ho s vývojem v této oblasti laténsko-římské.

Další vývoj slovanské keramiky je více méně záležitostí technickou a lze ho zhruba rozdělit na období výroby domácké a období výroby řemeslné. Keramika po domácku vyráběná je zdobena výraznými a složitými vzory. S rozvojem řemeslné výroby se výzdoba nádob zjednodušuje a pozvolna přechází do prvků snadno zhotovitelných na hrnčířském kruhu. Současně se zjednodušováním výzdoby se sjednocuje zásahem řemeslné výroby i tvar. Postup tohoto vývoje lze sledovat v přímé souvislosti s rozvojem výrobní techniky.

V době, kdy se hrnčířská výroba začíná po prvé projevovat jako samostatné odvětví řemeslné výroby, pozorujeme na celém slovanském území jednotlivá výrobní centra. Jejich výrobky se z počátku od sebe liší v pojetí tvaru i výzdoby, neboť se stále ještě uplatňuje místní vkus, ovlivněný starším kulturním podložím, který se dříve při domácké výrobě projevoval plněji. Postupem doby pozorujeme však pozvolné stírání charakteristických zvláštností jednotlivých center a pomalé vytváření jednotného keramického rázu na větším území. Tento proces můžeme doložit vývojem moravských a českých výrobních center.[28]) Na Moravě můžeme pozorovat na základě Poulíkových výzkumů vznik a rozkvět jednotlivých výrobních středisek a tím i místních keramických typů již koncem 8. a začátkem 9. stol. Avšak

[24]) Jan Eisner, *Dev. N. Ves*, 254 n.
[25]) Ibid. 271.
[26]) Kr. Mijatev, *Slav. ker.* 76.
[27]) Lubor Niederle, *Ruk. slov. arch.* 248, 251.
[28]) U nás první poukázal na funkci slovanských hradišť jako výrobních center keramiky Zdeněk Váňa, *K otázce kmenových území v severozápadních Čechách*, Archeol. rozhledy 4 (1952) 436—442.

ještě během 9. stol. lze pozorovat pronikání keramiky blučínského typu na území typů sousedních a současně s tím i pomalý zánik všech místních keramických typů, který vede v 10. stol. k vyrovnání vývoje slovanské hradištní keramiky na moravském území.[29]) V Čechách můžeme pozorovat pronikání přemyslovské keramiky do sousedních území koncem 10. stol., jak na západocharvátském inventáři dosvědčuje R. Turek.[30])

Tímto způsobem vznikají v této době určitá vymezená území s poměrně jednotnou keramikou, která jsou přibližně shodná s územím prvních, nedlouho předtím vzniklých státních celků. Jednotný ráz slovanské keramiky, jak jej nacházíme na území prvotních států je věrným odrazem, ovšem časově trochu zpožděným, sjednocených politických a kulturních poměrů tehdejší doby. Keramika z jednotlivých státních území, zvláště v oblastech o stejném starším kulturním podloží, je si navzájem velmi podobná a lze v ní nalézt některé téměř shodné tvary. Přesvědčivým důkazem těchto shod jsou na př. fotografie balkánské a moravské slovanské keramiky, které v publikaci o slovanské keramice na Balkáně uveřejnil Kr. Mijatev.[31])

Mezi ostatními předměty se jednotný ráz slovanské hmotné kultury projevuje nejvýrazněji především na šperku. Šperk není předmětem denní potřeby, nýbrž jeho účelem je zdobit a potom rozlišit majitele podle jejich třídní příslušnosti, a proto se na něm nejlépe odráží vkus. Na rozdíl od keramiky neprovází však šperk vývoj slovanské hmotné kultury od jejího počátku, nýbrž objevuje se teprve na určitém vývojovém stupni společnosti v době, kdy vznikají jednotlivá výrobní centra a je už možno doložit počínající diferenciaci společnosti. V předcházejícím rodovém období slovanské společnosti se šperk téměř nevyskytuje.

Šperk se u Slovanů neobjevuje tedy všude ve stejné době a ze stejných podnětů. B. A. Rybakov vidí původ prvního východoslovanského šperku především v římském a později v bosporském klenotnictví.[32]) Českoslovenští badatelé naproti tomu nacházejí první kořeny našeho slovanského šperku v podunajském klenotnictví z doby avarské. V pozdější době se však celé slovanské území ocitá pod vlivem byzantským a orientálním, který dává slovanskému šperku jednotný ráz, jimž se Slované příjemně odlišují od svých sousedů, jak zdůrazňuje Niederle.[33])

Domnívám se, že to, co bylo dosud stručně uvedeno, mi dává oprávnění uvažovat o jednotném rázu slovanské hmotné kultury. Souhlasím v této otázce s Niederlovým názorem, ovšem s tím rozdílem, že jednotný ráz slovanské hmotné kultury z období mezi 5.—10. stol. není konečným obdobím rozpadu jednotné hmotné kultury, počínající již v pravlasti, způsobeným

---

[29]) Josef Poulík, *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, St. arch. úst., 17—24.
[30]) Rudolf Turek, *Mohyly českých Charvátů a Zličanů*, v tisku v časop. Slavia antiqua.
[31]) Kr. Mijatev, *Slav. ker.*
[32]) B. A. Rybakov, zejména v díle *Remeslo drevnej Rusi*, Moskva 1948, ale i v jiných pracích.
[33]) Lubor Niederle, *Ruk. slov. arch.* 268.

stykem s autochtony a vlivem sousedních kultur. Je to jev ve vývoji slovanské kultury naprosto nový, který se počíná přibližně v 5. stol. a podle místních podmínek možná i o něco dříve, ovlivněn starším kulturním podložím i sousedními kulturami a vrcholí v době existence prvních slovanských států. Na rozdíl od pojetí Arcichovského chápu jej jako jev, který má svůj dlouhý vývoj a značné místní rozdíly a odchylky. Nezačíná ani nekončí na celém slovanském území současně a jeho průběh není rovnoměrný.

Mijatevův názor o vzniku a rozšíření jednotného rázu slovanské hmotné kultury je v celku správný. Je nutno ho však doplnit o vývojové období keramiky, vyráběné po domácku.

Oprávněnost tvrzení většiny badatelů, že jednotný ráz hmotné slovanské kultury předpokládá i všeobecnou jednotu kulturní, je prokázána vývojem pohřebního ritu, stavbou hradišť, stejným typem obytného domu i přibližně stejným stupněm náboženských představ.

Shrneme-li výsledky předcházejícího rozboru archeologického materiálu, vidíme, že vývoj jednotného rázu hmotné slovanské kultury je možno vyložit jako archeologický projev rozpadu rodové společnosti a vzniku třídní společnosti. Je však dokladem i nově se rodícího vkusu, společného všemu Slovanstvu. Tento společný vkus, na jehož základě se tvoří typický slovanský svéráz, znamená snad mnohem více, než vlastnost stejně chápat různé prvky, jak si ho vykládá Hensel.[34]) Myslím, že nejdu příliš daleko, když ve slovanském svérázu vidím výraz právě vznikajícího vědomí etnické sounáležitosti, tvořícího se v hranicích určitého území. Proto můžeme též chápat období vývoje jednotného rázu slovanské hmotné kultury jako archeologický doklad posledního stadia vývoje slovanské ethnogenese.

Někteří badatelé vidí důležitý předpoklad jednotného rázu hmotné kultury v jazykové jednotě. Znamená-li však vývoj jednotného rázu hmotné kultury vznik a růst vědomí etnické sounáležitosti v rámci určitého teritoria, znamená potom i vznik národnosti. Ptám se proto linguistů: je možno pokládat postup vývoje jednotného rázu slovanské hmotné kultury za archeologické svědectví vzniku jazyků národností a současně i rozpadu společného slovanského jazyka?

III.

Při řešení problému jednotného rázu slovanské hmotné kultury vystupují do popředí dvě základní otázky všeobecného rázu. Je to otázka zákonitosti vývoje jednotné hmotné kultury jako archeologického dokladu tvořící se národnosti a s ní souvisící otázka významu vlivu vůbec.

Jednotný ráz hmotné kultury není typický pouze pro Slovany. Můžeme ho doložit i u jiných etnických celků v období přechodu od rodové společnosti k třídní společnosti. Tak na př. u Řeků v první době samostatného

---

[34]) Witold Hensel, *Wspólnota . . .*

politického i kulturního života zjišťujeme v hmotné kultuře geometrický dipylský sloh,[35]) který je v této době rošířen téměř po celém řeckém území. Rovněž Keltové při svém vstupu do dějin se vyznačují tím, že jejich hmotná kultura dostává nový ráz. Uprostřed kultury halštatského rázu, v které dříve Keltové žili, rodí se pomalu jako projev národního keltského umění vybraného charakteru nový starolaténský sloh.[36]) Podobným způsobem se v tomto období projevuje i kultura římská a germánská.

Jednotný ráz slovanské hmotné kultury má však na rozdíl na př. od germánské hmotné kultury stejného vývojového období jednu obzvlášť specifickou vlastnost, a to, že vrcholí na celém území, tehdy osídleném Slovany téměř současně. Myslím, že hlavním důvodem tohoto zajímavého jevu není jen rovnoběžkového rozložení slovanských sídel, ale i ta okolnost, že území na kterém se Slovanstvo rodilo, je podle Niederlova i Treťjakovova názoru téměř uprostřed slovanského území z přelomu 1. a 2. tisíciletí n. l.[37])

Slované na počátku období rozpadu rodové společnosti, následkem rychlejšího rozvoje výrobních sil a v souvislosti se vzrůstem počtu obyvatelstva, se přibližně v současné době rozcházejí z původních sídel téměř všemi směry. V nových sídlech se stávají po celé jižní hranici sousedy vyspělých kultur tehdejší Evropy. Vliv těchto vyspělých kultur jižní a jihovýchodní Evropy urychlil vývoj Slovanů a způsobil zároveň i poměrně současný rozkvět slovanské kultury na celém území osídleném Slovany.[38])

Původní germánská sídla jsou naopak rozložena od severu k jihu a Germáni se setkávají s vyspělejšími kulturami na jihu svých sídel a potom uprostřed Baltu. V těchto dvou oblastech můžeme pozorovat krystalisační centra rychlejšího vývoje germánských kmenů. Odtamtud se jednotlivé kmeny zdvihají k odchodu do nových sídel a na jejich místo proudí zas druhé kmeny, které, když dostoupily určitého stupně společenského vývoje, rovněž odcházejí a uvolňují místo dalším. Myslím proto, že zeměpisná poloha germánských sídel má značný podíl na stěhování germánských kmenů po celé Evropě.

Ve všech uvedených případech vzniku jednotného rázu hmotné kultury pozorujeme v průběhu uvažovaného období silný podíl vlivu sousedních vyspělých kultur. Jejich vliv je jasně archeologicky dokázán,[39]) nelze ho popřít, a proto je zapotřebí ujasnit si, jaký je jeho význam a podíl na vzniku nového stadia vývoje společnosti. Je samozřejmé, že vliv sám nemohl způsobit přechod společnosti z jednoho stadia do druhého. Přechod byl způsoben především vnitřními podmínkami hospodářského života společnosti, rozvojem výrobních sil a vzrůstem počtu obyvatelstva. Vliv sousedních kultur postup vývoje pouze urychloval a usměrňoval.

---

[35]) Jan Filip, *Pravěké Československo*, Praha 1948, Spol. čs. prehistoriků, 216.
[36]) Ibid. 247.
[37]) Lubor Niederle, *Ruk. slov. arch.* 33, N. P. Treťjakov, *Vostočnoslavjanskije plemena*, Moskva 1953, AN SSSR.
[38]) Lubor Niederle, *Ruk. slov. arch.* 258 n.
[39]) Lubor Niederle, ibid., J. Filip, *Pravěké Československo* 215, 216 et pass.

Období přechodu mezi rodovou a třídní společností můžeme snadno rozdělit na dvě části. V první části převažují výrobní a společenské vztahy rodové společnosti a probíhají v ní především změny ve výrobních vztazích, to znamená, že vzniká řemeslná výroba. Její počátky můžeme pozorovat na př. ve vývoji keramiky nebo v hromadných nálezech železných předmětů, především hospodářského charakteru, které z této doby nacházíme na našem státním území.[40]) V druhé polovině přejímá vedení rodící se třídní společnost a změny probíhají především ve vztazích společenských. O tom nás zejména jasně přesvědčují zprvu do země dovážené, ale později již doma vyráběné předměty, jako na př. některé druhy šperků, zbraní a pod. Jejich účelem je zdobit a rozlišit své majitele podle jejich třídní příslušnosti. Zdá se, že archeologie přesně určuje hranici mezi oběma polovinami tohoto přechodného období vznikem hradišť, které jsou výrobními centry řemeslné výroby. Na dvě obdobné části se zřejmě bude potom dělit i vývoj národnosti stejně jako snad i vývoj jazyka národnosti.

Dalším důležitým rysem tohoto období je, že rodící se třídní společnost nepřijímá hospodářské ani kulturní vlivy bezduše, nýbrž, že si je přetváří podle svého vlastního vkusu. Dokladem toho je na př. na našem území typická moravská sekerka t. zv. bradatice stejně jako různé druhy byzantských i orientálních šperků, přizpůsobených slovanskému vkusu. Rodová společnost naopak kulturní vlivy pouze napodobuje, téměř bez vlastního individuálního zásahu. Proto na př. v neolitu nacházíme jen několik málo archeologických kultur, které jsou rozšířeny na obrovských územích.

Jdeme-li po stopách vlivů, které se účastnily na vzniku jednotlivých hmotných kultur jednotného rázu evropských etnických celků, dostaneme se až na Krétu, ale ani tam stopa nekončí. Krétská minojská kultura přechází na řecké území a rozkvétá tam znovu nejdříve v Mykénách a později ve svérázném řeckém pojetí,[41]) které do jižní Italie přenášejí Etruskové, měníce ji rovněž podle svého vlastního vkusu. Od nich i přímo z Řecka čerpají tento vliv Keltové i Římani a Byzanc jej přejímá z Řecka i z blízkého Orientu. Z římských provincií, z Byzance i z Orientu proudí tento mnohokrát svérázně přetavený vliv ke Germánům a ke Slovanům, kteří ho opět přetvářejí podle svého vlastního vkusu a na jeho základě budují, stejně jako předcházející etnické celky, vlastní svéráznou kulturu, hmotnou i duchovní.

Závěrem bych chtěla zdůraznit, že žádný vědecký problém, zvláště ve společenských vědách, nelze řešit jen s hlediska jedné vědecké disciplíny a z úzkého časového rozmezí. V našem případě archeologie mohla pouze zjistit, že jednotný ráz hmotné kultury se objevuje jako zákonitý jev v období přechodu od rodové společnosti k společnosti třídní a je způsobován svérázným

[40]) Jan Eisner, *Základy kovářství v době hradištní*, Slavia Antiqua 1 (1948) 367—396.

[41]) Jan Filip, Pravěké Československo, 216; George Thomson, *O staré řecké společnosti*, Praha 1952, Rovnost,

pojetím cizích vlivů, které urychlují probíhající proces. Dále, že toto přechodné období je rozděleno na dvě části, a že rodící se svéráz je archeologickým odrazem vznikající národnosti a tím i archeologickým svědectvím konečného stadia etnogenese. V celé šíři a hloubce budeme moci tyto problémy dále řešit jen ve spolupráci s historií, linguistikou, etnografií, antropologií a jinými příbuznými vědeckými disciplinami.

Anna Pitterová

(V podstatě předneseno na konferenci o mezislovanských vztazích v Praze v prosinci roku 1954.)

Українсько-болгарські мовні звя'зки в Семигороді

Іван Панькевич

Пожвавлення мовознавчих праць у всіх слов'янських краях після появи праці Й. В. Сталіна *Марксизм и вопросы языкознания,* 1950, піднесення ряд питань з області слов'янської порівняльної граматики, а особливо вихід праці С. Б. Бернштейна *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, том I, Язык валашских грамот XIV—XV веков,* Москва 1948, АН СССР, дає мені принуку пояснити одно питання з мовних слов'янських єднань, яке підніс іще в 1935 році проф. братиславського університету Валеріян Погорелов на сторінках ужгородської газети *Русский народный голос.*

Проф. В. Погорелов помістив там статтю під тит. *Болгаризмы в карпаторусских говорах,* в якій звернув увагу, що в українських закарпатських говорах находимо мовні явища, призначні і для болгарської мови, і тому визначив ці явища як наявні болгаризми. Такими за його визначенням є: 1. уживання *давального* відмінка особового і зворотного займенників у функції присвійних займенників (*жона ми* замість *жона моя, з вітцьом собі* замість *зі своїм вітцьом*), а теж уживання *давального* відмінка іменників замість *родового* у функції присвійності *(голова христіянім* замість *голова христіян)*; — 2. уживання сполучника *що* замість відносного займенника *котрий* у реченнях означальних (релятивних); після *що* уживаються енклітичні форми особових займенників: *росте верба над водою, що я ї садила, не є того тай не буде, що я го любила*; — 3. творення вищого ступеня прикметників і прислівників за допомогою частки *май: (май слабый, май дорогый).* Оця частка стоїть теж перед іменниками та дієсловами у функції порівняльній *(тебе м май любила);* — 4. прийменник *по* в тісній сполуці з прикметником має значення порівняльності, але в напрямі зменшення, при чому перебирає на себе наголос із прикметника (*пóкороткый, пóдовгый, пóтеплый* і ін.); — 5. подвоєння прийменника *съ > със, зоз (зоз другыма ґаздома).* До цих синтаксичних та морфологічних явищ проф. В. Погорелов придав іще словникові спільності, а то слова: *балта, бедро, брич, дойка, жеб, копылець, мерша, пазити, перть, полонина, псовати, сербати, твердо, читавый.*

Думки проф. В. Погорелова я піддав критичному розборові у статті *Чи можна говорити про болгаризми в південнокарпатських говорах,* яка вийшла в *Науковім збірнику в 30 річницю наукової праці проф. Д-ра Івана Огієнка,* Варшава 1937. У цій статті я показав, що приведені проф. В. Погореловим болгаризми в українських закарпатських говорах переступають межі цих говорів та що вони находяться теж не тільки в північнокарпатських українських говорах, але теж

на інших областях української мови, що ще більш, вони є теж призначні для інших слов'янських мов. Частина болгарських за В. Погореловим слів дісталася до українських закарпатських говорів з Балкану за посередництвом мов мадьярської та румунської. Свій розбір я закінчив заввагою, що матеріал, о який оперся проф. В. Погорелов, не вистачає для побудови тези про вплив болгарської мови на українські закарпатські говори ще в добі перед приходом мадьярів до Семигороду та взагалі до Паннонії. При тому я оставив це питання непорішеним, відкритим, бо для його рішення треба мати більше надійного матеріалу і то не лиш мовного, але теж культурного та господарського.

Проф. В. Погорелов мабуть не доглянув моєї статті з моїми застереженнями, бо передрукував цю статтю кілька літ пізніше без змін в часописі *Spisy Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave* 2 (1940) під титулом *Карпаторусские этюды*. II *Болгаризмы в карпаторусских говорах*. На цю його статтю відповів проф. М. Фасмер на сторінках часопису *Zeitschrift für slavische Philologie 17* (I/1940) негативно а теж без знання моєї відповіді проф. В. Погорелову. Проф. Фасмер вказав на паралельні явища в інших слов'янських мовах а закінчив словами, що для впливу болгарської мови на українські закарпатські говори в добі перед приходом мадьярів до Паннонії не маємо достаточно фонетичних крітерій.

Отвореність цього питання привела мене знову до студій над цим питанням і вислідом моїх зусиль я мав нагоду вже перед 13 роками поділитися зі славістами на засіданнях Товариства слов'янського мовознавства в Празі в 1941 році.

Від 1920-х років велася доволі інтензивна праця відносно пізнання мовної минулості Семигороду а з осібна українського елементу в цій країні. Висліди цих дослідів хочу саме згорнути на цьому місці, бо відповідні статті порозкидувані по різних часописах різних країв. Нагромаджений матеріал багатьох дослідників кидає нове світло на відношення українських закарпатських говорів до болгарської мови, а зокрема пояснює нам українсько-болгарські колонізаційні відносини на області нинішнього Семигороду і то не тільки перед приходом мадьярів, але теж і в добах пізніших, доки у XVIII ст. зовсім не щезли останки української семигородської колонізації. При цьому сьогодні не вистачає обмежитися на констатування спільних мовних явищ українсько-болгарських, як це було ще давно в працях В. Облака та В. Ягіча, але треба конфронтувати явища говіркові, діялектні, а це закарпатсько-українські на одній стороні, а болгарські на стороні другій, як вони відбиваються в літературних та мовних пам'ятках Семигороду. А це може багато принести до вирішення поставленого питання.

Слов'янське мовознавство старшої доби приймало на підставі кількох українсько-болгарських мовних спільнот обосторонний вилив цих мов на себе саме на області Семигорода, але не брало під увагу області молдавської. В. Облак у своїй рецензії на працю П. А. Лаврова *Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка*, Москва 1893, надрукованій в часописі *Archiv f. slav. Philologie 16* (1894) висказав погляд, що заступства праслов'янських **tj*, **dj* > *č*, *ʒ* у північно-

болгарських говорах можна уважати за продовження таких же заступств в українських карпатських говорах. З того виводив дальше, що предки українців стикалися з болгарами в Дакії, якя була заселена слов'янами. (Тут пригадаю, що українські говори ближчі до Семигороду мають заступство за **dj* не *ž*, але *ž*.)

Кілька літ пізніше висказав В. Ягіч подібну думку в статті *Einige Streitfragen* (Archiv f. sl. Philologie 20 [1898]). Він допускав, що в першій половині IX ст. не могла бути між руськими і словенами (болгарами) якась ширша межа. Там теж поширив спільні явища для мов південноруської (української) та південнослов'янських на: 1. ствердіння приголосних перед *е*, *і*, 2. щезнення різниці поміж *ы* та *и*, 3. творення майбутнього часу за допомогою *іму* + інфінітів.

Оба славісти опиралися на історичні студії, Облак на студію проф. Піча та Амлахера про дакійських слов'ян та чергедських болгар під тит. *Die dacischen Slaven und csergeder Bulgaren.* Věstník Král. čes. spol. nauk, třída fil. hist., Praha 1888. — а Ягіч на студію проф. І. Філевича *История древней Руси*, 1896, в якій Філевич звернув увагу на топографічні назви тієї частини Угорщини за національним визначенням. Існують села, які в номенклятурі мадьярській дістають прикметник *orosz*, то значить *руський*, в німецькій номенклятурі *Reuss*, а в румунській *rus*. На тому ж становищі стали болгарські учені Ст. Младенов у своїй праці *Geschichte der bulgarischen Sprache* (Grundriß des slavischen Philologie VI) Leipzig 1929, 7 та Б. Цонев у праці *История на български език*, София 1919, стор. 43—46. Цей послідній побільшив вказані В. Облаком українсько-болгарські спільноти іще іншими явищами: 1. рефлексами *о*, *е* замість давніших *ъ*, *ь*, 2. рефлексом *tert* замість давнішого *tьrt*, 3. несталим наголосом, 4. зберіганням закінчення *-t* в 3-й особі однини і множини теперішнього часу. По його думці така русько-болгарська стичність могла існувати в давнині на області Молдавії та Семигороду.

Мовознавцям приходять на допомогу передовсім історики. І в нашому питанні свідоцтва істориків мають вирішальне значення. Згадаймо лиш історичні свідчення, які дають нам старші праці Р. Ресслера, І. Піча, Л. Мілетича та І. Філевича. Роберт Ресслер (Roessler) у своїй студії під тит. *Rumänische Studien*, Leipzig 1871, признає на підставі географічної номенклятури не тільки сучасної але й історичної слов'янський характер Семигороду іще перед приходом мадьярів та румунів. На східнослов'янські елементи вказують топографічні назви з племінним означенням в мадьярській мові *orosz*, в мові німецькій *Reuss*, *Reussen*, які придавалися до дальшої назви оселі: *Reussdorf*, *Reussdörfchen*, *Reussen*, *Reussmarkt*, *Russberg*, *Oroszfája*, *Oroszfalu*. Ресслер вправді не рішає з повною рішучістю питання давнини населення Семигороду східними слов'янами, це б то предками українців, які після думки інших вчених походять з пізнішого колонізаційного руху (XV ст.), що захопив теж українців Мармороськоі жупи у напрямі до Семигороду. Проти непостійності українського та румунського населения були звернені відповідні декрети угорських королів Фердинанда І та Максиміліяна II з другої половини XVI ст. Ресслер признає, що відповідні назви місцевин в Семигороді та в Східній Угорщині є старшого походження, але в примітках приводить тільки номенклятуру з XII та XIII ст., при тому не зовсім певну східнослов'янську.

На топографічній номенклятурі опирається згадана праця Піча та Амлахера *Die dacischen Slaven und csergeder Bulgaren.* Оба автори констатують на основі сучасних топографічних назв із 30 повітів велику скількість таких назв, що мають компоненти по-мадьярськи *orosz*, по-німецьки *Reusz*, по-румунськи *rus*. Це їм дало привід робити заключення, що в Семигороді (Трансильванії) збереглася по

їх часи назва колись тут живучого руського племені та що це плем'я заселювало цей край аж до південної та східної границі, аж поки сягають гори. Вони навіть прямо називають це племя *руськими хорватами*. По їх констатуванні це ім'я зберігається в північно-західних сторонах від Семигороду [*Disnós-Horvat* над рікою Суха, що впадає до ріки Шаю, *Horvati* над Бодвою біля Торни, *Erdö-Horvati* біля Шарош-Потока, *Horváti* біля Красної (246). У східних Карпатах можуть прийти до уваги *тиверці* (з початкового літопису), які в р. 907 згадуються послідній раз в літописі як учасники походу Олега проти Царгороду. Їх витиснули з-над Чорного моря печеніги (248).

Але не всі топографічні назви, приведені авторами, можна розглядати як українські. З приведених авторами назв району Facsest назви *Klicsova, Zsupany, Topla, Dobesti, Bukovec, Ostrov* можна уважати за українські, бо їх находимо теж у східних Карпатах. Село *Жупанє* находиться сьогодні в Станиславівській області Західної України на границі Закарпатської області, а *Буковець* — то часті назви сіл здовж Карпат.[1]) Натомість назви *Ostrov, Topla, Dobesti, Klicsova* з того ж району непевні; деякі з них, як наприклад *Topla, Ostrov* можуть бути і українськими, але вони відомі теж і на інших слов'янських областях. З району *Kovaszna* приводять автори дві назви *Pusztari, Zagon*. Відносно назви *Пустарі* — то тут не може бути сумніву, що це українська назва. Але при назві *Zagon* стрічаємо задньопіднебінне *g*, а це вказує на болгарське походження. Не треба однак забувати, що біля Чопу в Закарпатській області по другій стороні Тиси на Мадьярщині існує село *Загонь* (Zahony) з українським *h* замість *g*. — З району *Nadas* приводять автори назви *Pusztari, Preluca, Luhi, Criva, Rovina*. Про назву *Pusztari* можна повторити те саме, що було сказано попередньо при ідентичній назві в районі Ковасна. Назву *Preluca* находимо дуже часто у Східних Карпатах як апелатив для лук серед ліса.[2]) Назва *Luhi* з огляду на приголосний *h* звучить по-українськи, а цю назву носить багато сіл в українських Карпатах (в Мармороші в Закарпатській області маємо два села в цією назвою). Назва *Крива* (Criva) теж часта в українських Карпатах (над Тисою в Закарпатській області, а теж в сусідній області румунській над рікою Руською).[3]) (Ця послідня приводиться в марамороських грамотах вже в XIV ст.).[4]) Назву *Rovina* з того ж району Надаш можна розглядати як болгарську і як українську. В румунському Мармороші біля міста Сіґета (Сигота) находимо назву села *Руна* < *Ровьна*, що зазначена в марамороських дипломах

---

[1]) Jarosław Rudnicki, *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*. Lwów 1939. — Rozprawy z onomastyki słowiańskiej. Wydaje Witołd Taszycki, I, 246. — A. Petrov, Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st., Praha 1929, 149.

[2]) A. Petrov, o. c., 129, 197.

[3]) A. Petrov, o. c., 120, 180.

[4]) A. Petrov, o. c., 117, 176. — Mihály János, *Máramorosi diplomák a XIV. és XV. századból:* 22. VII. 1374, 15. XI. 1378. Mármaros Szigeth 1900.

уже в XIV ст.[5]) Крім того находимо у Східній Словаччині українське село *Руніна < Ровьнина.* — Назва *Dobroe* в районі *Kőrősbánya* відповідає українській мові і під оглядом формальним, бо виказує іще нестягнену форму прикметника середнього роду в називному відмінкові. Нестягнені форми прикметника в називному відмінкові середнього роду на *-оє* живі іще по сьогодні в частині Мармороша в Закарпатській області.[6]) В больгарській мові нестягнені форми таких прикметників існували найпізніше в добі середній, сьогодні живі лиш форми стягнені на *-о*.[7]) Назви *Suhodol, Pedele, Ruda* не дають повної запоруки, чи вони українські, чи болгарські, але вони існують в Західній Україні і в гірських областях. Назва села *Суходіл* приходить в Калуськім районі вже в горах,[8]) назва *Pedele,* здається, є близька до гуцульського *Подерей,* що приходить найчастіше як апелатів і значить тільки, що рівнина під горою. Назва *Руда* як назва сіл часта в Західній Україні, в Румунії на південь від Мармороша. — З району Nagy Halmagy приводяться в згаданій студії назви *Prislop, Vidra, Bisztra, Požarului.* Перші три назви находимо в українських частинах Карпат.[9]) Назва *Бістра* може бути українська і болгарська. Назву *Požarului* можна уважати за порумунщену назву *Пожарі,* яку часто зустрічаємо в Карпатах як назву верхів гір.[10]) — З району Magura приводиться авторами назва *Holub,* яка під оглядом фонетичним відповідає зовсім українській системі при зберіганні *h* замість *g*.[11]) Правдоподібно під цією назвою не скривається назва птиці, але назва барви. В українських говорах Закарпатської області на сході *голубий* значить *темносиній.* Топографічні назви утворюються скоріше від барви природи, ніж від назв птиць, в нашому випадкові від назви *голуб.* Правдивість цієї думки підтверджують топографічні назви карпатських областей, як *Чорна, Чорний потік, Чорна Тиса, Біла Тиса, Синевір, Синевідське, Зелена, Білки, Голубинний, Червениця* і т. д. — Назви з району Bisztritz в сусідстві Мармороша і Буковини *Rohi, Dobrocina* не противляться українській фонетичній системі, але назва *Gorni* з приголосним *g* замість *h* носить сліди болгаризму, який дістався там через румунську мову.

Інші назви, які приводять І. Піч та А. Амлахер, під оглядом фонетичним стоять ближче до болгарської мови, як до української. Оба

---

[5]) Mihály János, o. c. грамота 57, 1390.

[6]) Іван Панькевич, *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей.* Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze, č. 9. Praha 1938, 250.

[7]) П. А. Лавров, *Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка,* Москва 1898, 171.

[8]) J. Rudnicki, o. c. 238.

[9]) A. Petrov, o. c. 130, 197; 140, 152; 101, 150. — J. Rudnicki, o. c. 233, 243, 213.

[10]) A. Petrov, o. c. 129, 194.

[11]) Elemér Moór, *Die slavischen Ortsnamen der Theissebene,* Zeitschrift für Ortsnamenforschung 6 (1930) 124.

автори приводять на підпертя своїх поглядів про східнослов'янське поселення Семигороду теж і аргументи антропологічні. На підставі власних спостережень уважають населення семигородських долин за тойсамий антропологічний тип, які пізнали в тодішній Галичині і в північних частинах тодішньої Угорщини (сьогодні Закарпатської області), а цей тип набагато різниться від типу південнослов'янського (257—258).

Дві праці І. Філевича *Угорская Русь* (1894) і *История древней Руси* (1896) причинилися вельми до пожвавлення дискусії про східнослов'янську колонізацію Семигорода. Цей російський історик обновив стару теорію Н. Надеждина про карпатське походження Русі а топографічні назви із Семигорода з компонентом *Orosz-*, *Reusz-*, *Rus-* служили йому за підтримку для підкріплення своєї теорії. Проти поглядів Філевича виступив проф. А. Петров, який цим топографічним назвам не признавав етнічного характеру. Це негативне ставлення до поглядів І. Філевича А. Петров висказав поперше у своїй праці *Пределы угрорусской рѣчи в 1773 г. по оффициальным данным,* Записки Историко-Филологического факультета Императорского С-Петербургского университета, часть CV, С.-Петербург 1911, а опісля вдруге в статті *Kdy vznikly ruské osady v Uherské dolní zemi a vůbec za Karpaty,* Český časopis historický 19 (1923).

А. Петров у своїй першій праці обмежився до загальної примітки, кажучи, що назви, в яких зустрічаємо корінь *orosz* в мадьярській мові, або *rus* в румунській, не все можна безвідклично виводити з кореня *рус* в слові *русскій* (181). В другій праці А. Петров опирається о працю Самійла Вольфа *Die deutschen Ortsnamen in Siebenbürgen,* в якій С. Вольф виводив німецький компонент *Reusz* в топографічних назвах Семигорода з німецької мови. По його думці в німецькій мові XIV ст. зіллялися два подібні слова: *Ruize* = руський, та *riuze* в значенні ріки, потока в одному слові *reuss*, подібно, як в румунській мові, де слово *rus* має два різні значення: *руський* та *русий.* З цієї причини А. Петров не добачав в топографічних назвах *Reussdörflein, Reuszdörfchen* якогось етнічного характеру. З цим надто критичним поглядом А. Петрова не міг погодитися чеський історик та археолог Л. Нідерле і він у своїх працях *Počátky Karpatské Rusi,* Národopisný věstník československý 15, (1922), *Slovanské starožitnosti* I, 4, 162—169, обстоює старожитність східнослов'янської колонізації на південь від Карпат і в Семигороді.

Наслідком того А. Петров змінив свій первісний скептичний підхід до цього питання та до тих дослідників, що обстоювали старожитність східнослов'янського поселення в Угорщині і в Семигороді. Є це видно в його послідній праці *Древнейшие грамоты . . .*[12]), в якій він каже, що східні слов'яни могли дістатися до Карпат і по за Карпати іще перед приходом мадьярів а поступно і після того. Вони поселялися, як здається, в невеликих громадах. Спочатку їх не засягнуло ані київське християнство, ані назва «руський». Жили порозкидані поміж мадьярами, секлерами, приймали разом з ними католицьку віру а опісля мішалися з південними слов'янами, які осіли в Семигороді, або і з німецькими сасами, а нізніше з руськими одноплемінниками.

---

[12]) А. Петров, *Древнейшие грамоты по истории карпаторусской церкви и иерархии 1391—1498.* Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze č. 1. Praha 1930, 79—80.

Скептицизм А. Петрова був захитаний і іншими працями, які були спрямовані в першій мірі на прослідження етнічного характеру старого Семигороду. Були це праці німецьких дослідників: Густава Вейганда, Вальтера Шейнера, Отта Лібгарта, М. Оренда, Гельмута Кліми та праці мадьярських дослідників Шандора Бонкало, Гіадора Стрипського (оба українського походження з Закарпатської області) і Яноша Карачоні.

Г. Вейганд (G. Weigand) в статті *Ortsnamen in Ompoly- und Arányos-Gebiete,* Balkanarchiv 1 (1925) запримічує, що на області Мотцену українці змішалися з румунами та що різниця між ними задержалася і дотепер у звичаях (побуті). Румуни українського походження різняться від румунів первісних тим, що на голові носять лиш жмут волосся, яке закладають за вухо (по звичаю козацькому, прим. автора). В мові тамошніх румунів збереглося дієслово українського походження *cafui,* яке Вейганд виводить від українського *кахикати.* (Заміна х на ф є характеристичним явищем так для східноукраїнських так і для болгарских говорів.)

В. Шейнер в статті *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens,* Balkanarchiv 2, 3 (1926) займається топографічними назвами з компонентом *Reusz (Reuszdörfchen).* Такі назви об'являються вже в грамотах з років 1380, 1403, 1468—1501. В латинських грамотах виступають такі села під іменем *villa Ruthenica, villa Ruthenorum,* а по-румунськи звучать ці імена *Ruscior, Ruszur.* Народні імена *Reuszen, Rusi, Russ* приходять в грамотах з років 1494, 1497, 1500, 1506. Місто *Reuszmarkt* по-мадьярськи *Szerdahely* споминається в грамотах з років 1290/95, 1291, 1383, 1404, 1468—1585.

Питанням, які були жителі сіл *villa Ruthenica, Reuszdörfchen,* займався Гельмут Кліма в статті *Die Slaven von Reuszdörfchen* (Siebenbürgische Vierteljahresschrift, 1936). Перші надійні дані про це село з'являються аж в році 1563. У спорі за границі села проводиться як свідок з *Reuszdörfchen* чоловік на ім'я *Серб* (Zyrf). В р. 1599 статут приписує, щоб діти училися по-німецьки для ліпшого порозуміння богослуження а там приводяться і німці і серби (*Zirwen*). Опісля в р. 1712 жителі цього села вже приводяться як румуни, хоча носять імена нерумунські. В р. 1721 ведуть жителів цього села в податкових книгах як болгарів а слідом їхнього болгаризму має бути уривок молитви Отче наш, опублікований Й. Фільстшом (J. Fielstsch) в р. 1793. Але на дощинках слов'янського молитовника збереглася приписка, що русини із Рейсдерфлейну, Бонґарду, Великого та Малого Черґеду порумунщилися до того ступеня, що за кілька літ ледве по них остане якийсь слід. При тому Г. Кліма уважає назву *villa Ruthenica* за небезпідставну, а це для того, що у XIV ст., коли творилася латинська географічна номенклятура, її зачинателі мусили добре знати смисл того слова а до латинської номенклятури достосовувалися назви румунські і мадьярські. З цього виходить, що жителі східнослов'янського походження мішалися зі сербами і болгарами, яких історичне походження є доказане (І. Піч та Ф. Міклошіч уважали їх за болгарських богумилів, які виемігрували з Болгарії а опісля порумунщилися). Л. Мілетич приймає думку К. Їречка, що ці болгари були воєнополоненими з років 1261—1266. Самуель Вольф у своїй діссертації *De vestigiis Ruthenorum in Transilvania,* Cibinii 1802[13])

[13]) Вольф зачинає тими словами: Ex tot tantisque rerum Ruthenicarum in Transilvania conversionibus, perspicuam morum, linguae institutionum, cum moribus lingua et institutis aliarum gentium permistionem exhibentibus, aviti tamen idiomatis Ruthenici, ad nostra usque tempora pervenisse vestigia certum est. Quae autem quum scriptis non conserventur (nulla enim Ruthenos transylvanos sermonem suum unquam

і Й. Бенке (J. Benkő) у своїй праці *Transilvania* I, Vindobonae 1779 начислили при кінці XVIII ст. всего 130 українських родин, які були лютеранами або кальвінами.[14])

Не менш важливі дати приводить стаття М. Оренда, *Die ältesten von Stammes-Gebiet- und Ortsnamen abgeleiteten Familiennamen der Siebenbürgen Sachsen*, Ungarische Jahrbücher IX, 2—3. В цій статті М. Оренд приводить імена німців, які прямо вказують на їх українське походження: *Orrus Andreas dictus aus Winz*, 1335 (Orrus походить з мадьярського *orosz* = руський), *Russe pitter* 1482, *Rews Endres von Briochi* 1484, *Russe Simon* 1489, 1494, *Russe Pitter* 1492, *Russe Petrus* 1500, *Ruszyn Tyesz aus Heldsdorf* 1536.

Отто Лібгарт (Liebhart) у своїй статті *Die Ortsnamen des Seklergebietes* (Balkanarchiv III) приводить нам топографічні назви з компонентом *orosz* теж з краю секлерів. Назви *Oroszfalu* (Reuszdorf), *Oroszhegy* (Reuszberg) находяться в грамотах з р. 1567. Назви *Hilib, Lisznya*, виводить з українських слів *хліб, ліс.* (Перша назва є підозріла, тут мабуть іде о назву, виведену з імені *Гліб < Глѣбѣ.)*

На український словник в мові мадьярських секлерів звертає увагу Ш. Бонкало в статті *Die ungarländischen Ruthenen* (Ungarische Jahrbücher I, 221). За українські слова уважає Бонкало *harisnya* = укр. «холошні» (вовняні нагавиці), *ebéd* у значенні «сніданок». Назви сіл *Orosi, Oroszfalu* приходять в папських десятинних регістрах в р. 1360 а теж у привілегіях короля Леопольда I з р. 1699.

Іще більше словникового матеріалу із області секлерів приносить праця Г. Стрипського під назвою *Гдѣ документы старшей истории Подкарпатской Руси*, Ужгород 1924. За українські уважає Г. Стрипський слова: *kulak* = укр. кулак, *hirib* = укр. гриб, *haricska* = укр. гречка, *harisnya* = укр. холошні, *oboroh* = укр. оборіг. Вони приходять і в мові румунів а не замінюються іншими. Місто *Reuszmarkt* находиться недалеко полонин, назви яких в мадьярській та німецькій мовах звучать однаково *Poiana Rusca.*

Питанням заселення Семигорода руським елементом іще перед впадом татар а теж і в пізнішому часі займався теж мадьярський історик Янош Карачоні (Karácsonyi) в статті *Orosz-szláv lakosok Erdélben*, яка вийшла в журналі Magyar kisebbség (N. Várad, 1925) а теж і окремою книжечкою. В цій статті Я. Карачоні приводить з області Семигороду 54 назв сіл, які після його думки є походження руського. Хоча проф. А. Петров висказав відносно деяких сіл свої сумніви щодо їхнього слов'янського походження, але все ж таки в короткій згадці про що працю

litteris consignasse deprehenduntur specimina) in paucibus tantum, hisque nationis senioribus vigent. Utrum inde dum a majoribus pronutiabatur defecerit, an olim marus fuerit slavicus, ac quaenam verborum potissimae sint decessiones, ignoratione idiomatis slavici, vicinarumque dialectorum (fide addere impediti, peritioribus in hoc studio judicibus opus non ingratissimum commitandum censuimus. Quantum autem pro exigua ceterarum transilvanicarum linguarum natitone colligere ausi sumus, veritatem laesisse non credimus, dum moltos et Hungarismos, et Valachismos in Ruthenorum translatos, deprehensos esse asserimus (14—15).

[14]) Joseph Benkő, *Transilvania* I, Vindobonae 1778: Russi sive Rutheni, seculo octavo, e Russia Alba, novas sedes quesituri, egressi, Bulgariam, Serviam, vicinasque regiones et utramque Danubii ripam implerunt: eadem occasione pars eorum Transilvaniam intravit, quam nec in hodiernum diem defecit. — Hac immigratione pagos Bungárd, Reissdörflein et Csörged insedisse constat; sed et vicos Orosz-Falu, Orosz-fája, Orosz-hegy aliosque, Russos tenuise (Russus enim Hungaris Orosz cluet) produnt, fides ipsis potissimum Lutherana et Helvetica est (497).

підкреслює, що в ній нагромаджено багато інтересних фактів.[15]) Приведемо на цьому місці тільки найважніші приклади Карачонія, оперті о історичні джерела. А до цього спонукує мене і обставина, що ця книжечка у нас є майже недоступна. Карачоні твердить, що в районі Бистриця одержали свої назви від руських пастухів отсі села: *Besztercze, Ilova, Lekencze, Radna, Tiho, Prund.* В р. 1228 границя між Угорщиною і Галицькою Руссю ішла горішнім бігом ріки Марош і Келеменовою полониною (Kelemenhavas). В XII ст. посягли руські слов'яни область ріки Великий Самош. Іще в р. 1414 назва села *Oroszfalu* згадується між Кіральнемет (Királynémet) а Моньорош (Monyorós), а на південь вид Бетлену (Bethlen) в р. 1440 в жупі Сольнок-Добока находяться два села *Oroszfalu, utraque villa Ruthenorum.*

Вище Чічо-Керестур (Csicsó-Keresztur) находилось руське село *Нижня Ілошва,* в якій в р. 1405 говорили по-руськи, а чічовські грамоти називають жителів Ілошви *рутенами* (= русинами) і вирізняють їх від румунів і мадьярів (*Loszonczi Bánffy-család okleveltára,* 483). Крім того в жупі Сольнок (Belső-Szolnok) за Карачонім руськими осадами були: *Kozárvár, Orbó, Bogát, Kálna, Szemesnye* (у примітці А. Петрова хибно подано через *Szomosnya*). Г. Струпський виводить цю назву від закарпатсько-українського *Сумішне,* то є спільне. Дальше приводить Г. Стрипський, що в р. 1366 *Горішнє Сумішне* носить мадьярську назву *Oroszmező.* Дальше говорить Я. Карачоні, що в горішній частині ріки Мароша в жупі Торда в р. 1393 згадується руське село *Felső Oroszfalu, villa Ruthenorum superior,* яке потім дістало від потока Идеч назву *Orosz-Idecz.*[16]) Крім цього села Я. Карачоні уважає за руські іще отці осади: *Ilva, Ratosnya, Galonya, Hodák.* В долині ріки Ґерґень (Gőrgény) про руський елемент свідчать назви: *Oroszfalu, Oroszi, Hodák.* Я. Карачоні є пересвідчений, що на області між ріками Нодькікілле (Nagyküküllő), Марошом і Ольтою в р. 1150 жив теж руський елемент, а в XIII—XIV ст. зустрічаємося з назвою *Forum Ruthenorum (Reussmarkt, Orosz-Vásárhely),* а відносно цієї назви Я. Карачоні відкликується на *Monumenta Vaticana Hungariae* (Vatikáni Magyar Okirratár I, 123). В околиці Сердагей *(Szerdahely)* находиться кілька осад, яких назви свідчать про їхнє руське походження. Є то села: *Drassó, Koncza, Kelnek, Récse, Orbo, Doborka.* Руські жителі осаджувалися теж біля Керестеньсіґету *(Kereszténysziget),* а в р. 1384 споминається там *villa Ruthenorum,* Oroszcsűrt, Reussdövel а при Селендіку *(Szelendik)* мала осада *Rűsz* (Reuss) в р. 1403 називалася за мовою жителів *villa Ruthenorum* (Uj Magyar Nyelvör XXIII, 1914, 185). Після нападу татар сліди по них щезають а в р. 1330 у попереднім *Forum Ruthenorum* резидує 6—7 саських плебанів. Що руський елемент був сильний на області секлерів, про це свідчить подія з р. 1226, коли з приводу відвідин краю королем Бейлою IV прийшли до нього секлери і русини та просили його, щоб їм пирзначив окремі дістрикти і землі, що король і виповнив (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I,* 34). В долині ріки Ольти поміж мадьярськими осадами находились теж і осади руські, про що могли б свідчити назви: *Kálnok, Zalány, Bodok, Zoltán* (1226—1241). В районі Фекетеідь *(Feketeűgy)* в р. 1324 уважалися руськими осади: *Dálnok, Csernáton, Torja, Karatna, Volál, Peselnek, Polyán,* а в багатьох мадьярських осадах того ж району находяться слов'янські назви руського походження: *Zágon, Papolcz, Kovászna, Zabola, Gelencze, Hilib* (Glěb > Hlib).

---

[15]) A. Petrov, *Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII.—XIX. století.* Praha 1928, ČAVU, 59.

[16]) Про село *Orosz-Idecz* написав Гіадор Стрипський велику статтю в одній ужгородській газеті з часів мадьярської окупації.

На основі аргументації приведених дослідників етнічного складу первісного населення Семигороду є видно, що в компонентові *Reusz, Orosz* в номенклятурі сіл треба добачати теж і значення національне, а не ставитися до цих фактів негативно, як це робив проф. А. Петров. При тому треба б піддати мовному розборові і інші топографічні назви дослідником, який добре володіє історичною граматикою східнослов'янських, південнослов'янських мов та мови угорської.

Без належної уваги остала студія Івана Франка під назвою *Сліди русинів в Семигороді в XII—XVI столітті*, Науковий додаток до «Учителя» 1 (1911/1912). Основою цієї праці стала праця Фрідріха Мюллера (Friedrich Müller), *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen, aus schriftlichen Quelen des 12.—16. Jahrhunderts gesammelt*, Hermannstadt 1864, в якій І. Франко найшов багато топографічних та родинних назв. За українські Франко уважав: 1. назви ріки та землі у записах: *Borza aqua, Borza terra* 1211, *Burza* 1218, 1222, *Borze* 1225, *Bortze* 1231, *Borcza* 1232, в яких відбивається рефлекс *tort* за *tъrt*; — 2. назви осад: *Volku* 1252, *Wolkov* 1265, *Volko* 1275, *Walko* 1251, в яких І. Франко находив аналогію в частих українських назвах місцевин Вовків, де відбивається рефлекс *tolt* за *tъlt*; — 3. родинну назву *Smertozil, Smertoczil* з р. 1400, в якій відбивається рефлекс *tert* замість старшого *tьrt*; — 4. прізвище *Ugrinus* з р. 1291, добачаючи в ньому дуже часте прізвище на українських областях Угрин; — 5. прізвище *Chlisth* (Paulus dictus Chlisth), без приведення дати, читаючи це як *«хлист»*. Більш правдоподібне буде, коли будемо читати в цьому записі прізвище *Кліщ*, що часто приходять в українській мові; — 6. прізвища *Lyenczyk, Sculak* з суфіксами *-yk, -ak*, які є ближчі до української мови, чим до мови болгарської; — 7. виразне національне прізвище *Nikolaus Russe*, яке приходить у списку міщан Германнстадту з р. 1465; — 8. назву землі (області) *terra Borotnik* з р. 1223, а теж топографічну назву *terminus Brodnicorum* з р. 1222, які тісно в'яжуться з руськими ***бродниками***, що появилися в Семигороді в XII ст., а після слів Никити Акуміната з р. 1190 билися з болгарами проти візантійців.

Деякі назви, приведені І. Франком за українські, мадьярський дослідник Елемер Моор у своїх топонімічних працях не приймає за назви українського походження, а зглядно уважає їх за непевні. До таких залічує слова з рефлексом *or, ol, ar, al.*

Питання болгарської колонізації в Семигороді, а в першій мірі питання болгарських осад в Черґеді, має вже значну літературу. Крім праць Ф. Мікдошіча,[17]) І. Піча, в яких розбиралося не тільки питання колонізації Черґеду, але теж й питання тамошніх літературних пам'яток під оглядом мовним. Цим питанням займався і болгарський славіст Л. Мілетич. Він у своїй праці, писаній спільно з Д. Агурою під тит. *Дако-Ромунитѣ и тѣхната славянска писемность,* Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. IX, София 1893, доводив на основі історичних документів та брашовських грамот, що болгарський елемент був заступлений в Семигороді за першого і другого болгарського царства. Румуни, які з'явилися на історичній арені в XIII ст., стояли зовсім під впливом болгарської культури та болгарської мови. Болгарська мова на цій області була аж до XVII ст. мовою румунських освічених верств а теж і мовою канцелярій. Ця мова не оставала на мертвій точці, але розвивалася почасти в дусі болгарської мови та за малими винятками взяла участь в її розвитку. Мілетич ішов у своїх поглядах так далеко, що і в етніч-

---

[17]) **Franz Miklosich**, *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen*, Denkschriften der hist.-phil. Classe der Akademie der Wissenschaften, Wien 7 (1856), 34 (1883).

ній назві *Rutheni* добачав скоріше болгар, чим українців. В пізнішій добі Л. Мілетич повторяв свої погляди з деякими модифікаціями в праці *Седмиградските българи и техният език*, Българска Академия на науките, Списание на бълг. Академия, кн. XXXIII, София 1926, допускаючи за К. Їречком, що семигородські болгари є потомками цих болгар, яких поселив там угорський король Стефан V як военнополонених з часів 1261—1266. Тут однак відступив від свого давнішого погляду про колонізацію богумилами в XIII ст. Відносно черґедських молитов із XVI ст. та Свіщовського дамаскина з р. 1752 Л. Мілетич заявив, що вони мають більш архаїчний характер, ніж мова брашовських грамот з XIV—XVI століття.

Приведений різними дослідниками історичний матеріал свідчить про те, що на області Семигорода дійшло до стичності між болгарами і предками пізніших українців закарпатського типу принайменше в XII ст. Для того постає питання о взаїмнім впливі тих обох мов, зглядно їх тодішніх територіальних діалектів. При рішенні цього питання натрафляємо на деякі тяжкості, запричинені тим, що східнослов'янський елемент, як то констатував Я. Карачоні, після впаду татар скоро щезав, а то передовсім з віроісповідних причин. Бо змішані з колоністами іншої віри — католицької а потім кальвінської, приймали мову своїх сусідів, а в стичності з румунами румунщилися. Тут їм пособляла одна православна віра та слов'янські елементи в румунській мові. Предки пізніших українців, руські слов'яни, не оставили нам ніяких мовних пам'яток крім топографічних та родинних назв, а і ці були записувані чужими писарями, які націоналізували українські назви. Мадьяри в слов'янських питаннях були ведені власною традицією, опертою о болгарську мову, а подібне було і у румунів. При тому ані не маємо доброї опори і в крітеріях що до оцінки старих мадьярських записів, бо і мадьярскі учені не є в тому огляді одної думки. Проф. Оскар А ш б о т росходиться з Е. Моором відносно груп *trъt, trьt, tlъt, tlьt*. Ашбот у своїй статті *Рефлекс слов вида трът, трьт, тлът, тльт в мадьярских заимствованиях из славянского языка*, Отдельный оттиск из Сборника статей по слав'яноведению II, Санктпетербург 1906, уважає за болгарські и такі групи, в яких ъ, ь находяться перед *л, l: borda* = бердо, *gerlice* = горлиця, *vorse* = верша, *dolg, dolog* = долг, довг, *holm, halom* = холм, *csolnok* = чолнок (човнок), а такі групи характеризують східнобольгарські говори. Натомість Е. Моор допускає, що мадьярські групи *-or, -ol, -ar, -al* скоріше відповідали б східнослов'янским *-or, -ol*, але в ніякому разі не узнає за східнослов'янські такі групи, які відповідають мадьярському *-il, -ir, -er, -el, -i, -ul, -ur (Bertény, Helmec, Kércs, Vőlcsők, Vicsa, Berzava, Burzva, Gorba, Balkány, Hort).*

За непевні уважає Моор і такі назви місць, які в мадьярській мові пишуться через *-or, -ol* або *-ar, -al (Borz, Borzsova, Garbóc, Hort, Valkó, Palkonya, Valkány — Balkány)*. За неруські уважає він і такі рефлекси в мадьярській мові, які відповідають руським *tьrt > tert*, а це: *-ur, -ul, -ir, -il, -i (Burda, Csongrád, Szernye, Tarna, Torda, Derzsék)*, а теж *-or, -ár (Darnó, Varsolc)*. За непевні уважає Моор і такі назви місць з групами *-or, -ar*, які кінчаться на *-a (Csorna, Csarna)*, бо в мадьярській мові перехід e > o в корені слів того типу є частий, а теж непевні є назви цього типу, в якому виступає лиш група *-er (Cserna, Derna, Szemérdek, Verboc)*. Гортанне *h* замість слов'янського задньопіднебінного *g* по думці Моора може бути або словацьке, або українське, але такі назви походять з пізніших часів, найскорше з XII ст. *(Holuba, Huzna)*. Для того Моор уважає українську колонізацію за пізнішу, а піз-

ніший прихід предків українців був зазначуваний їхніми сусідами так, що до назв сіл додавали етнічну назву *Orosz.*[18])

На подібному становищі стоїть і проф. І. Кнежа (Kniezsa) у своїй праці *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert,* Archivum Europae Centro-Orientalis, Budapest 1938. Він є того погляду, що мадьяри найшли в Семигороді слов'янських жителів під проводом своїх князів і це населення залишило теж і свою номенклятуру сіл. Але на її основі не дається з певністю констатувати, який саме слов'янський нарід заселював простори на схід від Тиси. Кнежа категорично відкидає можливість поселення східних слов'ян або поляків, скоріше могли б то бути південні слов'яни, чехи або словаки. При тому відмічує, що топонімічний матеріал не вистачає, щоб можна повести точні межі між словаками і південними слов'янами, або між болгарами, сербохорватами і словінцями. Під болгарами треба за Я. Меліхом *(A honfoglaláskori Magyarország,* Budapest 1925—1929) мати на увазі дві верстви населення — туркотатарську і слов'янську.

Інакше дивиться на це питання Густав Кіш (Gustav Kisch) у своїй праці *Siebenbürgen im Lichte der Sprache,* 1929, Palaestra 165, стор. 164. Він припускає, що перед приходом сасів до Семигороду жив там іще інший слов'янский нарід, а то руський (предки сьогоднішніх українців), на що вказують топонімічні назви з компонентом *Reusz.* А такі назви у великій скількості приводить Кіш із відомих або невідомих дотепер джерел із жуп Насад, Сібін, Клуж, Алба, Марош, Торда, Удваргель, Гуньяд. Але крім декількох паралель з української мови Кіш не піддає докладному розборові слов'янської топонімічної номенклятури Семигорода так, щоб на тій основі можна було ясно пізнати, що є українське (східнослов'янське), а що належить іншим слов'янам.

В посліднього часі в цьому питанні можна слідкувати певний методичний зворот — від розбору топонімістичних назв переходиться на розбір словникових запозичень в румунській мові з мови української. Крім вже згаданих матеріалів в статтях Бонкала, Стрипського і Вейганда находимо в лінгвістичному атласі проф. Секстиля Пушкарію новий матеріал. Там між іншими приводиться слово *omăt* в значенні снігу, яке поширене не лиш в Молдавії, але теж на області північного Семигорода аж по Клуж. Пушкарію є тої думки, що це слово є переняте з української мови і стоїть у тісному зв'язкові з дієсловом *мести.* На південь від Клужу замість слова omăt уживається *zăpadă.*[19])

---

[18]) Elemér Moór, *Die slavischen Ortsnamen der Theissebene, IV. Die Sprachlichen Eigentümlichkeiten der sl. ON der Theissebene,* 121—125.

[19]) Sextil Puşcariu, *Les enseignements de l'atlas linguistique de Roumanie.* Revue de Transylvanie 3 (1936). Le latin *nix, nivem* (carte 3) c'est conservé chez les Aroumains, les Méglénites, les Istro-Roumains et à l'ouest du territoire daco-roumain. Le reste des Daco-Roumains se partage à deux groupes distincts, dont l'un emploie le terme *zăpadă* et l'autre dit *omăt.* Cette carte est également instructive quant à l'influence slave sur la langue roumaine. L'aire de *omăt,* mot qui nous est venu des Slaves orientaux, indique approximativement les limites que l'influence de la langue ruthène a atteintes chez nous, limites à l'intérieur desquelles on rencontre aussi des noms de lieux de provenance petite-russienne et qu'on peut suivre de même sur d'autres cartes (15).

Подібно і G. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik,* Zeitschrift für slavische Philologie 17 (1940) 156. Зі своєї сторони запримічую, що слово *омет* в значенні сніг в українських говорах дотпер невідоме. Але маємо слово близьке по етимології *ометиця* в значенні мучний порох у млині. Замість слова *омет* уживається в укр. закарп. говорах *окить,* але в значенні перший

Дослідники етнічного складу Семигороду не звернули належної уваги на важне джерело для пізнання слов'янського населення того краю, яке жило в чотирьох селах: Roessdörfel, Bongrad, Великий і Малий Черґед (Cserged) при кінці XVIII ст. Мовою і етнографією населення цих чотирьох сіл займався Самуїл Вольф в згаданій діссертації *De vestigiis Ruthenorum in Transilvania*. Вин називає жителів цих сіл *Rutheni vulgo Servii, Sorbi, Serven*, а при тому приводить кілька прикладів з їхньої мови.[20]) На основі розбору цих слів я прийшов до висновку, що це слова по більшій частині болгарського походження, а лиш 5 з них можна уважати за українські по походженні. Є то слова 1) *musch* = укр. *муж* проти черґедському *mans* (на основі молитви з XVI ст.); 2) *naena*, що зовсім погоджується з карпатсько-українським *няньо*, а з гуцульським *нєньо* проти *bašta* черґедської молитви; 3) *szaentza* = українське *сонце*, а в приведеній Вольфом подобі слова відображується група *tolt* супроти *tъlt* черґедської молитви; 4) *mama* = укр. *мама*, супроти болгарського *майка;* 5) *gi* = ubi, що відповідало б українському *гді* з рефлексом *і* замість *ě*.

В склад українського етнічного елементу не входив лиш одинокий клас селянський. Там були заступлені і інші класи, люди воєнного ремесла, а пізніше теж ремісники і феодали. До воєнного класу належали бродники, які разом з болгарами в р. 1186 воювали проти візантійської держави. Про них згадує Никита Акомінат у своїй бесіді з р. 1190, в якій їх називає скифами.[21]) Про феодалів згадується в грамоті з р. 1325, яку І. Філевич видрукував у своєму звіті про наукове відрядження у Варшавських университетських Известиях 8 (1896). Можемо сьогодні привести іще один доказ з брашовської грамоти з р. 1386, в якій як свідок наведений жупан *Стойка Русин*.[22]) До ремісничого класу належали мабуть і ті, що жили в містах, а скоро між німцями понімчилися, а про їх українське походження свідчили лиш їхні прізвища, які приводить М. Оренд у цитованій праці.

Треба теж пам'ятати, що до року 1773 до Семигороду належала довгий час жупа Мараморош, заселена на північ від Тиси українцями. Між цими областями існували тісні господарські та культурно-релігійні зв'язки. Населення з північних частин ішло на працю саме до Семигороду, або, як українці називають, до Ардялу, Грушівський монастир, біля мар-

---

мороз на деревах, то є *іній*, яке стоїть у зв'язку з дієсловом *кидати*. Синонімом слова кидати в укр. закарп. говорах є *метати*, а воно тепер уживається частіше, як *кидати*. Здається, що слова *омет* і *окить* є синонімами одного і того самого або близького собі явища природи. Рейхенкрон добачає в таких словах слов'янського походження, які виступають на області старої Дакії, сліди мови дакійських слов'ян. Ці словяни, по його думці, яку вже був висловив Ф. Міклошіч, були тими, що творили міст між південними і північними слов'янами.

[20]) В розборі взірців тієї мови обмежуюся з недостатку місця лиш на при-

[21]) Л. Милетич—Д. Агура, *Дако-румуния...*, о. с. 239.

[22]) Gr. G. Tocilescu, *Documente istorice slavo-române din ţara românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Braşovul 1346—1574*, Bucureşti 1931. Грамота 3, 1386 р.

мароського Сиготу, якого ігумен мав і єпіскопську юрісдикцію ще перед татарським впадом 1240 р., підлягав від XVI ст. православному архиєпіскопові в семигородськім Білгороді (Alba Julia, Gyla Fejévár).[23) І коли сьогодні етнографічна румунсько-українська границя іде здовж ріки Тиси, то іще не значить, що вона була така ж і в минулості. Вона могла іти іще дальше на південь. (Вже було згадано на стор.... про границі Угорщини і Галицької Русі на ріці Марош в 1228 р.) На області Семигорода перетиналися три слов'янські етноси уже в старих часах. Це ярко видно з мараморośкої грамоти Димитра і Александра Балици з р. 1404, видно це, по моєму, теж і з слов'янських брашовських грамот, видаваних в канцеляріях угроваласьских воєвод для міст Брашов (Brașov), Торговище (Targoviște), Сібін (Sibiu) і Бистриця. Грамоти ці були видані Г. Точілеску, обіймають багато такого мовного матеріалу, що дає спроможність посудити про ці елементи, що творили тодішню слов'янську канцелярійну мову угроваласьских воєвод. А були то елементи передовсім південнослов'янські —болгарські, сербські та в деякій мірі могли бути й українські. Мова цих грамот значно різниться від мови черґедського запису молитви з XVI ст., вона в значній мірі така, як мова слов'янських грамот Валахії, якій недавно посвятив нову студію С. Б. Бернштейн під титулом *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии,* Москва 1948, АН СССР, Институт славяноведения. С. Б. Бернштейн посвячує багато місця питанню видань угроваласьских грамот у першій главі своєї праці *История изучения славянских грамот Валахии* (стор. 21—50) а при розборі мови цих грамот покористовується виданням Румунської академії наук І. Богдана з р. 1905, *Documente privitoare la reaţiile ţării româneşti cu Braşovul şi cu ţara ungarească* în sec. XV şi XVI, volumul I, 1413—1508, а найновіше видання цих грамот Г. Точілеску з року 1931 він і не згадує, хотяй ця збірка обіймає більшу скількість грамот, як видання І. Богдана — 471 супроти 250 І. Богдана. Але це не впливає на висліди його праці, бо Бернштейн покористовується доповненнями інших дослідників і видавців. Він приходить до пересвідчення, що валаські грамоти XIV—XV вв. представляють три слов'янські мовні наслоєння: *книжний* середньоболгарський, *книжний* сербський, і *народний* болгарський. Бернштейн констатує, що явища середньоболгарської церковнослов'янської мови є книжними елементами, запозиченими. А взявши собі за завдання віддiлити книжні елементи валаських грамот від рис, що характеризують живі народні говори, досліджує взаємовідношення *місцевих* (ва-

---

[23]) А. Петров, *Древнейшие грамоты...,* о. с. 120—121. — Той сам, *Отзвук реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие,* Материалы для истории Закарпатской Руси VIII, Прага 1922, 83—84. — Георгій Геровский, *О языке грамоты 1404 года Грушевскому монастырю на Карпатской Руси.* Slavia 17 (1939—40) 373.

лаських) особливостей слов'янської мови цих грамот і особливостей *сербських* (о. с. 129).

Висліди виучення мови валаських грамот подає Бернштейн на кінці книги а вони такі: 1. Найдавніші слов'янські грамоти Валахії підтверджують на багатьох прикладах, що писці цих грамот недобре знали *книжну* слов'янську мову, то є валаську редакцію середньоболгарської мови, і відбивали риси своєї рідної мови. Мова цих грамот є доказом того, що в народних говорах Валахії в XIV—XV вв. панував аналітичний тип деклінації. — 2. З 20-х років XV ст. показується вплив сербської книжної мови ресавської школи. Вплив цей відносився лиш до *книжної* мови. — 3. Генетичний зв'язок слов'янських говорів Валахії з властивими болгарськими говорами підтверджується не лиш загальним характером іменної деклінації, її аналітизмом, но і загальними засобами у вираженні відмінкових відносин, загальною спрямованістю самих процесів і їх результатів (о. с. 364).

Моїм завданням в дальшому є показати паралелізми, які заходять між мовою валаських (брашовських) грамот, видаваних канцеляріями валаських воєвод для семигородських міст, а між мовою українських говорів тих карпатських областей, які могли мати в минулості ближчі стичності з болгарським населенням Семигороду.

Фонетика

1. Повноголосся є найяркішим доказом принадлежності даної слов. мови до східнослов. групи. Це східнослов'янське явище приходить у двох грамотах, але лиш в імені власнім *Володер* — раз в грамоті з р. 1431—1446, ч. 35 збірки Точілеску (У збірці Богдана XXXII) **и що речет слѹга гсдва-ми Володер, да вѣрѹете**, а другий раз в грамоті з р. 1431—1446, ч. 51 (Б. II) **и що вї речетъ слуги гсдва-ми, Володерь и Марътин, да их верѹете.** Обі грамоти видані воєводою Іоаном Владом. Ім'я **Володер** — це продовження староруської традиції, воно у формі **Володарь** приходить часто в Початковому літописі як ім'я одного з Ростиславичів.[24])

2. Заміна первісного **и** через **ы** приходить в кількох грамотах: **х(ри)стоолюбыви** (1437, ч. 54, у Б. LXXIV інша грамота), **а вы мѹ не стѣ далы, а нж сте искалы мартѹрїх. Того ради ми смо мартѹрисалы прѣд Ханжша** (1431—1446, ч. 381). Це є свідоцтвом того, що в слов'янських говорах Валажії в XIV—XV вв. голосний **ы** вимовлявся як **і** (**и**) і через це стрічаємо в грамотах цієї області не лиш заміну **ы** через **и**, але и наоборот **и** через **ы**. Ця друга заміна могла ставатися під впливом

---

[24]) *Полное собрание русских летописей* . . . Том II. *Ипатьевская летопись.* Изд. 3. Петроград 1922, 194. Під роком 1083 записано **Приидє Ѡлегъ ізъ гге(къ) Тмуторокаию і ѡ Двда ї Володары Ростиславича.**

румунської мови, де ця тенденція є наявна. Прикладом того може служити говір українського села Вишньої Руни біля Сигота в румунському Марамороші, де кожне и вимовляється як заднє ы[25]). За болгарський вплив треба уважати гуцульський префікс *ві-* замість *вы-* > *ви-*.

3. Відносно старих сполучень кы, гы, хы — то у валаських грамотах зустрічаємося з неоднаковим способом писання. В одній частині грамот продовжується традиційний старий спосіб писання через кы, гы, хы, в інших знова замінюється їх через ки, ги, хи, або оба способи писання зустрічаємо в одних і тих самих грамотах. На приклад: пакы (1424—1440, ч. 16; 1421—1425, ч. 23; 1459—1460, ч. 74), великыи (1424—1440, ч. 16, 18; 1431—1435, ч. 23, 26), съ... Секелскым (1424—1440, ч. 18), тежкыѧ (1424—1440, ч. 17), шапкы (1437, ч. 54), запланинскым странам (1437, ч. 54), пръгарем брашевскымъ (тамже), наемникы (1431—1446, ч. 384). Випадки, де пишеться ки, ги, хи в тих же грамотах, де стрічаємо кы, гы, хы: великим (1431—1435, ч. 27; 1431—1446, ч. 44; 47), великии (1437, ч. 54), паки (1424—1440, ч. 20), хижꙋ (1431—1446, ч. 45; 1474, ч. 84), загинетъ (1431—1446, ч. 51), пръгаром брашевским (1431—1446, ч. 45).

В українських закарпатських говорах зберігається й по сьогодні за малими винятками сполучення *кы, гы, хы*.[26]) Хитання в писанні двома способами кы, гы, хы та ки, ги, хи могло відображати і живу мову в якій, подібно, як в укр. закарпатських говорах, діалектно могли жити і старі сполуки кы, гы, хы.

4. В валаських грамотах зустрічаємося з заміною е через и: можимо (1523—1527, ч. 282), мало врѣме чикамо (ч. 423 без подання року). Таку заміну спостерігаємо в болгарських пам'ятках вже від XII ст.[27]) Те саме явище виступає і в українських південних та західних говорах, а найсильніше в буковинських говорах.[28]) Молдавські грамоти, писані українською мовою, передають це явище вже в XIV ст.[29]) Географічна близкість обох мов в Придунаві помагала ширитися цьому явищу в тому часі між українським населенням тодішньої Молдавії.

5. Вокалізація прийменника въ через ꙋ є старим явищем на областях староруської мови, а в пізнішій добі вона прикметна для української мови.[30]) Окреме вона сильна в нинішніх східнозакарпатських (мараморських) говорах.[31]) Це явище є характеристичне теж і для бол-

---

[25]) Іван Панькевич, *Українські говори...*, 71.
[26]) Іван Панькевич, *Українські говори...*, 152—156.
[27]) S. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, 82—84.
[28]) М. К. Грунськкий, П. К. Ковальов: *Нариси із історії української мови*. Львів 1941, 55—56.
[29]) Володимир Ярошенко, *Українська мова в молдавських грамотах XIV—XV в.* Збірник Комисії для дослідження історії української мови I, Київ 1931, 278.
[30]) М. К. Грунський, П. К. Ковальов: *Нариси з історії української мови*, о. с. 85—86.
[31]) Іван Панькевич, *Українські говори...*, 106.

гарських північно-західних і північно-східних говорів а теж для мови сербської.[32]) Не диво, що воно виступає і у валаських грамотах: **сам ү книзе үписал** (1431—1435, ч. 28), **и къла га ȣсҳокȣ** (1431—1446, ч. 48), **оү пагȣбȣ** (1462—1474, ч. 80), **ȣ еднȣ ҳижȣ** (1474—1476, ч. 84), **да ми ȣпишете ȣ книгү** (1496—1508, ч. 193).

Бернштейн запримічує, що вимова ү замисть **въ** з другої пол. XV в. була піддержувана сербським впливом, бо прийменник **въ** у згаданих грамотах від другої половини XV ст. є винятком.[33]) В українських закарпатських говорах тенденція заміни початкового *в* через *у* перейшла і на префікс *вы*, який замінений там через *у* а теж и з протетичним *в (ву)* — *уйти, уписати* замість *выйти, выписати.*[34])

6. М'якість приголосного ч є й по сьогодні архаїчним явищем українських закарпатських говорів[35]) а теж і говорів болгарських.[36]) Вона зазначена теж і у валаських грамотах: **Данчюл** (1535—1546, ч. 335, 336), **чюҳмо** (ч. 410 без подання дати), **и ми се чюдим** (ч. 467).

7. Група приголосних *хв* замінюється так в болгарських[37]) як і в українських говорах, передовсім гуцульських, через *ф.*[38]) Ця заміна зазначується і в наших грамотах: **ȣфатили** (1496—1508, ч. 203; 1512—1521, ч. 235; 1521—1529, ч. 299), **фатили** (ч. 463). Побіч таких написань зустрічаємо там і написання *хв* у тих самих словах: **ȣҳватили** (1496—1508, ч. 204), **ȣҳватил** (1508, ч. 221).

8. Щезання вставного *л* після губних, що було в тому часі характеристичним явищем болгарської мови,[39]) зазначується часто в наших грамотах: **ѡ конопи нищо** (1424—1440, ч. 14), **да ест кȣпен** (тамже), **покои земи** (1431—1435, ч. 27), **ѡ влашкѫ земѧ** (1431—1436, ч. 41), **покȣпена** (1535—1546, ч. 49). Але побіч таких прикладів маємо і приклади із вставним *л*, часто в тих самих грамотах: **на влашкѫ землѧ** (1431—1435, ч. 27), **кȣплѫ** (1474—1477, ч. 49), **кȣпла** (1474—1477, ч. 96), **със кȣплю** (1474—1477, ч. 95; 1512—1521, ч. 271), **влашкȣ землю** (1482—1496, ч. 153), **конопле** (1535—1546, ч. 347). Бернштейн на основі аналізу валаських грамот приходить до заключення, що поява вставного *л* після губних пишеться під впливом сербським.[40]) Не без інтересу про слов'янські мовні взаємини є факт, що й в українських карпатських говорах, а то гуцульських, стрічаємо теж брак вставного *л* після губних у формах

---

[32]) Цветан Т о д о р о в, *Северозападните български говори.* Сборник за народни умотворения и народопис, книга XII, София 1936, 134.

[33]) С. Б. Бернштейн, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии,* 173—174.

[34]) Іван П а н ь к е в и ч, *Українські говори . . .,* 75.

[35]) Той сам, *Українські говори . . .,* 135.

[36]) Stefan Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache,* 145.

[37]) Ibid. 143.

[38]) Іван П а н ь к е в и ч, *Українські говори . . .,* 109.

[39]) Stefan Mladenov, o. c. 143.

[40]) С. Б. Б е р н ш т е й н, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии,* 163.

дієслів теперішнього часу: *любю*, а теж в іменниках, як напр. *здоровйе, церковйов.*[41]) А в гуцульських говорах маємо декілька явищ, спільних з болгарською мовою.

9. На місці твердого та м'якого *л* південнослов'янські мови мають лиш середнє *л.*[42]) Українські закарпатські говори у східних частинах мають м'яке та середнє *л*, але колишнє м'яке *л* перед суфіксами *-ьс-, -ьн-, -ьми* переходить там в середне *л*: *гуцулський, купалня, велми.*[43]) Таке ж середнє *л* є характеристичне і для українських буковинських говорів.[44]) В грамотах валаських середнє *л* відображувалося найчастіше писанням *л* без *ь* у слова *велми* (ч. 407).

10. Займенник питальний **къто** в більшості слов'янських мов не зберігся у первісній формі. Після випаду ъ група *кт* була тяжка для вимовлювання, і для того в мовах українській та болгарській дисимілювалася на *хт* — займенник **къто** прибрав подобу *хто.*[45]) В мові сербохорватській в тому ж займенникові настала метатеза приголосних і цей займенник прибрав подобу *тко.*[46]) Подібне явище стрічаємо і в українських закарпатських говорах від Ужгороду аж по Сигітську кітловину.[47]) У своєму описі закарпатських говорів я пояснював це явище сербською та хорватською колонізацією після XIV ст.[48]) Але у валаських грамотах з середини XV ст. замість болгарського *хто* виступає часто сербське *тко*: **тко злъ бѹдет** (1523—1525, ч. 282), **тко ѵкрал цркбѵ** (ч. 407), **не знам, тко е лагал** (ч. 467). Наскільки б ці форми відображували живі говори областей Семигорода, заселених слов'янами, то саме через їх посередництво могли вони діставатися і до українських говорів Закарпаття.

11. Група приголосних *св* у словах *свободно, свободити* підлягла дисимілятивним змінам так в українських говорах Закарпаття,[49]) в словацьких говорах, та в говорах болгарських та сербських.[50]) Замість групи *св* появляється у приведених словах група *сл* — *слободно, слободити.* Ця зміна зазначена і на прикладах валаських грамот: **слободно** (1424—1440, ч. 20), **ѡслободих** (1431—1446, ч. 35), **ѹслободих** (1482—96, ч. 165).

---

[41]) Іван Панькевич, *Українські говори* . . ., о. с. 113. — М. К. Грунський, П. К. Ковальов: *Нариси з історії української мови*, о. с. 87—88. — Jan Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*. Prace komisji językowej 19, Kraków 1932, PAU, 61, 3a.

[42]) Stefan Mladenov, o. c. 132.

[43]) Іван Панькевич, *Українські говори* . . ., 145—146.

[44]) Jan Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, 60.

[45]) Stefan Mladenov, o. c. 241. — М. К. Грунський, П. К. Ковальов: *Нариси із історії української мови*, 93—94.

[46]) A. Leskien, *Serbo-kroatische Grammatik I.* Heidelberg 1914, 99.

[47]) Іван Панькевич, *Українські говори* . . ., 175.

[48]) Ibid. 401.

[49]) Мій словник українських закарпатських говорів.

[50]) Ján Stanislav, *Liptovské nárečia.* Turč. Martin 1932, 193. — Stefan Mladenov, o. c. 151. — A. Leskien, o. c. 105.

12. Диспалаталізація кінцевого *т* у слові *оп'ять* настала і в говорах болгарських і в українських закарпатських говорах.[51] Приклад цієї зміни зазначений теж у валаських грамотах: опет (1431—1446, ч. 60).

Морфологія

Деклінація іменників в больгарській мові пішла іншим шляхом, як в українській мові. В українській мові вона остала синтетичною, а в болгарській мові її розвиток пішов до аналітичної системи. Цей стан вже відбився і у валаських грамотах. Для того спинемося лиш при тих частинах мови, де може бути видний паралелізм в говорах обох мов.

1. У своїй праці про українські говори Закарпаття звернув я увагу на форми займенника означального *весь*, який прибрав прикметникову форму в чоловічому роді на *-ый* зі зберіганням м'якості приголосного *с*: *всьый*, у множині: *всьых, всьым, всьыми*. Ці форми поширені лиш у східних частинах Закарпатської України в був. жупах Уґоча та Мараморош.[52] Аналогічне виріняння з закінченнями твердих прикметників у тому ж займенникові помічаємо і у наших грамотах, однак з затратою палятальності приголосного *с*: въса пагѹба (1529—1530, ч. 315), въсои влашкои змле (1512—1521, ч. 260), съ въсом истином (1521—1529, ч. 285), въсои земле ѹгрѹвалахии(с)кои (1521—1529, ч. 310), гсднъ въсою земле (1535—1546, ч. 336). Диспалаталізація зубних *с, з* характеризує гуцульські говори, де вона відбувається під впливом румунської мови. У говорі гуцульському (Ясіння) находимо форму давального мн.: *усом*.

2. В закарпатських українських говорах, і в карпатських взагалі, дієслова, закінчені в неозначеній формі на *-ати* з тематичним е, затрачують це е в 2 і 3 особі однини та в 1 і 2 множини.[53] Це явище є характерне для мов західнослов'янських та південнослов'янских.[54] І коли з повною правильністю ми допускаємо на українські західнокарпатські говори вплив мов польської та словацької на творення таких стягнених форм типу *гадаш, гадат, гадаме, гадате*, то для східних карпатьских українських говорів тяжко допускати західнослов'янський вплив. Це ставалося під впливом мов південнослов'янських саме десь на області Семигорода. Приклади валаських грамот можуть в тім огляді бути доброю опорою. Там находимо форми: пытат (1420—1431, ч. 13), давaт (1424, ч. 14), продават (1546—1559, ч. 366).

3. Закінчення 1 особи множини теперішнього часу у всіх українських закарпатських говорах за винятком гуцульських є *-ме*,[55] подібно, як це є в словацьких говорах.[56] Але ледве чи можна словацьким впли-

---

[51]) Іван Панькевич, о. с. 169.
[52]) Ibid. 290.
[53]) Ibid. 308—309.
[54]) Stefan Mladenov, o. c. 254. — A. Leskien, o. c. 507—508.
[55]) Іван Панькевич, о. с. 312.
[56]) Samo Czambel, *Slovenská reč*... Turč. Martin 1906, 174.

вом пояснити це закінчення і в говорах Сигітської кітловини. Подібно, як при формах стягнених теперішнього часу, тут мусів засягнути вплив болгарських говорів. Наші грамоти в цьому огляді можуть бути теж повчальні. Побіч сербського та північно-західного болгарського закінчення *-мо* в грамотах валаських виступають теж форми болгарські на *-ме*: како се шметнѫхме ѿ гдна кралѣ (1431—1435, ч. 27), даваме все (ч. 384).

4. В гуцульських говорах обабіч Карпат форми 3 особи множини теперішнього часу дієслів з тематичним *-і-* затрачують кінцеве *-т*: *носьи, ходьи.*[57]) Такі ж форми находимо в говорах долини ріки Руської, де ці форми без звуження *я* до *и* звучать: *робя, терпя.*[58]) Подібні форми стрічаємо в сербській мові і в болгарській мові середньої доби, а П. Лавров приводить нам приклади з XIII ст. у дієслів обох класів: доидѫ, носѧ а теж приклади з угро-валаських грамот: да ходе, да не плате.[59]) Такі же форми находимо і в наших грамотах: а они ми просе (1431—1446, ч. 39), а людие, що ходе правем пѫтем (1532—1535, ч. 333). Бернштейн уважає їх за книжні, запозичені із сербської літературної мови, які найшли поширення в добі інтензивного впливу сербської мови.[60])

Словотвір

Із словотворення заслуговують на увагу здрібнілі власні імена, творені за допомогою суфікса *-ко*. Таке творення імен власних є характерне не лиш для української, але і для південнослов'янських та не чуже і для західнослов'янських мов. [61]) Українські грамоти з XIV—XVI вв. приносять нам багато матеріалу на таке творення здрібнілих власних імен, а не менше його мають латинські марамороські грамоти із XIV—XV ст.[62]) Зовсім подібні здрібнілі імена власні, як в мармороських грамотах, находимо і у наших валаських грамотах: Боико (1521, ч. 274), Петрашко (1554—1557, ч. 368), Иванко (ч. 453).

---

[57]) Бронислав Кобилянський, *Гуцульський говір і його відношення до говору покутського.* Український діалектологічний збірник, книжка І. Праці Діалектологічної комісії. Історично-філологічний відділ Української академії наук. Збірник № 64, Кіїв 1928, 62.

[58]) Іван Панькевич, *Говір сіл ріки Рускої був. Мармороша в Румунії* Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді. 10 (Ужгород 1934) 212. — *Українські говори . . .,* 313.

[59]) П. А. Лавров, *Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка.* Москва 1893, 192—193.

[60]) С. Б. Бернштейн, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии,* 201.

[61]) Василь Сімович, *Українські іменники чоловічого роду на -ко в історичному освітленні.* Прага 1929, 9—23. — Ján Stanislav, *Zo slovenskej historickej gramatiky. Hypokoristiká na o-, e-,* Slavia 21 (1953) 247—251.

[62]) János Mihály, *Máramorsi diplomák . . .,* *Laczko* 1417, *Ivasko* 1418, *Sztanko* 1427, *Zteczko, Ivanko* 1489, *Mihalko* 1499.

Творення іменників суфіксом *-аш* на означення назв людей за родом діяльності є прикметне для мов балканської області.[63]) Такі іменники виступають теж і в наших грамотах: послали єдного секираша (ч. 401, — румунське *sechiraş* а мадьярське szekeres в значенні візник), трумбиташ (рахунок з дня 25. XII. 1508). Того роду творення є прикметне і для українських закарпатських говорів.

Синтаксис

Із синтаксису заслуговує на увагу уживання в українських закарпатських и словацьких говорах короткої (енклітичної) форми давального особового і зворотного займенників *ми, ти, си* в значенні займенника присвійного: *брат ми* = мій брат. Бернштейн характеризує його як «балканізм», бо це явище обхоплює не лиш слов'янські мови Балкану, але теж мови грецьку, альбанську і румунську.[64]) Знають ці конструкції і найдавніші староцерковнослов'янскі пам'ятки, як Зографське і Маріїнське Єв.[65]) У валаських грамотах такі конструкції дуже часті і вони відповідають вповні таким же конструкціям в новоболгарській мові.[66]) Наведу лиш кілька прикладів: в мѣсто вѣрнаго-си слугѫ (1424—1440, ч. 14), и на зета-мꙋ Ꙗндрѣ (1478—1482, ч. 144), при братꙋ-ми Радꙋлꙋ (1482, ч. 159), и он мꙋ е дал тога слꙋгꙋ-мꙋ (1482—1506, ч. 196). Зв'язок українських говорів з болгарською мовою тут очевидний. Ця конструкція була відома і в мові староруських пам'яток, і в мові староукраїнській, але тепер уживається рідко в південнозахідних говорах, зате вона вповні жива в українських закарпатських говорах: *дав вітцю собі, пушов ід брату собі, ту ти є брат, мати йому ся радувала, жона му ся схопила, я і сын ми, ци дома ти ґазда?, не пусти того попа у двöр мені.*

Словник

Співжиття або близьке сусідство кількох мов веде найчастіше до мішання цих мов. Це мішання відбивається передовсім у словнику, причому зберігається граматична структура кожної мови, або іноді і сягає цю граматичну структуру. Теж на області Семигороду при стичності кількох слов'янських і неслов'янських мов прийшло до мішання в словництві і вживання спеціального типу слів, прикметних для балканського кругу мов, а передовсім на області Угорщини. Такі слова діставалися і до українських закарпатських говорів, а то і дорогою стичності і дорогою торговельної виміни через балканських купців

---

[63]) Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II.* Wien 1875, 34.

[64]) С. Б. Бернштейн, *Разыскания . . .*, 346.

[65]) V. Vondrák, Slavische Grammatik II. Göttingen 1908, 366.

[66]) Ibid. 351.

сербів (раців) і греків, та дорогою переселювання сербів та хорватів на області, заселені українцями. Так витворився спільний словник для болгар, сербохорватів, українців, румунів та мадьярів. Сліди тих спільнот проявляються уже в XV ст. в угроваласьних грамотах. Є це слова: 1. *варовати* — да се варꙋетъ (1424—1440, ч. 20), Геров, *Речник на бълг. език,* s. v. — укр. закарп. *варовати* = «хоронити, берегти»; — 2. *гуня* — а гꙋнѣ а҃ бан (1424, ч. 14) — Г., s. v., укр. закапр. *гуня*; — 3. *леженик* — леженик (1424, ч. 14) — у Г. немає, укр. зак. гуцульське *ліжник* = «покривало на ліжко»; — 4. *тѣрати* — како го віе тѣрате (1431—1446, ч. 39), а ви мое слꙋге терате (1431—1446, ч. 43) — Г., s. v., укр. зак. *кіряти* = «бити, збиткуватися»; — 5. *мажа* — ѿ мажѫ воскѫ (1386—1418, ч. 3, 1421, ч. 7, 1420, ч. 10) — Г., s. v., укр. зак. *мажа* = «міра ваги»; — 6. *пазити* — да их пазити (1431—1446, ч. 35) — Г., s. v., укр. закарп. *пазити* = «стерегти»; — 7. *сиромах* — мои сиромаси гинѫт (1431—1446, ч. 62), да не ходѧт моу сиромаси сам-там (1448—1455, 69), овога нашга сиромаха (1512—1521, ч. 238) — Г., s. v., а теж загально в сербохорватськім — Попович, *Речник,* s. v., укр. зак. *сирохман,* укр. *сіромаха*; — 8. *сокотити* — да сокотит (1424, ч. 14), по-добрѣ сокотите (1478—1482, ч. 120), сокотите (1478—1482, ч. 130) — у Г. цього слова немає, але І. Богдан у своїй збірці валаських грамот приводить приклади з болгарських говорів Семигороду, мадьярське *szokotálni,* румунське *socoti,* укр. закарп. *сокотити* = «стерегти, уважати»; — 9. *токмити* — ꙋтокми (1424—1440, ч. 20), ꙋтькмихмо (1462—1474, ч. 80) — Г., s. v., укр. зак. *токмити* = «домовлятися, сторговувати»; — 10. *требовати* — требꙋет (1521—1529, ч. 287), требоват (1529—1530), бол. Г., s. v., серб. П., s. v., укр. зак. *требовати* = «домагатися»; — 11. *турский* — кой пасет ꙋ тꙋрскꙋ землю (1515—1521, ч. 259) — Г., s. v., серб. П., s. v., в укр. приходить як архаїзм в колядках, теж і в зак. колядках та в Нягівських поученнях замість теперішнього турецький;[67]) — 12. *хама* — и ѿ хам дꙋкато (1422, ч. 11, Б. IX), ѿ хама а҃ дꙋк (1431, ч. 18) — Г., s. v., укр. зак. *хама;* — 13. *чемерити* — нь се и ѿще чемриле (1459—60, ч. 75) — Г. приводить в болг. лиш іменник та прикметник *чемер, чемерний,* у V, 240. І. Богдан проводить це слово із сербохорватського *чемеритисе,*[68]) укр. зак. *чемерити* = «запоморочити»; — 14. *читов* — кон читов (1424 — 40, ч. 15) ѿт конѣ читова (1431, ч. 18) в значенні, як подає І. Богдан, кінь без тягару,[69]) Г. в значенні *здоровий,* теж в сербохор. в тому ж значенні П., в румунській мові *citov,* а це за Тіктіном (v. c. 464), дісталося там з мов болгарської і сербохорватської, укр. зак. *читавый* = «сильний, здоровий, гарний».

Окрему групу слів творять слова мадьярського походження, які дісталися до південнослов'янських, української і румунської мов. Цей

---

[67]) А. Петров, *Материалы для истории Закарпатской Руси VIII. Отзвук реформации в русском Закарпатьи,* Прага 1923, 102.

[68]) I. Bogdan, *Documente privitoare . . .,* 396.

[69]) Ibid. 396.

вплив відображується вже і в угро-валаських грамотах. До них належать укр. зак.: *бантовати, кельтовати, кельчик, марга.* Слово *бантовати* в значенні «турбувати, робити прикрості» в наших грамотах — да их не бантоват нихто (1441—1446, ч. 49), што их бантѹете (1462—1474, ч. 82), мадь. *bántani,* а це слово поширилося у всіх укр. зак. говорах і перейшло до польських говорів Підкарпаття. Слово *кельтовати* — мадь. *költeni* = «витрачувати, видавати», в грамотах наших да се келтовате дѹкати (1431—1446, ч. 49), укр. зак. *кельтовати* всюди а теж переходить до польських говорів Підкарпаття. З того ж дієслова утворений іменник мадь. *költség* = витрата, видаток — в наших грамотах да не имамо келчигъ, съ келчигом (1459—1460, ч. 74). В укр. зак. говорах всюди, а теж і в говорах польського Підкарпаття, румунське *chelciug, chelsug.* Слово *марга* — мадь. *marha* = «скот», всюди в східних укр. зак. говорах в тому ж значенні, в наших грамотах имал мож мархѹ ѹ Молдwве (1431—1446, ч. 39), да ест имал мархѹ (1478—1482, ч. 145), румунське *marfă.*

З рахунків, які у збірці Г. Точілеску приводяться під роками 1508, 1509 можна іще привести три слова турецького походження, які є спільні для балканського кругу. Є це слова: *пашмаґи, чижми, надраґи.* Слово *пашмаґ* приходить у згаданих рахунках кілька разів: за пашмаци Милош (26. XI. 1508), чизме и пашмаце (25. IV. 1509). Це слово відповідає турецькому *bašmak* в значенні пантофлі,[70]) а поширилося воно в мовах південнослов'янських — П., s. v., у Г. не приведено, в укр. зак. приходить у двох значеннях: 1. пантофлі, 2. зимові ногавиці (штани).[71]) — Слово *чизма* було вже приведене вгорі під роком 1509, а воно тепер живе в болгарській мові — Г., в сербохорватській — П., в румунській — Тіктін I,[72]) в мадьярській (словник Келемена, *Handbuch der deutschen und ungarischen Sprache),* воно живе і в укр. зак. говорях.[73]) Слово *надраци* приходить в рахунках наших грамот під датою 25. IV. 1509 — за надраґи воивода. Крім того його приводить Ф. Міклошіч у своєму старослов'янському словникові із середньоболгарських пам'яток. В укр. зак. говорах *надраґы* має значення тонких нагавиць, в мадь. *nadrág* (словник Келемена).

Але українсько-болгарські паралелізми не обмежуються лиш на словниковий матеріал, його ж підкладом служили угро-валаські гра-

[70]) Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente in der südost- und osteuropäischen Sprachen.* Wien 1884. Denkschriften der A. d. W., phil. histor. Classe, XXXIV, 22.

[71]) Це слово у значенні пантофля відоме теж в мові румунській (Тіктін, I, 370). Тіктін зазначує, що закінчення в слові *paštaţi* прозраджує слов'янське походження цього слова, а ця форма приходить і в брашовському рахунку з р. 1508. Але попри це находимо в румунській мові слово *basma* (Тіктін, I, 182) у значенні фарбованого сукна або хустки. Для того є можливе, що в закарпатсько-українському слові *пашмаґы* сходяться два поняття — пантофлів і фарбованого сукна.

[72]) Тіктін додає у своєму словникові, що це слово приходить в біблії з р. 1688, а наш приклад з брашовських грамот є набагато вчаснішим.

[73]) Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente* ..., 42.

моти. Такі паралелізми можна привести теж із області граматики. На деякі я уже звертав увагу у своїй праці про українські закарпатські говори. Приведу їх іще раз. В частині укр. зак. говорів, а то в північних частинах долини ріки Лаборець, утримується донині група *шт* замість *ч* в інфінітиві дієслова *бішти* (декуди і *бісти*) замість загального зак. укр. *бічи*. Група *жд* замість *ж* зберіглася у словах *ґражда, междеші*. Слово *ґражда* утримується лиш в гуцульських говорах в значенні загородженого високим плотом господарства (будівель і двору), дісталося воно до гуцульських говорів за посередництвом румунським із болгарської мови.[74] Слово *междеші* в значенні межових духів записав я в селі Заріччі біля Іршави.[75] Історично подібне слово *Mesde* маємо приведене в монографії І. Сабова про Уґоцьку жупу, як назва поля в Раківці біля Іршави з р. 1439.[76]

Не в дусі української мови звучать форми минулого часу чотирьох дієслов *вести, мести, плести, бости — вюх, вйх, мюх, мйх, плюх, плйх, збух, збйх* (іноді кінцеве *х* звучить як неголосне *г*).[77] Є то форми, які зраджують слід закінчення аористу, а зберіглися вони не без підтримки південнослов'янських мов, де аорист іще утримується, а посередником могла бути саме область Семигорода.

На два болгаризми звернув я вже увагу при описі говору сіл ріки Руської в румунському Марамороші у праці *Говір сіл ріки Руської був. Мармороша в Румунії*, Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді 10 (1934). Найшов я там два явища, які не мають паралель в інших українських говорах ані на південь, ані на північ Карпат. Є це: 1. метатеза приголосного *й* у формах теперішнього часу дієслова *пуйти* < пойти — *пудйу, пудйеш, пудйе, пудйеме, пудйете, пудйут* замість ожиданого *пуйду, пуйдеш*. Подібна метатеза видома теж в болгарській мові в таких випадках, як *воскйа*, замість *войска, макйа* замість *майка, девокйа* замість *девойка*. — 2. Уживається там і слово невідоме деінде в укр. говорах *стряча* в значенні *щастя*, що відповідає староболгарському **съръшта** (Міклошіч).

В гуцульських говорах і частинно в говорах східно-закарпатських та в говорах, що межують з Молдавією, зустрічаємося з фонетичним явищем, відомим теж і в говорах болгарських. Голосний *у* в ненаголошених складах переходить в *о*,[78] то є обнижується в артикуляції, подібно як і голосний *и* до е. В гуцульських говорах стрічаємо вимову *гоцул, розом* замість *гуцул, розум*.[79] В говорах східно-закарпатських

---

74) Stefan Mladenov, *Geschichte der bulgarische Sprache*, 59.
75) Мій словник українських закарпатських говорів.
76) István Szabó, *Ugocsa megye*. Budapest 1937, 400.
77) Іван Панькевич, *Українські говори*..., 316—317.
78) Stefan Mladenov, о с. 88.
79) Бронислав Кобилянський, *Гуцулський говір*, 54.

в Мармороші чуємо *одова* замість *удова, вдова*.[80]) В укр. молдавських грамотах а теж в грамотах угроваласьских сьогоднішнє місто на Буковині *Сучава* (тепер в Румунії) все пишеться в XIV—XVI ст. *Сочава*.[81])

В українських закарпатських говорах у східних частинах уживається прислівника *твердо* замість *дуже*, напр. *твердо ня у́биў, твердо далеко*.[82]) В такому ж значенні уживається цей прислівник і в мові болгарській (Геров, V, 327). На області був. Уґочі біля Севлюша уживається прислівника *добро* замість *добре*.[83]) Історично засвідчене це явище у XVII ст. у записі писаря Федора Кум'ятського з р. 1651, який переписуючи Часослов на боці одної сторони записав речення «*покоштовати пера а ци добро пише*» (рукопис у мене). Така форма цього прислівника панує і у мовах сербохорватській та болгарській.[84])

Іще треба б звернути на одно слово, характеристичне для українських закарпатських говорів, яке відоме було в староболгарській літературі. Іван екзарх болгарський в X ст. уживав слова ѩдро в значенні «скоро».[85]) Це слово живе і в теперішню пору в укр. зак. говорах як прикметник *ядерный* у значенні здоровий, сильний.

Сліди болгарської фонетики можна найти і в номенклятурі сіл східної Закарпатської області, в був. Марамороші. Болгарська фонетика виступає в назві села *Уґля*, що відповідає старому болгарському ѫгльѥ Назва цього села походить від природи цієї околиці, в якій находиться камінне вугілля. За староболгарське ѫ маємо в українській мові правильне *у*, подібно як і у східноболгарських говорах та сербохорватській мові. Але первісне болгарське г *(g)* остало і не змінилося в українське *г*. Від найдавніших часів в латинських грамотах виступає ця назва з приголосним *g*, коли ж бо в чисто українських назвах пишеться в них замість болгарського *g* українське *h*. Приклади на це находимо в латинських грамотах XV ст., що відносять до був. жупи Мараморош, виданих Йаношем Мігалієм: *Uglyahavasa et Uglya* 1402, *Gorzov de Uglya* 1411, *Andreas de Uglya* 1418, *Elie et Stan filiorum de Uglya* 1420, проти чого стоять назви *rivulo Hluboka* 1411, *Havrilla* 1419, *Havrila* 1429. Що було причиною того, що для назви села Уґля не принялося українське звучання з приголосним *h*, тяжко сказати. Можливо, що таке звучання з *g* жило довго в устах колишнього румунського населення цього села — а сліди румунського населення в тому селі зберігаються у прізвищах людей та назвах піль (*Балта, Термякса, Аґаровец*). До зберігання старої номенклятури причинялся теж і урядова номенклятура. Традиційна бол-

---

80) Іван Панькевич, *Українські говори . . .*, 316—317.

81) Володимир Ярошенко, *Українська мова в молдавських грамотах*, 278.

82) Иван Верхратский, *Знадоби для пізнаня угорско-руских говорів*. Ч. І. *Говори з наголосом движимим*. Львів 1899, 62, 262.

83) Ibid. 71.

84) Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen IV*. 2. Abdruck, Wien 1883. 159—160.

85) Václav Vondrák, *O mluvě Jana exarcha bulharského*, Praha 1896, 15.

гарська номенклятура удержувалася під впливом мадьярської мови і в назвах інших сіл Мармороша Szelystye, Bustahaza, які в устах народа звучать *Селище, Бущино.* Мадьярська номенклятура від найдавніших часів придержувалася болгарської традиції; в XIV ст. то находимо у збірці марамороських грамот Мігалія: *Busztafalva* 1373, *Bustahaza* 1389, *Blasy de Zelystye* 1486, *Gorso de dicta Zelystye* 1487.

За болгаро-румунізм можна теж уважати і назву села Грушево біля Сиготу в Закарпатській області. Назва сього села приводиться перший раз в грамоті Драга і Балици з р. 1404 у звучанні *Крушево.* А. Петров у своїй праці *Древнейшие грамоты...* розбирав подрібніше цю назву (стор. 116, прим. 3) і прийшов до заключення, що ця назва походить від слова *круша,* яка в мовах болгарській та сербо-хорватській значить тільки, що українське *груша.* Але вияснення питання, як з назви овочевого дерева чи овоча могла постати назва села у формі присвійного прикметника Крушево, Грушево, Петров не подає. Що назву села *Крушево — Грушево* треба виводити з іменника *Круш* на означення прізвища. Про те нам дає доказ таке прізвище, що його находимо в брашовській грамоті з р. 1413, ч. 3 у збірці Г. Точілеска, де читаємо: мартин и круш ѵ длътом поли. Правдоподібно цей південнослов'янізм дістався на Закарпатську область через румунське посередництво, але для українського населення був чужий та згодом переіменований на *Грушево,* зовсім передаючи основне значення того слова в південнослов'янських мовах.

На основі приведеного матеріалу проходжу до отсих заключень:

1. Дотепер констатовані місцеві назви з першим компонентом мадьярським *Orosz-,* німецьким *Reuss-,* румунським *Rus-* визначували етнічне походження живучих там жителів, а то походження східнослов'янского, в дальшому українського. Вони обосновані історичними документами в працях Г. Кіша, Г. Кліми, В. Шнейдера, М. Оренда, О. Лібгарта, А. Бонкала і ін.

2. Східнослов'янське населення, яке мішалося з німецьким (саським) населенням, німецькі писарі записували назвою етнічною *Russe,* як то видно на основі матеріалу, який привів М. Оренд з грамот XIV—XV ст. Слов'янська номенклятура для цієї етнічної групи була *Русин,* як то видно з брашовської грамоти з р. 1386.

3. В старих латинських грамотах а теж в одній слов'янській брашовській грамоті відображується мова східних слов'ян деякими фонетичними прикметами. А ними є: *а)* повноголсся у власному імені *Володер* з грамоти р. 1431—1446, писаної не мадьяром, і для того не може бути сумніву про вірність передачі цього імені в дусі східнослов'янських мов. — *б)* група *tort* за *tъrt,* яку можемо добачати у назвах *Borza, Bursza,*

Burza, Borze, Bortze, з XIII ст.; — *в)* група *tert* замість *tьrt* в прізвищах *Smertozil, Szmertoczil;* — *г)* група *tolt* замість *tъlt* в місцевих назвах *Wolkov, Volku, Volko, Walko* з XIII ст.; — *д)* рефлекс *і* замість *е* в прізвищі *Chlisth*; — е) творення прізвищ за допомогою суфіксів *-ик, -ак*: *Lyenczyk, Sculak*; — *є)* рефлекс *у* замість прасл. *ѫ* у прізвищі *Ugrinus* (1291).

Фонетичні зміни, приведені під *б)—г),* можемо уважати за певні лиш тоді, коли приймемо думку, що вони постали у середовищі східнослов'янському і не були писані мадьярами за східноболгарською традицією, як про це говорив проф. Ашбот.

4. Елементи української мови проявлялися іще у XVIII ст. у мішаній мові сіл Reissdörffel, Bongrad, Великий і Малий Черґед, а це у словах: *тиž* з рефлексом *и* замість старого *ѫ* а болгарського *ъ*, *паепа* — укр. *нєньо, тата* замість болг. *майка, szaentza* = «сонце» з рефлексом *tolt* замість *tъlt,* і в слові *gi* < *hdi* з рефлексом *і* замість *ě*.

5. З слов'янських топографічних назв, які привели Піч та Амлахер зі Семигороду, за безсумнівно українські можна приняти такі: *Bukovec, Ostrov, Zsupany, Pusztari, Preluca, Luhi, Dobroe, Suhodol, Prislop, Vidra, Bistra, Požarului, Holob, Bisztritza, Rohi, Rovina, Dobrocina.*

6. Східнослов'янський, а то український, елемент входив теж до мови Секелів, про що свідчать слова, переняті з української мови, як: *kulak, hirib, haricska, harisnya, oboroh.*

7. Поширення слова *омет*, румунське *omăt,* у значенні сніг на області Семигорода на північ від Клюжа за свідченням Пушкарію є неспірним українізмом.

8. Болгарська фонетика лишила свої сліди в назвах сіл Закарпатської области *Уґля* і *Крушево* (1404), пізніше *Грушево.*

9. Наслідком близького сусідства українського населення з населенням болгарським та сербохорватським в давнині на області Семигорода находимо в південних частинах української мовної області, а то в Молдавщині, Буковині, Галичині (Зах. Україні) і в Закарпатській області ряд фонетичних і морфологічних та синтаксичних явищ, які діставалися до українських говорів або прямим впливом південнослов'янських мов, або через посередництво румунське. Канцелярська мова угро-валаських воєвод, як про це свідчать брашовські грамоти з XIV—XVI ст., основувалася на мовах болгарській та сербохорватській а деякі явища цих мов могли впливати на мову закарпатських українців, що жили в Семигороді та Мараморощі, край, який входив у склад Семигороду аж до початку XVIII ст. Інші явища цих мов могли піддержувати такі українські явища, які у пригданичних полосах були слабі або щезали. До них належать: — а) обопільна заміна *е — и* в говорах Буковини та в говорах гуцульських; — б) префікс *ві-* замість *ви-* в гуцульських говорах; — в) заміна *у* на *о* в говорах буко-

винських, молдавських (історично) та південно-гуцульських; — г) вокалізація приголосного *в* в прийменнику *въ* на *у* в мараморських говорах Закарпаської області; — д) середнє *л* в положеннях перед колишнім *ь* в говорах буковинських, гуцульських та мараморських; — е) страта вставного *л* після губних перед йотованими голосними у формах теперішнього часу в гуцульських говорах та в говорах долини ріки Руської в румунському Марамороші; — є) заміна приголосних *х, хв* приголосним *ф* в гуцульських говорах; — ж) дисиміляція групи приголосних *св* на *сл* у слові *свобода* > *слобода* в закарпатських говорах; — з) метатеза *й* у формах теперішнього часу дієслова *пійти* — *пудйу, пудйеш* ... в говорах сіл долини ріки Руської в рум. Марамороши; — и) затрата м'якості приголосного *т* у визвуці у слові *оп'ять* > *опят* в мараморських говорах Закарпатської області; і) зберігання групи проголосних *шт* місці прасл. *t + j* в інфінітіві дієслова *бішти*, зах. укр. *бічи* в говорах долини ріки Лабірця; — ї) зберігання групи *жд* на місці прасл. *d + j* в словах *ґражда* (гуцульські говори), *междеші* (говори в околиці Иршави на Закарпатській області); — к) відмінювання м'яких прикметників та займенника *весь* за взором твердих прикметників зі зберіганням м'якості приголосного основи типу *песьый, всьый* в мараморських говорах Закарпатської області; — л) контракція у формах теперішнього часу дієслів, закінчених в інфінітіві на *-ати* типу *гадаю, гадаш, гадат*; — м) закінчення *-ме* у першій особі множини теперішнього часу в говорах східнозакарпатських; — н) страта приголосного *т* в закінченні третьої особи множини теперішнього часу дієслів з тематичним *и* в гуцульських говорах та в говорах сіл долини ріки Руської типу *носє, нося*; — о) залишки аористичних закінчень дієслів: *вести, плести, мести, бости* — *вюх, плюх, замюх, збох* у східнозакарпатських говорах; — п) енклітичні форми давального відмінка займенників особових та зворотних *ми, ти, му, їй, си* в значенні присвійного займенника (*брат ми* = *мій брат*); — р) суфікс *-аш* при творенні іменників на означення носія дії *(трембіташ, бокораш)*.

Мовні явища, приведені під г), є), п) можна уважати в питанні українсько-південнослов'янських мовних впливів за менше важливі. Заміна приголосного *в* — *у* в прийменнику *въ* є явищем не лиш старим, але і дуже поширеним в українській мові і на інших областях. Але все ж таки беремо під увагу мараморські говори як крайні пограничні, в яких це явище, в порівнянні з північними карпатськими говорами, або й говорами гуцульськими, виступає дуже ярко. Заміна *х, хв* на *ф* була вже відома в давних часах і на областях мов російської та білоруської.[86]) Але в нашому випадкові іде о крайні говори. Подібне є

---

[86]) А. И. Соболевский, *Лекции по истории русского языка.* Москва 1907, 128—129.

і з енклітичними формами особових займенників в значенні займенників присвійних, бо вони були відомі і в староруській мові.

10. Відносно словника — то тут треба поступати обережно і критично, бо це питання дотепер не було докладно передискутоване. Словник не лиш укр. закарпатських говорів, але й карпатських взагалі має свої особливості, чужі для інших українських говорів вже по північній стороні Дністра. В словнику укр. карпатських говорів збереглося багато із старого словникового фонду, спільного для говорів словацьких та південнослов'янських. Крім того в словнику укр. карпатських говорів є багато таких слів, що постали самостійно на цій області наслідком творчої праці колективу, що находив назви для предметів, понять, прикмет, дій та відношень, будучи в слабій стичності з великим українським колективом наслідком територіальної відокремленості. Крім того є там багато слів перенятих з мов сусідніх народів. Так увійшли сюди слова балканського кругу: *читавый, пазити, сокотити, требовати, токмити, турський*; дальше — слова мадьярського походження: *бантовати, кельтовати, кельчик*; слово турецького походження *пашмаґы*. Слово *надраґы* находимо вже в старих церковнослов'янских пам'ятках та в старій румунській мові. Сьогодні уживається це слово і в мадьярській мові та в мовах південнослов'янських. Висвітлення словникового фонду і словникового складу українських закарпатських говорів буде моїм найближчим завданням.

У своїх дослідах над питанням українсько-болгарських мовних зв'язків я виходив так з мовних фактів, як теж й з історичних джерел, які не сягають дальше XI віку взад. Багато мовних явищ в говорах гуцульських, буковинських, закарпатських є чужими для нормального українського типу, і для того я шукаю висвітлення цих явищ через вплив колись сусідніх південнослов'янських мов, який мусів ширитися на області Семигорода або прямо з північної Болгарії. Цим способом я приблизився до думки А. Бонкала, висловленої ним у студії *Die ungarländichen Ruthenen,* Ung. Jahrb. I, 229. В цій студії Бонкало звернув увагу на велику згідність словника закарпатських українських говорів зі словником молдавських грамот XIV—XVI ст. Бонкало піддержав свій погляд і цим фактом, що Мараморош колись колонізували так звані кенезі і шолтиси з Семигорода (о. с. 228). На напрям української колонізації зі сходу на захід аж по Латорицю я вказав уже у своїй праці *Українські говори Підкарпатської Русі* (стор. 344, 346, 394—396). Дорога, яка вела зі сходу на захід, ішла з Буковини через долину ріки Руської в теперішньому румунському Марамороші.

Українсько-болгарські і взагалі південнослов'янські мовні зв'язки не обмежувалися лиш на область Семигорода, де український етнічний елемент жив не компактно, але розбито і наслідком того скоро асимілювався. Він переходив на область Мармороша і навіть дальше на захід

а часто й за Карпати. Дороги з Болгарії на давню Молдавщину були інші. Молдавщина в давних часах була заселена українським населенням а в XII ст. належала до Галицького князівства, якого границі простягалися аж до устя Дунаю. Для того українська мова залишила незатерті іще сліди в словнику тієї частини румунської мови. Крім того по сьогодні утримується староруська номенклятура у назвах міст і сіл Молдавщини, як про це пересвідчує нас студія Маргарети Стефанеску (Margareta Stefanescu) *Cuvintele grădişte şi horodişte in toponimia românească. 2. Elemente ruseşti in toponimia in românească,* Archiva, Organul societăţii istorico-filologice din Jaşi 28 (1921).

Східнослов'янське осадництво займало теж і північну частину Болгарії в X—XII ст., як це приводить проф. Мустафчієв, *Происходът на Асеневци,* Македонски Преглед 4 (1928) № 4, на основі топографічних назв, передовсім городів: *Червен, Руссион, Гюргев, Киевец* и інших. До цих городів утікали руські князі ізгої а в XI ст. втікачі руські перебрали оборону болгарського Подунав'я проти Візантії, печенігів і половців. Відси міг ширитися болгарський вплив прямо на область Молдавії і дальше на північ на область Буковини, південно-східної частини Галича і Поділля. Для того не є дивне, що українські мольдавські грамоти насичені теж і больгарьскими елементами. З мовного і історичного матеріалу, який був мною наведений, є видно, що прямі стичності між південними і східними слов'янами утримувалися і після заняття Паннонії мадьярами.

Іван Панькевич

Mazurzenie a rozwój polskiego ŕ

Mikołaj Rudnicki

Głoskę *ŕ* odziedziczyła polszczyzna z epoki prasłowiańskiej, względnie jest ona produktem ogolnie-słowiańskiej tendencji palatalizacyjnej wszystkich spółgłosek przed następującymi samogłoskami przednimi. Ale, jak to już miałem sposobność niejednokrotnie podkreślać przy różnych okazjach, palatalizacyjna tendencja jest najmocniejsza nad Bałtykiem na lewym brzegu Wisły, słabnie zaś w miarę oddalania się od tych okolic. Występuje najbardziej jaskrawo w jj. lechickich i ruskich, a na południu zanika. Palatalne *ŕ* tylko w grupie *ŕj* ma charakter prasłow., zaś zmiękczenie jego w innych pozycjach — poszczególnojęzykowy, stc. *moŕe* < *morio-*, *tvoŕję* ale *tvoriti* reprezentuje stan prasłow. Nie da się zaprzeczyć, że i w wyrazach typu *tvoriti, krivъ* itd. jakieś elementy zmiękczenia występowały, ale wymowa ta zapewne była podobna do tej, jaką stwierdza się w północnej Polsce, gdzie utożsamiono *y* z *i* i mówi się *słichać, rik*...

Ustalenie się palatalizacji wszystkich polskich *r* przed następującymi samogłoskami przednimi przypada na czasy od epoki prasłow., której koniec datowałbym na r. 568, tj. na czasy najścia awarskiego, do początku wieku XIII., tj. do r. 1200. Daty te są oczywiście schematyczne. Na wiek XIII. przypada pojawianie się elementu spirantycznego o charakterze *ž*-etowym, który na tyle uderza świadomość językową pisarzy, iż poczynają go zaznaczać przez *z*. Najwcześniej dzieje się to na Mazowszu, gdzie pierwszy przykład tej pisowni przypada na rok 1231. *(narzaz)*, 1237 *(Wochrz)* itd. Nowopowstały dźwięk ulega zróżnicowaniu na *rž* po dźwięcznych spółgłoskach *gržiwa* oraz na *rš: kršiwy* po bezdźwięcznych. Skutkiem obecności elementu er-owatego wyróżnia się od starych *ž, š*. Czy był równoznaczny z dzisiejszym czeskim *ř*, nie można twierdzić z całą pewnością, w każdym razie w dzisiejszych gwarach polskich na Śląsku i Pomorzu, w Zach. Wielkopolsce owo stare *ŕ* wymawia się dzisiaj jak *ř, ř̥* według K. Nitscha (Dialekty języka polskiego. Gram. jęz. pol. PAU. Kraków 1923), który tak rzecz przedstawia na str. 448: „*ř* zachowuje odrębność od *ž* na morawskiem pograniczu Śląska, na zachodzie Wielkopolski w Czarnkowskiem, a na północy od północnego Kociewia przez Malborskie, północne Lubawskie do Warmii. Na ruskiem pograniczu Podlasia i Suwalskiego jest czasem bardzo bliskie a nawet równe *r*. Na obszarach mazurzących wszędzie się różni od ogólnopolskiego *ž*, bez względu na to, czy zachowuje element frykatywny, jak u Mazurów pruskich: *řyᵉka, zito*, czy też nie: *žyᵉka, zyto*. Jedynie na po-

graniczu dialektów mazurzących i niemazurzących trafia się *zyka, psykry* . . .“ — Do tego obrazu należy dorzucić spostrzeżenie Z. Stiebera (Biulet. Pols. Tow. Język. IX. 79—81), iż gwarowcy raciborscy (na Śląsku) zachowują jeszcze *ř, ř̥* (= *ř* bezdźwięczne), które mogą być zastępowane przez *ž, š,* ale *ž, š* nie mogą się wymieniać na *ř, ř̥* w wyrazach, które mają stare *ž, š,* tzn. można w tym dialekcie mówić *moře* : *može* „mare“, ale nie można powiedzieć *łoře* zamiast *łože.* Według mego zdania pochodzi to stąd, iż ci gwarowcy wiedzą, iż w j. literackim, który znają z obcowania i czytelnictwa, wymiana pierwsza jest możliwa, bo tam, gdzie język literacki mówi *može* „mare“, to oni mówią *moře,* a druga nie, bo oni są zgodni w danym razie z językiem literackim i mówią tak samo *łože,* jak w j. literackim. Ta doskonała czułość Raciborzan na różnicę między *ř, ř̥* a *ž, š* dowodzi, że w gwarach ludowych nie można się było obawiać pomieszania *ř, ř̥* z *ž, š,* że więc zmazurowanie tych ostatnich mogło nastąpić bez obawy, aby *ž, š* wciągnęło w swoje łożysko *ř, ř̥.* To zarazem dowodzi, że zmazurowanie mogło nastąpić tylko wtedy, kiedy różnica fonologiczna między *ř, ř̥* a *ž, š* była zupełnie wyraźnie odczuwana. Jeśli się zatem założy, że mazurowanie jest zjawiskiem późnym, że nastąpiło po przejściu *ŕ* > *ř, ř̥,* to stąd wynika równocześnie wniosek, że musiało to nastąpić wtedy, zanim *ř, ř̥* utożsamiły się z *ž, š.* Dokładnie nie wiemy, kiedy w j. literackim zaszło utożsamienie *ř, ř̥* z *ž, š,* prawdopodobnie jednak jeszcze w XVII. w. wymowa *ř, ř̥* równała się *rž, rš,* jak przyjmuje J. Rozwadowski (l. c. 179). Zapewne w gwarach ludowych to utożsamienie zaszło wcześniej. Wiemy, że w wieku XVI. mazurowanie już jest poświadczone, zatem jego powstanie należy przesunąć przed wiek XVI.

Stan spółgłoskowy ówczesnych dialektów polskich przedstawiał się przypuszczalnie następująco, w czasie gdy się poczęło *ŕ* miękkie przemieniać na *ř, ř̥* = *rž, rš.* Chodzi tylko o spółgłoski zbliżone do *ř, ř.* Były zatem:

ž́ i zapewne już *ž* w gwarach innych
š́ i zapewne już *š*
č́ i zapewne już *č*
ǯ́ i zapewne już *ǯ*
ś, ź, których stopień zmiękczenia (palatalizacji)
był o wiele mniej posunięty niż obecnie.

Jest właśnie charakterystyczne, że nowo zjawiające się *ř, ř̥* wywołuje wśród tych spółgłosek cały szereg zmian, a te spółgłoski ze swej strony na nowego przybysza wywierają wieloraki wpływ. Tak tedy:

1. *ř, ř̥* = *rž, rš* wywołuje przemianę dysymilacyjną *ž* na *z: zarzewie* < *žarzewie* : *žar, Zubrzycki* < *Žubrzycki* : *žubr,* w Ps. Fl. (77.52) jeszcze *w szarzewu,* w j. literackim jeszcze w XVI. w. *żarzewie* (Brückner Sejp 662); por. wywody autora LP. IV. 292—3.

2. *ř, ř̥* ulega samo wpływom dysymilacyjnym i innym, co widać szczególnie wyraźnie w nazwach miejscowych, których etymologiczna wartość się zatarła i skutkiem tego są podatniejsze na wszelkiego rodzaju zmiany głosowe. Np. nazwa miejscowa *Ryżyn* (Międzychód), w r. 1546 *Rzezyno*, 1580 *Zerzino : Zyrzino, Zyrzyń, Ryzin* (1888), *Rysin* na mapie sztabowej, co jest zniemczeniem i w danym razie o tyle wchodzi w rachubę, że pokrywa pols. *Ryżyn* lub *Ryzin*. Okolica niemazurująca. Ale to nazwa etymologicznie ciemna i nie upoważnia do określonych wniosków, chociaż są widoczne wzajemne wpływy *ř* i *ž* i może nazwa stoi w związku z *rzerzuchą : *rer-*.

Podobnie *Rzerzęczyce* (SłG. X. 150) pow. Noworadomsk u Długosza zapisane jako *Rzeschanczicze*, w XVI. *Scharzaczycze*, okolica mazurująca. Nazwa odojcowska zapewne od imienia **Rzerzęta : *Rzerząta* albo **Rzerzęka* lub **Rzerzęcь;* wprawdzie Łoś (Gram. j. pols. II. 83. § 209). notuje tylko sufiks *-ęka* z poprzedzającą twardą spółgłoską *łazęka „szpieg"*, zatem z dawniejszego *-ǫka*, ale ze względu na *miesiąc < měs-ęcь, zając = zaj-ęcь* dopuścić można formację **Rzerzęcь*, która by dała podstawę do odojcowskiego *Rzerzęczyce*. W razie wywodu z **Rzerzęta* należałoby przyjąć hyperpoprawność *Rzerzęczyce* zamiast **Rzerzęcice*. Rdzeń ten sam, co w *rzerzucha*, tj. **rer-*. *Rzeszawa*, w XIV. w. *Zyrzawa*, w XV. *Rzezawa*, u Długosza *Zyrawa*, pow. Bochnia, okolica więc mazurująca.

Żegrze, dok. *Zegrze, Sgersz, Gerz* (Poznań) okolica niemazurująca; apelativum *sporysz < spořiš*, por. czes. *sporyš < spořiš* jest widoczna dysymilacja *ř̥* przez *š* na *r*.

3. *ř, ř̥* podciąga pod swój typ połączenia inne, o których można wnosić, iż różnica między nimi a *r, ř̥* była zbyt mała, aby ich indywidualność mogła się uchować. Działa tu prawo identyfikacji wyobrażeń niedostatecznie różnych, mianowicie **trъstina > *trscina > trzcina : trestka < *trъst-ъka, gospodarztwo < *gospodar-ьstwo*, dialektyczne: *gåšć, gaštka, wašta < warstwa, napaštek < naparstek*, oczywiście za pośrednictwem **třcina, *gospodařtwo, *gařć, *gařtka, *wařta, *napařtek*. Dzisiejsze *wietrzny*, stpols. *wietrny* (regularne) może analogiczne do *wietrzen < větr-ьnъ* i zapewne do *wiatrz = wiatr̥ : na wietř̥e*, spotykane w stpols. *morzski < *moršski < *mor-ьskъ*. Podobnież *chrztu < chrstu, trzcie < trście < *trъste*, gen. sg. do *treść, krszyć, krzyna* (dial.) *< krszyć, kršyna < *krъš-, *krъšina : krechki*. Bezdźwięczne *r̥* w ogóle daje *ř̥* w *krztań, krztoń, krztusić : grdyka, grdęczyć*, por. ros. *gortań* (гортань), któremu odpowiadałoby pols. **gartań*, utrzymane *r* w *krtań*.

4. Por. także oboczne *żreć < żrzev : źrzeć, do-jrzeć < dożrzeć*.

Najważniejsze są jednak przemiany masowe pewnych konfiguracyj głosowych:

5. Stare **čerda > *čř̥oda = *t̯šr̥šoda*, w którym esz-owaty skladnik *č* (= *t̯š*) uległ dysymilacyjnej wyrzutni w języku literackim, skutkiem czego powstało **tr̥šoda*, które dało dzisiejsze *trzoda*, w gwarach zaś kaszubskich po

dysymilacji, która objęła tylko pozycję supraalweolarną, powstało **tsr̦šoda,* co po przestawce dało *strzoda (střoda).*

6. Pierwotne grupy **serda, *žerdlo, *žerbę, *žolbъ* uległy przestawce na **śŕoda, źŕodlo, *źŕebę, *źlobъ.* Konfiguracje te poczęły się przemieniać na **śr̦šoda, *źŕžodlo, źŕžebę, źlobъ.* W porównaniu z poprzednimi miały one pełne nagłosowe głoski *ś, ź,* toteż zaczątki *ź,* względnie *ś,* rozwijające się przy *ŕ, r̦* uległy dysymilacyjnej wyrzutni. Zatem odwrotnie, jak pod 5. Fakt ten uzasadniony jest w pełni tym, że te wyraźnie ustalone nagłosowe głoski stanowiły o wiele wyraźniejsze cechy rozpoznawcze wyrazów, aniżeli zaczątkowe szmery świeżo rozwijających się elementów eszowatych i żetowatych przy palatalnych *r̦, ŕ.* Zatem w myśl prawa wyobrażeń reprodukujących i reprodukowanych ten progresywny kierunek dysymilacyjny jest zupełnie usprawiedliwiony. Podobnie jest usprawiedliwiony kierunek regresywny przy dysymilacji pod 5., gdzie ulega wyřzutni dysymilacyjnej tylko jeden z elementów głoski *č* tzn. w. j. literackim *ș,* podczas gdy *ț* (alweolarne, wzgl. supraalweolarne czyli wałeczkowe) utrzymuje się, zaś w dialektach dających *střoda* utrzymują się oba składniki a tylko później ulegają przestawce, a składnik eszowaty tzn. wałeczkowy = supraalweolarny zostaje zdysymilowany na pozycję dentalno — alweolarną = zębowo — dziąsłową.

Uwaga. W rozumowaniach powyższych operuję elementami, tj. składnikami głosek, nie zaś całymi głoskami = fonemami. Rzecz tę przedstawię ogólniej w pracy fonologicznej, będącej w opracowaniu.

7. Fonologicznie wiąże się głoska *ř, r̦* z mazurowaniem przez to, iż w gwarach mazurujących wypełnia ona miejsca puste (cases vides Martinet'a) które powstały w ich systemie fonologicznym, bo *ž, š* przeszły w *z, s.* Otóż *ř, r̦* w wyrazach typu *grzywa, krzywy = gžywa, kšywy* stały się lub się stają głoskami *ž, š.*

W jakim stopniu ten fakt może być użyty jako argument za rodzimścią mazurowania, nie wiem, bo sprawę tę należałoby wyczerpująco zbadać na szerokiej podstawie empirycznej. O ile chodzi w bliżej mi znanych przemianach łaciny na j. starofrancuski, to mi się zdaje, że właśnie takich zjawisk braknie, pojawiają się one dopiero później np. *i ē* dają *ei > oi > ue > ua,* ale brak jest wypełnienia luki po tych samogłoskach albo łać. *ł > u̯* i nowe *ł* się nie zjawia. Wprawdzie *u > ü* i następnie *o > ou > u,* ale to tak późno następuje, że chyba między jednym faktem a drugim brak jest związku. Rzecz wymaga badania bardzo szerokiego, bo wprawdzie możliwości fonetyczne każdego języka są dość ograniczone, skutkiem tego jego rozwój głosowy porusza się w pewnych granicach, ale właśnie przejęcie języka obcego przedstawia dość gwałtowne zerwanie z granicami i możliwościami dotychczasowymi a przejście na granice i możliwości inne. Trudno zaś przyjąć, że wszystkie możliwości dostały się do nowoprzyjętego języka i funkconują nadal, względnie, że możliwości języka przejmowanego tak dokładnie zostały przyswojone, iż j. przejmowany rozwija się nadal tak, jakby nie przeszedł

przewrotu przyswajania przez obcojęzykowy substrat, mający swoje, sobie tylko właściwe możliwości głosowego rozwoju.

8. Szczególną ważność posiadają możliwości rozwojowe *ř*, *ř̥* w gwarach mazurujących dlatego, iż wydaje się, że niektóre procesy, zaszłe w głoskach wymienionych, są zdolne wyznaczyć termin post quem (= po którym) zaszło mazurowanie. Jeśli tedy wiek XVII. a raczej XVI. stanowią termin ante quem (= przed którym mazurowanie zaszło, dając granicę górną tego procesu, to termin post quem ogranicza ten czas dokładniej, dając jego granicę dolną. Granica ta przypada najwcześniej na wiek XIII. na jego koniec mianowicie, a zapewne od razu lepiej powiedzieć, że na wiek XIV. lub XV. Najpewniejszym przykładem jest wyraz *żebro*, który w gwarach mazurujących występuje w trzech postaciach *zebro* : *ziebro* : *ziobro*. Nie ulega żadnej wątpliwości, że tak literackie *żebro*, jak i gwarove *zebro* : *ziebro* : *ziobro* powstały z uprzednigo *řebro*, które jest poświadczone przez wszystkie jj. słow. a przede wszystkim przez najbliższy j. łużycki : *rjeblo*, *korjebło* : *riobło*, *riobro*, czeski, mianowicie stczes. *řebro*, które już w stczeskim przeszło w *žebro*, dając podstawę do pochodnego *žebřík* „drabina“, ros. *rebro* (= ребрó) itd. Oboczność gwarowa *z-* : *ź-* w nagłosie tego wyrazu ma charakter chronologiczny, tzn. w gwarach, w których stare *ž́* uległo dyspalatalizacji przypuszczalne **ržebro* przeszło w *żebro* drogą dysymilacyjnej utraty *r-* nagłosowego tak, jak w j. literackim i po zmazurowaniu *ż* na *z* gwary te otrzymały wyraz ten w postaci *zebro*. Zaś w gwarach, które jeszcze utrzymały niezdyspalatalizowane *ž́*, przypuszcalne **rž́ebro* po dysymilacyjnej utracie *r-* otrzymały wyraz *źebro* drogą zmazurowania, bo, jak wiadomo staropolskie, względnie przedpolskie *ž́* posiadało zdolność przemiany na *ż* i *ź*, por. *żłób* : *źrebię*, *źródło* < **želb-*, **žerb-*, **žerdlo*. Postać *ziobro* należy tak osądzać, jak: *poziomy* : *po-ziomka* : *ziemia* itp., zaś postać *żobro* jako kontaminację *źobro* : *żebro*. Por. także powyżej przytoczone przykłady, z których wynika, że *ř*, względnie *ř̥* powstaje z *r* + *z*, *s*, względnie z *r* + *š*, *ś*, i tak *trztać* < **trъst-*, w gwarach już nawet *cztać* (Zięba PF. III. 491, Będzin), *kszyć* < *krszyć*, *krzyna* < *krszyna* itd. Z drugiej strony występują przykłady, w których *ř* traci swój składnik žet-owy na skutek utraty dysymilacyjnej, por. pols. *sporysz* < **poržysz*, czes. *sporýš* < *spoříš* i przykłady już powyżej przytoczone.

W j. czeskim utrata erowatego elementu da się stwierdzić w większej ilości przykładów np. dialektyczne *pšišera* < *přišera* „Gespenst“, *neškuli* *neřkuli* na skutek dysymilacji do *l*. W. j. polskim Słównik Gwar Polskich J. Karłowicza notuje (III. 441.445) wprawdzie postacie z *psi-*, *psy-* odsyłając do słów, zaczynających się od *przy-*, ale nie przytacza żadnego przykładu, a K. Nitsch l. c. 448. inn. notuje wprawdzie *psykry*, ale z przejściowych gwar między mazurującymi a niemazurującymi, przykład ten tedy się nie nadaje, bo jest on rezultatem nie dysymilacji zapewne, ale naśladownictwa mazurowania.

Ostatecznie i ten jeden przykład mógłby wystarczyć, aby udowodnić, że mazurzenie zaszło po przejściu *ŕ* na *rž*, tzn. po XIII. w., bo inaczej obecności zmazurowanego *zebro* : *ziebro* w gwarach mazurujących niepodobna sobie wytłumaczyć. Co ważniejsza oboczność *z-* : *ź* w tym wyrazie daje nam doskonały środek analityczny do przeprowadzenia podziału gwar na te, w których wcześniej nastąpiła dyspalatalizacja *ž́, š́, č́, dž́* i w których później. Dysymilacja ta wreszcie *ržebro* na *żebro* itd. tkwi w licznym zespole procesów głosowych, które rozwijają się w związku z pojawieniem się w polszczyźnie nowej głoski *ř, ř̥*, co zwiększa jej prawdopodobieństwo wybitnie, zaś w rozwoju fonetycznym różnych języków jest sporo przykładów, wskazujących na to, iż wystarcza jeden przykład jakiejś przemiany, aby móc przyjąć jego masowe zastosowanie w tych samych warunkach, np. łaciński rotacyzm. J. czeski idzie tu w sukurs j. polskiemu swymi przykładami. Ale wydaje się, że i w polszczyźnie dadzą się znaleźć przykłady liczniejsze, chociaż może mniej pewne, jak przykład z *żebrem*. I tak:

1. *Bzura*, l. d. Wisły. Jak wiadomo, J. Rozwadowski (Rozprawy Akad. Um. w Krakowie r. 1899. Quaestiones gramm. atque etym. I., str. 10) zestawiał tę nazwę ze stpols. *barzy*, opierając się na zapisie Baudouina de Courtenay, wydobytym z dokumentów w postaci *Brzura* (1359).[1]) Gdyby jednak zestawienie z *barzy*, npols. *bardzo* było trafne, to należałoby się spodziewać postaci **Barzura*, a raczej **Bardzura*. Powstałby wyraz trzyzgłoskowy, niezadługi na stosunki językowe polskie, bo w polszczyźnie jest pełno trzyzgłoskowych wyrazów. Jest to raczej norma wyrazów polskich, zatem nie było racji skracać *Barzury*, względnie nie rozwijać *Br-z-ury* na **Barzura*. Wprawdzie sam wynotowałem szereg podobnych ominięć wokalizacji zgłoskotwórczego *r̥* w SO. IX. (1930) 558. inn. jak: *roztrznoszcz* „prodigalitas“ (1448) : *targać*, zamiast *roztarżność; Trcost : Tircost : turkot, terkot, terkotać; Tirlang* (1249), *Tralang* (1374), *Thrlang* (1386), *Tharlang; Drbula* (1437),*Drbyaleka = Drbia Łęka : dzierzba*. Wynikać się zdaje z tych przykładów, że przynależność *Brzura* do *barzy* głosowo jest możliwa. Ale *Bzura* nie jest odosobniona, są miejscowości, które się zwą *Bzury:* 1. wieś, pow. Szczuczyn; 2. pow. Mława; 3. pow. Pisz (SłG. I. 524). Otóż znaczeniowo związanie nazwy *Bzura*, rzeka z *barzy* — jest możliwe, ale do nazw miejscowych nazwa ta zupełnie nie dopada i dlatego sądzę, że należy tym nazwom dać inny wywód, mianowicie związać te nazwy z wyrazem *ber* < **bъrъ* rodzaj prosa o prapostaci **Bъr-'ura*. Sufiks *-'ura* ma znaczenie powiększające np. *žab-ura* (serb.), czes. *měchura* : *měch*, w j. polskim w nazwach wodnych i miejscowych: *Ptur*, nazwa jeziora (Szubin): *pta, ptak*, prapostać **Pьtouro-, Kociury* (Kozierowski. Pozn. I.): *Kocina* : *Kocirz* : *Kocierzyn*, zatem formacja **Bъŕ-ura* dała **Bržura* > **Bžura* > *Bzura*, bo rzeka płynie przez ziemie mazurujące, znaczenie byłoby „rzeka wśród pól z brem“, por. *Prosna* :

---

[1]) O drevne pols. jaz. do XIV. s., str. 352.

proso o rzece, płynącej wśród pól z prosem, a w l. m. *Bzury* = *prośniska*. Pisownia *Brzura* z r. 1359 zupełnie usprawiedliwia przyjęcie postaci **Bržura*. 2. *rzerzucha* w biblii, która odpowiada czesk. *řeřicha* i według wszelkiego prawdopodobieństwa reprezentuje właściwą postać wyrazu. Ale w r. 1472 a więc przy końcu wieku XV. i w wieku XVI. *rzeżucha;* najprościej tedy przyjąć iż *rzežucha* jest rezultatem dysymilacji, w której nagłosowe *r* doprowadziło do wyrzutni *r* śródgłosowego, niezasłoniętego przez spółgłoskę, jak w wypadku *żebro*. Przemiany późniejsze np. *žerucha* i z czeska *rzerzycha* w danym razie nie wchodzą w rachubę. Zgodnie z biblijną *rzerzuchą* mamy nazwę miejscową *Rzerzuśnia* (Miechów), która w XV. w. zapisana została jako *Rzezuschno* : *Rzeszuszno*, tzn. mamy tu także wyrzutnię dysymilacyjną śródgłosowego *r* (z grupy *rž*) przez *r*- nagłosowe. Otóż W. Pracki PF. VI. 196—7. notuje ze wsi Turowa (pow. Radzyń) *rzezenga* = *rzerzucha*. Wyraz *rzezenga* < **rzerzęga*, w którym śródgłosowe *r* (w grupie *rž*) uległo dysymilacyjnej wyrzutni, a następnie wyraz nowopowstały **rzežęga* uległ zmazurowaniu na **rzezęga*, napisane przez W. Prackiego *rzezenga*, świadczy tak samo, jak *zebro*, że mazurowanie jest późniejsze od przejścia *ŕ* > *rž, rš*. Do tej grupy wyrazów należą też *Rzerzęczyce*, omówione wyżej.

Z rozpatrzenia powyższych danych, wynikających z obserwacji z historii głoski *ŕ*, można twierdzić, że mazurowanie jest późniejsze od przejścia *ŕ* >*rž, rš*, tzn. że się zaczęło najwcześniej w XIII. wieku i zostało zakończone przed wiekiem XVI., bo w XVI. w. mazurzenie jest już poświadczone, tzn. zaszło w okresie 1200—1500.

Mikołaj Rudnicki

Literatura

J. Rozwadowski, *Historyczna fonetyka czyli głosownia (języka polskiego) Gramatyka Języka Polskiego*, Kraków, PAU, 1923.

K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego*. Tamże.

V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*², Göttingen 1924.

M. Rudnicki, *Kiedy powstalo tzw. mazurowanie*. SO. XIX. 94—6; *Wyraz żebro jako wskazówka chronologii mazurowania*, LP. 292—3; Sufiksy z -*r*- SO. XIII. 94—116. i rozprawy, cytowane w tekście.

Ruská literatura v díle V. F. Durycha a její význam pro Durychovo slovanství

Věnceslava Bechyňová

Koncem 18. století začínají se u nás důkladně studovat dějiny, jazyky a literatury ostatních slovanských národů. Kromě všeobecného rozvoje vědy, který je charakteristickým znakem společnosti v době vytváření novodobého buržoasního národa, je za našeho t. zv. obrození náš zájem o Slovany podněcován ještě důvody jinými, tradičními, které za nových historických podmínek nabývají nového obsahu. Staré etnické a jazykové slovanské vědomí Čechů přechází i do osvícenské literatury konce 18. století, zároveň však už toto vědomí nestačí a je pociťována potřeba všestrannějšího studia Slovanstva. Staré tradiční prvky slovanského vědomí (chvála čistoty a starobylosti slovanského jazyka, odkazy na rozlehlost Slovanů atd.), které se objevují v literatuře posledních desetiletí 18. století, jsou přehlušovány novým obsahem. Tento obsah vnáší do naší literatury už znalost cizích vědeckých prací a zápolení české vědy o kritické stanovisko k nim. Toto slovanovědění vede snaha podepřít slabý novodobý český národ, za rozkladu feudalismu a v počátcích rozvoje kapitalismu se teprve vytvářející.

V druhé polovině 18. století jsou tedy projevy českého vlastenectví spjaty s projevy vlastenectví slovanského podobně jako v obdobích předcházejících a jako dříve je největší pozornost věnována Rusku. Ale na rozdíl od minulosti rodící se česká osvícenská věda už o Rusku pouze nehoruje. Snaží se seznámit s jeho nejstaršími památkami i s novou odbornou literaturou, chce poznávat jeho kulturu a život soustavně a ne pouze příležitostně, jako tomu bylo dříve, když se některému českému vzdělanci podařilo Rusko navštívit, nebo když se mu dostalo do rukou něco z ruské literatury nebo z literatury o Rusku.

Se vznikem nových vědních oborů a s celkovou diferenciací naší vědy koncem 18. století souvisí vznik a činnost Královské české společnosti nauk i diferenciace zájmů o slovanské země. Naši vědci je totiž v pravém slova smyslu teprve objevují s hlediska zeměpisného, historického, filologického atd. Je přirozené, že pokud jde o poznání stavu některých vědních oborů v Rusku, poutají naši pozornost zejména ty vědní oblasti, v nichž tam už bylo dosaženo určitých výsledků. Proto se také významným předmětem zájmu našich filologů stává bohatě se rozvíjející ruská slavistika. Naši vědci se s ní snaží především sami seznámit a pak na ni upozorňovat i ve svých vlastních dílech.

Zásluha o první bohatší informace o dílech ruské filologie a slavistiky patří vedle Dobrovského v první řadě Václavu Fortunátu Durychovi, který nejenže pomáhal probouzet zájem o slavistiku u svého mladšího přítele Dobrovského, ale který už ve svém prvním spisku z oboru slavistiky „De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio“ (1777) informoval zároveň o církevní slovanštině, o jejích mluvnicích a památkách, o cyrilici, o příbuznosti starých Čechů s jinými Slovany. Ve své první slavistické práci pak Durych uvádí množství nejrůznějších pramenů a mezi prameny slovanskými na prvním místě mnoho pramenů ruských. O záměru svého spisku říká sám v předmluvě: „K žádnému jinému cíli nevydávám tuto svoji rozpravu, než abych, přinášeje svůj příspěvek, nechť je již jakýkoli, k dějinám slovanské písemnosti, studium jazyka otcovského příkladem jiných národů, zvláště příbuzných, vzbudil, a prameny a pomůcky slovanské filologie ukázal.“[1])

Durych tedy mluví sám zcela jasně o hlavním úkolu svého díla, jehož hodnota měla spočívat v upozornění na staré slovanské památky a na soudobé slovanské mluvnice a filologické příručky. Tento záměr, vyjádřený na počátku Durychova slavistického studia, není však jen individuálním úmyslem vědce, který měl za svého dvouletého pobytu v Mnichově (1765—1767) a dlouholetého pobytu v Praze (1767—1785) možnost seznámit se s některými spisy o Slovanech i se slovanskými památkami. Je to také zároveň nutný první cíl u nás se rodící nové vědy, která teprve po poznání základních pramenů a současného stavu bádání mohla pronášet své soudy. Durych je celým zaměřením své práce typ ještě převážně sběratelský, uvědomuje si však už nutnost poznání soudobého stavu vědy jako nezbytného předpokladu pro její další rozvoj, a se vzácnou skromností chce k tomuto poznání přispět.

V době, kdy píše svůj spisek „De slavo-bohemica sacri codicis versione“, je Durych ve své snaze podat jakýsi přehled současného bádání o Slovanech u nás osamocen, není však jediný v celém slovanském světě. Rozhodující pro jeho činnost je, že ze slovanských zemí procházelo Rusko už před 70. lety 18. století určitými počátky slavistiky, a to již od počátku tohoto století, považujeme-li za první ruské slavistické práce díla, která vznikala za přímého působení velkého reformátora celého ruského života Petra I.[2]) Němečtí vědci, povolaní na Ruskou akademii do Petrohradu, nebo v Petrohradě v té době působící (Müller, Schlözer i Bacmeister, známý později Durychovi) spolu s vynikajícími vědci ruskými (Tatiščev, Lomonosov, Ščerbatov), píší základní díla, z nichž vyrůstá ruská slavistika. Zprávy o dílech některých těchto učenců, o nichž se Durych dovídal častěji ještě pouze ze zmínek a recensí v německých pramenech, zaujímají v jeho rozpravě stejně důležité místo jako rozvíjení základního thematu jeho práce o českých překladech Písma.

---

[1]) Použito překladu Markéty Durychové ve sborníku *Václav Fortunát Durych.* Praha 1952, Spolek rodáků a přátel města Turnova a okolí s podporou min. informací a osvěty, 18.

[2]) Podrobněji Frank Wollman, *Předchůdci Dobrovského.* Slavia 22 (1953) 421. Jul. Dolanský, *Význam Ruska pro práci Jos. Dobrovského o slovanských literaturách.* Sovětská literatura 3 (1954) 74—5.

Nevšímáme si Durychova sledování ruských prací z oboru slavistiky i současných kulturních poměrů v Rusku ve snaze vytrhnout z jeho slovanských studií část týkající se Ruska a na tomto omezeném materiálu dokládat jeho zásluhy o naše poznávání Ruska koncem 18. století. Pro Durycha samého však bylo Rusko ze všech slovanských zemí nejpozoruhodnější a z jeho díla je zřejmé, že přiblížení právě ruské literatury je jedním z jeho hlavních slavistických úkolů. Vyplývalo to už z jeho pojetí Slovanstva, v němž nejdůležitější místo připadá Čechům a české řeči na jedné straně a Rusku na straně druhé.

Ještě ve svém posledním díle *Bibliotheca slavica* (I. díl, Vídeň 1795), v němž se autor v informacích o dílech ruské literatury opírá zejména o poznatky Dobrovského, sdělované Durychovi hlavně v dopisech, otiskuje Durych rozdělení Slovanů na Slaveny a Anty podle Prokopia Cesarejského a Jornanda.[3]) V tomto systému jsou pak pro něho hlavními představiteli první větve Češi a druhé větve Rusové. O Polácích, kteří patří do téže skupiny jako Češi, je totiž Durych informován velmi chudě a až v době svého vídeňského pobytu se seznamuje s některými tisky lvovské císařské knihovny. Do skupiny „Antů" patří podle tohoto dělení ještě pouze „starý dialekt srbský". Názor na vedoucí postavení Rusů mezi kmeny skupiny „Antů" není však závěrečnou koncepcí Durychova celoživotního studia Slovanstva, ale setkáváme se s ním už v jeho spisku „De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio". Už v této práci, jejímž hlavním úkolem bylo studium českých překladů bible, je vedle českých překladů věnována pozornost takřka výhradně překladům ruským a kromě několika jihoslovanských také zejména ruským a ukrajinským filologickým příručkám.

Z. Nejedlý charakterisuje Durycha jako prvního slavistu (slavjanoved) ve vědeckém smyslu slova a říká o něm, že byl více filologem než historikem.[4]) I když se zabýváme jeho dílem jen vzhledem k ruské literatuře, jíž používá, jsou to především ruské filologické příručky, o něž má Durych největší zájem. Jeho upozorňování na některé ruské spisy, jeho bibliografické sledování nových ruských mluvnic, slovníků a jiných příruček je tak u nás nejen v širším smyslu zcela novou formou probouzení zájmu o Rusko, ale později přináší také nové věcné poznatky.

V první době Durychovy slavistické činnosti nelze ještě mluvit o jeho znalostech ruské literatury, třebaže Durych uvádí řadu ruských knih, které před ním u nás nedoporučoval žádný český autor. Durych většinou neznal tyto knihy přímo a byl na ně pouze upozorněn ve spisech jiných, zejména cizích slavistů (Kohla, Assemaniho a Frische). Přes omezenost svých znalostí o nich jim však věnoval velkou péči. Byl si tedy vědom důležitosti svých záznamů, které otvíraly před naší rodící se slavistikou nové obzory. Také to, že nepřišel za svého života do přímého styku ani osobního, ani písemného s žádným ruským učencem nebo spisovatelem, že jeho zájem o ruské pa-

---

[3]) Václav Fortunát Durych, *Biblitheca slavica* I, 286.

[4]) Zd. Nejedlý, *K istorii slavjanovedenija do XVIII veka.* Slavia 22 (1953) 26.

mátky i o současnou ruskou literaturu nebyl možností tohoto styku usnadněn, ještě zvyšuje jeho zásluhy.

Durycha zajímalo všechno, co se mohl o ruské literatuře a o ruském jazyce dovědět. Ve své rozpravě o českých překladech Písma uváděl na příklad letopočet 1564, kdy začala tisknout první ruská tiskárna, a usuzoval jen podle vnější formy jednoho spisku bez místa i roku vydání, že pochází z této tiskárny.[5]) Mezi památkami církevněslovanského jazyka upozorňoval také téměř výhradně na památky ruské, hojněji ovšem na tištěné knihy než na rukopisy. Autory označoval jejich církevními hodnostmi a uváděl i místo jejich působení, takže podával zároveň první věcné informace o spisovatelích, třebaže to byly informace velmi skrovné. Tak na příklad z děl významných ukrajinských autorů uvádí Trebnik a Služebník Petra „Moghilly“ či „Mohilly“, o němž ví, že byl metropolitou kyjevským. V případě, kdy sám knihy nepoznal, upozorňoval většinou na prameny, z nichž se o nich dověděl. Znal na příklad letopočty vydání Ostrožské i Moskevské bible, znal i jejich vydavatele, ale udával, že má své zprávy z Kohla a z Assemaniho.

Nejvíce Durycha zajímají už v jeho první slavistické rozpravě otázky filologické, a proto také nové ruské filologii věnuje největší pozornost. V první kapitole v § 7., pojednávajícím o osudech „spisovného slovanského jazyka“, o studiu jeho nářečí a o tom, čím se tato nářečí liší, upozorňuje, že „Bibliotheca russica“ vydávaná L. C. Bacmeistrem[6]) přináší zprávy o sedmi mluvnicích ruské řeči, rozlišené od slovanského (rozumí se církevněslovanského — pozn. VB) nářečí. Z těchto mluvnic se mu právem zdá nejužitečnější mluvnice Lomonosovova, vydaná ponejprv rusky r. 1755, německy v Petrohradě r. 1764. Na Lomonosovovu mluvnici upozorňuje Durych i na jiných místech. Neudává už pouze bibliografický záznam, ale mluví o Lomonosovově autoritě u Rusů a podle Lomonosova v poznámce vykládá, že výslovnost písmeny glagol jako „h“ je pozůstatkem církevněslovanského jazyka.[7]) Od Lomonosova se tak Durych dovídá o rozlišování církevní slovanštiny od ruštiny, i když sám ještě poznamenává, že je pro něho církevněslovanský jazyk a ruský jazyk jedno a totéž.[8]) Toto Durychovo hledisko se dá ovšem snadno vysvětlit tím, že Durych mohl poznat z ruské literatury pouze církevněslovanským jazykem psané knihy.

K vysokému hodnocení církevní slovanštiny přispěla u Durycha především znalost církevněslovanské mluvnice Meletije Smotrického. Durych ji důkladně studoval a spolu s Dobrovským ji oceňoval nejvýše z církevněslovanských mluvnic. Svědčí o tom i Durychova *Collectanea,* rukopisná

---

5) Václav Fortunát Durych, *De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio,* Praha 1777, 9.

6) Jde o petrohradského akad. Hartwiga Ludwiga Christiana Backmeistra, který přispěl linguistickým materiálem do Pallasova akademického jazykově srovnávacího slovníku a který vydával v Petrohradě v letech 1772—1787 *Russische Bibliothek zur Kenntnis des gegenwärtigen Zustandes der Literatur in Russland.*

7) Durych, *De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio,* Praha 1777, 9.

8) Tamtéž 42.

sbírka výpisků z historických, archeologických i filologických děl[9]) i časté odkazy na Smotrického v tištěných spisech i v korespondenci s Dobrovským. A právě proto, že Durych tolik pozornosti věnoval mluvnici Smotrického, býval považován za předchůdce Dobrovského, který také vycházel ze Smotrického ve svém základním díle o církevní slovanštině „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris". Ve své rozpravě o českých překladech Písma uvádí Durych už Smotrického díla *Grammatiki Slavenskya Pravilnoe syntagma* (Vilnae 1619), *O syntaxi obraznoj, o prozodii Stichotwornoj* a *Grammatica major Slavonica* (1650).

Přesto však zájem a později znalost děl Smotrického vysvětluje jen málo z Durychova vztahu k ruské literatuře. Ani ruské etymologické práce nezůstaly totiž Durychovi neznámy. Věděl zejména o Trojjazyčném slovníku *(Dictionarium trilingue)*, vydaném r. 1704 v Moskvě, jehož autory byli Stefan Javorskij, metropolita rjazaňský, a Rafael Krasnopolskij, rektor moskevské církevněslovanské školy. Byl o něm však informován zprávou Bacmeistrovou, že je nedokonalý, a proto doporučuje jako etymologickou příručku pro výklad starých slovanských i cizích slov v Písmu a v církevních knihách Církevní slovník *(Tzerkownij Slovari)* Petra Aleksejeva (Alexieva), vydaný v Moskvě r. 1773 a recensovaný rovněž Bacmeistrem. Doporučoval také pravopisnou příručku, a to ruský slabikář *Alphabetarium (Bukvar) Slavonico-Graeco-Latinum*, vydaný r. 1701 v Moskvě.

O ruské duchovní literatuře píše Durych s uznáním: „Rusové mají téměř všechny řecké učence, uznané východní církví, v četných foliových vydáních a pouze slovansky psané. Ba dokonce posvátné i světské knihy, které vyšly až do doby Petra Velikého, byly prý všechny psány týmž čistým jazykem." Z knih, psaných církevněslovanským jazykem, vyjímal Durych podle Frische pouze Ruskou pravdu a theologická díla Simeona Polockého.[10]) Durychovi tedy už z počátku nešlo jen o informaci o ruských pracích, které si většinou ani nemohl opatřit, ale snažil se informovat i o ruském jazyce. Věděl, že jej Lomonosov a jiní ruští filologové odlišují od církevní slovanštiny, bylo mu známo, že Frisch některá díla staré ruské literatury, zejména Ruskou pravdu, z církevněslovanské literatury vyloučil. A tím byl tedy Durych, i když mu zatím pro neznalost ruštiny ruština i církevní slovanština splývaly, už na správné cestě za jejich rozlišením a dalším poznáním.

Sledujeme-li v Durychově rozpravě o českém překladu Písma bibliografické údaje o ruské literatuře, často velmi namáhavě opatřované, nutně

---

[9]) Srov. Miloš Weingart, *Václav Fortunát Durych. Od Ještěda k Troskám* 14 (1935—36) č. 1—2, 36.

[10]) Durych, *De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio* 42: „. . . omnes propemodum, qui ab Ecclesia Ruthena recepti sunt Doctores Graeci, in folio plerosque editos, meroque slavonico sermone scriptos habent Russi. Imo qui usque ad Petri Magni tempora sacri aeque ac profani libri prodierunt in lucem, omnes eodem idiomate puro scripti dicuntur; paucis tamtum exceptis, apud Frischium Cap. IV. supra laudatae continuationis: Nimirum Uloz'enie, seu corpore Juris Russici, operibus Theologicis Simonis Połotski."

nabýváme dojmu záměrné orientace na filologickou literaturu ruskou proti literatuře německé. Tento dojem ještě zesiluje polemicky zabarvený poslední paragraf knížky, v němž se Durych ohrazuje proti nesprávnému Frischovu řadění češtiny mezi zkažená slovanská nářečí.

Na jedné straně tedy usilovné pátrání po ruské odborné literatuře, na druhé straně pak kritika soudu soudobého slovanského filologa německého. Nebyl to však u Durycha odpor k německé filologické literatuře jako celku, jak by se snad někdo mohl domnívat. Durych naopak hojně používal výsledků německé filologické literatury a čerpal z ní pro své bibliografické záznamy. Byli to také zejména němečtí vědci, kteří podle jeho vlastního přiznání podnítili jeho zájem o slavistiku.[11]) Durych však často protestoval proti mínění, které se dotýkalo jeho vlasteneckého cítění. Vlastenecký cit Durychův je spojen s jeho slovanským uvědoměním a v jeho dílech i v korespondenci se projevuje vždycky velmi silně. Nemohl mít k ruské literatuře jen objektivní vztah vědce, ale díval se na ni jako na společný majetek celého slovanského kmene.

Proto si také Durych i v odborné literatuře vážil nejvíce těch výroků, které lahodily jeho slovanskému cítění chválou slovanských jazyků a památek. První místo mezi vědci, kteří mluvili Durychovi z duše, patří Joh. Dav. Michaelisovi, profesoru orientálních a semitských jazyků a literatur v Göttingen, který si od roku 1776 dopisoval s Dobrovským[12]) a prostřednictvím Dobrovského i s Durychem.[13]) Durych také v závěru své rozpravy o překladech Písma cituje z dopisu svého přítele[14]) upozornění na Michaelisovo dílo *Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes*. V této knize, jak upozornil Durycha Dobrovský, píše Michaelis o všech starých i nových ruských vydáních Písma, o nichž se dověděl od Poletiky. Poletikův nezměněný dopis také Michaelis otiskuje. V dopisu je zmínka i o vydání ze všech nejstarších, pořízeném v Praze péčí polockého doktora mediciny Františka Skoriny r. 1519.[15]) Durych si pochvaluje, že se mu podařilo opatřit si a přečíst Michaelisovo dílo. A pro slovanské jazyky zanícený Durych v něm nachází nejen doporučení tohoto překladu do ruského nebo podle jeho soudu spíše církevněslovanského jazyka, ale i výraz upřímné Michaelisovy lítosti, že v mladém věku promeškal příležitost naučit se rus-

---

[11]) Srov. Durych, *Bibliotheca slavica*, předmluva.

[12]) Srov. *Dobrovského dopisy Michaelisovi* v Slavii 22 (1953) 427—442.

[13]) Viz Durychovu zprávu o pražských židech, připojenou k Dobrovského dopisu Michaelisovi ze dne 8. X. 1776. Slavia 22 (1953) 435—6.

[14]) Jde s největší pravděpodobností o jeden z prvních, dosud nepublikovaných dopisů J. Dobrovského s V. F. Durychem.

[15]) Grigorij Andrejevič Poletika (1725—1784), historik a překladatel, zastánce ukrajinské autonomie. V Michaelisově *Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes* zní zmínka v Poletikově dopisu takto: „Es giebt aber noch eine ältere Edition als alle obige, welche in Prag im Jahr 1519 durch Besorgung des Doctoris Medicinae Francisci Scorinae aus Polozk ans Licht gekommen: ich kann aber nicht gewiß sagen, ob diese Edition vollständig sei: denn ich habe nur Gelegenheit gehobt, den ersten Teil davon zu sehen, der die 5 Bücher Mosis enthält, welcher Teil auch in der Bibliothek der Academie der Wissenschaften befindlich ist.“ Citováno podle 4. vyd., Göttingen 1788, 516.

kému jazyku.[16]) Na Durycha ovšem mocně zapůsobilo toto uznání významu slovanského jazyka. „Podivuhodné vskutku doporučení řeči mimo slovanský svět!“ volá a lituje pouze, že Skorinovo vydání, jež ihned chronologicky řadí jako čtvrtý slovanský překlad Písma, dosud nezná.[17])

Je zajímavé, že o Skorinově překladu Písma, tištěném sice v Praze, ale u nás velmi vzácném, dovídají se Dobrovský i Durych teprve prostřednictvím ukrajinského historika Poletiky, který o Skorinově vydání informuje Michaelise. Skorinovo vydání bible zajímalo přirozeně Durycha, který s Františkem F. Procházkou překládal na příkaz Marie Terezie bibli do češtiny, ze všech ruských vydání nejvíce. Dobrovský s Durychem se k tomuto vydání bible velmi často vracejí ve své korespondenci, ale až z Petrohradu mohl konečně Dobrovský Durychovi potvrdit, že Skorinova bible byla skutečně tištěna v Praze, a podal zní příteli i malou ukázku. Je nutné ještě dodat, že Michaelis se ve svém spise přímo obrátil na pražské učence s žádostí o zprávu o této bibli, o níž nevěděl, zda byla tištěna celá. Domníval se však, že jako o pražském tisku bude se o ní v Praze vědět více.[18])

Jak je zřejmé z upozornění na Durychovu ruskou bibliografii a na jeho vztah k ruské literatuře a zájem o ruský jazyk, nekladl Durych důraz už ani v sedmdesátých letech na materiál, na němž budovala své slovanské uvědomění literatura dřívějších období. Snažil se naopak podat věcný přehled současné slovanské filologické vědy, ačkoli si často velmi těžko opatřoval potřebné bibliografické údaje a ačkoli se ještě s větší námahou snažil zaujmout kritické stanovisko k získaným zprávám.

Jeho informace o ruské literatuře, třebaže poněkud omezené thematem jeho rozpravy, byly v jeho době jedinečným jevem, s nímž se nesetkáváme u žádného jeho současníka. Avšak zájem o Rusko je všeobecný. Pisatelé obran, ať patřili k vědeckým kruhům, nebo ať to byli populární lidoví spisovatelé a žurnalisté, věnovali ve svých výkladech o rozšíření slovanského jazyka také nejvíce pozornosti Rusku. Durychův blízký spolupracovník František F. Procházka potvrdil téhož roku, kdy vychází slavistická prvotina Durychova, svůj zájem o Rusko novým vydáním *Weytahu z Kroniky Moskevské* v překladu Hosiově a Pelcl, Durychovi rovněž blízký, tiskne ještě roku 1795 český překlad Cheraskovovy ódy ve své německy psané mluvnici českého jazyka. Ale to všechno byl především zájem nadšenců pro češtinu, kteří jako jeden z důkazů její oprávněnosti uváděli vždy také něco

---

[16]) Tamtéž, 513: „Es thut mir leid, daß ich eine in meiner Jugend fast aufgedrungende Gelegenheit die Russische Sprache vom seel. Todorsky zu lernen, nicht gebraucht habe, weil ich damahls nicht wußte, was für ungebrauchte Schätze für Critik so wohl als Historie sie enthielte: muß ich, auch wenn ich sie beschreiben will, blos mit fremden Augen sehen.“

[17]) Durych, *De slavo bohemica sacri codicis versione dissertatio*, 42.

[18]) Michaelis, *Einleitung in die göttlichen Schriften des Neuen Bundes*, díl I. (4. vyd. 1788), 516: „. . . vielleicht werden Gelehrte in Prag, die jetzt zu befragen die Zeit nicht erlaubt, mir künftig mehr Nachricht von ihr schaffen, wenn ich die erhalte, so soll sie in der Orientalischen Bibliothek mitgetheilt werden.“

ze svých znalostí o Rusku v staré tradici obrany „jazyka slovanského zvláště českého".

Ani ve vědecké literatuře této doby nenajdeme podobnou uvědomělou snahu po zachycení slovanské odborné literatury a po jejím zhodnocení. Příkladem naučné literatury, která také znala něco ze slovanských literatur, ale nebyla vedena snažením obdobným záměru Durychovu, mohou být Pubičkovy Chronologické dějiny Čech mezi Slovany *(Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slawen)*, které vycházely od r. 1770, tedy právě v letech, kdy vznikala i Durychova rozprava o překladech Písma. Je to velmi typický příklad kompilační práce této doby, souvisící s činností polské Společnosti Jabłonowského v Lipsku. Jesuita Fr. Pubička v nich používá množství pramenů, opírá se nekriticky o české kroniky, z ruské literatury se však pouze v drobnostech dovolává t. zv. Nestora a dějepisu Lomonosovova a daleko častěji ovšem pramenů německých. Bohatství Durychovy ruské bibliografie ve srovnání s tímto obšírným dílem přímo zaráží.

Nelze však říci, že by Durych stál ve svém vědeckém snažení v příkrém rozporu s generacemi předcházejícími. Naopak v mnohém navazoval na jejich tvrzení. Projevuje se to i v jeho zprávách o česko-ruských vztazích. Opakoval a jako fakt přijímal údaj, že se Petr Veliký za svého pobytu v Praze těšil z českého rozhovoru s nejvyšší šlechtou. Z toho vyvozoval, že Rusové mluví církevní slovanštinou, kterou vysoko kvalifikoval jako jazyk málo rozdílný od starého slovanského jazyka.[19] Je však známo, že vyprávění „o stycích Petra Velikého s českou šlechtou a českými jesuity v Praze je legendou, která vznikla v Praze v první polovině 18. století, neodpovídá však skutečnosti. Petr I. se r. 1698 nezdržel v Praze déle než 2—3 hodiny a nevešel v osobní styk ani se šlechtici, ani s pražským katolickým duchovenstvem. K tomu došlo, jak uvedl prof. Florovskij, již ve Vídni, kde se Petr Veliký skutečně setkal a živě stýkal s Kinským, Kounicem, Černínem a jinými představiteli české vysoké šlechty, kteří ještě uměli česky, a s jesuitou františkánského řádu z českého venkova Wolfem."[20]

Uvádíme tuto Durychovu zmínku o rozhovorech Petra I. s českými šlechtici nejen jako doklad nekritického opakování rozšířené zprávy, ale i jako doklad jeho zájmu o styky česko-ruské, zájmu, který se projevil zvláště zprávou o Skorinově pražském vydání bible. Těžiště první Durychovy slavistické práce také nebylo, jak už bylo řečeno, v historických výkladech, ale v shromážděních materiálu a ve snaze o hodnotící poměr k němu. Ale přes převážně filologický charakter své slavistické prvotiny nedopouštěl se Durych ani hrubých historických omylů jako jeho předchůdci a současníci protireformačního zaměření.

---

[19]) Durych, *De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio*, 42: „Imo, nonne Petrus Magnus dum Pragae esset, in deliciis habuit slavonicum cum sublimiori Bohemorum nobilitate colloquium. Distinguunt autem Russi, ut ex Lomonossovio patet, Russicam inter Dialectum Slavonicum sermonem; nobis autem idioma est unicum."

[20]) Veřejné zasedání historických kateder Karlovy university o česko-ruských stycích v 17.—18. stol. Sovětská historie 4 (1954) 153—154.

Po přehlédnutí Durychových slovanských pramenů a závěru jeho rozpravy se zmínkou o Skorinově bibli vyvstane před námi teprve v pravém světle tato „prvotina v novém vědeckém oboru, rozprava skromně zásadní, spíše však bibliografická orientace, s nádechem apologetickým“, jak ji nazval M. W e i n g a r t.[21]) Vědecký charakter této Durychovy rozpravy je bezesporný. Zatím co pisatelé obran českého jazyka pouze opisují ze starších kronik a mluvnic údaje o rozšíření společného slovanského jazyka, Durych je sice formálně napodobuje alespoň v tradičním úvodu, ale hlavní důraz už klade na prameny a na kritický přístup k nim. Slovanský materiál pak sám Durych považuje ve své práci za nejdůležitější, a proto tak často zdůrazňuje obtížnost cesty k němu. Německá literatura mu někdy bývá jen vodítkem k dalším odkazům na literaturu ruskou.

Mezi vydáním Durychovy rozpravy o českých překladech Písma a vytištěním jeho dalšího díla — tří kapitol prvního svazku Knihovny slovanské *(Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slovarum gentis)* uplynulo osmnáct let. Po všechna tato léta sbíral Durych materiál k svému velkému zamýšlenému dílu, které mělo obsáhnout přibližně látku až mnohem později realisovaných Slovanských starožitností P. J. Šafaříka. V korespondenci s Josefem Dobrovským přecházela úloha rádce a učitele postupem času stále více na Dobrovského. Ale Durych alespoň v prvních letech, před cestou Dobrovského do Ruska, často ještě informoval svého přítele o ruské literatuře a v těchto dopisech se jeví Durychovo nadšení nad vlastními ruskými „objevy“.

Durych měl v těchto letech lepší možnost než Dobrovský ruskou literaturu studovat. Žil totiž v letech 1785 až 1796 ve Vídni, kde pracoval v dvorní knihovně. O všech zajímavých slovanských rukopisech a tiscích této knihovny informoval Dobrovského. Nejvíce pozornosti věnoval ošem i dále ruským mluvnicím církevní slovanštiny. Kromě mluvnice Smotrického, kterou hodnotil nejvýše, znal i mluvnici Teodora M a k s i m o v a, vypracovanou na základě mluvnice Smotrického (vyd. v Moskvě r. 1723).[22]) Dobrovskému se později podařilo ji v Rusku koupit.[23]) Dále studoval zvláště slovník církevní slovanštiny Pamvy B e r y n d y *Lexikon slavenorusskij i imen tlkovanie,* který vyšel v Kyjevě, a zmiňoval se o zvláštnostech jeho typů.[24])

Kromě mluvnic církevní slovanštiny ho nejvíce zajímala vydání starých ruských památek. Tak v listě ze 4. dubna 1787 informuje Dobrovského o díle Nikolaje N o v i k o v a *Povestvovateľ drevnostej rossijskich,* v jehož jedné části je otištěno dílko *Skazanije kako sostavi styj Kiriľ filosof ázbuku . . .,*[25])

---

[21]) Od Ještěda k Troskám 14 (1935—36) č. 1—2, 36.

[22]) *Korrespondence Josefa Dobrovského,* díl I. *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800.* K vydání upravil Adolf P a t e r a. Praha 1895, 65, dopis z 16. X. 1787.

[23]) Tamtéž 267, dopis z 21. III. 1793.

[24]) Tamtéž 218, 246, dopisy z 26. III. a 24. VI. 1792.

[25]) Jde o známý traktát mnicha C h r a b r a, který Dobrovský s Durychem dlouho považovali za anonymní památku staré ruské literatury.

které Dobrovský i Durych znali a po jehož původu dlouho pátrali. Durych doufal, že se Dobrovskému podaří najít v Praze některé části Novikovova díla, protože předpokládal, že Novikov předeslal historicko-kritické údaje o tomto dílku nebo aspoň o rukopisu, z něhož svůj tisk pořídil. Zároveň pak Dobrovskému sděloval, že kustos dvorní knihovny prof. Fr. Alter, který hledal pro Durycha další Novikovovy spisy, našel Novikovův *Opyt istoričeskogo slovarja o Rossijskich pisateljach* (vyd. r. 1772). Durych Dobrovskému sliboval, že mu na jeho přání vypíše z tohoto pramene filologické a hermeneutické zprávy.[26])

Dobrovský pak hned v následujícím listě vyhověl Durychově žádosti a oznámil mu, že některá Novikovova díla jsou v ruském katalogu, nevěděl však, po kom jej má Durychovi poslat.[27]). Oběť Kateřininy „osvícené" vlády, Nikolaj Novikov, na něhož byl Dobrovský upozorněn Durychem, je tedy už před cestou Dobrovského do Ruska oběma přáteli uznávanou osobností. Proto, když se Dobrovský za svého pobytu v Rusku dověděl o Novikovově věznění, želel jeho osudu a zpravil o něm právě Durycha,[28]) který byl tak zaujat jeho díly.

V souvislosti se svou první slavistickou rozpravou sleduje Durych i později velmi důkladně opravy slovanských překladů Písma v Rusku. Upozorňuje Dobrovského na význam reformy patriarchy Nikona, který „podnikl opravu církevních knih r. 1654, obdržev k splnění tohoto úkolu od cařihradského patriarchy a z kláštera na hoře Athos 500 rukopisů". Od reformy patriarchy Nikona počítá Durych nové období církevněslovanské duchovní literatury. Toto období končí podle jeho mínění až reformním dílem Feofana (Prokopoviče — pozn. VB), kterého Durych právem počítá za nejvýznamnějšího autora církevní reformy Petra Velikého. Jako textový kritik ovšem upozorňuje, že sborníků, vydaných po reformě Nikonově, musí se, pokud jde o posouzení charakteru starého církevněslovanského překladu, používat opatrně a kriticky, ve srovnání se sborníky řeckými a staršími slovanskými.

---

[26]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 56—7: „Alterius epistolae debitum solvo, tibi notum faciens tandem post diuturnam inquisitionem in opusculi: *Skazanije kako sostavi styj Kirilfilosof ázbuku po jazýku slovén'sku* etc. historiam criticam me aliquid subsidii invenisse in recensione operis: »Pověstvovatel' Drevnostej Rossijskich« etc. auctore Nicolao Nowikov, cujus I. parte sub No IV. laudatum opusculum editum est. In Bibliotheca Caesarea Nowikowii *Bibliothecae veteris Rossicae* tantum Časť I de anno 1773 exstat, reliquae partes, ut et *Annuntiator antiquitatum rossicarum,* quod opus dicitur esse continuatio Bibliothecae veteris, desiderantur: igitur hoc unicum ex ipsa inscriptione: Drevnostej ad disquisitionem criticam habeo, supra memoratum opusculum ad Antiquitates rossicas pertinere. Utinam illius Nowikowiani *Annuntiatoris* exemplar Pragae invenire valeres! non dubito Nowikowium qaedam praemisisse ad historiam criticam pertinentium momentorum; fecerit saltem aliquam mentionen exempli, e quo suam editionem adornavit. Occasione inquisitionis in existentia in Bibliotheca Caesarea Nowikowii opera officiosissimus professor Alterus incidit in »Opyt storičeskago slovarja o Rossijskich pisateljach« ab eodem Nowikowio collectum et a. 1772 Petropoli editum in 8 min., ex quo in meum usum tuumque, si velis, excerpo notitias ad philologicam et hermeneuticam s. pertinentes."

[27]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* 60, dopis z 18. V. 1787.

[28]) Tamtéž 262.

Durych se zajímal i o způsob, jak Feofan Prokopovič reformu uskutečňoval. Uvádí, že po mnoho let vydával opravený překlad bible, ale že byl nemocen a příliš zaměstnán, takže odevzdal tuto práci jiným ruským arcibiskupům.[29])

Protože Dobrovský poznal z Durychových dopisů jeho zájem o ruské reformy církevněslovanských knih, upozorňoval ho i na novou literaturu o těchto otázkách. O patriarchovi Nikonovi doporučil mu na příklad novou práci J. B a c m e i s t r a, *Beiträge zur Lebensgeschichte des Patriarchen Nikon* (Riga 1788),[30]) kterou si Durych skutečně prostudoval a později v dopise Dobrovskému z ní citoval.[31])

Z představitelů ruské duchovní literatury 16. století zajímala Durycha nejvíce osobnost M a k s i m a G r e k a. Informoval Dobrovského o jeho pobytu v klášteře na hoře Athos, o tom, jak byl odtud poslán na žádost knížete Vasilije Ivanoviče do Ruska, kde měl revidovat církevní knihy. Sděluje, že v Rusku žil Maksim Grek v klášteře Čudovském, a prosí hned, aby mu Dobrovský sdělil, má-li o tomto klášteru nějaké informace. Píše o Maksimově překladu žaltáře a o jeho slovanské mluvnici, o níž si přeje zjistit, kdy a kde byla vydána a jak souvisí s jinými mluvnicemi církevní slovanštiny. Ví už také, že Maksim Grek byl pro hrubé chyby v překladu církevních knih veřejně souzen a poslán do vyhnanství. Dotazuje se Dobrovského, který se právě z Ruska vrátil, proč je Maksim Grek v Rusku zapomenut, a na jeho další osudy.[32])

Také tyto Durychovy dotazy Dobrovský z větší části zodpověděl, třebaže se mu nepodařilo najít Grekovu mluvnici, o niž měl Durych největší zájem. Našel ji sice v katalogu knihovny Trojicko-Sergijevského kláštera, kde, jak zjistil, je Maksim Grek pochován, ale v knihovně nebyla.

Pozoruhodné je také, jak Durych sledoval rusko-české vztahy minulosti. Projevuje se to jak v jeho pátrání po místě vydání Skorinovy bible a ve zprávě o pobytu Petra Velikého v Praze, tak v bibliografickém údaji dopisu z 25. I. 1788 o anonymním, pravděpodobně českém učeném jesuitovi, který vydal r. 1690 v Nise jednu z prvních mluvnic ruštiny pod názvem *Exemplar charakteris Moscovito-rutenici duplicis, biblici et usualis*. Že autorem této mluvnice byl český misionář J i ř í D a v i d, zjistil až A. F l o r o v s k i j.[33])

Pro Durycha je příznačné, že svou domněnku o českém původci mluvnice považuje za tak důležitou, že ji sděluje Dobrovskému a že ve svém díle Bibliotheca slavica znovu upozorňuje i na tento pramen.[34])

Korespondence Durycha a Dobrovského v době Durychova vídeňského pobytu mluví o těsné vědecké spolupráci obou přátel. Iniciativa bývala často na straně Durycha, jehož zájmy byly stejně široké jako plán zamýšleného monumentálního díla. Dobrovský trpělivě odpovídal svému příteli na dotazy

[29]) Tamtéž 56, dopis Durychův ze 4. IV. 1787.
[30]) Tamtéž 82, dopis Dobrovského ze 7. IX. 1788.
[31]) Tamtéž 278, dopis Durychův z 21. IV. 1793.
[32]) Tamtéž 279, dopis Durychův z 21. IV. 1793.
[33]) Srov. Slovo a slovesnost 4 (1938) 239.
[34]) D u r y c h, *Bibliotheca slavica*, 376—377.

a často opravoval jeho chyby, zvláště v příliš ukvapených etymologiích. Také před cestou Dobrovského do Ruska položil mu Durych řadu otázek, o nichž si přál, aby mu na ně jeho přítel nalezl v ruských knihovnách a archivech odpovědi. Jeho dotazník podává přehled toho, co zajímalo Durycha v Rusku nejvíce. Durych jej uveřejnil v předmluvě ke Knihovně slovanské v tomto znění:

„Kterou mluvnici slovanského spisovného jazyka považují Rusové za nejlepší?

Jsou-li někde exempláře slovanské mluvnice ze 16. století, jejichž některé tiskem vydané exempláře jsou, jak se praví, v knihovně Bodleyanské?

Chovají se v některých knihovnách mluvnice rukopisné?

Je-li někde starší rukopis tištěného exempláře ‚Skazanije kako sostavi styj Kiril filosof azbúku po jazyku slovéňsku', jenž se chová v Nostické knihovně?

Co je Rusům známo o jeho původci a významu?

Shledávají-li se v nejstarších rusínských kodexech příklady paleografie, které se velmi liší od písmen církevních?

Je-li ve starších kodexech psáno ъ nebo ь ? Kvete-li dosud na Rusi filografie, o níž se zmiňuje K o h l ve své Introdukci?

Co znají Rusové o nejstarších slovanských mluvnicích?

Znají-li Rusové něco o literatuře hlaholské?

Jsou-li v Rusku kodexy nebo veřejné nápisy psané t. zv. písmem jeronymským?

Jaké jsou v Rusku významnější knihovny?

Jaké hlavní památky se v nich chovají?

Jsou někde kodexy, které byly opsány na hoře Athosu?

Zda některý Rus popsal slovanské knihovny na této hoře?

Vědí Rusové něco o k n i z e z á k o n ů M e t h o d i o s, o níž se zmiňuje I. L u c i u s?

Byl-li od času vydání ostrožské slovanské bible nalezen neporušený rukopis celého Písma sv. staršího věku?

Lze-li na Rusi, mimo pražské vydání Pentateuchu z r. 1519, zjistit jiné části Písma sv. přeložené do ruštiny?

Jaké jsou pozoruhodnosti historické povahy v pozdějších vydáních slovanských kodexů?"[35])

Charakter těchto otázek svědčí opět o především bibliografickém zájmu Durychově, a to o literaturu filologickou a o starší literaturu církevněslovanskou. Světší však i o vývoji jeho filologických znalostí, neboť ruština je v něm již odlišena od církevní slovanštiny. I Dobrovský považoval Durychovy otázky za velmi důležité. V dopise ze Stockholmu říká o poslání, kterým ho pověřil Durych: „Jestliže jen tobě jediné vyhovím, budu se domnívat, že jsem zbytečně nesnášel namáhavou cestu."[36])

Je přirozené, že po návratu z Ruska a později dokonce v době, kdy se zabývá rusistickými studiemi, stal se Dobrovský větším znalcem ruské literatury než Durych a že pak podává informace svému příteli ponejvíce on. Z Durychových dopisů vyčetl Dobrovský vždycky vřelý zájem o vše slovanské a zejména ruské, ať šlo o díla staré ruské literatury, s nimiž se oba přátelé

35) Použito překladu Markéty D u r y c h o v é, *Václav Fortunát Durych* 31.
36) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 250, dopis z 20. VII. 1792.

seznamovali, nebo o soudobý stav ruské vědy. Durych si přál sledovat a zachytit v III. a IV. svazku svého velkého připravovaného díla řadu otázek, na něž mu právě Rusko mohlo dát odpovědi. Sbíral materiál pro kapitoly, které se měly zabývat „hlavními domácími pěstiteli spisovného jazyka Slovanů a společnostmi ustavenými k pěstování tohoto jazyka", „studiemi slovanskými koncem 18. století", „knihovnami evropskými, ve kterých se chovají rukopisné sborníky slovanské psané cyrilským a hlaholským písmem", „počátky tiskáren vybavených cyrilskými a hlaholskými typy, jejich rozšířením a významnými tiskaři a korektory". Proto měl už velmi určité otázky před cestou Dobrovského do Ruska a také později si přál nejen získat jednotlivé knihy a informace o rukopisech a tiscích, ale i zprávy o ruských vědeckých společnostech, tiskárnách atd. Dobrovský, který znal jeho zájem o Rusko i jeho vědecké plány, mu rád vyhovoval. Vedle Cesty do Švédska a Ruska (1796) jsou i jeho dopisy Durychovi, zvláště listy z roku 1793, zdrojem poučení o ruské staré i soudobé literatuře i o ruských kulturních poměrech.

Dobrovský vždycky dobře věděl, jaký má Durych zájem o všechny jeho zprávy o ruské literatuře. Nebylo proto náhodou, že svěřil právě Durychovi, že dva jeho žáci přeložili Cheraskovovu *Ódu o vznešenosti Božské.*[37]) A Durych také přijal tuto zprávu s velkou radostí a ihned žádal Dobrovského, aby tyto slavofily jeho jménem pozdravoval. Kromě toho prosil i o sdělení jejich jmen a dalších informací o nich, aby je mohl zvěčnit v 3. svazku svého spisu Bibliotheca slavica.[38]) Jak je zřejmé z plánu celého díla, měl být tento svazek věnován především soudobému rozšíření a používání slovanského jazyka a zmínka o českých překladatelích ruské poesie do něho tedy plným právem patřila.

Jména Antonína Puchmajera z Týna nad Vltavou a Antonína Pišelyho z Litomyšle, připsaná rukou Dobrovského na okraj Durychova dopisu, se však v Durychově díle už neobjevila. Durych stačil dokončit jen první část I. dílu svého více než dvacet let připravovaného spisu. Z druhé části byly zpracovány jen čtvrtá, pátá a osmá kapitola, ne tedy celý svazek, jak se obvykle uvádí podle nekrologu Dobrovského v Abhandlungen (1804, sv. I, 40).[39])

Pro nás je důležité, že v prvním svazku, vydaném r. 1795 ve Vídni, ještě zesiluje Durychova orientace na ruskou literaturu. Je to zcela pochopitelné, neboť Durychovi se podařilo z různých knihoven nashromáždit o dávné minulosti „Slavenů" a „Antů" množství materiálu, jehož chtěl ve svém díle využít.

Tak hned jako doklad shodného označení Slovanů u Čechů i u Rusů uváděl jak t. zv. Nestora, tak Maksima Greka, o němž si s Dobrovským často

---

[37]) Tamtéž 327, dopis ze 14. I. 1795. Srov. též Francev, *Očerki po istorii češskego vozroždenija*, 28—9.

[38]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 331, dopis z 25. I. 1795.

[39]) Podrobněji viz Antonín Grund, *Z osudů nevydaného svazku Bibliotheca slavica.* Národní osvobození 1935, 28. IX.

dopisoval, Ostrožskou bibli a ještě mluvnici *Grammatika dobroglagolnago ellinoslovenskago jazyka,* vydanou roku 1591.[40]) Maksim Grek Durycha zajímal jako první vydavatel církevněslovanské mluvnice, jak ho nazýval, ale i pro jeho jiné životní zásluhy. Sliboval proto, že se k němu vrátí ještě v dalších dílech.[41]) Ze starých ruských pramenů používal vedle t. zv. Nestora nejhojněji Ruské pravdy, vydané roku 1792. V předmluvě Knihovny slovanské se zmiňoval dokonce o cestě, jak ji získal. Měl ji totiž od korektora vídeňské tiskárny Jiřího Terlaiće. Z ní čerpal poučení o ruském jazyce a časté odkazy na ni svědčí o tom, jak důkladně si ji prostudoval. Právní řád ruský, v ní obsažený, byl mu podnětem nejen k filologickému srování některých ruských slov se slovy českými, ale i k věcnému srovnání různých právních institucí s českým řádem Přemysla Otakara II. z r. 1229. Při všem svém českém vlastenectví Durych také ochotně uznával, že ruský zákoník je starší než český.[42])

Stejně jako o staré ruské prameny opírá se Durych i o novou odbornou literaturu. Tak Tatiščevových dějin užívá už přímo jako dokladu pro název ruských vládců,[43]) stejně jako pro společenské rozdělení Rusů na „bojary“ a „ljude“ uvádí poznámku Musina-Puškina v jeho vydání Ruské pravdy.[44]) Durych byl informován o činnosti a zásluhách Musina-Puškina Dobrovským a citace jeho rozdělení tedy nebyla podobně jako v jiných případech pouhým uvedením neznámého jména, ale byla zprávou o významném kulturním činiteli a vydavateli památek, o němž už Durych mnoho věděl.

Hlavní zájem Durychův je přitom ovšem stále filologický. Tak hledá Durych podle Ruské pravdy význam slova *pravda* jako *spravedlnost* (Justitia) i v českých památkách[45]) a také pro jiná slova, shodná v češtině a ruštině [*pomošč, pogon, mstiti*[46]) atd.], uvádí ruské i české literární doklady. Je to tedy neustálé dokládání příbuznosti ruského a českého jazyka, s myšlenkou podobnou, jako mělo Dobrovského Srovnání ruské a české řeči, a kromě toho i shledávání obdobných historických podmínek života obou těchto slovanských kmenů.

Znalost ruských filologických pomůcek Durych v Knihovně slovanské dosti rozhojňuje. Zná *Kratkoje rukovodstvo k čteniu knig Vetchago i Novago Zaveta* biskupa Ambrosia, vydané r. 1779, z prací z počátku 18. století pak byl, jak je zřejmé, přímo ovlivněn i dílem petrovské doby, slovníkem Theodora Polikarpova *Leksikon trejazyčnyj (Dictionarium trilingue,*

---

[40]) Durych, *Bibliotheca slavica,* 21—5.
[41]) Tamtéž, 21: „Plura de meritis Maximi Graeci adferam Vol. II. Cap. X. et Vol. III. Cap. XV.“
[42]) Durych, *Bibliotheca slavica,* 309: „. . . ipse tamen Slavonicus Legum contextus diplomatico tabularum testimonio firmatus apud Russos antiquior sit quam apud Bohemos.“
[43]) Tamtéž 302.
[44]) Tamtéž 296.
[45]) Tamtéž 316—17.
[46]) Tamtéž 322.

sive Dictionum Slavonicarum Graecarum et Latinarum thesaurus ex variis antiquis ac recentioribus libris collectus, et juxta Slavonicum alphabetum in ordinem dispositus, vyd. v Moskvě 1704). Dovolával se na mnoha místech nejen významů slov, v něm uvedených, ale působilo na něho jistě i nadšené jazykové slovanství autorovo, vyjádřené v úvodu k Slovníku.[47]) Není náhodné, že z tohoto slovníku, který měl za úkol prokázat hodnotu slovanského jazyka a probudit sebevědomí Slovanů, čerpal Durych z novější literatury nejhojněji. Dobrovský mu po vydání Knihovny slovanské musil vytknout, že se v konkretním případě opřel o chybný slovník Polykarpovův, místo aby použil lepšího Církevního slovníku Petra Aleksejeva.[48])

Vcelku se dá říci, že filologický ráz Durychovy Knihovny slovanské je jedním ze specifických rysů jeho už uvědomělého rusofilství, které se v tomto spise nejjasněji projevuje. Pro Durycha jsou stále nejpozoruhodnějším slovanským kmenem Rusové, a proto také věnuje jejich literatuře i jazyku nejvíce místa.

V předmluvě Knihovny slovanské píše Durych dokonce i o tom, jak se mu dostal do rukou výtisk Ostrožské bible, který byl převezen ze Lvova do císařské knihovny, nebo jak si prostřednictvím milánských vyslanců vyžádal rusínský sborník z Ambrosiánské knihovny v Miláně a p. I cesta za ruskými památkami byla totiž tehdy ještě pro Čechy událostí.

V korespondenci s Dobrovským píše si Durych často ještě v době kolem vydání prvního dílu Knihovny slovanské o různých ruských mluvnicích, zejména o výkladech mluvnice Jurije Křižaniče (Bělika, jak ho jmenují Dobrovský i Durych). Oba si jeho názorů velmi vážili. Z novějších pravopisných prací korespondují i o díle Tredjakovského *Razgovor ob ortografii starinnoj i novoj* (Petrohrad 1748). Dílo Tredjakovského však nepochopili. Dobrovský psal Durychovi, že Tredjakovskij nemá žádnou autoritu, protože blázní i přijímá některé věci bez jakéhokoli podkladu, a Durych se svým přítelem souhlasil a sděloval mu, že měl při čtení jeho práce týž dojem.[49])

Durych nepoznal z ruské literatury, jak se také dalo očekávat, její nejcennější soudobá díla, ale zájem o ni byl u něho tak vřelý, že se dá říci, že přerostl jeho zájem filologický. Ještě v jednom z posledních dopisů Dobrovskému z 26. IV. 1799 vysvětluje svůj zájem o Rusy takto: „Já přece tak

---

[47]) *Leksikon trejazyčnyj* ... obsahuje v úvodu chválu slovanského jazyka, který v slovansko-latinsko-řeckém slovníku stojí na místě třetího posvátného jazyka — hebrejštiny. Autor uvádí, že jím nahradil hebrejštinu, protože „náš slovanský jazyk“ je otcem a zdrojem jiných slovanských jazyků, jako českého, polského, srbského, bulharského, litevského, maloruského a jiných. Jeho název odvozuje v duchu starších etymologií od *slávy* a končí úvod paralelou na biblickou chválu Betlemu, kterou obměňuje pro slovanský jazyk a rod takto: „I ty rode i jazyče slavenskij, ničimže menši jesi v načalnych roděch i jazycěch.“

[48]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 428, dopis z 28. XI. 1798: „. . . vitiosum lexicon trilingue, quo uti non debuisses, cum Alexeevi lexicon ecclesiastcum longe melius sit, Mosquense auctores Theod. Polyc. etiam te in errorem induxit not. 50, p. 136.“

[49]) Srov. tamtéž 265, 272—273, dopisy z 21. III. a z 28. III. 1793.

se domnívám: Čechové a Rusové jsou mezi všemi Slovany nejstarší národové svého plemene."[50])

Tím Durych sám sebe přesvědčoval o vědeckém oprávnění svého zájmu o Rusy. Ale právě tento zájem, který ho svým sběratelským charakterem spojoval s obdobími předcházejícími, ho na druhé straně svou uvědomělou orientací na Rusko ve smyslu vědecké a literární spolupráce spojuje s celou příští generací obrozenců — s Jungmannem, s Čelakovským a především s Kollárem. Durych v nově vznikající vědecké disciplině klade tak základy i k nové slovanské vzájemnosti, založené už na skutečném poznávání slovanského světa a orientované u něho stejně jako u Dobrovského už rusofilsky, pokud ovšem lze užít toho slova, ještě dnes nejednoznačného, v té době.

Zkoumáme-li Durychův poměr k ruské literatuře, je to i jedna součást otázky jeho slovanství. V naší literatuře bylo toto slovanství charakterisováno Frankem Wollmanem jako pokračování barokního slavismu.[51]) Později Wollman přímo upozorňoval na Durychovu souvislost s Janem Jiřím Středovským, „jedním ze spojovacích článků slovanských studií humanisticko-barokních, který vede až k Durychovi".[52])

Durychovy názory na Slovanstvo, projevené v jeho díle i v korespondenci, spojuje skutečně mnoho rysů se staršími generacemi. Pojetí církevněslovanského jazyka jako jazyka společného všem Slovanům, vysoké hodnocení doby cyrilometodějské u nás, výklady o rozšíření Slovanů v úvodu rozpravy o slovanských překladech Písma a o jejich starobylosti v III. kapitole Knihovny slovanské, to všechno souvisí zcela organicky s podobnými výklady starších autorů ve spisech charakteru jazykově obranného. S tímto jevem se však nesetkáváme jen u vědce-Durycha, ale i u všech obránců češtiny konce 18. století, z nichž někteří (Rulík, Kramerius, Thám) psali svá díla už pro lid a ne pouze pro privilegované vrstvy, které tvořily tehdejší inteligenci. Stejně jako ukazuje apologetický charakter Durychových spisů na jeho české předchůdce, ukazuje na druhé straně jasně na souvislost právě s těmito lidovými obránci českého jazyka konce 18. století. Některé rysy t. zv. barokního slovanství odpovídaly totiž právě jejich touhám po výrazu slovanského uvědomění. Souvislost rodící se české vědy s literaturou pro lid je v této době zvláště charakteristická a neméně významné je, že se projevuje právě ve vyjádření českého slovanství.

Všimněme si však v Durychově díle rysů, které Durycha spojují s následující generací. Jsou to především jeho nové slavistické zájmy vědeckého charakteru. Jejich vědecký ráz směřuje do budoucnosti a je pokrokový. Je pravda, že Durych za mnohé vděčil německé vědě, jak prostě, ba téměř naivně doznává v předmluvě Knihovny slovanské. Vděčil i českému prostředí,

---

[50]) Tamtéž 439: „... mihi tamen hoc subolet: Bohemos et Russos inter Slavos omnes antiquissimos esse suae originis populos."

[51]) Frank Wollman, *Český slavismus, jeho minulost a program.* Slovanství v českém národním životě, Brno 1947, 233.

[52]) Frank Wollman, *Předchůdci Dobrovského.* Slavia 22 (1953) 417.

v němž skupina pokrokových osvícenců razila cestu vědě české. Durychova závislost na německém a českém prostředí byla již zdůrazňována v starší literatuře.[53]) Zbývalo však ukázat na jeho souvislost s prostředím ruským.

Jako je Durych přechodným zjevem svým navazováním na staré slovanství a zároveň úsilím o jeho už skutečně vědecké podepření, je přechodným zjevem i ve svém zájmu o Rusko. Rusové jsou pro něho hlavním a nejstarším slovanským kmenem vedle Čechů. Je to ve své podstatě takové zdůvodnění, které není příznačné pro nastupující osvícenskou vědu. Durychův zájem o Rusko se však potom ubírá zcela jiným směrem. Durycha zajímá především ruská odborná literatura. A rozkvět této literatury v době Petra I. a Kateřiny II. působí na něho daleko silněji než názory na Slovanstvo u starších českých kronikářů, dějepisců a obránců češtiny i s Janem Jiřím Středovským.

Durych nebyl duch vědecky průbojný jako na příklad Dobrovský a přece obhajoval a přejímal mnohé názory Dobrovského. Zvláště uměl v díle Dobrovského ocenit, co má skutečnou hodnotu. V době Durychových slavistických počátků zakládají a rozvíjejí u nás osvícenskou vědu Dobner, Voigt, Monse a jiní. Durych se však přece už velmi záhy přiklání k Dobrovskému, mladšímu o plných devatenáct let. Jeho poměr k Dobrovskému může být do jisté míry i klíčem k pochopení rozdílu jeho ideového stanoviska od stanoviska Dobnerova.

U Dobnera najdeme beze sporu určité podceňování kritické metody Dobrovského a jejích výsledků, u Durycha však obdiv a touhu po spolupráci s mladším přítelem, jehož kritických názorů si vždy Durych velmi vážil a jimž se často podřizoval. Také souhlas Durychův s některými názory a důkazy Dobrovského svědčí o tom, že Durych nehájil zpátečnické hledisko církevní hierarchie, ale že se ztotožňoval s kritikou Dobrovského, i když sám ještě nedovedl důsledně jeho metodou pracovat. Jeho kritický poměr k zpátečnickým kruhům se projevuje na příklad už v jeho dopise Dobrovskému z 23. V. 1778, v němž Durych zřejmě odpovídá na sdělení Dobrovského, že ho v Praze pomlouvají pro Evangelium sv. Marka: „Nemohu se však dosti vynadivit zvláštní povaze naší země, že se stále ještě projevují někteří lidé jako zatvrzelí až k nenávisti a že vědomě odsuzují nejlepší činy těch, kteří smýšlejí správně.“[54])

Bylo by zjednodušováním vykládat jedině z toho, jaké kdo metody používá v odborných pracích, jeho místo ve společnosti. Durych sice ještě méně než Dobrovský stál na posicích české buržoasie, neboť za jeho života se ještě česká buržoasie jako třída nevytvořila, ale už sám jeho český a lidový původ

---

[53]) Srov. zejména František Pastrnek, *O počátcích slovanské filologie v Čechách, zvláště o Fortunátu Durychovi a jeho poměru k Dobrovskému.* Čas. Čes. musea 70 (1896) 74 n.; Jan Jakubec, *Vznik a rozvoj studií slavistických. Slavistika základem slovanské myšlenky.* V: Literatura česká devatenáctého století. Díl I. (1911).

[54]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 3: Mirari tamen satis nequeo ingenium nostri soli, ut etiam in odium occalluisse videantur nonnulii, dum recte sententium meliores conatus scientes damnant.“

i jeho blízkost k tendencím lidové literatury vysvětlují mnoho ze společenských základů, z nichž jeho dílo vyrostlo.

Durych byl syn turnovského brusiče kamenů a vstoupil do chudého pavlánského řádu v době po otcově smrti, když se jeho rodina náhle octla ve velmi špatném hmotném postavení. Nepohyboval se v šlechtickém prostředí jako na příklad Dobrovský, a nebyl proto šlechtě ničím zavázán. Je přirozené, že necítil nutnost věnovat některým jejím vlivným představitelům své spisy, jak tomu bylo v této době zvykem. Připisoval své práce raději různým světcům. *De originibus templi Salvatoris* blahoslavené matce boží Panně Marii, *De slavo-bohemica sacri codicis versione dissertatio* svatému Cyrilovi a Metoději, apoštolům slovanským v Čechách a na Moravě. A své hlavní dílo, *Knihovnu slovanskou*, věnoval Královské české společnosti nauk, jejímž byl členem a která ho finančně podporovala. I to je jistě příznačné, neboť Královská česká společnost nauk se stala „přímo baštou pražské osvícenské vědy v jejím boji proti starému světu“.[55])

I ve svém zdůrazňování Ruska se Durych opíral v některých podružnějších otázkách o starší literaturu, nebo aspoň sbíral fakta metodou jí vlastní. Byly to však u něho pouze pozůstatky minulosti a rozhodně nespočívalo v přejímání nezaručených zpráv jádro jeho vědecké činnosti. Proto se také daleko hojněji opíral o nejstarší dostupné prameny o Slovanstvu — byzantské, antické a z ruských zejména o t. zv. Nestora a Ruskou pravdu, než aby citoval výmysly starších literátů, přizpůsobujících si historii podle svých srozumitelných, nejčastěji protireformačních potřeb. Durych, jak už bylo řečeno, nebyl spolutvůrcem ani důsledným uživatelem kritické metody Dobrovského, ale jeho přístup k materiálu, jeho snaha po hodnotícím poměru k pramenům (na příklad v otázce po nejlepší ruské mluvnici církevní slovanštiny) dají se už plným právem označit za osvícenské.

Srovnáme-li třeba jen zběžně prameny Pubičkových *Geschichte Böhmens unter den Slawen*, a to zvláště jejich prvního dílu, který probírá nejstarší část slovanských dějin podobně jako Durychova Bibliotheca slavica, překvapí nás jejich různorodost. Jesuita Pubička uvádí postupně téměř všechny české kronikáře s Václavem Hájkem v čele, kdežto Durych se dovolává málokterého z nich. Podobně si i F. M. Pelcl ještě r. 1795 velmi cení Hájkových věcných údajů ve své Nové kronice Čech. Filolog Durych je tedy i v historii dále než jeho současníci dějepisci.

Dalo by se sice soudit, že Dobnerovo odhalení mystifikací Václava Hájka a tedy i kronik, přejímajících jeho údaje, bylo v době tvorby V. F. Durycha výsledkem teprve nedávným a ne ještě zcela přijatým naším vědeckým světem, ale právě přijímáním nezvratných vědeckých pravd a ne pouze schopností používat nové pracovní metody je nutno měřit představitele přechodných období, jakým bylo u nás osvícenství a zjev Fortunáta Durycha.

---

[55]) Zdeněk Nejedlý, *Dějiny národa českého* I., Praha 1949, Svoboda, 67.

Durychovo slovanství tedy nevyplývalo z naprostého souhlasu se starší českou literaturou a také na ni pouze nenavazovalo. Durych se naopak po této stránce octl ve velmi svízelném postavení. Staré vědecké „pravdy“ spolu s Dobrovským odvrhl, novou kritickou metodou, vytvořenou Dobrovským, ať už z jakéhokoliv důvodu, pracovat ještě neuměl. Byl tedy sice ještě především sběratelem, ale přece už sběratelem pouze toho materiálu, který pokládal za spolehlivý. K filologickým příručkám ruským i k starým ruským památkám měl pak Durych vždy velkou důvěru. Uznával tak, že slovanovědění je v současné době v Rusku na nejvyším stupni mezi Slovany, a opět se tím otevřeně hlásil k ruské orientaci.

O výsledcích svého studia se Durych téměř vždy radil s Dobrovským, jehož autoritu ve slovanských studiích až do své smrti uznával. Velmi příznačné pro jeho slavistickou činnost i pro jeho poměr k mladším slavistům je okřídlené heslo z Columelly, jímž je uvedena jeho Bibliotheca slavica: „Est antiquius agrum facere quam colere.“ Avšak podle buržoasního výkladu našeho osvícenství bychom očekávali přístup k materiálu s hlediska anglických osvícenců či francouzských encyklopedistů. Durych nejen že nikoho ze západních osvícenců necituje, ale dá se říci, že podobně jako Dobrovský nezná ani Durych Voltaira, ani jiné velké představitele západního osvícenství. Dosti se blíží pravdě tvrzení, že Durych byl duch nefilosofický, bez zájmu o abstrakci.[56]) Durych se opravdu nezajímá ani o soudobou idealistickou filosofii, ani necítí potřebu se s ní nějak vyrovnávat. Ideový základ Durychovy činnosti není pouhý ohlas západního osvícenství, ale uvědomělá snaha pomoci založit nový vědní obor a pilnou prací pomáhat k vyjasnění a očištění historické pravdy. A tato snaha vyplývá v znitřní nutnosti stavu naší kutury, podmíněného společenskými přeměnami. Durych se tak zařazuje do proudu pokrokové české vědy, která nově řeší řadu otázek.

Ruský vliv měl u Durycha důsledky nejen v rozšíření jeho vědeckého obzoru, ale zvláště v jeho pojetí slovanství. Už sama existence starých památek ruské literatury silně působila na jeho slovanské uvědomění. Je přímo nápadné, jak často Durych zdůrazňuje stáří Ruské pravdy a jak hojně z ní používá příkladů a tím oceňuje lexikální bohatství jejího jazyka. Slova z Ruské pravdy volí také Durych tak, aby ukázala společenskou organisaci minulého života Slovanů v celé její složitosti. K tomu ho nevedou jen zájmy filologické, ale opět i silné tendence jazykově obranné. Proti výtkám německým (v rozpravě o slovanských překladech Písma proti Frischovi a v Knihovně slovanské proti Ludwigovi, který nazývá řeč Slovanů „Knechtsprache“) uvádí Durych příklady starých slovanských slov a dovolává se cizích autorit, které vysoko cení slovanské jazyky, aby pak mohl slovanské jazyky ukázat světu jako velmi bohaté. Zvláště III. kapitola Knihovny slovanské, nadepsaná „O mravech Slovanů, pokud je toho třeba k objasnění společného jazyka, krátký výklad vysvětlující známé místo Prokopia Cesa-

[56]) Miloš W e i n g a r t, *Václav Fortunát Durych.* Od Ještěda k Troskám 14 (1936) č. 1—2, 36.

rejského“,[57]) přináší o tom hojnost dokladů. Durych si v ní totiž všímá přímo hmotných podmínek života Slovanů a jejich vývoje a z organisace společenského života Slovanů vykládá teprve názvy institucí státních, právních, náboženských, vojenských atd.

Ruská filologická díla pak utvrzovala Durycha už svým hojným počtem o správnosti cesty, započaté zkoumáním českých a ostatních slovanských překladů Písma a dovršené dalekosáhlým plánem Slovanské knihovny a začatkem obrany českého jazyka. Ukazovala mu už také první slovanské výsledky nové vědy, k níž se Durych přiklonil nejen ze svého zájmu filologického, ale především pro své cítění vlastenecké. Badatelské centrum v Rusku, vytvářené tam jak vědci německými, tak domácími, je Durychovi bližší už pro jeho tradiční slovanské vědomí. Při jeho názoru na Rusy je přirozené, že si přeje sledovat ruskou odbornou literaturu stejně jako literaturu českou, že vítá pokus o překlad ruské poesie a chce jej zaznamenat i ve svém odborném díle.

Slovanské uvědomění, uplatněné v odborném díle V. F. Durycha, nemá však význam jen pro vývoj vědecké činnosti Durychovy. Bylo totiž nutnou složkou našeho probouzejícího se národního hnutí konce 18. století. U Durycha pak vyústilo v rusofilství zejména proto, že Rusko mu v jeho vědní oblasti přinášelo nejvíce literárních podnětů k jeho šíření.

Je nutné ovšem připomenout, že Durych nezapomínal ani na ostatní Slovany. Pozorně sledoval také zprávy o odborné literatuře jižních Slovanů, mezi jižními Slovany měl dokonce známé, takže tam byla cesta k pramenům nepochybně lehčí. Jihoslovanská odborná díla opatřoval často také sám Dobrovskému. Ale lásku k Rusku, motivovanou slovy Durychovými stářím tohoto slovanského kmene a ve skutečnosti bohatstvím literatury, kterou o něm mohl poznat, nic neohrozilo. Neohrozila ji rozhodně ani Dobrovského informace o nevzdělanosti pravoslavných popů v dopisu z 10. VIII. 1794, jak tvrdí Ludvíkovský.[58]) Není založeno na rozboru materiálu také tvrzení Ludvíkovského, že se „rusofil Durych, poučený o barbarství ostatních Slovanů (barbariem aliorum Slavorum, 21. IV. 1793) klonil k literárnímu austroslavismu, jako později slovinský žák Dobrovského Kopitar“.[59])

Durych naopak přijímá koncem roku 1794 ve Vídni s radostí petrohradského kupce Samuela F. Blandova,[60]) který mu byl doporučen Dobrovským jako hostitel Dobrovského z Petrohradu, studuje do podrobností Ruskou pravdu a ve svém spise Bibliotheca slavica se vedle češtiny zaměřuje nejvíce na ruštinu. Termín „literární austroslavismus“ je pak vůbec pro dobu Durychova života nevhodný. I jiné literární projevy této doby, v nichž už byla naopak velmi zřetelně projevována oddanost rakouskému dvoru, nemůžeme

---

[57]) Použito překladu Markéty Durychové, *Václav Fortunát Durych*, 1952, 36

[58]) Jaroslav Ludvíkovský, *Slovanský humanismus obrozenský.* Slovanství v českém národním životě, 99.

[59]) Tamtéž 99.

[60]) *Korrespondence Josefa Dobrovského* I, 321, dopis z 15. XI. 1794.

přijímat jako výraz přesvědčení jejich autorů, ale spíše jako formální nutnost, vyvolanou tlakem absolutistického státu. Austroslavismus nechápeme jako osobní přesvědčení jednotlivce, ale jako politickou koncepci, i když měla být uskutečněna na poli literárním. U Kopitara už tento politický program existuje. Vídeň měla být centrem všech slovanských studií a Kopitar se snažil pro tuto myšlenku získat své přátele a zvláště Dobrovského. Podobnou koncepci však nenajdeme u Durycha ani u Dobrovského. Jejich osvícenskému snažení jsou podobné plány cizí.

Tento článek má za úkol pouze upozornit na mimořádný zájem Durychův o ruskou literaturu, pokusit se tento zájem vysvětlit a zároveň zdůraznit v tomto směru souvislost Durycha s mladšími vědci a spisovateli. U nich už mohlo být poznávání Ruska pro možnost přímého styku i pro vyšší úroveň, jíž naše věda dosáhla, hlubší a pro naše národní hnutí významnější. V Durychově díle se sice objevují jako pozůstatek české a slovanské literární tradice rysy t. zv. humanistického a barokního slavismu, avšak hlavní záměr jeho díla ukazuje už k novému pojetí slovanské vzájemnosti, projevující se praktickou (v tomto případě vědeckou) spoluprací. Ruská slavistická literatura i staré ruské památky, v té době vydávané, měly pro toto nové pojetí slovanské vzájemnosti i pro první kroky jejího praktického šíření základní význam.

Věnceslava Bechyňová

Dobrovský a Slovo o pluku Igorově

Slavomír Wollman

Slovo o pluku Igorově, nečekaně objevené koncem 18. stol. a pak stejně nečekaně zničené počátkem století 19., vzbudilo záhy značný rozruch ve vědecké a kulturní veřejnosti ruské i zahraniční. Nelze si ovšem představovat, jako by ohlas tohoto nálezu byl okamžitě světový a jako by tato památka byla vzbudila neprodleně zájem všeobecný v oné době, která zaměstnávala pozornost lidí v Rusku i za jeho hranicemi stále pokračujícími vnitropolitickými i mezinárodními událostmi a zvláště celou serií evropských válek. Tak je na př. známo, že ani sám nálezce rukopisu Slova, hrabě Musin-Puškin nechvátal přespříliš s jeho vydáním, k němuž došlo teprve několik let po objevu. Zájem o tuto neobyčejnou památku vzrůstal za těch okolností postupně a propukl mezi vědci a spisovateli plnou silou vlastně teprve poté, když r. 1812 vzácný rukopis shořel při požáru Moskvy za Napoleonova vpádu a když se tak Slovo o pluku Igorově stalo přímo vědeckou záhadou.

Mezi první vědecké zájemce o Slovo jak v Rusku, tak zvláště za jeho hranicemi náleží nepochybně zakladatel vědecké slavistiky, Josef Dobrovský.

Slovo o pluku Igorově bylo objeveno v 90. letech 18. století v jedné z bohatých klášterních knihoven. Snad se to stalo již na samém začátku onoho desetiletí, jak by aspoň nasvědčovala narážka Plavilščikovova z r. 1792, kterou Berkov dosti přesvědčivě spojuje se Slovem.[1]) Má-li pravdu Berkov, musilo by se počítat s tím, že rukopis Slova byl znám již r. 1791, neboť Plavilščikov otiskl svou zastřenou narážku už v únoru r. 1792. Tato okolnost je hodna pozornosti v souvislosti s Josefem Dobrovským proto, že se časově shoduje s jeho známou návštěvou v Rusku. Dobrovský přišel totiž v Moskvě už tehdy do styku s lidmi z okruhu Musina-Puškina[2]) a snad i do osobního styku s ním samým. Právě v těchto kruzích seznamoval se Dobrovský se starými ruskými památkami. Zdá se však, že mu jich v Rusku neukázali příliš mnoho. Jestliže text Slova byl skutečně již tehdy objeven, mohl o něm Dobrovský v okruhu Musin-Puškinově aspoň slyšet, nebyl-li mu přímo ukázán. Ale v pramenech týkajících se Dobrovského nebyla dosud obje-

---

[1]) П. А. Плавилщиков, *Нечто о врожденном свойстве душ российских,* Зритель (1792) февраль. Cit. podle П. Н. Беркова, *Заметки к изучению «Слова о полку Игореве»,* Труды отд. др.-русс. лит. VI, Москва—Ленинград 1947, АН СССР, Инст. русс. лит., 135—136.

[2]) Srov. Frank Wollman, *Dobrovský a jazykově literární obrození u Slovanů,* Sb. prací brněnské univ. 2 (1955) D 1, 12.

vena žádná zmínka o tom. Lze ostatně předpokládat, že v kladném případě by byl Josef Dobrovský svým osvědčeným badatelským bystrozrakem rozpoznal už tehdy zvláštní význam památky, a že by tedy byl o ní učinil brzy nějakou zmínku. I když tomu tak není, přece nutno na tuto možnou souvislost upozornit, neboť pozůstalost a korespondence Dobrovského ani dnes zdaleka není vyčerpána natolik, že by nemohla i v tomto směru přinést případné překvapení.

Zcela jistě bylo Slovo o pluku Igorově známo nejpozději r. 1797, kdy se o něm objevila v časopise Spectateur du Nord naprosto určitá zpráva, jejímž autorem je Karamzin. Tato zpráva přináší už vysoké hodnocení Slova jako uměleckého díla dávného básnictví a vyslovuje onu naději nebo ještě lépe domněnku, že Rus měla již na úsvitu svých dějin, i před Slovem a dokonce před Bojanem, své velké básníky. Tato francouzsky psaná zpráva zřejmě nepronikla k Dobrovskému, jinak by byla patrně zaznamenána v jeho bibliografických poznámkách v Slavíně či v Slovance, kde Dobrovský zachytil i věci menší důležitosti.

Jistě neproniklo k Dobrovskému ani první vydání Slova o pluku Igorově z r. 1800, které bylo rychle rozebráno a velmi záhy se stalo bibliofilskou vzácností.[3]) Dobrovský sice měl dosti plynulý přísun slavistické literatury a edic ze zahraničí, včetně Ruska, ale toto vydání zřejmě nedostal, neboť ještě r. 1805 v Slavíně si stěžuje, že text Slova nemá. Na tomto místě v Slavíně zabývá se Dobrovský rozdílem mezi církevní slovanštinou a starou ruštinou v souvislosti s poznámkami k spisu Schlözerovu[4]) a ukazuje, „že však nejstarší ruský jazyk byl od církevní slovanštiny rozdílný", což „lze dokázat z mnoha míst Ruské pravdy". „Kdybych jen již měl starý zpěv o Igorovi v ruce! Z něho také se dá patrně to vyvodit," praví Dobrovský.[5]) Mezi slovanskými jmény božstev uvádí Dobrovský v Slavíně jména *Striba, Stribog* s odkazem na „Zpěv o tažení Igorově", v němž, jak poznamenává, jsou větry nazývány Stribogovými vnuky.[6]) To by už ukazovalo na to, že Dobrovský znal i kontext v době, kdy uvedenou poznámku psal. Naproti tomu mluví Dobrovský na stejném místě o názvu *korscha, Chors,* při čemž se dovolává jednak Popova, jednak Tatiščeva, podle kterého spojuje tento název božstva s představou Bakcha.[7]) Božstvo Chors objevuje se také v Slově, ale Dobrovský se na uvedeném místě o této skutečnosti nezmiňuje, ačkoli právě ze Slova

---

[3]) *Ироическая песнь о походе на половцов удельного князя новагорода-северского Игоря Святославича, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия с переложением на употребляемое ныне наречие,* Москва 1800.

[4]) Josef Dobrovský, *Über die altslawonische Sprache nach Schlözer mit Anmerkungen von J. D.*, Slawin, Prag 1808, 362—388.

[5]) Josef Dobrovský, Slawin, Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur, Sprachkunde und Alterthümer nach allen Mundarten, Prag 1808, 369. — Vznik většiny statí Slavína klade se podle narážky v předmluvě nejpozději do r. 1805. Dobrovský si tedy r. 1805 stěžoval, že nemá dosud text Slova. Není známo, do jaké míry dělal v Slavíně ještě změny do roku skutečného jeho vydání.

[6]) Ibid. 414.

[7]) Ibid. 408.

vyplývá jiný výklad než z autorů, které Dobrovský cituje: v Slově je Chors zřejmě božstvem slunečním. Z toho by opět vyplývalo, že Dobrovský celý text Slova neznal ani při koncipování této části Slavína. V té době však Dobrovský o Slově aspoň ví a je zpraven také o jeho důležitosti pro bádání filologické. Zmínka v Slavíně je patrně časově nejstarším dokladem seznámení Dobrovského se Slovem o pluku Igorově, ovšem seznámení zatím ještě nepřímého.

Na otázku, jakým prostřednictvím se Dobrovský seznámil se Slovem, jestliže o něm nevěděl již z doby své ruské cesty, lze odpovědět s velkou pravděpodobností tak, že Dobrovský věděl o Slově především ze Schlözerova vydání Nestorova letopisu z r. 1802.[8]) V tomto spise, který byl Dobrovskému znám, vyslovil se Schlözer dosti přesně o Slově. Schlözer sám musil je tehdy znát pravděpodobně podle prvního moskevského vydání.

Druhý zdroj, z něhož mohl Dobrovský Slovo poznat, byl první německý překlad této památky vydaný v Rize v Miszellen r. 1803.[9]) Kdy se mu však dostal do rukou tento překlad, není známo. Lze jenom určit, že to bylo před koncem prvního desetiletí 19. století, kdy Dobrovského škola přistupuje sama k překladatelské akci, v níž je znalost tohoto překladu dosvědčena.[10])

První projevy zájmu Dobrovského o Slovo byly rázu jazykovědného, jak je také přirozené pro tvůrce a budovatele novodobé slovanské jazykovědy. K těmto jazykovědným exkursům možno připočíst ještě etymologii slova *pluk,* které Dobrovský v Slovance vykládá jako *Volk,* tedy *populus, lid.*[11]) Na tomto místě sice Dobrovský nehovoří výslovně o Slově o pluku Igorově, avšak uvedený doklad jistě k této památce náleží.

R. 1805 vydala Ruská akademie Slovo o pluku Igorově po druhé. Toto nové vydání bylo odůvodněno především tím, že editio princeps bylo již rozebrána, a že stále rostoucí zájem kulturní veřejnosti si novou edici přímo vyžádal. Druhé vydání bylo však v podstatě pouhým přepisem vydání prvního. Bylo opatřeno komentáři, výkladem a novoruským překladem od A. Š. Šiškova, pozdějšího presidenta Ruské akademie, s nímž Dobrovský přišel vícekrát do styku jednak osobně, jednak v korespondenci.[12]) Šiškovo vydání bylo s hlediska textové kritiky podle tehdejšího zvyku velmi zdrženlivé a jen nepatrně se odchylovalo od vydání prvního.[13]) S podobnou zdrženlivostí postupoval Šiškov i v pokusu o výklad estetický, v němž se držel celkem v rámci názorů pronesených již jednak ve zprávě Karamzinově, jednak v známé před-

---

[8]) A. L. Schlözer, *Nestorъ, Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt,* I. Göttingen 1802, S. 120, 278. (Celé dílo bylo dokončeno svazkem V. r. 1809.) — Srov. Joseph Müller, *Heldengesang vom Zuge gegen die Polowzer . . .,* Prag 1811, Sommer, 26, který cituje tamtéž ještě další výrok Schlözerův.

[9]) Miszellen Nr. III, Riga 1803, Hartknoch.

[10]) O této akci v l. 1809—1811 viz níže.

[11]) Josef Dobrovský, Slovanka, I, 27 n.

[12]) Srov. u Franceva, zde pozn. 15.

[13]) Srov. Н. К. Гудзий, *Судьбы печатного текста «Слова о полку Игореве»,* Труды отд. др.-русс. лит. VIII, Москва—Ленинград 1951, АН СССР, ИРЛ, 37.

mluvě k edici Musin-Puškinově. V souladu s těmito předchůdci považoval také Šiškov památku za staroruské poema rovnocenné dílům skotského barda Ossiana, v jejichž pravost se tenkrát ještě věřilo, a která byla přímo měřítkem poloromantického a romantického oceňování dávných památek evropských národů. Šiškov nebyl ani v pravém slova smyslu filologem, ani nechtěl podat filologicky přesný převod Slova do soudobého ruského jazyka. Jeho překlad měl nejspíše zdůraznit právě estetické rysy díla a byl právem hned jedním z vědeckých současníků, Josefem Müllerem, označen jako „hodně volný překlad, který může být nazván spíše parafrází“.[14]) Onen Müller byl žákem Dobrovského a zabýval se Slovem na jeho podnět současně s jinými žáky českého slavisty.

Šiškovův text dostal se Dobrovskému do rukou někdy v letech 1808—1809. Rozhodně znal Dobrovský text Slova a měl jeho vydání v rukou nejpozději r. 1809. Slovo zapůsobilo na Dobrovského tak mocně, že tehdy podněcuje hned tři své žáky a spolupracovníky, Čecha Jungmanna, Slováka Rožnaye a Němce Müllera, aby tento skvost staroruské slovesnosti vydali a přeložili. Když se Dobrovský obeznámil s textem památky, rozšířil se jeho zájem původně jazykovědný také na širší oblast literárněvědnou a estetickou.

Po řadu generací traduje se představa, jako by Dobrovský byl býval především a převážně linguistou a filologem a jako by jeho zájem o věci umění byl jen velmi omezený a podřízený potřebám textové kritiky a jazykového rozboru. Mělo se za to, že Dobrovský přes své některé výroky o umělecké stránce výtvorů, které studoval, měl pro umění jen nepatrné pochopení a problém uměleckosti památek a literatury vůbec si nekladl. Je dosti divné, že se taková představa ustálila o muži, který na samém prahu národního obrození českého neváhal přikročit k synthese starší české literatury ve známém svém spise a který si v onom spise jako první vážně položil otázku periodisace této literatury a celou řadu literárněvědných otázek dalších. Snad vzniklo podání o malém zájmu Dobrovského o věci umění u jeho pokračovatelů, kteří sami chápali filologii příliš úzce a tento zájem neměli. Pravděpodobně bylo toto podání zdůrazněno pozdějšími pracovníky v literární vědě proto, poněvadž svého času byl výzkum umělecké literatury od výzkumu jazykovědného vědomě či nevědomě odtrhován. Ať je tomu jakkoli, podání o malém zájmu Dobrovského o věci umělecké není ani dodnes ještě překonáno a po právu vyvráceno. Poměr Dobrovského k Slovu o pluku Igorově je velmi vhodnou příležitostí k novému osvětlení této otázky z dějin slavistiky, a nejen z dějin slavistiky, nýbrž také z dějin českého národního obrození, jehož zvěstovatelem a učitelem byl právě Josef Dobrovský.

Bylo již řečeno, že Dobrovský měl v rukou edici Slova nejpozději r. 1809.

[14]) „...eine ziemlich freie Übersetzung, die man mehr als Paraphrase nennen kann...“ *Heldengesang vom Zuge gegen die Polowzer, des Fürsten vom sewerischen Nowgorod Igor Swätslawitsch, geschrieben in altrussischer Sprache gegen das Ende des zwölften Jahrhunderts.* In die teutsche Sprache treu übertragen, mit einer Vorrede und kurzen philologischen und historischen Noten begleitet von Joseph Müller, der Philosophie Doctor und ehemals Professor am Gymnasium zu Heiligenstadt. Prag 1811, F. Sommer, 28.

Tento terminus ad quem je přesně určen skutečností, že již r. 1810 byl se svou edicí hotov Jungmann, který pracoval přímo na podnět a pod vedením Dobrovského.

Josef Jungmann připravil edici Slova, která obsahovala text originálu, transliterovaný do latinky podle zvyklostí Dobrovského, úvodní „Zprávu" a „Historický obsah písně". O tom, že práce Jungmannova vyšla z iniciativy a podrobných konsultací jeho učitele Josefa Dobrovského, který mu dodal také ruskou akademickou edici Šiškovovu, svědčí sám Jungmann ve své Zprávě takto:

„Tak vzácný z 12. století zůstatek zasluhoval pilného i od jiných uvážení. Místo-Admirál a C. Ruské Akademie oud P. Alexandr Semenovič Šiškov, netoliko nové, svobodnější jeho přeložení, ale i obšírné gramatické i estetické vysvětlení zhotovil, kteréžto obojí spolu s původním textem vydáno C. Ruskou Akademií v I. částce jejího sebrání pod titulem: Sočinenia i Perevody, v Petrově l. 1805. Náš veliký Čech, Vys. důstojný P. Joz. Dobrovský, nejenom podáním pravené knihy, ale i svou hlubokozornou radou nám se k tomu laskava propůjčil, abychom ten drahý poklad starožitnosti, ne jedněm Rusům, ale všem vůbec Slovanům, ano všechněm jazyka skoumatelům, a basnířství milovníkům předůležitý, také našim milým Čechům odkryti mohli."[15])

Z tohoto výroku Jungmannova je vidět jednak to, že Jungmann a stejně Dobrovský užívali vydání Šiškovova, jednak to, že Jungmann pracoval přímo pod vedením Dobrovského, k němuž se otevřeně a vděčně zná.

Na důležitém podílu Dobrovského při práci Jungmannově nemění se nic ani tím, že podle Jungmannova sdělení půjčil mu Dobrovský ruský originál na pouhých 14 dní. Tak aspoň píše Jungmann 9. II. 1810 známému obrozenskému pracovníku a horliteli pro Slovanstvo a zvláště pro Rusko, Antonínu Markovi, omlouvaje se mu, že mu nemůže knihu půjčit. Později však, 18. IV. 1810, píše Jungmann Markovi znovu a z jeho listu je patrno, že mu posílá také původní znění Slova. Francev se ve své cenné studii o Jungmannově vydání domnívá, že mezi oběma listy udělal Jungmann celou ediční práci a český překlad a že teprve pak získal nějakou možnost poslat Dobrovského výtisk (a snad také svůj překlad) Markovi k nahlédnutí.[16]) Je málo pravděpodobné, že by byl mladý Jungmann celou práci, v té době tak nesnadnou a novátorskou, vykonal za pouhých několik týdnů. Není také důvodu se domnívat v souhlase s Francevem, že Dobrovský dal Jungmannovi k disposici základní pramen jen na několik dní. Pravděpodobnější je výklad jiný: Dobrovský podnítil k překládání Slova současně několik svých spolupracovníků a měl pouze jediný výtisk ruského vydání. Musili se tedy patrně žáci Dobrovského o knihu dělit a nemohli si ji nechávat po libovolnou dobu

---

[15]) *Slovo o pluku Igorově, ruský text v transkripci, český překlad a výklady Josefa Jungmanna z r. 1810,* vydal a úvodem opatřil V. A. Francev, Praha 1932, Slovanský ústav, 19.

[16]) V. A. Francev v cit. edici 12. Viz tam také údaje o Jungmannových listech Markovi.

u sebe. Lze totiž aspoň předpokládat, že Müller a Rožnay současně s Jungmannem začali aspoň o svých překladech uvažovat a podnikat k nim určité přípravy.

Rozhodně musil Jungmann na věci intensivně pracovat delší dobu již proto, že v podobných věcech byl poměrně nováčkem, neboť ještě 20. VI. 1809 se v listě Markovi vyjádřil, že je zcela nezkušený (necvičený) v ruském písmě.[17])

Styk Jungmannův s Markem ve věci Slova o pluku Igorově má také svůj samostatný význam. Jistě i k této korespondenci došlo s vědomím Dobrovského, který znal Marka právě jako nadšeného milovníka Ruska. Dnes už nelze určit, zda měl být také Marek podnícen k překladatelské práci na této památce. Ale je jisté, že i u Marka samého byl tu o věc aktivní zájem. Nepřímo je to dosvědčeno již tím, že právě v oněch letech psal už Marek své básně o bratrských vztazích rusko-českých.[18])

Jungmann chtěl svůj překlad Slova vydat v *Hlasateli* Nejedlého. V tom smyslu informoval ještě také Müllera. Müller píše, že dostal Jungmannovu práci k nalédnutí právě od Nejedlého:

„Věrný a dobrý český překlad je dosud v rukopise od pana profesora Jungmanna. Pan doktor Nejedlý, profesor české literatury na pražské universitě, který mi jej poslal k nahlédnutí, uveřejní jej příležitostně ve svém Hlasateli.“[19]) Akce školy Dobrovského zasáhla tedy tímto způsobem i do básnického obrozenského okruhu kolem Nejedlého. Shodou nepříznivých okolností se stalo, že Jungmannův překlad v Hlasateli nevyšel: právě tehdy bylo vydávání Hlasatele přerušeno. Jungmannův překlad zůstal pak přes 120 let ležet v rukopise, až byl r. 1932 vydán Francevem v Slovanském ústavě v Praze.[20]) Avšak přesto je vidět z uvedených skutečností, že Jungmannův překlad i ve své době vykonal pozoruhodné kulturní poslání. Jednak *byl prvním českým překladem vůbec* a dostal se zřejmě do rukou nejen Müllerovi, ale také do rukou dalších dvou překladatelů, Rožnaye a Hanky. Jednak byl čten jistým počtem obrozenských pracovníků kolem Dobrovského, Marka a Nejedlého. Možno tedy předpokládat, že tímto spojeným úsilím Dobrovského a Jungmanna se seznámili se Slovem o pluku Igorově přední představitelé tehdejší kulturní veřejnosti české.

Ve vypravení své práce postupoval Jungmann podle ruských předchůdců: v jednom sloupci uvedl ruský text v transliteraci, v druhém svůj český překlad. Pod čarou pak připojil výkladové poznámky, které jednak

---

[17]) Ibid.

[18]) Viz zejména „Marek Jungmannovi — Psaní básnířské“ z r. 1811 v edici: Antonín Marek, *Sebrané básně*, vyd. Jan Jakubec, 2. dopl. a oprav. vyd. pořídil František Šimek, Praha 1953, St. ped. nakl., 17—19.

[19]) „Eine treue und gute böhmische Übersetzung findet sich noch im Manuscript von dem Herrn Professor Jungmann. Der Doctor Herr Negedly, Professor der böhmischen Literatur an der Universität zu Prag, der mir dieselbe zur Durchsicht mittheilte, wird sie gelegentlich in seinen Hlasatel »Bekanntmacher« aufnehmen.“ Joseph Müller, *Heldengesang*, 28—29.

[20]) Josef Jungmann, *Slovo* (srov. zde pozn. 15).

vycházejí z vydání ruského, jednak jsou doplněny podle české potřeby. Zejména v těchto poznámkách je vidět, že na věci spolupracoval zkušený mistr textové kritiky, Jungmannův rádce Josef Dobrovský. Překlad Jungmannův je na svou dobu velmi dobrý; uznal to ostatně — a jistě ne z pouhé kolegiality — mladší žák Dobrovského, Müller. Srovnání Jungmannova překladu s pozdějšími českými překlady a s kritickými vydáními Slova ukazuje zhruba toto: Jungmann se pečlivě přidržoval zdrženlivé edice ruské, která nesáhla k větším konjekturám. Proto se nedostal do rozporu s pozdějšími vědecky fundovanými kritickými edicemi. Český ekvivalent je rovněž pořízen s jemným smyslem překladatelským a k tomu navíc ještě přispívá k rozvinutí novodobého literárního jazyka českého užitím širokého výběru básnického lexika. Pokud běží o literární stránku Jungmannova překladu, byla to nejspíše tato oblast práce, kde Jungmann — nadaný překladatel — byl nejsamostatnější. Avšak i v českém překladě je vidět filologickou pomoc Dobrovského zejména v tom, že překlad plní také úkol překladu vysvětlovacího; na mnoha místech jsou v něm v závorkách uvedena další slova, která mají zpřesnit pochopení významu památky. V ruském textu a výkladových poznámkách lze s určitostí počítat s podrobnou spoluprací Dobrovského. Jak bylo již uvedeno, Jungmann neměl v té době velké zkušenosti v podobných věcech a jistě spoléhal na rady Dobrovského. Slovo o pluku Igorově musilo být ve vědeckém kroužku Dobrovského svého druhu sensací nebo — má-li být užito mírnějšího slova — vzácnou a velmi přitažlivou novinkou. Dobrovský se svými žáky asi s velkým zaujetím celý text probíral. Dokladem příznivého vlivu Dobrovského na ruskou textovou část a na poznámky v práci Jungmannově je to, že tato část má onu vysokou úroveň vědeckou, kterou jen Dobrovský mohl tehdy věci dát.

Ze všeho, co bylo uvedeno, vyplývá, že pomoc Dobrovského Jungmannovi nebyla ani částečná, ani povrchní. Lze proto důvodně předpokládat, že také ostatní rysy a jednotlivosti Jungmannovy koncepce byly Dobrovským kontrolovány, ne-li přímo podníceny. Hned v úvodní Zprávě je v rukopise provedena změna, která nasvědčuje střízlivé kritice Dobrovského. Na konci Zprávy navázal totiž Jungmann na romantické výroky ruských předchůdců, které přizpůsobil pro české poměry. Jungmann na tomto místě píše:

„Vlastenci! v vás Homerové a Osyáni (ó by jen konečně jednou všickni pěli česky!) vždycky měli své slušné ctitele. Ti jsou jiných oslava národů: a však i Slované měli své věštce. Ejhle jeden z nich (Malorus, jakož znát z dialektu, a snad mnich) cizokrajných bardů nikoli menší. Jména jeho sice zhasla památka, ale on žije i beze jména v slovu svém, a záleží-li co na jméně, nazvete ho Osianem či Homerem Slovanským, anebo Igorovým pěvcem.“[21]

---

[21]) Ibid. 19. — Srov. editio princeps, Moskva 1800, str. VI: «Любители Российской словесности согласятся, что в сем оставшемся нам от минувших веков сочинении виден дух *Оссианов;* следовательно и наши древние герои имели своих *Бардов,* воспевавших им хвалу». (Podtrhli vydavatelé.)

Toto místo je v rukopise připraveném pro tisk škrtnuto. Není sice žádný doklad o tom, kdo tento škrt provedl, ale možno předpokládat, že uvedená změna má velmi blízký vztah k Dobrovskému. Jungmann sám na tomto místě vyslovil romantisující představy své vlastní generace. Kdo jiný než střízlivý osvícenský kritik Dobrovský byl by přiměl tehdy Jungmanna, aby vynechal ze svého úvodu takové citově zabarvené a skoro programové vyjádření, které dokonce tvoří celou třetinu jeho úvodní Zprávy. Škrtnutí tohoto místa bylo by právě v naprostém souladu s myšlením a zvyklostmi Josefa Dobrovského.

Jungmann označuje ve svém Historickém obsahu písně (v duchu své předchozí Zprávy) Slovo o pluku Igorově jako *píseň.* V těch letech bylo to označení zcela běžné; objevilo se jak ve zprávě Karamzinově (tam je užito franc. *le poème*), tak v prvním vydání, které je nadepsáno označením *hrdinská píseň.*[22]) Pojetí tvůrců prvního i druhého vydání ruského ustálilo představu o Slově jako o písni (podobné výtvorům Ossianovým) a toto pojetí se pak tradovalo dále, ačkoli nebylo podloženo žádnými přesvědčivými důkazy o tom, že běží skutečně o dílo poetické, a nikoli o dílo nebásnického, prozaického rázu. Také Dobrovský užívá této terminologie, ale nedává se jí ovlivnit při posuzování otázky o umělecké podobě Slova, jak bude ještě ukázáno. Jungmann ve své práci sice v úvodních výkladech mluví o písni, avšak už v nadpisu svého českého překladu formuluje tuto otázku jinak. Jeho překlad je nadepsán *Slovo (řeč) o pluku Igorově Igora syna Svatslavova, vnuka Olgova.*

Dobrovský velmi jasně vycítil, že otázka druhové příslušnosti Slova je velmi složitá a nemůže být řešena mechanicky a jednoznačně. Sám se o tom vyslovil později také v tisku a není pochyby o tom, že právě on upozornil na tuto věc už Jungmanna. Jungmann chápe, že nemůže beze všeho vykládat celou památku jako báseň a již proto také v přeloženém názvu vysvětluje termín *slovo* jako *řeč,* tedy *sermo;* o žánru středověkých slov byl jistě v té souvislosti Dobrovským poučen. Ale Jungmann zároveň vědomě chce přijít věci na kloub a odhodlává se dříve než kterýkoli jiný badatel prohlásit některá místa památky za verše a také je jako verše vytisknout. V Jungmannově rukopisu připraveném pro tisk jsou tato místa rozdělena na verše svislými čarami a opatřena poznámkou pro sazeče, aby je sázel ve veršových řádcích pod sebe.[23]) U prvého případu, kde Jungmann navrhuje toto řešení, připojuje zároveň poznámku *g),* v níž praví:

„Skladatel buď z Bojana několik zde veršů přivzal, buď podlé jeho způsobů podobné učinil. V textu Moskevském sice nejsou ti veršové vyzname-

---

[22]) *Ироическая пѣснь* о походе на половцовъ удѣльнаго князя новагорода-сѣверскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе. V záhlaví str. 1 textu je uveden známý titul originálu *Слово* о плъку Игоревѣ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова a vedle tento jeho překlad: *Пѣснь* о походѣ Игоря, сына Святославова, внука Ольгова. (Podtrhl SW. — Všechny názvy jsou uvedeny diplomaticky, v původní grafické podobě.)

[23]) Josef Jungmann, *Slovo,* připojené faksimile Jungmannova rukopisu.

náni, ale že veršové jsou, to každé ucho rozezná, toliko první strofy částka zdá se přepisováním porušená.“[24])

Jungmann si tedy byl vědom toho, že podává nový návrh, který překračuje rámec ruského vydání.

Jungmannovo vydání jako celek ukazuje, že Jungmann po poradě s Dobrovským považoval Slovo o pluku Igorově za zvláštní případ literárního díla, za výtvor, o kterém není snadno rozhodnout, do jaké míry je veršovaný a do jaké míry prozaický, při čemž oba badatelé brali v úvahu také to, že slova byla v raném středověku zvláštním literárním druhem řečnickým. Jungmann ve své práci provedl veršové dělení textu jenom na těch několika málo místech, kde je pokládal za jisté, ať již podle jeho názoru měly tyto verše původ v přejetí tradice Bojanovy nebo ať byly způsobeny důvody jinými, o kterých se Jungmann blíže nerozepisuje.

Druhý žák Dobrovského, který se dal do práce nad Slovem o pluku Igorově, byl Slovák Samuel Rožnay. Začal pracovat podle všeho současně s Jungmannem a brzy dokončil *veršovaný* překlad Slova. Rožnayův překlad na neštěstí beze stopy zmizel. Zachovala se o něm konkretní zmínka v Hankově předmluvě k jeho vlastnímu překladu, který vyšel r. 1821.[25]) Poněvadž je velmi málo pravděpodobné, že by v prvních dvaceti letech 19. století byly vznikly kromě uvedených českých překladů ještě také překlady další, je možno dosti spolehlivě s Rožnayovým překladem spojit také zmínku Müllerovu s ohledem na to, že nemohl mít na mysli žádný překlad jiný. Müller, mluvě o Nejedlém, který mu poslal práci Jungmannovu, píše:

„Také jsem dostal jeho laskavostí jiný český překlad v rukopise v rýmovaných verších, který přirozeně mohl brát ohled více na smysl než na přesné převedení originálu, což v slovanském dialektu je velmi snadné.“[26])

O Rožnayově překladu je tedy známo toto: překlad byl pořízen zhruba v stejné době jako vydání a překlad Jungmannův. Byl koncipován rýmovaným veršem a náleží tedy mezi nejstarší pokusy rozdělit Slovo na verše. Překlad se dostal do rukou patrně týmž lidem jako práce Jungmannova a podobně jako ona byl ovlivněn Dobrovským. Nezachoval se však žádný doklad o tom, do jaké míry měl Dobrovský vliv na to, že Rožnay udělal překlad veršovaný. Nejspíše to bylo tak, že Dobrovský, který Jungmannovi zřejmě radil k zdrženlivosti, neradil ani Rožnayovi opačně, ale souhlasil patrně s překladem veršovaným jako s pokusem, dobře věda, že takový pokus může vést k plodným úvahám. Tento pokus musil Dobrovský pokládat za tím zajímavější, že žádný jiný pokus o básnický překlad Slova buď do soudobé ruštiny nebo do jiného jazyka tehdy neznal. Ztracený rukopis Rožnayův podobně jako rukopis Jungmannův vykonal určitý vliv ve své době. Byl čten v okruhu Dobrovského,

[24]) Josef Jungmann, *Slovo*, 24—25.

[25]) Viz překlad Václava Hanky, Praha 1821.

[26]) „Auch ist mir durch die Güte des letzteren eine andere böhmische Übersetzung im Manuscript in gereimten Versen zu Gesicht gekommen, welche natürlich mehr den Sinn berücksichtigen, als das Original treu wiedergeben konnte, welches leztere in einem slawischen Dialecte sehr leicht ist.“ Joseph Müller, *Heldengesang* 29.

měl jej v rukou Nejedlý a snad i jeho přátelé a konečně jej dostal k nahlédnutí také Müller, když se dával do práce na svém překladu německém. — Není vyloučeno, že zmizelý překlad by mohl ještě i dnes být dodatečně objeven v některém z nezpracovaných archivních fondů buď ústředních nebo venkovských.

Josef M ü l l e r byl třetí žák Dobrovského, který z jeho návodu Slovo o pluku Igorově přeložil. Müller v jedné z úvodních kapitol k vydání svého německého překladu, nadepsané *I. Veranlassung zur Herausgabe dieses Gedichts* praví, že měl „neocenitelné štěstí“ spolupracovat v té věci v Dobrovským: „jeho dobrotivým pokynům vděčí také z největší části za to, co zde vykonal“.27) Už tím je podíl Dobrovského na práci Müllerově nesporně doložen a bližší pohled na tuto práci podíl Dobrovského ještě potvrdí. Že Müller byl žákem Dobrovského, je ve vědecké literatuře dosti známo. Obvykle se však mluví zejména o Dobrovského spolupráci na Müllerově vydání Nestora, ke kterému napsal Dobrovský předmluvu. Na tuto věc klade také důraz práce Zd. Svobodové probírající podrobně poměr Dobrovského k německé filologii.28) Svobodová věnuje Müllerovi celou kapitolu (tři strany). O Müllerově překladě Slova shrnuje Svobodová některé bibliografické údaje. Dobrovského podíl na něm dokládá nepřímo z korespondence, odkud bere také sdělení, že Dobrovský neměl chuti psát o Müllerově práci recensi, protože se jí zúčastnil. Svobodová našla v Literárním archivu Národního musea v Praze zlomek této recense na jednom dvojlistě, kde pisatel chválí Müllera za dobrou znalost staré ruštiny a biblické literatury slovanské.29) Podstatou a významem spolupráce Dobrovského a Müllerovy ve věci Slova se však Svobodová nezabývá.

Müller nadepsal svou útlou knížku na titulním listě jako *Heldengesang*, tedy podle dřívějších vydavatelů ruských. V záhlaví překladu uvedl pak formulaci *Sermon über das Heer Igors* ... Tato formulace odpovídá titulní vysvětlivce Jungmannově *Slovo (řeč)* ... U obou badatelů byl v této věci

---

27) „... in deren Pfade zu treten es vielleicht auch ein anderer junger Mann wagen dürfte, dem das unschäzbare Glück zu Theil wurde, durch die freundschaftlichen Belehrungen des großen slawischen Sprachforschers Herrn Abbé Dobrowsky in den Geist jenes Sprachgebäudes eingeführt zu werden; dessen gütigen Zurechtweisungen er auch das hier Gleistete größtentheils verdankt, und es hiemit wagt, sein tiefstes und innigstes Dankgefühl öffentlich an den Tag zu legen.“ Joseph M ü l l e r, *Heldengesang* 2—3.

28) Zdeňka S v o b o d o v á, *Dobrovský a německá filologie* (Rozpravy ČSAV 65, ř. SV, seš. 2) 1955, 69—71 (XI. Dobrovského žák Müller).

29) Sign. 4 H 44. Srov. ibid. 69. U Svobodové ibid. viz také upozornění na recensi W i l h e l m a G r i m m a o Müllerově překladě v Heidelbergische Jahrbücher der Litteratur 5 (1812) Bd. II, 705—713, která díky iniciativě Dobrovského následovala brzy po vydání Müllerovy práce. — K tomu je třeba dodat, že Dobrovský poslal Müllerův překlad Slova již 22. VI. 1811 (tedy kniha musila vyjít v 1. polovině onoho roku) J a k o b u G r i m m o v i a napsal mu toto: „Gesungen haben wohl die andern Slawen eben so früh und wohl noch früher als selbst Bojan, aber man schrieb nicht, und später hielt man es des Aufzeichnens nicht werth. Ganz zufällig hat sich noch diess alte Lied auf Igor erhalten.“ Viz Јован К р ш и ћ, *Добровски и списка народна поезија*, Josef Dobrovský 1753—1829, sb. statí, Praha 1929, Výbor I. sjezdu slov. filol., 186—187. Srov. Archiv für slaw. Philol. 1 (1876) 626. — K o p i t a r o v i psal Dobrovský o Müllerově práci již 17. V. 1811. (Viz Kršić, ibid.)

zřejmě týž rádce — Dobrovský. Ve IV. části předmluvy, nazvané Wer besang nun diesen Zug,[30]) zabývá se Müller podrobně otázkami souvisícími s uměleckou skladbou Slova. S pochopením bere v úvahu národní zvláštnosti tvorby. Myslí, že autor mohl snad být knězem, jemuž byla blízká forma duchovní řeči.[31]) Uvádí, že autor sám nazývá své dílo povídkou, básní,[32]) a vyslovuje domněnku, že teprve pozdní opisovač nazval je „pro jeho vnější formu »slovo«, sermo, Sermon, pod kterýmžto názvem však se nesmí myslit ani duchovní řeč středověku, ani horatiovská napodobenina".[33]) Müller má za to, že Slovo je bližší Homerovi než Ossianovi, že autor mohl Homera znát, ale patrně ho neznal, sic by byl tvořil dokonaleji.[34]) Müller tedy vážně přemýšlí o tom, jaké místo má mít Slovo mezi díly světové literatury a jak s nimi případně souvisí; přitom se ovšem nelze divit, že jako odchovanec klasicismu a osvícenství Slovo nejen s Homerem srovnává, ale přímo je Homerem měří jako závazným vzorem. Za účel a cíl Slova pokládá Müller povzbuzení národního zájmu; proto myslí, že básník musil ze subjektivního pocitu přejít do objektu, a tedy zamýšlet nikoli ódu, ale „*epos* . . . smíšené s čistě elegickými episodami a jednotlivými lyrickými výlevy".[35]) V díle vidí Müller „*neobratný řečnickobásnický rytmický chod*"[36]) se smíšeným rytmem a s častým sklonem k rýmu. Jungmannovy návrhy na veršované uspořádání některých míst Müller přijímá a podstatně rozhojňuje ve svém překladu, kde tiskne ve verších už 8 míst, jejichž rytmické rozdělení si nezadá s návrhy pozdějšího bádání.[37])

Müllerův výrok, že za většinu toho, co zde vykonal, vděčí Dobrovskému, možno s jistotou vztáhnout jmenovitě na uvedené názory. Tyto názory jsou v souladu jak s prací Jungmannovou, tak i s přímo doloženými výroky samého Dobrovského. Müller se ovšem cítil zavázán zároveň také Schlözerovi a ostatním filologům severního Německa;[38]) neříká však, že by byl s té strany dostal přímou pomoc (a pomoc německou by sotva byl zamlčel). Naproti tomu k přispění Dobrovského se Müller hlásí. Lze pokládat za fakt, že názory, které Müller pronesl o Slově jako o uměleckém díle, byly také názory Dobrovského a že v jádře byl Dobrovský jejich původcem.

Dobrovského pomoc jeví se také v kvalitě Müllerova překladu. Běželo tu jednak o přímé rady, neboť první německý překlad v Miszellen nemohl

---

[30]) Joseph Müller, *Heldengesang* 13—20.
[31]) „Form einer geistlichen Rede" — ibid. 14.
[32]) „Erzählung, Gedicht" — ibid. 15.
[33]) „. . . wegen seiner äußeren Form »slovo«, sermo, Sermon, unter welchem Ausdrucke man indess weder an eine geistliche Rede des Mittelalters, noch an eine horazische Nachahmung denken darf" — ibid. 15.
[34]) Ibid. 16—18.
[35]) „Ein *Epos* . . ., vermischt mit rein elegischen Episoden und einzelnen lyrischen Ergießungen" — ibid. 16. (Podtrhl Müller.)
[36]) „*Der unbehülflich oratorisch poetisch rhytmische Gang*" — ibid. 18. (Podtrhl Müller.)
[37]) Srov. ibid. 36—37, 39, 41, 42, 44, 64—65, 68.
[38]) Ibid. 2.

Müllerovi být vzorem a vodítkem, jednak běželo o hlubokou vědeckou přípravu slavistickou, kterou měl Müller od Dobrovského a kterou v této práci uplatnil.

Dobrovský zasloužil se tedy prostřednictvím svého žáka Müllera také o rozšíření Slova v německém prostředí a byl iniciátorem první německé vědecké práce o této staroruské památce. Vztahy Dobrovského a německých filologů byly vztahy vzájemného vědeckého obohacování. Německá a zvláště severoněmecká věda měla v té době již tradiční přímé styky s ruskou vědou kolem Ruské akademie. Tím významnější je skutečnost, že Slovo o pluku Igorově bylo do německého badatelského úsilí uvedeno za pomoci a prostřednictvím Dobrovského.

Ještě důležitější však je skutečnost, že Müller rozvedl ve své práci pronikavé postřehy Dobrovského stran umělecké výstavby Slova. Dobrovského škola v pracích Jungmannově a Müllerově již v l. 1810—1811 první upozornila na tuto důležitou problematiku, která pak zaměstnávala přední badatele ve slovanské filologii zejména v Rusku. Z nich se pak jako první zabývá touto problematikou zásadně Vostokov r. 1812 ve svém díle *Opyt o russkom stichosloženii,* kde již klade konkretně otázku metra Slova o pluku Igorově. Není zpráv o tom, že by byl Vostokov znal vymezení problému, jak je podala škola Dobrovského. Zdá se, že je ani znát nemohl, poněvadž spis Müllerův a jeho vyšly krátce po sobě. Ale je jistě zajímavé, že z ruských badatelů začal se touto otázkou zabývat právě Vostokov, který byl ruským protějškem Dobrovského. Vostokov považoval Slovo za poema, pokusil se je rozdělit na verše a sděloval, že při jeho pokusu celé dílo „se rozdělilo bez jakéhokoli nuceného roztahování a bez jakéhokoli přestavování na takové dosti stejnoměrné a rytmické periody nebo verše“.[39])

Vostokov spojoval tyto verše s verši biblickými, ale také již s ukrajinskou dumou. Zatím co Dobrovský se svou školou naznačil širší rámec problematiky, Vostokov, činný v mládí také básnicky, položil konkretně užší otázku verše a metra. Oba velcí filologové uvažovali o této složité problematice s hlediska srovnávacího.

Bystrá a zároveň kriticky zdrženlivá pozorování spolupracovníků Dobrovského o Slově jsou v plném souladu také s jeho výroky v korespondenci Některé výroky Dobrovského, jmenovitě jeho filologické poznámky, jsou dobře známy z vydaných svazků korespondence a byly již vícekrát uváděny a vykládány ve vědecké literatuře.[40]) Není tedy třeba zevrubně je opakovat a možno o nich souhrnně říci toto: Dobrovský projevoval o Slovo zájem trvalý

---

[39]) „...разделилась, без всякой принужденной растяжки и без всякой перестановки слов на такие довольно ровные и мерные периоды или стихи.“ Александр Востоков, *Опыт о русском стихосложении*, 2. изд., Санктпетербург 1817, 159—161.

[40]) Nejnověji dotkli se poměru Dobrovského k Slovu Bohuslav Havránek, *Význam Josefa Dobrovského pro slovanskou jazykovědu*, Josef Dobrovský 1753—1953, sb. studií, Praha 1953, ČSAV, 104, 110 a *Значение Йосифа Добровского для славян*, Slavia 23 (1954) 91 n.; Josef Kurz, *Josefa Dobrovského Základy vědeckého studia církevněslovanského jazyka*, Slavia 23 (1954) 117 a jiní.

a všestranný a dobře si uvědomoval hned od počátku, jaký mimořádný význam má tato „báseň, které nic nelze postavit po bok".[41])

Zvláště zajímala Dobrovského ediční a překladatelská problematika Slova. Po velké akci, kterou v tom směru rozvinul v l. 1809—1811, nebyl spokojen s dosaženými výsledky a neustal v úsilí o český překlad tištěný, který konečně pořídil a Dobrovskému připsal rovněž bývalý jeho žák, Václav Hanka r. 1821.[42]) Hanka znal práce o Slově, které již ze školy Dobrovského vyšly, a postupoval ve stopách toho, čeho již kruh Dobrovského dosáhl. Jak bylo již uvedeno, zachovala se také právě u Hanky jediná přesnější zpráva o jedné z těchto prací, o překladě Rožnayově. Hankův překlad a výklad je solidní a opírá se o dobrou znalost předchůdců, zvláště také předchůdců z okruhu Dobrovského. Objevný, průbojný ovšem není. Ale právě tento překlad, navazující také na aktivitu Dobrovského, je prvním v řadě českých překladů tištěných, které se s výkonem Hankovým musily měřit a vyrovnávat. Tak celá česká překladatelská práce o Slově vychází přímo nebo nepřímo ze základů, které záměrně položil Dobrovský.

V době, kdy vychází Hankův překlad, projevuje se zároveň pokračující zájem Dobrovského o tuto památku i v jeho přímé vědecké korespondenci s Ruskem, kde se Dobrovský podnětně a kriticky vyslovuje k vydání Požarského. Tato věc však je dosti známá z literatury o Dobrovském[43]) a nepotřebuje na tomto místě dalšího výkladu.

Ještě na sklonku své životní a vědecké dráhy vrátil se Dobrovský znova k Slovu o pluku Igorově. Shrnul svůj soud o něm v recensi z r. 1827 o Šafaříkově Geschichte. Tato recense uveřejněná ve vídeňském časopise a zaměřená na mezinárodní vědeckou veřejnost je klasickým příkladem vědecké recense. Patriarcha slavistiky ani v posledních letech svého života nepřestal na sebe brát nevděčné úkoly recensentské a vzorně je plnit. Z čeho by druhý udělal samostatná pojednání, vyslovoval on skromně a ve zkratce in margine spisu jiného badatele, který skutečně zevrubně a kriticky posoudil. O Slově v uvedené recensi Dobrovský píše: „»K nejcennějším poetickým památkám té doby, říká p. Š. str. 150, patří hrdinská báseň Igor (Slovo o polku Igora, Igorovo tažení proti Polovcům) vyznačující se smělostí, silou a spanilostí jak myšlenek, tak výrazu.« Toto Slovo (Sermon) obsahuje ale přece také hodně matných, prozaických, roztažených míst a je zvláštní směsicí poesie a prózy."[44])

Dobrovský tedy ve svém posledním výroku o Slově pokládal za nutné

---

41) „...ein Gedicht, dem nichts an die Seite gesetzt werden kann." Ватрослав Ягич, *Письма Добровского и Копитара*, Сб. отд. русс. яз. и словесн. XXXIX, 1885, 647.

42) Srov. zde pozn. 25.

43) Srov. V. A. Francev, *Slovo* 15; jde zejména o dopis Dobrovského Šiškovovi z r. 1820, srov. Bohuslav Havránek, Slavia 23 (1954) 92.

44) „»Zu den schätzbarsten poetischen Denkmälern dieser Zeit, sagt Hr. Sch. S. 150, gehöhrt das Heldengedicht *Igor (Slowo o polku Igora*, Igors Zug gegen die Polowzer), ausgezeichnet durch Kühnheit, Kraft und Anmut, sowohl der Gedanken als des Ausdrucks.« Dieses Slowo (Sermon) enthält aber doch auch gar viele matte, prosaische, ge-

vyslovit se k této památce nikoli jako k předmětu jazykovědného bádání a textové kritiky, ale jako k uměleckému dílu literárnímu. Dotvrdil tím velmi přesvědčivě, že jeho zájem o uměleckou problematiku vůbec a o otázku umělecké výstavby Slova zvláště byl vskutku hluboký a nikterak ne druhořadý.

Dobrovský v uvedeném výroku cituje a přijímá Šafaříkovo vysoké hodnocení Slova jako jedné z nejcennějších básnických památek. Zároveň však, věren svému známému kriticismu, uvádí na míru paušální obdiv a zařazení Slova do oblasti poesie, pro které nebylo dosti přesvědčivých důvodů. V jedné větě zde Dobrovský postihuje složitost problému umělecké výstavby Slova: naznačuje i prvek „slovový“, snad rétorický, i porušenost textu a matnost jednotlivých míst, i obtížnost vysvětlení celého díla buď jako básnického nebo jako prozaického.

Tímto výrokem Dobrovského uzavírá se celé úsilí jeho školy o vydání, překlad a výklad Slova. Dobrovský zde potvrzuje a nejpřesněji vyslovuje názory, které projevili ve shodě s ním ve svých pracích jeho žáci. Toto místo je také dostatečným důkazem toho, že Dobrovský byl nejen iniciátorem a organisátorem úsilí Jungmannova, Müllerova, Hankova a jiných, ale také jejich konkretním poradcem v metodě a v pojetí.

Pronikavost závěrečného soudu Dobrovského o Slově a jeho vědecká nosnost dá se nejlépe posoudit ve srovnání s velmi rozsáhlým bádáním o umělecké výstavbě Slova, kterého se již po půldruhého století účastní nejlepší představitelé slovanské a zejména ruské filologie. Jeden z nejpřednějších znalců památky, N. K. Gudzij, přehlížeje r. 1951 výsledky, kterých bylo dosaženo v otázce umělecké výstavby Slova, pronáší o této věci umírněný soud, odpovídající soudu Dobrovského.[45]) To ovšem neznamená, že by v dané otázce bylo řečeno již poslední slovo, ale jistě to znamená to, že Dobrovský i ve věcech umělecké literatury dovedl svými prostřehy daleko předstihnout svou dobu. Tak tomu bylo právě i v podnětných a plodných úvahách, které Dobrovský věnoval Slovu o pluku Igorově.

Slavomír Wollman

---

dehnte Stellen, und ist ein sonderbares Gemengsel von Poesie und Prosa.“ Josef Dobrovský, *Schaffarik Paul Joseph, Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur nach allen Mundarten. Ofen 1826, 524 Seiten* — rec.: Jahrbücher der Literatur 37 (1827) 11. (Podtrženo v recensi Dobrovského.)

[45]) Н. К. Гудзий, *Судьбы . . .*, Труды VIII, 51, píše: „Nelze ovšem popírat, že v »Slově« je velký počet rytmicky organisovaných částí textu, přesto však »Slovo« v celku se rytmickému členění nepoddává nebo, chcete-li, poddává se v takové míře jako na př. mnohá místa letopisu: poměrně málo složitá syntaktická struktura staroruské prózy lehce může svést k tomu, že se jí připisuje rytmické členění, které se však nevyhnutelně objeví umělým, právě tak jako i v řadě případů v textu »Slova« . . .“

MATERIÁLY

Fredro a Korzeniowski v české literatuře

Miroslav Zelenka

Polská účast v českém národním obrození byla již prokázána M. Szyjkowským ve stejnojmenných knihách.[1]) Vlivy ty byly velmi silné a nepopiratelné. Přesto je ještě nutno podrobněji prostudovat české divadlo v 19. století, abychom si mohli učinit konečný a správný obraz o vlivech klasiků polského dramatu na českou literaturu oné doby.

V době obrozenské působil v Polsku náš proslulý principál František Bulla. Byl to Čech; škoda, že jeho činnost a působení jsou tak málo známy. Oskar Teuber[2]) zmiňuje se o něm v souvislosti s P. Bondinim, který pěstoval od r. 1781 italskou operu v Thunovském paláci. Bulla vypomáhal Bondinimu s velikým úspěchem tak, že jejich úspěchy ohrožovaly divadlo v Kotcích. Bulla se narodil v Praze r. 1754, po prvé vystoupil na jevišti r. 1776, byl režisérem t. zv. druhé Bondiniovské společnosti spolu se svým bratrem Karlem Bullou, překladatelem různých německých her. V r. 1790 byl ředitelem divadla v Košicích a od r. 1791 ředitelem divadla ve Lvově, kde po dlouhá léta působil jako režisér a představitel hrdinských a charakterních rolí. J. Arbes[3]) jen mimochodem podotýká, že Bulla byl v letech 1785—1786 režisérem neboli quasi-ředitelem „druhé Bondiniovské společnosti", která byla rozpuštěna současně s vypuzením českých her z někdejšího Nosticova divadla. Při této příležitosti připomíná a vytýká Arbes Teuberovi, že „ve svém díle pod rouškou objektivnosti přece jen ve všem nadržuje živlu německému, kdežto živel český, kde vůbec jen může, ignoruje nebo bezohledně podceňuje".[4]) — Již Jan Hýbl praví, že „pan Fr. Bulla hrál sám »Odběhlce z lásky synovské« a získal sobě všeobecné pochvaly, a později ještě více českých her na divadlo uvedl, mezi nimiž »Žebravý student« aneb »Neslýchaná náhoda strašlivého hromobití« se zvláště líbil. Nyní, kdykoliv se česky hrálo, divadlo bylo plné, takže i z nedalekých vesnic a měst Čechové schválně do Prahy do divadla chodili, což jest důkazem, že mají i Čechové vybroušený smysl pro všecko pěkné a že ničeho nelitují, jen když se jejich očekávání zadost učiní, a ne tak jak se vůbec stává, lecjako se odbudou."[5]) Česká kritika i české obecenstvo v dobách pozdějších potvrzují mínění starého vlastence. „Odběhlce" přeložil jeho bratr Karel Bulla a „Žebravého studenta" K. Thám. Máme o tom také objektivní zprávu u Teubera[6]) v tomto zajímavém přesném znění: „Die erste böhmische oder vielmehr, um uns des moderneren präcisieren Ausdrucks zu bedienen, čechische Vorstellung fand am 20. Jänner 1785 statt. Sie brachte den Deserteur aus Kinderliebe, von Stephanie d. jüng. in čechischer Übersetzung von den

[1]) Díl I., Praha 1931; díl II., 1935; díl III., 1946.
[2]) *Geschichte des Prager Theaters,* I—III, Prag 1883—1888.
[3]) *Sebrané spisy* XXXII, *Theatralia* I, 176.
[4]) Ibid. 185.
[5]) *Historie českého divadla,* Praha 1816, 11.
[6]) Cit. díl II, 158.

Bruder Bulla's, Karl Bulla." — O činnosti Fr. Bully v Pešti nevíme nic bližšího, avšak máme o něm nové zprávy z Polska.

U Teubera[7]) mizejí zprávy o Bullovi ve Lvově. Avšak Ludwik B e r n a c k i[8]) otiskuje mezi jinými program z 6. VII. 1793 z divadla Teatr Narodowy ve Varšavě: „Die Bullaische deutsche Schauspielergesellschaft in der Königlichen Residenzstadt Warschau, in dem Nationaltheater gegenüber der Kommission. Nazwiska autorów: Fr. Bulla, Mad. Deronate, Goldammer, itd. Po raz pierwszy. Trauerspiel in 5 Akten. Agnes Bernauerin", a na str. 378—384 celý Bullův repertoár tam provozovaný. Z toho pořadu her je zřejmo, že *Makbetha* a *Krále Leara* (a také pseudoshakespearovské drama *The London Prodigal* — Marnotratný Londýňan) na polské jeviště po prvé vůbec uvedl r. 1793 Pražan František Bulla, jenž také v obou dramatech s velikým úspěchem hrál, a to 13. VII. 1793 (Makbeth) a 9. VIII. 1793 (Král Lear). Tak tedy tato „Trupa niemiecka" (německý soubor) — jak praví historiograf polského divadla, v čele s Čechem Bullou měla v dějinách polského divadla významnou úlohu. — Ačkoliv Shakespeare byl hrán v Polsku již před vystoupením společnosti Bullovy, nicméně je to důležitý doklad o tom, jak český divadelní podnikatel a herec hraje v německém překladě Makbetha a Leara na varšavském jevišti. Jeho český původ nebyl znám Bernackému.[9]) Szyjkowski[10]) zmiňuje se jenom o poetickém překladě Makbetha, avšak nikoliv o jeho provozování.

Do Polska osud zavál také Václava T h á m a. Víme o něm — i z Jiráskova F. L. Věka —, že se vydal na cestu do Haliče, aby vyhledal hrob své ženy, té nevěrné — kdysi němé ženy; od toho dne beze stopy zmizel. Zdá se, že na té dobrodružné cestě zahynul. — O jeho divadelní činnosti v Haliči nemáme zpráv, ale je přece málo pravděpodobné, že by tam byl neuplatnil svou divadelní vášeň. Pakliže Bulla nebo Thám přímo nepřispěli k rozvoji polského divadla, přece oba jistě byli posly jeho úsvitu.

V Čechách je pořad her neobyčejně všestranný. V popředí stojí světová opera, která nejlépe vyhovovala návštěvníkům divadel. Ve zpěvoherním oboru byl vkus našich předků velmi vytříbený a víme, jakých úspěchů se zde dožil W. A. M o z a r t. — Není pak divu, že i různé zpěvohry Fr. B o i l d i e u o v y (1775—1834) byly u nás s takovým úspěchem provozovány. Tento romantický líbivý autor Bílé paní *(La madame blanche)* podle povídky W. S c o t t a užil i námětu o Beňovském ke zpěvohře *Beniowski ou les éxiles du Kamschatka* (1800), podle stejnojmenné činohry A. K o t z e b u e o v y, napsané r. 1795, která byla u nás německy provozována po prvé 22. XII. 1818. Dobrodružný život Beňovského byl tedy u nás znám již před jeho českým provozováním. Podle J. J. S t a n k o v s k é h o[11]) stalo se tak — po dřívějších německých představeních této činohry — po prvé česky 3. III. 1823. Máme tři překlady Beňovského. První je překlad V. R. K r a m e r i a.[12]) Je to první svazek Krameriovy sbírky divadelních her. Překladatel úvodem praví, že pokračuje ve snaze svého otce, aby milovníkům českého divadla opatřil překladovou literaturu dramatickou a získal přízeň a náklonnost vlastenců k českému divadlu. Kramerius nezkracoval originálu, ponechal hlavní fabuli děje — zhrzenou lásku Afanasie k Beňovskému a žárlivost Stěpanovovu — v rámci připravované vzpoury vyhnanců v čele s Be-

[7]) Cit. díl II, 132.

[8]) *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta,* Lwów, 1925, Ossolineum I, 377.

[9]) Cit. díl II, 201. — V. také M. S z y j k o w s k i, *Dzieje nowożytnej tragedji poskiej,* Kraków 1923.

[10]) S z y j k o w s k i, *Dramat w Polsce,* s. a.

[11]) J. J. S t a n k o v s k ý, *Divadelní slovník,* Praha 1878.

[12]) *Hrabě Beňowský, aneb: Spiknutí na Kamčatce, Činohra w pěti gednáních, zčesstěna od Wáclawa Rodomila Kraméryusa.* Roku 1819. W Praze, w Neureuterowu knihkupectwj.

ňovským proti „řediteli“ ostrova Kamčatky a otci Afanasie; podnapilý, ale dobrácký kozácký hetman je u Krameria „setníkem“. Druhý překlad, J. Chmely,[13]) je jazykově dokonalejší; z „ředitele“ se stal již „wládař“ a ze „setníka“ — „hetman nad kozáky“. Až teprve v třetím překladě, Procházkově,[14]) vystupuje konečně „guwernär“ (gubernátor). Benyowszky — M. A. Beniowski (1741—1786) pocházel ze šlechtické rodiny uherské, avšak původu slovenského; vedl život dobrodružný, účastnil se bojů konfederace Barské, byl vyhoštěn na Kamčatku, odkud utekl a po různých příhodách se stal králem Madagaskaru. Padl v bojích za království, v jehož existenci ani sám nevěřil. Napsal francouzsky *Mémoires*, které vydal česky S. Čerňavský r. 1808. Jeho život byl zpracován v několika románech a dramatech polských, maďarských i slovanských. Beňovský, jako ústřední postava dramatu, vystupuje jako šlechetný ženatý muž a otec, rytíř ducha a rozený vůdce odboje. Byl přitom polským vlastencem a revolucionářem. Kotzebue praví, že je to „General unter den polnischen Konfederierten“. Tato romantická postava v prostředí gubernátora a vyhnanců prošla jevištěm německým, francouzským, ba i anglickým. Ani české obecenstvo tomu neušlo a poznalo také tu dojemnou historii o sličné dceři „Wládaře“ Afanasii a o útěku její lásky — skrz naskrz ideální — Beňovského z Kamčatky. O Polsku samém je zde řeči málo, ale dobře je zachyceno prostředí politických vypovězenců. O Beňovském se praví, že „byl vůdcem ve vojště polských sjednocených, v bitvě byl těžce raněn a zajat“, a již v I. dějství nám autor slibuje, že Beňovský bude nám vypravovat, „jak se za času císařovny Alžběty po polsku tancovalo“. Ve II. dějství je již výslovně zván „Uhrem“, ač je „zvyklý vítěziti pod polskými prapory“. Byla to vděčná úloha pro herce. Arbes píše,[15]) že Josef J. Kolár po amatérských pokusech v Kajetánském divadle (kde také hrával K. H. Mácha) vystoupil po prvé ve Stavovském divadle dne 1. X. 1837 a zahájil svou slavnou životní pouť herce a dramatického autora z povolání v titulní úloze Beňovského; tuto Kotzebuovou činohru si sám vyvolil asi proto, že nebyla již asi deset roku provozována. — V Květech ze dne 31. XII. 1841 čteme: „Dobré znamení! — hosté vyskytují se na našem divadle; řeč počíná oživovati, mezery v herectvu našem dají se vyplniti. Dne 18. XII. viděli jsme v činohře »Hrabě Beňovský« dle překladu prof. Chmely dva hosty, p. Krumlovského v osobě hraběte a p. Wacka jakožto Stěpanova. Čeština jeho (t. j. Krumlovského) je plynná, dobrá, líbezná — ne jak některých drcená, lámaná, protahovaná a opět zkřivena!“

Pořad her v době počátku českého divadla nelze přesně určit; je to ztíženo zvláště v době předbřeznové a starší, jelikož směrodatné údaje se značně rozcházejí. Bilanci původní dramatické literatury české až do r. 1888 podali Arbes a Stankovský[16]), jehož Divadelní slovník není spolehlivý ve srovnání se zajímavým a dosud neuveřejněným pramenem, kterým jsou *dva velké svázané sešity rukopisné*, uložené v archivu Národního divadla (dříve u kustoda opery p. Podrabského) v Praze. Je to *Journal aller auf der K. ständischen Bühne zu Prag aufgeführten Trauer-, Lust-, Operen, Possen-, Ballets, Concerte und sonstigen Produktion vom 16. Juli 1815 bis 30. April 1834*, a *Journall der aufgeführten Schauspiele, Opern, Possen, Ballets und Concerte auf dem ständischen Theater zu Prag und seit dem 11. August 1849, auch die in dem Sommertheater (Arena) gegebenen Vorstellungen, II. Theil, vom 1. Mai 1834 bis letzten Dezember 1856*. — Pramen tento může být spolehlivý, vyplňuje všechny večery přesně, hry provozované česky jsou podtrženy; rukopis podává všechny hry tak, jak si je zaznamenal napověda, kterým

---

[13]) Hradec Králové a nad Orlicí; J. F. Pospíšil vydal 1822.
[14]) Praha, 1874, Knap, Divadelní ochotník, sv. 67.
[15]) *Sebrané spisy*, sv. XXX. *Z galerie českého herectva*, I.
[16]) Cit. *Divadelní slovník*.

byl „pan Martinec“ (Martinez), jenž tyto dva sešity sestavoval. Slovanské látky byly v té době — až k uvedení prvního slovanského autora u nás — hojně vzdělávány podle německých autorů. Z důležitějších takových her německých autorů s látkou slovanskou Martinec zaznamenal zejména r. 1827 hru *Eliséna, kněžna Volharská,* zpěvohra ve 3 jednáních[17]). Dochovala se v rukopise divadelního archivu v Národním museu v Praze. Složil ji kapelník knížete Lobkovice, Josef Rössler, známější pod poitalštěným jménem Rossetti. Opera byla hrána ve Stavovském divadle 28. IX. 1827. — V témž divadle hráli 17. XI. 1839 truchlohru o 5 jednáních *Mikuláš hrabě Zrinský* od K. Körnera.[18]) — V Růžové ulici 22. X. 1843 hráli *Dobytí Smolenska,* činohru ve 4 jednáních od Weissenthurnové (překladatel neuveden), rukopis ve zmíněném archivu. — Slavnou Lortzingovu komickou zpěvohru *Car a tesař* v překladu I. Pečírky slyšeli česky po prvé ve Stavovském divadle 6. XII. 1846. Je veliká škoda, že se nedochovaly žádné záznamy o hrách, příp. scénách nebo pantomimách, jako 1. I. 1874 *Krakauer Hochzeit,* 8. VI. 1848 *Mutter Slawa* a 1. I. 1849 *Slovanská Lípa.* — A nyní dospíváme k důležitým pro nás dnům: 3. I. 1850 je uvedena hra *Pan Czapek* (A. Fredro), jeviště neuvedeno, 25. VI. 1850 v Aréně *Pan Czapek,* 16. V. 1851 *Dámy a husaři* (A. Fredro), 27. V. 1851 v Aréně opět *Dámy a husaři,* 29. II. 1852 *Sedláci páni* (Anczyc), jeviště neuvedeno, 13. VI. 1852 *Obžínky* (Korzeniowski), jeviště neuvedeno a 29. VI. 1852 v Aréně opět *Obžínky* (Korzeniowski). Z toho plyne, že prvním původním slovanským autorem provozovaným v Čechách byl polský dramatik Alexander Fredro a po něm opět polští autoři Anczyc a Korzeniowski.

Alexander Fredro (1793—1876), voják z povolání, účastník válek napoleonských, je tvůrcem národní polské komedie. Byv původně odmítnut kritikou, odmlčel se na dlouhá léta, avšak podlehl své přirozené touze a psal komedie zase. Od jakéhokoliv literárního revolucionářství byl na hony daleko, avšak svým dílem stal se realistou. Jeho literární kariéra začíná až r. 1821 komedií *Pan Geldhab,* provozovanou ve Varšavě. Předvádí v pěkných a vtipných polských verších směšný typ zbohatlíka, který se dere do aristokratické společnosti. Konec konců jeho dceru, která „píše básně lepší nežli Nelson a Koperník“, opustí zadlužený kníže — se kterým byla zasnoubena —, protože mu umře bohatá teta, a odejde z rodiny Geldhabů i hrdý důstojník Lubomír, kterého domnělá budoucí kněžna měla ráda. Pan Geldhab byl u nás provozován po prvé v Prozatímním divadle 13. VI. 1867 pod názvem *Chce být aristokratem.* Podle Nerudy „obecenstvo dosti hojně shromážděné bavilo se výborně“.[19])

Vladimír Ludvík Anczyc (1823—1883), typický Krakovan a místní haličský vlastenec, horlivý lidový tribun a revolucionář, tvořil lidové dramatické obrázky; jednal v nich o sociálních otázkách selského lidu. Veliké oblibě se těšili *Sedláci páni (Chłopi arystokraci),* napsaní pod přímým vlivem bouřlivého roku 1846. Anczyc v této hře poukazuje na trpké třídní rozdíly mezi statkáři, bezzemky a deputátními dělníky. Odsuzuje lenost a opilství nájemců, kteří se snaží vytěžit co nejvíce z půdy, jež jim nepatří, — avšak co nejméně jí dát. Kromě statkáře je původcem všeho zla na polské vesnici obecní písař a židovský krčmář — lichvář. Anczyc je budovatelem současného polského lidového jeviště, pro něž napsal zejména hry *Kościuszko pod Racławicami* a *Emigracja polska.*

---

17) Od Rösslera, přel. K. S. Macháček.

18) Přel. Fr. B. Tomsa, Praha, 1838.

19) Národní listy č. 48. z 15. VI. 1867. Citace z J. Nerudy uvádím podle jeho *Kritických spisů, Divadlo* II—V, Praha 1908.

Josef Korzeniowski (1797—1863), současník Fredrův, působil jako středoškolský učitel na Ukrajině až do r. 1846, kdy teprve poznal Varšavu. Psal básně podle romantických vzorů německých a dramata za silného vlivu francouzského; jeví se to zvláště v užívání vzrušujících efektivních výjevů, sensačních situací, v líčení prudkých vášní *(Piękna kobieta, Piąty akt, Umarli a żywi)*. Avšak všeobecné uznání a úspěch získalo mu teprve drama *Karpaccy górale* (1840).

Uvedení těchto slovanských premiér na české jeviště nestalo se bez předběžné přípravy a kulturní spolupráce česko-polské, rozvíjející se nepřetržitě od samých počátků českého obrození. Můžeme snad také soudit, že polská veselohra, které přál i tehdejší „vůdce národa" Fr. L. Rieger, měla obrodit těžkopádný pořad her českého divadla. O polské hry u nás se značně přičiňoval K. V. Zap (1812—1871), který v době svého úředního pobytu ve Lvově horlivě prohluboval česko-polské styky a udržoval kulturní spojení. Již roku 1838 referuje o tehdejším stavu polského divadla a je bystrý ve svém úsudku. „Dlouho se nic lepšího toho druhu v dramatickém světě polském neukázalo, a to se zdá býti příčinou té nadobyčejné obliby" — píše Zap[20]) a doporučuje Korzeniowského *Pátý akt* (1838); dále pak praví: „Korzeniowského jméno od osmi let v Polsku proslulo; mámeť již od něho několik oblíbených divadelních her, jako Piękność zgubą Miłość i zemsta, Dmitrij i Mazepa atd., — nová francouzská škola ale jakýmsi neodolatelným duchem jej opojila a třeba vyznati, že i Pátý akt, při vší vybroušenosti slohu, nikoliv zadost nečiní tomu, co od původní národní dramy právem požadovati máme." Půdu pro uvádění českých her na české jeviště velmi působivě připravovaly Květy již od let čtyřicátých. Zvláště *Příloha ke Květům*, věnovaná literatuře a krásným uměním, přináší často přehledy a zprávy o literatuře německé, ruské, jihoslovanské a polské a zvláště K. V. Zap pilně přispívá. — V Příloze[21]) je referát o varšavských divadlech (Varšava je prý město „chladnokrevné"), v němž se praví, že „divadlo a obecenstvo varšavské od svého věku se neliší; smyslnost a básnická vyměřenost jedině s chutí všeobecnosti se shodují; protož, pouze představení všeobecná a vaudevilly výlučně kvetou; divadelní repertoir skládá se bezmála ze samých překladů francouzských kousků. Divadelní umělec Jasiński jest nejrychlejším a nejpilnějším z překladatelů; v posloupnosti po Bogusławském a Dmuševském pro divadlo činným jsa, již 15tý dílek svých divadel vytisknul... Představení divadla Rozmanitostí tisknou se pod nadpisem Tetra Warszawskie také v malinkých knížečkách s malovanou karikaturou herce nebo herečky". I na Slovensku v téže době polský divadelní život byl pilně sledován. V Příloze[22]) píše Kuzmány z Banské Bystrice toto: „V letošních lvovských novinách dává se zpráva, že hrabě Skarbek po vlaské zemi cestuje, aby rozličná co nejdokonaleji vystavěná divadla spatřil a nejpříznivější za vzor obral divadlu, které on sám na své útraty pro polské hry ve Lvově s nastupujícím létem vystavěti chce, ačkoliv, jak vědomo, ve Lvově na obecném divadle při valném shluku diváků polsky se hrává. Kdyže o podobném podniknutí v Praze české zprávu obdržíme?"... — O divadle lvovském referuje do Květů Zap pilně dál, a redakce připouští i jeho tak nápadné polonismy, které čtenář snadno pochopí, vysvětlí a omluví: „V divadle dávají dnes Schillerovy Loupežníky po polsku, zřídka již slyšanou francouzskou operu Černý Domino po německu." Zap byl vpravdě všestranným zpravodajem bez jakéhokoliv výběru, neboť „vedle drahného a drahého počtu jmen jako A. Fredry, Gościńského a Malczewského a jiných", čteme bez obalu podanou zprávu „O zásadách umění porodnického" a „O zásadách pěstování ovcí a známosti vlny". —

[20]) Čas. Čes. musea (1838).
[21]) Květy 23 (1839).
[22]) Příloha VI., 21. III. 1839.

Avšak r. 1840 Květy[23]) přinášejí první u nás a záslužný článek Zapův o Vojtěchu Bogusławském. V. Bogusławski (1757—1829) v době po rozdělení Polska byl ředitelem Národního divadla ve Varšavě a získal si veliké zásluhy o jeho rozkvět; přísluší mu čestný titul „otce a zakladatele polského divadla". Většinou jen překládal, upravoval a zpracovával klasiky (Molièra, Diderota, Shakespeara). Napsal jen jedinou původní vesnickou hru *Cud mniemany czyli Krakowiacy i górale*, která pro četné narážky na současný politický stav ve Varšavě byla zakázána. — Zap nazývá Bogusławského „podnikatelem národního divadla polského", neboť „třicet roků z jeho života můžeme právem nazvat zároveň třiceti roky divadelního umění v Polště; neboť dějiny národních divadel slovanských nenaplňují dosud veliké folianty, nýbrž poskytují nám nejvíce jenom pouhé přehledy prvních počátků těchto národních ústavů, a bohužel, namnoze jen ustavičné boje šlechetné usilnosti s okoličnostmi". Avšak přes tento velmi dobrý článek Zapův Bogusławski u nás hrán nebyl. Květům vždy šlo o dobrý repertoir; tak r. 1841 píší: „Dokud nebude divadlo naše něco významnějšího, nežli pouhý zaopatřovací ústav herců a diletantů, dokud nebude něco ušlechtilejšího nežli pouhá kráva, kteroužto každý, kdo k ní dost malého přístupu má, rád co možná, nejvíce podojil — nejsou všechny referáty nic platné. U nás je hlavní věcí repertoir... Původních kusů nemůžeme za posavadního stavu literárních sil našich arci mnoho žádati..., ale co se překladů týká, jsme jisti, že by se v samé Praze dosti ochotných i statečných rukou našlo, kteréž by bez velikých pretencí, třeba i za tu nejlevnější pro direkci odměnu, za svobodný vchod do divadla, nejnovější dramy z cizích jazyků překládaly."[24])

Viděli jsme již, že pořady her českého divadla nevykazovaly dříve ani jediné původní slovanské hry. A proto je nutno doznat, že řada upozornění Zapových, která padla na příznivou půdu slovanské vzájemnosti, přicházela tenkráte velmi vhod. Česká scéna let padesátých — tedy po r. 1848 — který přece jenom tak sblížil slovanské národy i ideou odporu, toužila poznati též drama „jinoslovanské", jak se tenkráte říkávalo.

Nedostatek dobré české veselohry, velké sympatie k Polsku a snaha po uvedení slovanské hry rozhodly patrně o tom, že Alexander Fredro byl prvním slovanským autorem, provozovaným na českém jevišti. Stalo se tak podle cit. rukopisného výkazu her 3. I. 1850. (Datum toto potvrzuje také Bohemia ve stručné zprávě ze dne 4. 1. 1850.) Hru přeložil dr. Fr. L. Rieger. — Překladatel řídil se patrně podle t. zv. vydání Vídeňského (I.) z r. 1830. Divadelní rukopis se zachoval v archivu Národního divadla a vešel téměř beze změny do vydání knižního v Divadelní bibliotéce.[25]) Překladatel, snad proto, aby přiblížil tuto veseloherní aktovku českému obecenstvu, přejmenoval Fredrovu komedii psanou veršem *Nikt mnie niezna* docela bezdůvodně na *Pan Čapek*, kterým je ve Fredrově originále Marek Zięba. Teprve v knižním vydání je *Pan Čapek, aneb: což mne nikdo nezná?* — Je to drobná komedie o trampotách manžela, který chtěl věrnost své manželky vyzkoušeti ve stejnokroji a v převlečení majora slavného pluku. Avšak zapomněl, že major byl řádně zadlužen, a nečekal, že lichvář si přijde s „dekretem", doprovázen úředníkem, aby vymáhal dávno splatný dluh. V takové situaci cítí se ovšem Zięba již nikoliv majorem, ale počestným občanem. K tak zarputilému věřiteli nechce se nikdo hlásit, a aby jeho manželka, švagr a služebníci potrestali tuto věrolomnost, nehlásí se k Ziębovi ani tenkráte, když odkládá přestrojení a prokazuje svou věrohodnost. Nakonec lítostivost přemůže zlobu a děj je šťastně zakončen mravokárnou poučkou — tisíckráte již nás učí příklady, že podezíravost je matkou veškeré zrady. — Nebyla to právě vhodná

---

23) Květy (1840) č. 48, 49.
24) (1841) č. 5.
25) Sv. 3., vyd. I. 1852, vyd. II. 1865.

veselohra, neboť Fredro byl — alespoň knižně — u nás již znám; kromě toho, překlad pěkného verše dost neotesanou prózou škodí originálu. To právě nejvíce křivdilo Fredrovi na českém jevišti. Až do doby Prozatímního divadla nebyl překládán básníky, a ne dost pečlivě, takže i charakteristické motto: Uczy źle czynić, kto się niepotrzebnie obawia (Zlému učí, kdo má zbytečné obavy) Rieger vynechal. Jinak byl Rieger pilným překladatelem. Arbes[26]) píše, že v někdejším Novoměstském divadle byla 1. V. 1862 provedena u nás práce Augierova, a to *Philiberte* v překladu Fr. L. Riegra. — Po premiéře Pana Čapka Bohemia hned příštího dne[27]) napsala: „... den 3. Jänner sahen wir eine interessante Novität. Dr. Rieger hat uns hier eines der feineren Lustspiele der an dramatischen Werken ziemlich reichen polnischen Literatur geliefert, und es wäre zu erwarten, daß es nicht bei diesem einzigen Versuche bleibe... R." Touto příznivou kritikou byl dán počátek polským hrám na českém jevišti. — Pan Čapek byl potom hrán ještě 25. III. 1851, 26. VII., 8. XII. 1852 a 12. XII. 1858, kdy se o něm letmo zmiňuje Jan Neruda v Obrazech života.[28]) — *Letopisy národních* (rozuměj ochotnických) *divadel v Čechách*, které bývaly připojovány k divadelní sbírce *Divadelní ochotník* (1863), zaznamenávají, že tato aktovka byla hrána ještě v Polné (1863), v Kutné Hoře (1857), v Táboře (1860), v Turnově (1860) a v jiných místech. V Turnově ochotníci také rádi hrávali Beňovského (1830—33). Fredrovu komedii oblíbili si i Slováci. *Slovenský divadelní ochotník*, sv. II. vydal ji již ve III. vydání p. t. *Pán Tomáš, alebo cože ma už nikto nepozná?*[29]) Tvrzení Szyjowského,[30]) že Fredro byl u nás hrán po prvé dne 16. VI. 1851 Ve Pštrosce (Dámy a husaři) je tudíž nesprávné; Szyjkowski neznal rukopisný pramen zde po prvé uvedený. Autor ostatně mi již dávno potvrdil, že dějiny českého divadla nebyly programem jeho práce. Fredra zatím vystřídal Korzeniowski, a teprve později Dámy a husaři pronikají vítězně na českém jevišti. Protože s Korzeniowským je spojeno jméno Mikovcovo, pojednáme o něm již při této příležitosti.

Po vhodném upozornění Zapově,[31]) je u nás J. Korzeniowski po prvé provozován dne 24. I. 1850 v divadle Stavovském. Hraje se *Isabelle d'Aymont*, v českém znění *Rodrigo a Isabela*. Původní titul této hry byl později doplněn: *aneb Prostopášnost překonána láskou*. V archivu Národního divadla zachoval se rukopis překladu s vlastnoručním podpísem J. K. Tyla na prvním listě a s poznámkou: „Z bibliotéky dir. Hofmanna, Jos. K. Tyl, dramaturg 3. I. 1850. Drama ve čtyřech jednáních od Josefa Korzeniowského, z polštiny přeloženo od Fr. Fišera." — Je třeba připomenout, že direktor Hofmann nebyl všedním mužem. J. Bartoš o něm praví: „Ředitel Jan Hofmann, jenž vystřídal v období 1846—1852 dočasně Stögra, vyšel také z kariéry operní, ale rozuměl také kultuře činoherní. Jeho rozhled byl širší a rozsáhlejší, působil u dvorní opery berlínské, později v Petrohradě a přišel do Prahy z Rigy, kde řadu let řídil divadlo."[32]) Drama zhrzené lásky, napsané na způsob španělských tragedií cti, bylo přeloženo s největší pílí a doslovně. Jeho epická šíře a poněkud zdlouhavá akce byly příčinou, že některé scény, ač byly přeloženy dobře, dramaturg škrtl. Tak je přeškrtnuta na str. 9—12 rozmluva Margarity s Rodrigem. I v jiných místech jsou provedeny důkladné škrty, které nedělal jen J. K. Tyl, nýbrž také — jak se zdá — napověda Martinec (podepisoval se Martinez). Na str. 23 je

26) Cit. *Theatralia* II., 222.
27) No 4, 6. I. 1850.
28) (1858), seš. 1.
29) *Veselohra o jednom dějství od Al. Fredra.* Poslovenčil Viliam Pauliny Tóth, Turč. sv. Martin, 1919.
30) Cit. I., 410.
31) Čas. pro mod. filol. (1838).
32) *Prozatímní divadlo a jeho činohra*, Praha 1937.

přeškrtnut dotaz Dona Pedra „zkusila's kdy ode mne nějaké příkrosti?“ (příkoří, mrzutosti). Viděli jsme už u Zapa takové polonismy. Ale nejen to — místy je i přidáno: „nic jiného než zamilované psaní — pryč s tím!“ nebo vhodně upraveno: „nic jiného nezbývá — koulí, toporem, nožem — čím budu moci — na každém místě, z každého kouta“ volá Don Fernando místo: „koulí, mečem, jedem, nožem — čím budu moci...“ Řada jiných, mnohdy pronikavých oprav postihla tuto hru jen k jejímu prospěchu, tak zejména v jednání posledním. Režisér si poznamenal toto obsazení premiéry:

Don Pedro d'Agmont . .	Chr(amosta)	Isabella	Malá
Don Fernando	Grund	Margarita	Hynková
Don Rodrigo	Šiman(ovský)	Bernandes	Polák
Don Alvaro	Kysela	Diego	Wošner
Alcandeto	Seifert	Antonie	Kra(mmerová)
Don Guzman	nerozluštěno	Henriques	Nicolai
Don Juan	nerozluštěno	Penillo	Holiová(?)

Česká divadelní představení vítala kritika obvykle příznivě. Tak i tentokráte Bohemia[33]) — která o českých představeních referovala pravidelně a objektivně — uveřejnila základní článek o Korzeniowském, který byl velmi výstižný. Autor zdůrazňuje, že polské divadlo je pokročilejší a lépe vybaveno „als bei uns“, a pokračuje doslova: „die Polen haben eine reiche dramatische Literatur, und die Namen eines Grafen Fredro, Korzeniowski, J. Jasiński, K. J. Kamiński, Stanisław Bogusławski u. A. haben einen guten Klang und Namen auf den polnischen Bühnen — wir verspüren in dieser Hinsicht einen bedeutenden Mangel. Wir wünschen den Herren Dramaturgen auf dieser neu betretenen Bahn ein volles Gelingen. — R.“ —

Divadelní referent R. — jehož značkou budeme se ještě zabývat — věnoval divadelním zprávám vždy mnoho píle a jistě značně přispěl k tomu, že Korzeniowski i Fredro byli u nás tak vřele přijati. Lépe by ovšem bylo, kdyby byli zvolili Karpatské horaly, ale když již volba padla na Isabellu d'Aymonte, přece jenom nutno říci, že hra patřila mezi nejlepší práce Korzeniowského. Podle Bohemie měl hlavní roli J. J. Kolár, Bernandesa hrál Chauer, Margaritu Hynková. Obsazení v rukopise snad dodatečně zaznamenané odpovídalo by tak letům šedesátým. Škrty, které byly podle rukopisných poznámek několikráte prováděny, nevadily českému znění, neboť i takový znalec polské dramatické literatury, jakým byl P. Chmielowski,[34]) napsal, že v dramatech Korzeniowského jsou místa únavná a zdlouhavá a že „příliš místa zaujímá povídání, povrchní a hloupá Margarita“. — Hra po několika málo reprisách opakovala se v novém obsazení a s novým uvedením na scénu. — J. Neruda v Obrazech života[35]) se o ní příznivě vyjádřil, takže i Prozatímní divadlo v časové repertoirní krisi v r. 1862 ji zařadilo mezi své hry.[36]) Neruda věnoval Korzeniowskému též fejeton v Hlase,[37]) v němž oceňuje velmi pěkně i veselohru Korzeniowského *Starý manžel*, provozovanou v Aréně 22. VIII. 1862. — A ještě jednou se vracejí „Rodrigo a Isabela“ pod názvem *Úklady a láska* na české jeviště. Neruda psal v Národních listech,[38]) „že kus ten je u nás dávno dobře sehrán ... těší se

---

[33]) No 16. ze dne 27. I. a No 17. ze dne 29. I. 1850.
[34]) *Nasza literatura dramatyczna*, St. Petersburg 1898.
[35]) Seš. 3. z r. 1860, článek bez šifry.
[36]) Hlas č. 74. z 15. III. 1862.
[37]) Č. 200, z 24. VIII. 1862.
[38]) 13. XII. 1865.

velmi dobré pověsti"... Úklady a láska byly u nás hrány naposled r. 1866, kdy tato spíše knižní hra opustila náš „antický repertoir" navždy.

Téměř současně, již 30. I. 1850, hrála se aktovka téhož autora, o které referoval Zap, *Pátý akt*. V rukopise, který je uložen v archivu Národního divadla, čteme na první straně: „Z bibliotéky dir. Hofmanna. Jos. Kaj. Tyl, dramaturg. 1849, 15/12." — Z data Tylem vlastnoručně napsaného můžeme se domnívat, že Pátý akt, „drama v jednom jednání od Kořeňovského přeloženo z polštiny" (kým — zde není uvedeno), bylo pro české jeviště upraveno o něco dříve nežli drama předcházející. Tato hra úspěchu neměla; původně byla asi přeložena také Fišerem. Jistého doporučení a schválení dostalo se jí pouhou poznámkou v uvedeném rukopise: „Četl jsem Dr. Rieger." Pro pozdější provozování v letech šedesátých upravil Pátý akt J. J. Kolár, a soudě podle rukopisu, obsadil hru tenkráte nejlepšími herci:

Eduard Welenský . . . . Šimanovský — Emilie . . . . Lipšová
Adolf . . . . Šamberk — Hájek . . . . Chramosta
Jan . . . . Musil

Pokud překladatel doby Tylovy držel se téměř otrocky polského vzoru, Kolár, zkušený divadelník, snažil se vniknout v ducha jazyka ve prospěch hry, a učinil to se značným úspěchem. Jako příklady uveďme polské sloveso *śnić* — nejenom *sníti, zdáti se*, avšak také ve významu *blouzniti*. „Jak často asi on zde odpočívá a sní — snad o mně... a o kom jiném by měl sníti, nežli o tobě, drahá Emilie?" — opravuje Kolár „Jak často on zde asi odpočívá a blouzní ve snech — snad o mně..." a „o kom jiném bych měl blouznit ve snech nežli o tobě, drahá Emilie?" Máme zde zajímavé doklady, kterak čeština ponenáhlu si tvořila svůj jazyk jevištní: blýskání jste spatřoval — zablesknutí vám padlo do očí; mocí cnosti — silou cnosti; a já, který vás, co to nejvyšší ctím, já bych vás měl nechat být nešťastnou — a já, kterýžto vás co bytost nejvyšší ctím, já bych vás měl učiniti nešťastnou; obávám se ale, žes i ty odvážlivou hru začala — obávám se, žes i ty v odvážnou hru se pustila; žena je však slabá — žena však je slabý tvor; bujná zelenost — bujná zeleň; ve svém skvotným jasovým oděvu — ve svém skvostném jarním oděvu; a mohla bys mysliti, že mi onen krásný čas kdy přestane býti drahým? — a mohla bys mysliti, že mi krásné doby v zapomenutí uniknou?; — pamatuješ se na tu besídku na pahorku, kdežto jsi šátkem vějíc na mne čekávala? — vzpomínáš-li ještě na tu besídku na pahorku, kdežtos šátkem mávajíc na mne čekávala?; — držení těla — chování ve společnosti; což jak se můžu o zejtřejším dni určiti — o příští době nelze nic určitého souditi; omdlí — klesne na pohovku.

O premiéře Pátého aktu napsala Bohemia:[39]) „... das neue Werk des gefeinsten polnischen Dichters hatte den güngstigsten Erfolg. Zu einem kleinen Rahmen hat der Dichter eine große Tragödie hineingebaut. Was die technische Durchführung betrifft, so ging der Dichter hier sehr ökonomisch zu Werk, alles episodenmäßige und dekorative wurde ausgelassen, und die Handlung schreitet rasch vorwärts ... R." — Námět dramatu je povídkový. Adolf, hrdina dramatu, rozhodně není romantikem, spekuluje, žije a myslí zcela střízlivě; avšak ženu, kterou miluje, rád by si koupil. To se mu nepodaří, dík mužnosti a obětavosti jeho soupeře Eduarda, který rozhoduje, že jeden z nich musí umřít. Dva koflíky naplněné vodou, z nichž v jednom je jed, mají rozhodnout o štěstí soupeřů. Adolf náhodou zvolí ten neškodný, a tak náhoda rozhoduje o smrti Eduardově. Prosí ještě milovanou ženu, aby ho následovala, což tato činí. — Pátý akt byl u nás hrán ještě r. 1862;

[39]) No 20. z 3. II. 1850.

mezitím Korzeniowski byl na českém jevišti vystřídán Fredrem a jednou také Anczycem. Neruda napsal tenkráte do Hlasu[40]) toto: „Kořeňovského zajímavý a duchaplný plod jest měřítkem i pro obecenstvo i pro kritiku a těší nás faktum, že prvější chovalo se s patrnou pietou, hlasy kritiky ale že předce zde onde povznesly se nad předsudky a vyslovily se s uznáním zřejmým. Výsledek jednoaktového, avšak bohatě myšlenkami obdařeného kusu toho byl by vlastně býval mnohem větší, kdyby herci sami se byli více namáhali a místo monotonie více odstupňováním hlasu, místo mdloby více náruživostí v pravých mezích udržované přičinili... Kořeňovský rozluštil svou těžkou úlohu nejen s největší delikátností, ale osvědčil se též co velký znatel srdce, co virtuos na nejjemnějších jeho strunách. Hrubší prsty ovšem struny také by strhaly, hrubší a nezvyklejší ucho ovšem jim nerozumí...“

Měsícem šťastným a památným pro Fredra byl květen 1851. Dne 16., 27. a 30. toho měsíce byla provozována v Aréně ve Pštrosce klasická Fredrova veselohra *Dámy a husaři*. Tato veselohra — jak charakterní, tak i situační — je u nás dobře známa. V archivu Národního divadla dochovaly se pouze rozepsané úlohy Majora, Poručíka, Kaplana paní Neodbylské (t. j. Orgonové). Neznámý překladatel (byl to podle všeho J. J. Kolár) překřtil Orgonovou na Neodbylskou, ačkoliv by to právě více slušelo paní Dyndalské. Pro další osudy této veselohry jsou důležité drobné opravy, které provedl pravděpodobně Kolár a které lépe vystihují tempo a ráz hry: zde již nejde o pouhý doslovný překlad, ale hlavně o smysl řeči. Na rozepsané úloze Poručíka je poznamenáno, že hra se provozovala 18. VII. 1851 v Aréně ve Pštrossce (archiv Národního divadla). Bohemia[41]) o *Dámách a husarech* referovala jako o divadelní události, avšak kritický článek je označen (—), a nikoli již R. Podle Nerudy „dne 28. VIII. 1859 provozovaly se Fredrovy „Dámy a husaři“ se zcela nedostatečným prospěchem“.[42])

Korzeniowského *Obžínky* byly u nás hrány po prvé 13. VI., pak ještě 29. VI. 1852. Dochovaly se v překladě paní Honoraty z Wiśniowieckých Zapové. Rukopis překladu (lépe řečeno přepis rukopisu překladu, který pořídil Martinec) svědčí o tom, že se několikráte přepracovával; dochoval se v archivu Národního divadla. Obžínky vyšly knižně v Divadelní bibliotéce.[43]) Byl-li Pátý akt tragedií se smyslem pro realismus v tom trochu naivním slova smyslu (síla peněz, životní výhody), Obžínky jsou jen hrou opírající se o qui pro quo (Tekla se převlékne za selku, avšak Felek ji pozná); autor uvádí na scénu typ novodobého frázisty podle západního vzoru, zdokonaleného polskou fantasií až k oné blague (blaga — vychloubačství, chvastounství). Felek má plno „pokrokových“ hesel pro zdánlivé sblížení s lidem (ruské „narodničestvo“), avšak bez jakéhokoliv upřímného cíle a bez výsledku. — Obžínky měly úspěch; byly hrány po prvé 13. VI. 1852 a potom ještě 29. VI. 1852, 21. III. 1853, 2. VI. 1856, 7. VIII. 1856, 10. X. 1859 v Aréně. V Prozatímním divadle 2. VIII. a 21. XII. 1864.

Je věru těžce vysvětlitelné, proč u nás neměla úspěch dobrá, lidová veselohra L. Anczyce *Chłopi arystokraci*, která měla svou premiéru 29. II. 1852 rovněž v Aréně. Rukopisný překlad se nezachoval a knižně nevyšla. O Sedlácích pánech zbyla nám pouhá zmínka v Lumíru. Mikovec totiž, jakmile založil Lumír, přestal psát do Bohemie, a již od prvního čísla Lumíru, které vyšlo 6. II. 1851, pod průhlednou značkou M. přináší soustavné zprávy z celého západního i slovanského světa. V tomto čísle setkáváme se s Mickiewiczem, Czaykowským, Sologubem a Preradovićem, v čísle 3. redakce píše, že „ředitel

40) 17. III. 1862.
41) No 95. z 19. VI. 1851.
42) *Obrazy života* č. 8 z r. 1859.
43) Sv. VII/1, Praha 1853.

Lvovského divadla p. Pellet, který zde návštěvou byl, vzal více původních českých kusů s sebou, aby je tam do polštiny přeložiti a na polském jevišti provozovati dal. Slíbilť, že nejnovější výtvory polské dramatické muzy nám za výměnu do Prahy zaopatří". Nevíme, co vlastně Mikovce přivedlo k tomu, že po premiéře Anczycově napsal do Lumíru toto: „Škoda, že se úmysl původně velmi chvalitebný, předváděti kusy polské na naše národní divadlo, tak bez taktu vykonává, že v krátce povstati musí v obecenstvu nedůvěra ke hrám polským, jestli se nám ještě podobný prašpatný kus z polského předvede."

V referátech Bohemie poznali jsme dobrého znalce polské literatury dramatické, jakéhosi R., který psal v č. 20 z 3. II. 1859 o Korzeniowském, a šifru (—), nám již známou z č. 95 z 19. VI. 1851, která nám zanechala zprávu o dobré komedii Fredrově. Kdo byl asi autorem těchto kritik? Listy filologické[44]) rozbírající literární činnost kritickou podle šifer, které se vyskytovaly v Bohemii, praví, že „německé úvahy Mikovcovy jsou velmi důležité, neboť právě prostředí, v němž Mikovec žil v kritických počátcích, vysvětluje ráz jeho kritik českých...", avšak netvrdí se vší určitostí, že by divadelní zprávy do Bohemie psával Mikovec. — Značka R. pravděpodobně nepatří Mikovcovi, nýbrž redaktorovi Bohemie F. Klutschakovi, protože ten, kdo psal příznivě o Fredrovi a o Korzeniowském, nemohl by přece odsuzovati Sedláky a pány, dramaticky, divadelně lépe budované nežli Obžínky. Anczyc ve své aktovce podává výbornou charakteristiku sedláka v prostředí zapadlého, na nižším stupni kultury stojícího židovského haličského městečka; odhaluje zde naivní pýchu vojína, jemuž barevné výložky a kaprálská čáka tak pomátly hlavu, že touží po kaprálské „šarži", aby si získal úctu a obdiv svých krajanů i příbuzných. Štěpán Koguciak (kogut — kohout) vrací se z Italie do své rodné obce jako „corporal Hahn", a trefí věru kosa na kámen, neboť i jeho selští rodiče se zastyděli za své poctivé selské Koguciaky a přejmenovali se na Koguciński; zápletku rozluští teprve šikovatel, který jako deus ex machina vpadá na jeviště a jehož Kogucinski chtěl připraviti o majetek. Šikovatel poznává v Hahnovi podřízeného pěšáka a tak z pánů se opět stanou sedláci. I děj je živý, výstupy plynulé. Důvodem, který Mikovce odpuzoval, mohla být jedině špatná hra a špatné provedení. — Veliký rozpor mezi R., (—) v Bohemii a M. v Lumíru nasvědčoval by tomu, že Mikovec až do Sedláků pánů polských her neznal a že se o ně málo zajímal. Avšak tolik je jisto, že při studiu slovanských her na českém jevišti nemůžeme se bez Bohemie obejíti a že R. znamenalo téměř jistě redakci, tedy redaktora Fr. Klutschaka.

Slabou stránkou českého divadla byla výprava a herci. Charakteristicky zmatený byl již úsudek Chmelenského o Molièrovi, o jehož *Bezděčném lékaři* napsal: „I já byl také bezděčný pozorovatel, ale že jsem přenešťastným osudem hnán se podvolil o divadle zprávy dávati, musel se dáti celé dvě hodiny mučiti, an se jeden po druhém rozmrzelostí bezděčně z divadla tratil; kéž by nebyla svobodně zčeštěna — s hojnými proměnami! Toť jsem si hned myslil, neboť Molière nemůže v originále tak špatný býti!" Byla to ovšem i vina Sychry, který věc „s hojnými proměnami svobodně zčeštil".[45]) Molière ve svých klasických hrách dočkal se u nás úspěchů až po Fredrovi. *Lakomec* byl úplnou novinkou pro české jeviště až do 26. V. 1885, kdy byl po prvé provozován v Národním divadle. Zásluhu o to měl F. A. Šubert. Lakomec se zachoval v českém překladě od V. N. (v Praze, 1852) a je uložen v knihovně Národního musea s tímto úředním záznamem No. 669 opatřeným pečetí: „Povoluje se k provozování divadelním ochotníkům spolku Tyl. C. k. policejní ředitelství. V Praze dne 24. listopadu 1869." V Polsku Molière

[44]) R. 1921, str. 249—271.
[45]) Čas. pro mod. filol. (1829).

byl hrán již v r. 1752.[46]) Měli tudíž v Polsku již molièrovskou tradici a od r. 1752 látky jeho veseloher procházejí původními polskými veselohrami (Fredro). — Molière v Rusku byl znám již v 18. stol. a jeho vliv na Fonvizina je patrný. U nás jsme této tradice neměli. Doba také nebyla zralá ani výkonnými silami; v opeře bylo lépe (Strakatý, Kometová). Je tedy dosti pravděpodobné, že špatné provedení bylo příčinou odmítavé kritiky Mikovcovy.

Při sledování slovanských premiér a pořadu her nemůžeme plně důvěřovati tehdejší kritice, neboť psávala více ve prospěch divadla, na jehož rozvoji jí záleželo, psala přístupně pro obecenstvo, aby se českých her účastnilo co nejvíce; tak tomu bylo zejména v letech padesátých a šedesátých. Umělecký vkus chtěl povznésti J. B. Malý, který v Květech[47]) psal, že obecenstvo je hlavní příčinou, proč se naše veselohra nepovznesla nad triviálnost. Ani dobrý Fredrův Pan Geldhab netěšil se oblibě, i když zasloužilý E. Jelínek tuto komedii, napsanou v ryze charakterním stylu Molièrově, vydal jako sv. 1 Polské bibliotéky. Polská bibliotéka byla vydávána polsky i česky;[48]) vyšly v ní Mickiewiczovy *Sonety Krymskie* a *Farys.*

Fredro se hraje u nás zase ještě r. 1950, kdy Komorní divadlo v Praze uvedlo jeho *Pana Jowialského* a r. 1955 hrají se na jevišti Komedie v Praze Fredrovy *Panenské sliby.* V době, kdy literární Polsko bylo v krisi, kdy boj mezi klasiky a romantiky vyvrcholil — Fredro stranou toho všeho tvořil a tvořil jenom pro sebe, z vnitřní nutnosti. Mezi tehdejší dobou byronovského romantismu a Fredrovými komediemi povstala hluboká propast, kterou nemohl překlenout jeho svérázný, životními boji otužilý vojenský duch jinak nežli výsměchem z lidské malosti, chamtivosti a pýchy; romantikem Fredro rozhodně nebyl.

Korzeniowski ve své době byl nejčtenějším autorem, byl oblíben i v literatuře ruské i německé, jak o tom svědčí už Esterreicherova bibliografie. U nás s velikou oblibou se čtly jeho romány a povídky, avšak nezanechaly po sobě té stopy jako na př. povídky Gogoľovy.

Literárně historickou skutečností je, že F r e d r o a K o r z e n i o w s k i byli prvními slovanskými autory provozovanými na českém jevišti.

Miroslav Zelenka

[46]) W. F o l k i e r s k i j, *Molière en Pologne,* Revue de littérature comparée (1922) No 2.

[47]) Seš. 7. z 14. VIII. 1850.

[48]) Později Polsko-česká bibliotéka, Praha 1868, J. Kober.

KRITIKY A REFERÁTY

Nové příručky srovnávacího studia slovanských jazyků

Zvýšený zájem o slovanskou kulturu a o Slovanstvo vůbec, jak to s sebou nese světová situace po vítězství Sovětského svazu nad fašismem v druhé světové válce, projevuje se také v studiu slovanských jazyků, na prvním místě ruštiny. Slavistika se dožívá velkého rozmachu nejen v Sovětském svazu a v zemích lidových demokracií, ale také v zemích kapitalistických, kde jde ovšem často o projevy reakčních tendencí politických, které potřebují školené slavisty pro své protisovětské a protilidovědemokratické plány. Jazykovědná literatura, jež se v kapitalistických zemích z oživeného zájmu o slovanské jazyky rodí, dosud většinou protislovankým smýšlením zasažena není a lze ji proto kladně hodnotit všude tam, kde se snaží nějakým způsobem rozmnožit dosavadní poznatky o slovanských jazycích nebo je aspoň zpřístupnit novým a praktickým způsobem. Nová slavistika, jež vzniká na Západě, je bedlivě sledována v Sovětském svazu a některým pracím se dostalo uznání i tím, že byly v Sovětském svazu vydány v ruských překladech. Do ruštiny jsou v poslední době překládány také některé slavistické práce starší, a to především M e i l l e t o v a příručka o praslovanštině (*Le slave commun*, rus. *Obščeslavjanskij jazyk*, Moskva 1951 v překladě a s poznámkami P. S. K u z n e c o v a), nověji pak H u j e r ů v *Úvod do dějin jazyka českého*.[1]) Sovětská linguistika užívá dnes překladů i v jiných oborech (na př. v romanistice, germanistice a v keltologii), kde není dostatek sil, které by dnes pohotově mohly uspokojit novými pracemi zvýšené studijní potřeby. Je to jeden ze způsobů, jak se likvidují škody napáchané v sovětské linguistice v období marrismu.

V Sovětském svazu se ovšem zároveň rozvíjí práce na příručkách a učebnicích původních. Na katedře slovanských jazyků moskevské university se pracuje v současné době na několika učebnicích jednotlivých slovanských jazyků a také na úvodu do slovanské jazykovědy. Informace o tom podal prof. S. B. B e r n š t e j n v článku *Trudy I. V. Stalina po jazykoznaniju i zadači kafedry slavjanskich jazykov*, Slavjanskaja filologija I, 1951, str. 3n. V různých časopisech a sbornících vyšla také řada statí slavistických. Jsou to jednak stati programové, navazující na Stalinovy jazykovědné studie, jednak práce o různých speciálních otázkách. Jsou organisovány také větší práce kolektivní, na př. na mluvnice spisovné bulharštiny.

Velká potřeba slavistických příruček se zčásti kryje také vydáváním starších prací sovětských. Tak byly vydány (ne vždy uspokojivě) S e l i š č e v o v y přednášky o staroslověnštině *(Staroslavjanskij jazyk* I—II, Moskva 1952) a je připravováno nové vydání jeho Šeliščevovy knihy *Slavjanskoje jazykoznanije* (1940 vyšel jen první díl o jazycích západoslovanských).

Sovětští slavisté uvažují také o nové srovnávací mluvnici slovanských jazyků, jež by měla nahradit dnes již v mnohém nevyhovující dvoudílnou mluvnici Vondrákovu. Obecně pojednal o problematice srovnávacího studia slovanských jazyků P. S. K u z n e c o v v článku *Voprosy sravnitel'no-istoričeskogo izučenija slavjanskich jazykov* (Voprosy jazy-

koznanija 1, 1951, č. 5, 38—55), o srovnávací mluvnici přímo uvažuje článek S. B. Bernštejna *Osnovnyje zadači, metody i principy sravniteľnoj grammatiki slavjanskich jazykov* (Voprosy jazykoznanija 3, 1954, č. 2, 49—67). Kuznecov uvádí mezi hlavními úkoly srovnávacího studia slovanských jazyků propracovanou rekonstrukci praslovanštiny a uvažuje o možnostech, jak se vyhnout některým chybám, jichž se slavisté dosud v této oblasti dopouštěli. Je přesvědčen, že lze lepších výsledků dosáhnout hlavně propracováním relativní chronologie hláskových jevů. Shodně s některými badateli staršími (na př. van Wijkem) upozorňuje na závažnost paralelních jevů vývojových v různých slovanských jazycích. Navrhuje také několik drobných korektur k výkladu praslovanských hláskových jevů, jež obsahují také jeho poznámky k Meilletově knize *Obščeslavjanskij jazyk*. Na tradičním obrazu praslovanštiny tyto korektury mnoho nemění a také sotva všechny dojdou obecného souhlasu. Zajímavé jsou Kuznecovovy poznámky o spolupráci jazykovědců s archeology v otázce slovanské pravlasti a rozsahu původních slovanských sídlišť. Upozorňuje správně, že předpoklad rozsáhlých prvotních sídlišť není dobře slučitelný s jazykovými fakty (trvání jazykové jednoty téměř až do počátku doby historické).

Prof. S. B. Bernštejn v programové stati *Voprosy izučenija slavjanskich jazykov v svete trudov I. V. Stalina* (Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija III, Moskva 1951. 5—38) mluví nejdříve šíře o situaci sovětské slavistiky v době, kdy se v ní silněji uplatňoval marrismus (ze starších slavistů se dostal do vleku marrovců hlavně akademik N. S. Deržavin), a o způsobech, jak může sovětská slavistika rychle následky marrismu překonat. Podle prof. Bernštejna záleží mnoho především na správně pojatém historismu srovnávacího studia. Historickosrovnávací metoda je základem nejen při studiu společného východiska slovanských jazyků, nýbrž také při studiu slovanských jazyků jednotlivých. Na několika markantních příkladech ukazuje prof. Bernštejn, jak závažných chyb se dopouštěli ve výkladu vývoje slovanských jazyků stoupenci Marrovi, když zásady historickosrovnávací metody nerespektovali. K velkým omylům vedlo marrovce přeceňování jazykového míšení, a to nejen při studiu dějin jednotlivých jazyků, nýbrž také v dialektologii. Do sovětské dialektologie zasahovaly škodlivě také vlivy západoevropského jazykového zeměpisu (hlavně v podobě Gilliéronově), který při výkladu nářečních rozdílů přeceňoval míšení, neměl porozumění pro systémovost jazyka a uchyloval se při výkladu jazykových změn k naivnímu biologismu (jazyková therapie).

Problematice srovnávací mluvnice slovanských jazyků je věnována uvedená již stať Bernštejnova *Osnovnyje zadači, metody i principy sravniteľnoj grammatiki slavjanskich jazykov*. Je tu nejdříve podán přehled a zhodnocení sovětského bádání o slovanských jazycích od doby uveřejnění Stalinových jazykovědných statí. Je tu také zmínka o revisním úsilí slavistů v Československu, v Polsku a v Bulharsku. Strukturalistům je tu vytýkáno, že se spokojovali srovnáváním isolovaných jevů (a neměli tedy navzdory svému programu dostatečný zřetel k celému systémovému charakteru jazyků). Sovětské jazykovědě klade prof. Bernštejn za úkol sledovat kriticky zahraniční publikace, neboť v mnohých z nich se najdou cenné poznatky. Jako příklad uvádí Bernštejn knihu polského komparatisty Kuryłowicze o přízvuku v indoepropských jazycích. Nedostatky dosavadních prací z oboru srovnávací slovanské mluvnice vyplývají podle prof. Bernštejna především ze slabin historickosrovnávací metody. Starší gramatice Miklošičově vadila také neujasněnost ve výběru a uspořádání látky. Správnější postup volil podle Bernštejna ve své srovnávací mluvinici Vondrák a nověji také francouzský slavista Vaillant.

Práce na nové srovnávací mluvnici slovanských jazyků musí podle prof. Bernštejna začít systematickou revisí celé dosavadní literatury. Její kritický přehled by pak tvořil

úvodní části mluvnice. Mezi slavisty, kteří se mohou pracovníkům na nové mluvnici stát důležitou oporou, počítá Bernštejn na prvním místě A. M. Seliščeva. Upozorňuje na Seliščevovy přednosti ve srovnání s Meilletem, ale je si vědom toho, že ani Seliščev neměl ve všem docela jasno. Nedostatkem jeho výkladů o praslovanštině, pojatých do staroslověnské mluvnice, je prý to, že praslovanštinu nepodává historicky, že probírá jednotlivé jevy bez chronologického uspořádání stejně jako Meillet. Zde by bývalo bylo na místě zmínit se o tom, že pokusy o systematický přehled praslovanských jevů už tu byly, a mohlo být také upozorněno na jejich slabiny. Tu by bylo třeba uvést na prvním místě některé práce 1. sjezdu slovanských filologů z r. 1929 a pak práce holandského slavisty N. van Wijka o praslovanském hláskosloví. Wijkovi se podařilo již v knize *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache* (1932) ukázat na vnitřní příbuznost základních hláskových jevů z doby rozpadu praslovanštiny a seřadit většinu z nich do dvou základních skupin (změny palatalisační a změny vedoucí k zániku zavřených slabik). Stručný výklad vývoje praslovanštiny pojal Wijk do synthetického srovnávacího přehledu slovanských jazyků *Les langues slaves, De l'unité à la pluralité* (1937, otisk z časopisu Le monde slave). Celkový pohled na hláskový vývoj praslovanštiny podává Wijkova posmrtná stať, otištěná v Slavii 19 (1950), 293—313. Na Wijkovy práce navázal v srovnávací příručce *Slovanski jeziki* (1931, 2. vyd., o němž bude ještě řeč, vyšlo 1953) R. Nahtigal.

Mezi starší průkopníky historického pojetí ve výkladu praslovanských jevů by bylo třeba uvést také F. Fortunatova a A. Šachmatova, jehož přehled praslovanštiny, pojatý do knihy *Očerk drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka* (Enciklop. slav. filol. 11, Petrohrad 1915) zůstává dosud nedoceněn. Výtěžky Šechmatovovy pokusil se ujasnit fonologickou metodu R. Jakobson v práci *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (TCLP 2, Praha 1929), jež nebyla dosud podrobena soustavné kritice. Podrobného kritického ocenění by si zasluhovala také kniha J. M. Kořínka *Od indoevropského prajazyka k praslovančině* (Bratislava 1948), jež je rovněž strukturalisticky orientována. Pro metodiku rekonstrukce praslovanštiny a relativní chronologii obsahují cenné myšlenky některé práce N. Durnova. Pokud pak jde o zpřesnění etymologických výzkumů, není dnes možno dobře přejít pokusy o prohloubení metodiky etymologické práce, jak se s ní setkáváme hlavně u českých slavistů (J. Janka, J. M. Kořínka, V. Machka a j.).

Vcelku lze říci o úvahách prof. Bernštejna, podobně jako o pracích Kuznecovových, že zaujímají kritický postoj k dosavadním pracím v oblasti srovnávací slovanské mluvnice především v jednotlivostech, ale že dosud nepřinášejí jasnou koncepci v celkovém metodickém pojetí. To je ovšem dáno již samou složitostí problematiky a metodologickou krisí v jazykovědě od dob, kdy se začaly vyžívat v historickém studiu pracovní zásady mladogramatické. Chceme-li však plánovat práci na nové srovnávací mluvnici slovanských jazyků, musíme si být vědomi toho, že je tu třeba vedle metodického zpřesnění splnit i předpoklady jiné. Prof. Bernštejn má pravdu, odmítá-li myšlenku, že by měly být v srovnávací mluvnici slovanských jazyků podrobně probrány jevy všech jednotlivých jazyků. Výklady srovnávací mluvnice budou podávat jen výběrový materiál a budou zachycovat vývoj jednotlivých slovanských jazyků jen v hrubých rysech. Aby však mohl být celkový obraz vývoje slovanských jazyků podán správně a aby mohly být základní vývojové linie správně osvětleny, k tomu je třeba vyjít z podrobných znalostí jednotlivých slovanských jazyků, jejich dějin, jejich nářečí i jazyka spisovného v celé jeho mnohotvárnosti. Bádání o některých slovanských jazycích však dosud vykazuje velké mezery, zvlášť citelné na př. v historické mluvnici. Vždyť důkladnou historickou mluvnici, vyhovující aspoň v hrubých rysech požadavkům marxistické jazykovědy, nemáme dosud ani pro ruštinu. A zde si

musíme být vědomi toho, že napsat historickou mluvnici či dějiny jazyka s marxistického hlediska není věc snadná, tu nejde již jen o chronologické utřídění jednotlivých změn, ale také o jejich výklad z vnitřních zákonů a v souvislosti s vývojem společenských podmínek, z dějin národa.

Zde si musíme přiznat, že jsme teprve v samých počátcích. Bude muset být podniknuto ještě mnoho pokusů zkusmo a potká nás ještě hodně pracovních nezdarů, než bude vypracována spolehlivá metodická základna na př. pro zkoumání vlivů neslovanských jazyků na jazyky slovanské. Starší literatura o těchto otázkách je ze značné části znehodnocována nevědeckými předsudky. V pracích německých badatelů se na př. při řešení otázek lexikálních vztahů slovansko-germánských uplatňovalo podceňování kultury starých Slovanů. Mnoho nejasného zůstávalo i v pracích badatelů, kteří protislovanským zaujetím přímo zatíženi nebyli (Stender-Petersen, Kiparski). Marxistickému badateli musí být však dnes jasné, že zjištění většího počtu germánských výpůjček v slovanštině není samo o sobě snižování slovanské kultury. Zde je třeba uznat, že kulturní vývoj Indoevropanů nebyl rovnoměrný a že Slované zůstávají stranou evropského kulturního ruchu o něco déle než Germáni, jichž kulturní vývoj byl urychlen těsnějším kontaktem s říší římskou. Těchto jevů si všímal již Engels, jak o tom svědčí pojednání, jež byla z rukopisné pozůstalosti vydána v souboru *Zur Geschichte und Sprache der deutschen Frühzeit* (Berlín 1952).

Na srovnávací mluvnici slovanských jazyků, jež by plně vyhovovala dnešním požadavkům, není tedy zatím možno pomýšlet. Budeme se muset ještě nějaký čas spokojit pomůckami prozatímního rázu. Dosud si podržují svou cenu starší práce, jako je na př. Meilletův *Le slave commun* nebo Vondrákova *Vergleichende slavische Grammatik.* Bude možno používat i zahraničních pomůcek nových, pokud obsahují solidní poučení a správné poznatky. Je však třeba, jak na to správně upozornil prof. Bernštejn, takové pomůcky kriticky hodnotit a vědět, čím nám mohou být užitečné a co je v nich třeba zamítat. V následujících odstavcích je s hlediska našich potřeb podáno stručné ocenění několika pomůcek k srovnávacímu studiu slovanských jazyků, jež v posledních letech vyšly na Západě.

Na prvním místě tu stojí francouzská srovnávací mluvnice slovanských jazyků A. Vaillanta, z níž dosud vyšly dva díly, *Grammaire comparée des langues slaves I*, Lyon-Paříž 1950, II. 1954; první díl obsahuje fonetiku, druhý morfologii. Vaillant je především dobrý znalec staroslověnštiny a jazyka dalmatské literatury a v oboru srovnávací slovanské mluvnice se již osvědčil spoluprací na druhém vydání Meilletovy příručky *Le slave commun* (1934. Vaillantově staroslověnské mluvnici *(Grammaire du vieux slave* I—II, 1950—53) dostalo se uznání v Sovětském svazu tím, že byla přeložena do ruštiny.[2]) Vaillantova srovnávací mluvnice má Meilletovu příručku nahradit a zároveň podat přehled vývoje v jednotlivých slovanských jazycích. Jádrem knihy zůstávají výklady o praslovanštině, srovnávací indoevropské výklady si všímají hlavně poměru k baltštině, při čemž se vychází z předpokladu baltoslovanské jednoty. Závislost na Meilletovi je u Vaillanta jasně patrná již ve způsobu výkladu. Ani u sporných otázek nejsou uváděna různá hlediska a starší literatura není komentována. Ve Vaillantových výkladech pak zůstává nejasné, co je vlastním jeho badatelským přínosem a co je (bez udání pramene) přejímáno. To je značnou nevýhodou mluvnice také proto, že ztěžuje používání další odborné literatury.

---

[2]) *Rukovodstvo po staroslavjanskomu jazyku.* Přel. V. V. Borodič, Moskva 1952. Recense V. Čičagova Voprosy jazykoznanija 3 (1954) č. 4, 149—153.

Bez té se však používatel mluvnice dobře neobejde, protože výklady jsou tu velmi zhuštěné a někdy ani ne dost jasné, třebaže vždycky dobře promyšlené.

Že se Vaillant o Meilleta opírá, není knize na závadu a není to nic divného, jde-li o Meilletova žáka a spolupracovníka. Některé přejaté výklady jsou však u Meilleta podány přehledněji, na př. výklad o přechodu starého *š* (vzniklého z *s* po *i, u, r, k*) v *ch* před samohláskami zadní řady (*Le slave commun*, 2. vyd., str. 34, *Grammaire comparée* I, str. 18—19). Vaillant má zdá však pro přechod *š* > *ch*, který se zdál ještě Meiletovi zvláštní, navíc poukaz na podobnou změnu ve staré španělštině. Je však zajímavé, že Vaillant sám tento výklad prohlašuje na str. 40 za méně pravděpodobný než vznik *š*, které alternuje s *ch*, ze staršího *ch'*. Při výkladu o *ch* jinak postrádáme zmínku o případech, kterými se zabýval Machek a které se nedají vysvětlit ani přechodem *š* > *ch*, ani změnou *sk* > *ch*. Nad výkladem o přechodu *š* > *ch* se pozastavil v recensi Vaillantovy mluvnice sovětský slavista Kuznecov (Izvestija Akademii nauk SSSR, Otdel. liter. i jazyka 10, 1951, 400), aniž si všiml rozporu mezi tím, co říká Vaillant na str. 28 a na str. 40. Kuznecov také mluví o věci tak, jako by šlo o neodůvodněný nápad Vaillantův, a nikoli o převzetí z knihy Meilletovy. Odůvodnění samo je tu také jasné (poměry v baltštině a v indoíránských jazycích) a francouzští linguisté nestojí v této věci osamoceni. U nás přijal tento výklad V. Machek (Slavia 16, 1939, 204). S Vaillantova hlediska by bylo možno proti této teorii namítat, že se dobře nesrovnává s předpokladem vývoje *k'* > *č*, *š* > *s* (satemové *š* by dalo *s*, ale litevsko-slovansko-árské *š* nikoli).

Kuznecov má však pravdu, vytýká-li Vaillantovi, že nevyšel při výkladu praslovanského hláskosloví z charakteristiky slabiky, protože základní linie ve vývoji slovanských hlásek vyplývají právě z představy slabiky. Zde by bylo možno zároveň říci, že Vaillant nepřihlíží dostatečně k výsledkům staršího bádání, hlavně badatelů slovanských, ačkoli jinak patří k spolupracovníkům časopisu *Revue des études slaves*, v němž jsou slovanské práce (dnes v mezích možností) systematicky sledovány. Vaillantova mluvnice je také poznamenána nechutí k fonologickým výkladům, přesněji řečeno k soustavám hláskovým, o nichž lze sice zčásti připustit, že byly vyumělkované, ale o nichž přece jen nelze pochybovat, že vytyčily linii, na níž lze dojít k výsledkům skutečně plodným. Takové věci, jako je slabičný synharmonismus, je možno kritisovat a odmítat, ale nelze je obcházet. A odmítne-li se slabičný harmonismus ve formulaci, že v praslovanštině byla měkkostní slabičná korelace, zůstane tu přece jen skutečnost, že se v praslovanštině projevovala tendence k slabičné harmonisaci (srov. Slavia 19, 1949, 439). Na některých místech přece se snaží Vaillant uplatnit systémové pojetí a uvádí hláskové změny do širších souvislostí, ale není v tom dost soustavnosti. Jak nejasné má Vaillant představy o fonémické hodnotě hlásek, je patrno na př. z tabulky souhlásek na str. 63. Říká, že tu vychází ze staroslověnštiny, ale je tu více jeho subjektivních dohadů než jazykové empirie. Nedostatek fonetické přesnosti vytýká Vaillantovi také Kuznecov. Nedostatek historického chápání se u Vaillanta projevuje již v chronologických nesrovnalostech (na některé upozornil Kuznecov).

Z případů, kde se Vaillant nápadněji odchyluje od Meilleta, je třeba uvést především výklad o vývoji stejnoslabičného *in, im, un, um* (*Le slave commun*[2] 1934, 64, Vaillant *Grammaire comparée* I, 145, 173). Vaillant tu počítá s pravidelnými střídnicemi *ę, ǫ*, zatím co Meillet shodně se starší tradicí a s velkou většinou odborníků předpokládal vývoj *in, un* > *i, y* atd., jak na to ukazuje především vývoj flektivních koncovek. Litevské *lùnkas* proti slovan. *lyko* považuje Vaillant za sekundární, vidí tu podobný případ sekundárního nasálního infixu, jako je v litev. *jùngas* (slovan. *igo*, lat. *jugum*). Nově vykládá Vaillant také rozdíly v koncovkách 3. os. praes. *-tъ, tь:* předpokládá tu zánik koncové samohlásky

již v době praslovanské a pak její restituci (v ruštině prý jen graficky podle athematických sloves). K zajímavostem Vaillantovy mluvnice patří na př. také výklad, že -ǫ // -jǫ v koncovkách (místo očekávaného -ę // -ję je výsledek působení mluvnické analogie. Tu se projevuje snaha, kterou kladně hodnotí Kuznecov (str. 297), uvádět fonetické jevy v souvislost s jevy gramatickými. I toho je však u Vaillanta málo — zde by mohla být pro výklad praslovanských jevů východiskem Skaličkova práce o vývoji české deklinace, navazující svým způsobem na práce starší.

K nejzajímavějším partiím Vaillantovy mluvnice patří oddíl o přízvuku, do něhož je pojat svérázný výklad o indoevropských laryngálách (str. 241—245). K oddílu o přízvuku je připojen výklad o kvantitě samohlásek, když už se ovšem o kvantitativních rozdílech mluvilo v přehledu samohlásek, a to zas se značnou dávkou libovůle a neurčitosti (srov. Kuznecov, str. 398), a posléze dosti neorganický výklad rytmu v slovanských jazycích (vlastní stručné základy srovnávací metriky slovanské). V otázce slovanských intonací stojí Vaillant na tradičním stanovisku, jež počítá s jejich indoevropským původem (nepřijímá tedy stanovisko Kuryłowiczovo). Tu jde o velmi složité otázky, které zůstaly nedořešené přes velké úsilí slavistů v posledních několika desítiletích. Problematika slovanského přízvuku byla dlouho v popředí zájmu několika vynikajících specialistů, ale v navrhovaných řešeních tu zůstaly příliš veliké diference a uspokojivá synthesa se dosud na obzoru nerýsuje. Nevyjasněna tu zůstává nejen na př. existence intonace v nepřízvučných slabikách (srov. Vaillant str. 246, Kuznecov str. 401), ale také na př. v novější době častěji předpokládané zvláštní intonace novoakutové a novocirkumflexové. Zhuštěné výklady Vaillantovy mohou být podkladem pro studium základních otázek, ale muselo by se zase přihlížet i k některým pracím speciálním (Belićovým, Lehra-Spławińského, van Wijka, Bubrichovým, Bulachovského a j.).

Někdy nutí Vaillanta k stručnému výkladu rozměry příručky. Některé jevy jsou pak jen registrovány a mechanicky řazeny vedle sebe bez pokusu o výklad jejich původu a vzájemných vztahů. V omezeném rozsahu se pochopitelně může přihlížet k jevům nářečním. Zde by zase byly usnadnily práci s příručkou odkazy na speciální práce. Vcelku však není pochyby o tom, že Vaillantova srovnávací mluvnice je dílem dobrého znalce slovanských jazyků, který dovede zaujímat i k spletitým otázkám samostatný postoj. Další práce z oboru srovnávací mluvnice slovanských jazyků budou Vaillantovy mluvnice s prospěchem užívat, i když se k ní budou muset stavět kriticky.

V srovnávací metodice bude však třeba v mnohém dáti před Vaillantovou mluvnicí přednost zmíněné příručce Nahtigalově *Slovanski jeziki*, jež vyšla v Ljubljani 1953 v novém vydání (1. vydání vyšlo 1938, je to stále zatím jen první díl, obsahující hláskosloví a tvarosloví). Větší smysl pro historičnost se u Nahtigala jeví již v tom, že probírá odděleně období praslovanské (Nahtigal je označuje jako předhistorické) a období vývoje samostatných slovanských jazyků (u Nahtigala nese název období historické). Hláskosloví praslovanského období (jeho konec je tu vymezen jerovými změnami) je vyloženo na základě hlavních tendencí, tedy shodně s požadavkem Kuznecovovým a podle zmíněných pokusů starších. Ve srovnání s Vaillantem je ovšem Nahtigal stručnější (2. vyd. příručky má 282 stran vlastního textu bez evangelních úryvků a bibliografie, celkem 327 stran, Vaillantova mluvnice má jen hláskosloví o 308 stranách, přitom její formát je jen o málo menší), nicméně se však v jeho knize najdou věci, jež ušly Vaillantově pozornosti (úplněji je na př. podán výklad o změně *e* > *o* [str. 165—6], u kterého je Vaillant stručný až k nesrozumitelnosti *Grammaire comp.* I, str. 111). Zčásti to vyplývá z Vaillantova zaměření na jevy praslovanské.

Nové vydání Nahtigalovy příručky doznalo proti vydání prvnímu z r. 1939 jen málo změn a celkem nepatrného rozšíření. Dosti bohatá bibliografie na konci knihy byla doplněna nesystematicky, což je při dnešním stavu mezinárodních kulturních styků věc snadno pochopitelná. K sovětské literatuře bylo přihlíženo v dosti hojné míře, patrně podle maxima možností, to je třeba kvitovat s uznáním.

Svérázným způsobem pojali úvod do srovnávacího studia slovanských jazyků polští slavisté T. Lehr-Spławiński, W. Kuraszkiewicz a F. Sławski, kteří vydali 1954 ve Varšavě příručku *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich* (166 stran většího formátu, v příloze 5 map). Je tu podán přehled praslovanštiny (období slovanské jazykové jednoty) a pak přehled jednotlivých slovanských jazyků v pořadí: skupina západní, východní a jižní. Praslovanštinu a západní jazyky zpracoval akad. Lehr-Spławiński, popis východních jazyků byl vyhrazen Wł. Kuraszkiewiczovi a jižní jazyky Fr. Sławskému.

V přehledech slovanských jazyků je podána nejdříve charakteristika celé skupiny, pak jsou probrány hlavní rysy jednotlivých jazyků, dále pak ve zvláštních oddílech přehled nářečí, počátky literatur a vývoj spisovných jazyků, krátké ukázky textů a hlavní studijní příručky. Tímto rozdělením bylo zajištěno poměrně jednotné zpracování všech základních částí.

V tak stručném přehledu záleží hlavně na tom, vyhovují-li výklady se stanoviska didaktického, je-li látka podána přehledně a srozumitelně a nebylo-li opominuto nic důležitého. V jednotlivostech by se samozřejmě mohla mínění rozcházet, vcelku však lze říci, že je přehled udělán dobře. V charakteristikách jednotlivých slovanských jazyků mělo být více přihlíženo k mluvnici (rozdíly v lexikálním složení se neuvádějí téměř vůbec). Poněkud divně je tu zařazena staroslověnština: je v přehledu jižních jazyků slovanských až na posledním místě. V části o praslovanštině by bylo možno plastičtěji podat hlavní vývojové linie.

Z jednotlivostí při popisu západní větve slovanských jazyků bychom vytkli aspoň tvrzení, že část moravských nářečí patří k slovenštině. Moravsko-slovenská nářečí jsou slovenštině blízká, ale patří k slovenštině tak málo, jako západoslovenská nářečí k češtině. Je přece známo, že každý národní jazyk se konstituuje kolem určitého nářečního jádra a o tom, která nářečí se k němu přidruží, nerozhodují jenom jejich vzájemné podobnosti a rozdíly. Moravsko-slovenská a západoslovenská nářečí tvoří typickou oblast přechodní, kde o hranici národních jazyků rozhodly okolnosti mimojazykové (hospodářské a kulturně politické).[3]) V oddílu východoslovanském mohl být přesněji podán obraz počátků staroruského písemnictví (není tu řeč o nejstarších památkách necírkevněslovanských). V části o staroslověnštině byly opominuty v přehledu palatálních souhlásek (str. 143) sonory *ŕ, ľ, ń*. Proti výběru ukázkových textů bylo by možno namítat, že je v nich příliš mnoho ukázek veršovaných. Pro celou východoslovanskou skupinu byly dokonce voleny veršované překlady úryvku z Pana Tadeáše. K ukázkovým textům je připojena také transkripce latinkou, při níž u jižních textů postrádáme označení přízvuku.

Několik nových pomůcek k srovnávacímu studiu slovanských jazyků vyšlo po druhé světové válce také anglicky. Z nich nejobsáhlejší je kniha *Guide to the Slavonic Languages*, kterou napsal R. G. A. de Bray (Londýn-New York 1951, 797 stran). Není to příručka v běžném slova smyslu srovnávací, je v ní za sebou podán přehled jednotlivých slovanských jazyků počínaje staroslověnštinou a konče lužickou srbštinou (postup je od východních

---

[3]) Srov. v této věci stať Jaromíra Běliče, *Poměr mezi češtinou a slovenštinou*, Sl. a sl. 14 (1953) 29—46.

jazyků přes jižní k západním, staroslověnština toto uspořádání porušuje). O tom, jak se výklad u jednotlivých jazyků podává, lze si udělat představu na př. podle ruštiny. V příslušné části knihy (str. 25—61) je úvodem podán stručný výklad o tom, co to ruština je a jak se formovala, dále je tu podáno přehledné vysvětlení ruské abecedy (v tabulce) a výklad o výslovnosti (str. 29—30), o ruských nářečích (30—35), na str. 35 je samostatný odstavec o vokalických alternacích, na str. 35—36 o starých rysech slovanských (Slavonic characteristics preserved) a na str. 36—39 přehled zvláštností ruštiny (fonetických a morfologických), na str. 39—64 je pak přehled morfologie, na konci pak jsou čtyři strany ukázkových textů (z velké části verše). Zhruba stejným způsobem se pak pokračuje u ostatních jazyků, odchylky jsou tu motivovány nejčastěji povahou pramenů, na něž byl autor odkázán. Více místa bylo věnováno jazykům, o nichž není v angličtině přístupných informací jiných. Proto na př. je více místa vyhrazeno běloruštině než ruštině.

Jak je již z uspořádání příručky patrno, není její zaměření čistě jazykovědné. Celkovým svým charakterem připomíná poněkud starší českou příručku, stručnější a nenáročnou, *Praktickou rukojeť srovnávací jazyků slovanských*, kterou 1904 vydal V. Hrubý (vyšlo též německé zpracování u Hartlebena ve Vídni). Ale i u Hrubého se přes praktické a populární zaměření uplatňuje více srovnávací hledisko.

Že si Bray vedl celkem pečlivě a systematicky, je vidět na př. na kapitole o makedonštině, jež je dosud mluvnicky nedokonale zpracována (ještě nemohl užít anglicky psané mluvnice makedonštiny, kterou 1952 vydal ve Skopji americký slavista H. G. Lunt [*A Grammar of the Macedonian Literary Language*, srov. recensi v časopise Language 30, 1954, 124—128 a v záhřebském časopise Slovo I, 1953, 79—83]). Srovnávací výklady jsou obsaženy jednak v odstavcích, kde se mluví o zachování starých slovanských zvláštností, dále pak také v popisných charakteristikách, něco je také ve všeobecném úvodu, kde na str. XXV podává obraz rozšíření slovanských jazyků a na str. XXVI stručný přehled jazykových zvláštností, společných všem slovanským jazykům.

Z výkladů autorových jsou patrné jeho sympatie k slovanským jazykům i k slovanské kultuře. O přednostech každého ze slovanských jazyků dovede říci něco lyricky vzletného. Tiskových chyb i jiných nepřesností je tu poměrně málo.

Zajímavý úvod do srovnávacího studia slovanských jazyků představuje kniha *Russian and the Slavonic Language*, kterou napsali W. J. Entwistle a W. A. Morison (vyšla v Londýně 1949 a má 407 stran a 3 mapky v příloze). Jak již název knihy naznačuje, má to být především kniha sloužící na srovnávacím základě studiu ruštiny. Ruštině je v knize věnováno poměrně nejvíc místa, a to více než čtvrtina knihy. Po všeobecných výkladech o Slovanech, o slovanštině (podrobněji probírá poměr k baltštině) a o slovanském písmě následuje část věnovaná praslovanštině a staroslověnštině (71—170), pak následuje část ruská (str. 171—290), západoslovanská (291—355) a jižní (356—397; spisovné makedonštině je tu věnováno jen 9 řádků).

V oddílu o ruštině nejvíce překvapí, že ukrajinština a běloruština jsou tu označovány jen jako nářečí, při čemž celá dialektologie je tu shrnuta (i s částí velkoruskou) na osmi stránkách. Tato věc překvapuje tím víc, že se ve výkladech o ruštině věnuje poměrně dosti místa otázkám historickým. V dialektologickém oddílu je u ukrajinštiny a běloruštiny podána charakteristika literárního jazyka s historickými poznámkami. Přehledná data o nářečním rozrůznění jsou podána jen u velkoruštiny (str. 288—290). Dialektologické varianty a poznámky o stavu v ukrajinštině a v běloruštině se však vyskytují i při celkovém přehledu ruštiny. Podobně také v přehledu praslovanštiny a staroslověnštiny se vyskytují

poznámky o stavu v novodobých slovanských jazycích. Tyto poznámky jsou někdy kusé a zavádějící. Tak se to má na př. s poznámkou o rus. změně *ky, gy, chy* > *ki, gi, chi* (str. 96): nejde jen o změnu ruskou, také v polštině je *ki, gi* za *ky, gy* a věc je nadto komplikována splynutím *i* a *y* ve většině slovanských jazyků.

Přehledy západních a jižních jazyků jsou podány stručně až zkratkovitě, nicméně však se do části o jižních jazycích slovanských dostaly výklady o vlivu bulharštiny na rumunštinu a stručně je tu zmíněno i působení na maďarštinu a albánštinu. V morfologii jsou podány přehledy paradigmat dosti dobře řešeným způsobem. Na větnou stavbu se nedostalo ani u ruštiny, zato byly do všech hlavních oddílů pojaty stručné charakteristiky slovní zásoby. U ruštiny jsou navíc stručné poznámky o tvoření slov a je tu pak také oddíl o stylu (str. 264—280), kde je vlastně podán ve zkratce vývoj spisovného jazyka. V části staroruské je tu také informace o sporu o pravost Slova o polku Igorevě a o jeho poměru k Zadonštině.

Vcelku tu jde o knihu slušné úrovně, jež může anglickému světu jako studijní pomůcka prokázat platné služby, i když není vypracována ve všech oddílech stejně spolehlivě a je místy až mezerovitá a neujasněná. Metodicky stojí asi uprostřed mezi srovnávací mluvnicí a přehledem slovanských jazyků, jak je podán v příručce de Brayově.

Encyklopedický přehled slovanských jazyků spolu s přehledem základních slovanských reálií a dat z dějin slovanských literatur podal v knize *Die slavischen Sprachen und Völker* profesor lipské university R. Trautmann[4]) (1950).

V západním Německu vydal M. Bram stručný srovnávací přehled slovanských jazyků pod názvem *Die Grundzüge der slavischen Sprachen* (Göttingen 1947), nám neznámý. Z pozůstalosti finského slavisty J. J. Mikkoly (1866—1946) byl Wintrovým nakladatelstvím v Heidelberce vydán třetí díl praslovanské mluvnice, obsahující tvarosloví (*Urslavische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen,* III. Teil, Formenlehre, Heidelberg 1950). První část obsahující vokalismus a výklady o přízvuku vyšla již 1912, druhá část (konsonantismus) vyšla 1942. Vydání třetího dílu obstaral E. Dickenmann, který se omezil na opravy zřejmých nedopatření a zastaralých etymologií, k novějším pracím nepřihlížel. Jako celek (bez syntaxe) je Mikkolova příručka užitečná, nový je tu srovnávací materiál ze starých indoevropských jazyků, metodicky je však zastaralá.

Karel Horálek

Nové německé příspěvky k slovanské toponomastice

Na lipské universitě zdárně kvetou toponomastická studia germanisticko-slavistická, a to zásluhou slavisty této university, prof. dra R. Fischera. Zmiňujeme se zde o posledních třech příspěvcích tohoto badatele.[1])

Nejzávažnější je Fischerova knižní studie *Probleme der Namenforschung an Orts- und Flußnamen im westlichen Böhmen und in seiner Nachbarschaft,* Leipzig 1953. Čilý německý slavista řeší v této studii řadu zajímavých a přitom zásadních otázek. I když se v podstatě drží jen svého místně vymezeného materiálu (místních jmen Chebska a nejbližšího okolí), má jeho metoda význam platný pro řešení toponomastických problémů obecně; Fischer také nachází per analogiam řešení i pro některé případy mimo svůj vymezený okruh. Problémům rozšíření, zeměpisného rozsahu místních jmen věnuje Fischer

---

[4]) Srov. o ní referát A. Dostála, Slavia 22 (1953) 589—593.

[1]) Srov. referáty o pracích R. Fischera.

3. kapitolu svého díla. Na řadě zajímavých příkladů ukazuje v kapitole 1., že badatel v toponomastice si musí všímat nejen listinné grafiky svých dokladů, ale že musí také umět využít příslušné podoby v daném místním nářečí. Tak na př. *Robersgrün* je nesprávný přepis dialektického *rōwəskrāī*; ale nevystihují tuto nářeční situaci ani podoby typu *Rabesgrün*, které dovedly k novodobému úřednímu znění *Rabensgrün*. Kdyby šlo o skutečné původní topikum k sthn. *Hraban*, novoněm. *Rabe(n)*, musila by příslušná nářeční podoba znít *rōmskrāī*. Kdežto podoba citovaná předtím nás musí dovést k původnímu znění **Radvansgrüene* („mýtina Radvanova"). V kapitole 2. se řeší zajímavá otázka původní ethnické příslušnosti starých slovanských obyvatelů Chebska a severního Bavorska. Fischer ukazuje, že nemá žádnou oporu v jazykových faktech hypothesa,[2]) že by to mohli být Lužičtí Srbové. Na Chebsku a v sev. Bavorsku šlo o týž ethnický podklad jako ve vnitrozemí Čech, jen severní výběžky Smrčin mohly snad mít osídlení lužickosrbské. Další kapitola (čtvrtá) je věnována důležité otázce priority pojmenování, jsou-li známy staré doklady na jméno v několika jazycích: *Cubitus* = *Ellbogen* = *Loket*. Jméno je podle polohy, hradní skála je obtékána těsným obloukem Ohří. Nejstarší dosud známý doklad na české znění *Loket* z r. 1234, *Elenbogen* 1239, *Cubitus* je nejstarší 1227 (v lat. listinách 13. a 14. stol. stojí však obyčejně akus. *Cubitum*, chápaný někdy za nom. neutra). Ale český doklad není obsažen v originálním dokumentě, nýbrž v opise (potvrzení), kde je dokument z r. 1234 jenom citován (takže je možné, že bylo při této citaci jméno jiné nahrazeno českým); opis sám pochází z r. 1331. Naproti tomu máme z r. 1240 v jedné listině výslovně dosvědčeno „apud Cubitum, quod vulgo Elnpogen dicitur". Listinné doklady s českým *Loket*, pokud pocházejí ze 13. stol., nejsou zaručeně spolehlivé a jméno *Loket* v nich vystupuje vždy ve spojení s jménem příslušného purkrabího (vedle *de Loket* nacházíme tytéž purkrabí na jiném místě s přívlastkem *de Cubito*); purkrabí tito podléhali pražské královské kanceláři, odtud preferování českého označení. A Fischer nyní spolehlivě ukazuje, jak celá hostoricko-společenská situace nutí k závěru, že prioritu zde má německé *Ellenbogen* proti českému *Loket*. Historičtí pánové Chebska, hohenštaufští císařové, rozšířili 1177 svou moc i na „provincii Zettlitz", starobylé Sedličansko, při čemž správní centrum bylo přeneseno ze Sedlce (Zedlitz-Zettlitz) do nově založeného hradu nad Ohří, založeného na území kolonisovaném poměrně kompaktně Němci ve 12. stol. Byl založen podle německého způsobu a je tu k r. 1227 dosvědčen německý hradní kaplan. Tyto okolnosti opravdu nutí k předpokladu původního německého jména. Předpokládat snad překlad staršího českého názvu *Loket* do kancelářské řeči císařských „economorum de Zedliz" dobře prý nejde. Kdyby bylo v řeči nových kolonistů zůstalo předpokládané starší jméno *Loket*, byla by se po něm podle autora zachovala stopa v dialektě, ale takových stop není. České jméno vzniklo tedy spíš v překladech české královské kanceláře pražské ve 13. stol., kdy po úpadku štaufské svrchovanosti nad Loketskem se dostal tento kraj definitivně pod svrchovanost českého panovníka. Všechna ostatní sídla purkrabská měla jména česká nebo počeštělá, včetně západních měst Bíliny, Žatce a Plzně. Německé jméno Lokte by bylo bývalo nápadnou výjimkou.

S problémem *Ellebogen* se setkáváme ještě v zajímavé kapitole 5., „Möglichkeiten vorslawischer Grundlagen", možnost topik předslovanských. Pro západní Čechy je dobře dosvědčeno osídlení keltské. Není divu, že vznikla domněnka, spojující *Ellbogen* s ptolemaiovským *Mélibokon oros* (to je ovšem nejen Krušnohoří, ale, a to spíše, hlavně Harz

---

[2]) S tímto stavem počítá na př. (s jistými výhradami) Niederle, srov. Slov. starožitnosti III, 111—113, opíraje se o E. Muku, AslPh 26, str. 543—61 (pozn. recensentova).

a pahorkatiny mezi ním a Krušnohořím). Pro tuto domněnku by byl průkaznější jiný *Elbogen* (u Ústí), český *Milbohov*. Musili bychom tu předpokládat germánské prostřednictví, abychom z *Mélibokon* dostali slovanské *Milbogovъ* (osobní jméno Milbogъ mohlo tak totiž vzniknout) a pak předpokládat nejpozději okolo r. 1200 přejetí slovanského *Milbogov* do němčiny; v němčině pak dekomposici *zu(m) Melbogen* > *zum Elbogen*, v místních jménech je taková dekomposice běžná. — Z germánských základů se uvádějí mimo jiné jména řek: *Angulahwa* „křivá voda“ > *Úhlava*, *Amsulahva* „kosí voda“ > *Úslava* a j.

V 6. kapitole ukazuje Fischer, že vztahy mezi Slovany a Němci netřeba posuzovat jako zásadně nepřátelské, normálnější bylo naopak pokojné sousedské soužití, dosvědčované mimo jiné i tím, že si nejen Slované dávali jména německá, ale i naopak Němci slovanská. — Kapitolou „Společenský vývoj a místní jména“ (vliv společenského vývoje na typy místních jmen) končí předdokumentární část Fischerovy studie. — Uzavírají ji dokumentární „Doklady a vysvětlivky“.

Skoro současně s touto knižní studií uveřejňuje prof. Fischer v časopise Lětopis instituta za serbski ludospyt 1 (1954) č. 2, 1—15 programovou studii *Die slawischen Sprachdenkmäler Deutschlands*. Chce pokračovat v tradici, započaté už Leibnizem a — jak ukazuje Fischer — potom i Goethem, v studiu německé toponymiky slovanského původu. Tato toponymická studia dosvědčují totiž úzké soužití obou plemen, slovanského a germánského, v průběhu několika staletí. Jsou to studia užitečná ovšem i pro jazykovědu samu těmi problémy, které je třeba při nich řešit.

Je to především složitost problému jazykového rozlišení osobních jmen: Germánské *Liubmâr*, *Liutmâr*, *Garimâr*, *Ratmâr*[3]) se lehko přizpůsobovalo ve slovanských ústech domácímu typu jmen, typologicky vlastně totožnému, a splývalo tak se slovanským *L'uboměrъ*, *L'utoměrъ*, *Jaroměrъ*, *Radoměrъ* nebo *Ratiměrъ*. Slovanské *L'ub(o)gostь* souhlasí se starohornoněm. *Liubgast*, slovanské *Rad(o)gostь* se sthn. *Ratgast*;[3]) germánské *Waldemâr* se dokonce podezírá jako slovanské přejetí (**Voldiměrъ;* do litevštiny přešlo jako *valdýmieras* v obecném významu „vládce“). Mimoto je třeba počítat s tím, že docházelo stejně k jmenové promiskuitě, Slované si brali jména německá a naopak. Konečně je třeba připomenout, že si Němci přizpůsobovali místní jména slovanského původu ještě i dávno po jejich první hybridisaci: *Radwansgrün* se obměnilo v *Rabensgrün*, *Rademsdorf* v *Rattmannsdorf* a pod.

A konečně na počátku letošního roku vyšel Fischerův článek *Zur Erforschung des westlichen Slaventums* v časopise Forschungen und Fortschritte 29 (1955) Heft 1. Fischer v něm ukazuje, že i na územích západně od Sály (tedy západně od limes Sorabicus) jsou slovanská topika, dosvědčující s v o b o d n é slovanské osídlení. Poddanská sídliště by byla měla jména německá, i kdyby bylo šlo o obyvatele slovanské. Fischer si v tomto článku všímá jen poměrů v kraji Arnstadtském v Durynsku. Mezi 100 topiky nachází 3 čistě slovanského původu (*Böhlen* < *Bělín*, *Plaue* < *Plavy* a *Pörlitz* < *Pogorělica*), 3. topika z osobních jmen slovanských (*Cottendorf* : *Chot*, *Kettmannshausen* : *Chotěměr* a *Traßdorf* : *Drag?*) a konečně 3 jména s komponentem „*-Winden*“, svědčící tedy o založení poddanském: *Branchewinda* (: Brunicho), *Nahwinden* < *Nabewinden* (Slované z krajiny od Náby) a *Wümbach* < *Windenbach* (upomíná podle Fischera na rybářské záliby Slovanů). Je jasné, že jména místní nejsou jediným svědkem sporadického slovanského osídlení za limes Sorabicus. Bylo jich usídleno jistě dost i v poddanských sídlištích se

---

[3]) V němčině splynuly v tomto *Rat-* dva významy: kromě běžného významu Rat = rada vplynula sem ještě i komposita, jejichž první člen se rovnal starému *hrad//rad* „rychlý“.

jmény čistě německými.[4]) O slovanském podílu za „srbskou hranicí" mluví i archeologické nálezy a slovanský vliv prozrazuje někdy i způsob staveb venkovských obcí. — Tento článek Fischerův podává jen předběžné výsledky jeho připravované důkladnější studie o místních jménech kraje Arnstadtského.

František Kopečný

Anatol Mirowicz, **Gramatyka opisowa języka rosyjskiego.** Cz. I: Wiadomości ogólne o języku rosyjskim, fonetyka opisowa, pisownia. Warszawa 1953, Państw. Wyd. Naukowe, 80 str. + 1 mapa.

Tato kniha je určena především pro vysokoškolské posluchače rusistiky. Vychází ze zásady, že nejlepším základem obecného jazykového a gramatického vzdělání je studium mateřského jazyka. To se u čtenářů předpokládá, a proto se při výkladech co nejčastěji užívá srovnávacího hlediska polsko-ruského. Proto také v úvodu najdeme nejnutnější údaje o vědeckých příručkách k prohloubení znalosti polštiny. Výběr vhodné literatury rusistické je doveden až do nejnovější doby. Postrádáme tu jen R. Nahtigala, *Ruski jezik v poludnjoznavstveni luči,* Ljubljana 1946 a pak ovšem publikace, jež vyšly v době sazby nebo i později: *Введение в языкознание,* т. I A. S. Čikobava, т. II L. A. Bulachovskij, Moskva-Leningrad 1952, 1953, *Морфология русского языка,* pod redakcí V. V. Vinogradova, Moskva-Leningrad 1952 a B. Havránek, L. Kopeckij, K. Horálek: *Velký rusko-český slovník* I, II, Praha 1952, 1953.

Všeobecné vědomosti o jazyce ruském. Po obvyklém úvodním zařazení ruštiny mezi jazyky indoevropské a slovanské vymezuje Mirowicz svůj úkol takto: „Przedmiotem tego podręcznika jest gramatyka rosyjskiego języka tzw. literackiego, czyli ogólnonarodowego." Podotýká však, že charakter spisovného jazyka a jeho linguistická situace jsou teprve tehdy úplně určeny, jestliže přihlížíme také k jeho poměru k jednotlivým místním dialektům. Pak zeměpisně vymezuje územní rozsah ruského jazyka jako celku i jeho dialektů a podává jejich stručnou charakteristiku. Následuje přehled dějin spisovné ruštiny v hutné a výstižné zkratce se stálým zřetelem na kulturně historické souvislosti. Mirowicz se tu hlásí k teorii o existenci nadnářečního kulturního jazyka na Rusi ještě před christianisací. Když se pak v souvislosti s církevněslovanskými vlivy připomíná centrum kijevské, bylo by vhodné uvést ještě aspoň centrum smolenské a novgorodské, případně i střediska haličsko-volyňská a suzdalsko-vladiměřská; v staré době bylo totiž celé toto území oblastí jediného ruského jazyka a všechna zmíněná střediska hrála v prolínání ruštiny a církevní slovanštiny dosti významnou úlohu. — Další kapitola pojednává o ruské lexikální zásobě, vlastně spíše o procesu, jak se doplňovala z různých neruských zdrojů. V chronologickém sledu se tu dovídáme o výpůjčkách církevněslovanských, řeckých, latinských, tatarských a orientálních, polských, holandských, německých, francouzských a anglických. Přitom autor nepřihlíží jen k slovníkovým přejetím v úzkém slova smyslu: uvádí i výpůjčky, jež se prozrazují jen neruským hláskoslovím (to se týká paleoslovenismů typu *враг, разум, гражданин* a pod.), všímá si derivačních přejetí (kalky, cizí suffixy) a připomíná i vlivy syntaktické. Nechybějí odkazy na historické okolnosti, jež vlivy doprovázely, usnadňovaly a podporovaly. Vysvětluje v případě potřeby i formální hláskoslovné zvláštnosti a jejich příčiny, na př.

---

[4]) Samo svědectví topik by bylo relativní, topika se šíří nápodobou i do oblastí mimo podmínky svého vzniku; máme také názvy s *-Winden* na Rýně, ba i za ním, v Lotrinsku. Fischer to vysvětluje právě nápodobou, podobně jako analogická topika s *Friesen-, Goten-, Sachsen-,* když se s nimi setkáváme v oblastech nenáležitých. Myslím však, že nelze vyloučiti domněnku, že jde o osídlení zajatecká.

Фивы, алфавит (Θῆβαι, ἀλφάβητον) proti polskému *Teby, alfabet.* — V tomto oddílu postrádáme konstatování kontaktu spisovné ruštiny s češtinou. Máme přece některá slova, jež staroslověnština načerpala na Velké Moravě a přenášela je pak i do svých dalších slovanských prostředí, nevyjímaje Rusko. Patří sem na př. některé názvy dní v týdnu (o tom pojednáme jindy podrobněji), dále některé křesťanské termíny jako поп (stsl. попъ), jež nejsou sice českého původu, ale cyrilometodějský jazyk je našel na Velké Moravě už hotové, pak na př. ruské скверна i j., jak na to nejnověji ukázal K. Horálek, *K otázce lexikálních bohemismů v staroslověnských památkách*, Slovanské studie, Praha 1948, 115—119. Později pronikala do ruštiny zvláště česká terminologie městská, feudální, administrativní i náboženská. Asi 80 takových výrazů žije v ruštině dosud, na př. местечко, право, комната, набожный, dále suffix -енство (духовенство), o němž je u Mirowicze řeč na str. 23, a snad i některá slova na -тель. Viz o tom v studiích B. Havránka, *Vývoj spisovného jazyka českého* (Československá vlastivěda, dodatky 1936) 44 n. a 76 n. a v stati téhož autora *Expanse spisovné češtiny od 14. do 16. století*, Co daly naše země Evropě a lidstvu I, Praha 1940, 53—58 i v práci A. Florovského, *Чехи и восточные славяне* I, Praha 1935 a *Чешская библия в истории русской культуры и письменности*, Sborník filologický 12 (1946) 153—258. Tím zároveň dostává jiný odstín i Mirowiczovo tvrzení, že „z wpływów łacińskich nie pozostało właściwie nic poza kulturalnymi wyrazami międzynarodowymi" (24; srov. na př. палата, přejaté prostřednictvím češtiny a polštiny). — Dále by bylo vhodné upozornit na zvláštnosti funkce a formy některých výpůjček: máme na mysli funkční rozdíly výrazů typu *глава — голова, краткий — короткий, житие — житьё, воскресение — воскресенье* a formálně rozlišená přejetí různou cestou a v různé době, jako *Феофан* : *теология*. U předpony *раз-* bychom zdůraznili okolnost, že v častých případech, kde tato slabika nestojí pod přízvukem, živá ruská výslovnost podporovala církevněslovanský grafický vliv.[1]) Mezi nejběžnější hláskoslovné a grafické příznaky slov církevněslovanského původu bychom zařadili ještě střídnici *i* za ь[2]) a nom. sg. m. složených adjektiv (typ *добрый* proti ruskému *святой*). — K suffixům a praefixům: Slova na *-енство* a snad i některá na *-тель* jsou původu českého, jak jsme již podotkli, třebaže často prostřednictvím polštiny. Suffix *-изна* je mnohem spíše polský než staroslověnský. K csl. praefixům patří zmíněné *раз-*, ale neřadili bychom sem *воз-* a *из-*. Adj. verbalia typu *видевший* pokládáme (kromě csl. pravopisu *-ий*) za obecně slovanská, nikoli za paleoslovenismus. To platí i o typu *видимый*.[3]) — Závěrem této kapitoly autor uvádí, že v porevolučním období sovětském pronikají četná ruská slova do jiných jazyků. Bylo by vítané, kdyby upozornil také na dosud málo známou skutečnost, že i dříve přejaly evropské jazyky některá ruská slova, jako *мамут, морж* a j.[4])

Druhou část knihy — *hláskosloví („fonetyka")* — rozvrhuje Mirowicz na pět kapitol: přízvuk, soustava hlásek (vokalismus slabik přízvučných a nepřízvučných, konsonantismus), poměr hláskosloví a pravopisu, změny vyplývající ze sousedství hlásek,

---

[1]) Obecný náznak toho je v poznámce na str. 22, ale právě pro praefix *раз-* je to charakteristické.

[2]) Netýká se to jen suffixu *-(е)ние*, o němž je řeč na str. 22; srov. na př. *братие, сиятельство* a j.

[3]) B. Havránek však dokázal, že tato obecně slovanská verbální adjektiva jediná staroslověnština (a církevní slovanština) povýšila na participia; viz *Genera verbi* II, 4—50, 50—61, zejména na str. 50 a v § 189.

[4]) V době vzniku knihy neměl ovšem Mirowicz ještě v rukou podnětnou studii A. Sieczkowského, *Wyrazy pochodzenia słowiańskiego w języku francuskim*, Sprawozdania z posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 4 (1952) 119—136; viz referát Slavia 22 (1955) 148—150.

střídání hlásek. Hlavní předností je šťastná kombinace vědecké přesnosti a úplnosti s jasnou přehledností, jakož i stálé rusko-polské srovnávací hledisko. Po praktické stránce bude pro studenty-rusisty užitečná přesná ruská nomenklatura, jež se v překladových slovnících a často i v odborných příručkách hledá jen velmi nesnadno (Mirowicz ji všude důsledně uvádí v závorkách za příslušnými termíny polskými). — Autorovo stanovisko k celkovému pojetí hláskové soustavy není fonologické. Nadpisuje sice druhou kapitolu „system głosowy języka rosyjskiego“ (29) a mluví o pouhých „wariantach zasadniczo środkowego *a*“ (ibid.), o zvláštním vztahu hlásek *и* a *ы*, které se jen doplňují (31), ale jinak posuzuje a vykládá ruský hláskový systém takřka výlučně z posic fonetických. Aspoň při výkladech akcentologických a při výkladu o samohláskovém repertoáru přízvučných i nepřízvučných slabik a při vysvětlování měkkostní korelace souhlásek by bylo fonologické hledisko věci velmi ku prospěchu. Pak bychom na př. zjištění, že v ruštině a v polštině „*c, ž, š* jsou vždy tvrdé a nemohou vystupovat před *i*“ (41), formulovali raději opačně, že totiž po *c, ž, š*, které jsou vždy tvrdé, nemůže vystupovat *i*.

Kapitola o poměru ruské abecedy k fonetickému stavu (41—42) podává obecnou informaci o tom, jak se ruský grafický systém vyrovnává s bohatší hláskovou zásobou. Ani zde se však nepřihlíží k fonologické hodnotě hlásek. Není tu zmínky o takových pravopisných záležitostech, jako že se neoznačuje stálá měkkost *č'*, nebo že místo *šy, žy* se tradičně píše *ši, ži*. O tom se pojednává dále (oddíl „pisownia“), ač snad právě bližší spojení této kapitoly s oddílem o pravopise by dalo plastičtější výraz některým faktům.

Čtvrtá kapitola pojednává o hláskách v proudu řeči nebo — jak je nadepsána — „o působení fonetického sousedství“ (42—47). Sem Mirowicz zahrnuje volné vyznění („ubezdźwięcznienie spółgłosek wygłosowych“), assimilaci znělostní, měkkostní i v místě artikulace, dissimilaci souhlásek, „assimilaci“ *i/y* k předchozímu konsonantu a „zjednodušování konsonantických skupin“ (= úspora artikulace). Netřeba ani zvlášť podotýkat, že také v tomto úseku by fonologický pohled leccos vyjasnil (na př. neutralisace *i/y* po konsonantu).

Pěkně je zpracována kapitola o střídání hlásek (47—58). Autor probírá střídání živá i neživá s hlediska synchronické gramatiky, jak je to dáno určením knihy, ale nechybí nejnutnější historický výklad. K živému střídání samohlásek patří vlastně jen redukce nepřízvučných. K historickému střídání se tu počítá dvojice *e/o* (сестра: сёстры), ide. ablaut *e/o*, ide. kvantitativní střídu *o/a*, dále nynější výsledky jiných stupňů starého ablautu: řadu *0:e(ė):i:o* (na př. умру/смерть/умирать/мор), řadu *u:o:y* (сухой/сохнуть/высыхать), *o:0:u* (зову/звать/призывать), střídání *o:y*, jež je pro ruštinu charakteristické i uprostřed vsl. jazyků (мыть/мою), dále *u:ov*, *'u:ev (ėv)* (кую/ковать, воюю/воевать). Mirowicz sem *neřadí* „střídání“ *torot/trat, tolot/tlat*, poněvadž patří do plánu lexikálního a nikoli hláskoslovného. — Živé střídání souhlásek zahrnuje korelační dvojice měkkostní, znělostní a jejich kombinaci (*chľep: chľebə: chľeb'ė)* a střídání spočívající na úspoře artikulace (*česť: česnyj, śerce: sėrďečnyj*). U střídání znělých a neznělých postrádáme aplikaci fonologického hlediska. — Historickým střídáním se u M. rozumějí alternace výsledků všech tří palatalisací (облик/личный/лицо; друг/дружба/друзья), dále řady *s,z/š,ž* (писать/пишу, возить/вожу), *t/č,šč, d/ž,žd* (свет/свеча/освещать; суд/сужу/осуждать), *g/č, k/č* (берегу/беречь; пеку/печь) a jejich kombinace s jinými alternacemi (na př. řada берегу/береги/бережёшь/беречь).[5]

[5]) Také zde by bylo vhodné zdůraznit spíše lexikální příslušnost střídy se skupinami *šč* a *žd*, podobně jako to autor provedl u skupin *trat/tlat* ... Že se skupiny *šč* a *žd* vyskytují v slovech csl., Mirowicz ovšem podotýká a nelze také upřít, že zasahují i gramatický plán jazyka, když se stávají morfologickým prostředkem (прекратить/прекращу).

pak *sk-st,zg-zd/š́č́(š́š́),ž́ž́* (доска/дощечка, пустить/пущу, мозг/мозжечок, ездить/езжу), *b, p, v, f, m/bľ, pľ, vľ, fľ, mľ* (любить/люблю . . .), *d,t/s* (веду/вести, цвету/цвести) a *d,t/0* (бреду/брёл, плету/плёл).

Poslední část I. dílu Mirowiczovy mluvnice je věnována pravopisu. Zajímavá je statistika (patrně vlastní zjištění Mirowiczovo), že je ruský pravopis z 65% shodný s výslovností, tedy fonetický, z 20 % morfologický a ze 17 % tradiční. Počítá se však přitom s redukcí vokálů nepřízvučných slabik? Střetne-li se zásada fonetická a morfologická, má morfologická přednost; výjimky jsou v grafice předpon na *-z* a v psaní praefixu *раз-/роз-* podle přízvuku, jakož i užití *ы* u typu обыграть, предыдущий. Toto zjištění bychom doplnili poznámkou, že grafika nepřízvučného *ра-/ро-* (nejen v praefixu, ale na př. také v slově растú: рóст, -а) není j e n otázkou výslovnosti, ale také csl. pravopisného vlivu, o němž se tu nemluví vůbec. Hodilo by se sem dobře také vysvětlení zdánlivé střídy *y/o* v koncovce adjektiv (дóбрый/злой); je to nejen typický doklad csl. grafického vlivu, ale i pěkný příklad event. vlivu pravopisu na výslovnost. Následují kapitoly o pravopise samohlásek, souhlásek, předpon, přípon a morfologických koncovek. Mirowiczova mluvnice tu není pouhou praktickou učebnicí. Podává fakta ve vědecky hodnotném přehledu; tak na př. konstatuje, že skupina *-zdn-* se graficky nezjednodušuje (поздно), skupina *-skn-* ano (блеснуть). (Praktické poznání jazyka by tak úplný přehled spíše ztížil.) Leccos je tu však — celkem zbytečně — přejato z příruček, určených pro pravopisnou výuku rodilých Rusů. Máme na mysli takové poučky, jako na př., že se předložky о (об, обо), от, до, под, про, вместо, ко, со atd. píší vždy s *o*, без a вне vždy s *e*, že slovotvorný spojovací vokál je vždy *o* (носорог), že s *0* se střídá *o* a *e* (nikoli *a* a *i*), že se podle této střídy dá určit pravopis suffixů *-ок* a *-ак* a pod. Registrace takových faktů může posloužit pravopisné praxi u Rusů, ale je vědecky bez významu a pro Poláky nebo Čechy zcela zbytečná.

Z posledních kapitol má linguistický charakter pojednání o psaní cizích slov, jinak jsou to stati o konvenční orthografii.

Upozornili jsme zde na některé věci, jež by podle našeho mínění mohly být podány jinak nebo doplněny. Týká se to hlavně nedostatku fonologického pohledu a přehlížení kulturních a jazykových vztahů v dějinách spisovné češtiny a ruštiny. To jsou však spíše jen drobnosti. Je třeba zdůraznit, že Mirowiczova mluvnice představuje dobré kompendium pro cíl, který si vytkla: podat zhuštěný vědecký přehled mluvnice současné spisovné ruštiny, zejména pro posluchače rusistiky. Použije jí však s prospěchem i badatel-nerusista, který ocení zvláště její přehlednost při takřka vyčerpávající úplnosti. — Na výši je také vnější úprava a typografické provedení, třebaže po této stránce je to kniha značně náročná.

F. V. Mareš

Nové bulharské mluvnice

Bádání o národním jazyce a péče o spisovnou bulharštinu je v posledních letech hlavním pracovním polem bulharských linguistů. Nová organisace vědecké práce v Akademii věd a podpora vědeckého bádání vládními činiteli lidově demokratického Bulharska dává bulharským linguistům možnost splnit rychle některé naléhavé úkoly, bez jejichž realisace není dobře myslitelné zvyšování vědecké úrovně bulharistiky.

Je to především práce akademického Ústavu bulharského jazyka na normativním slovníku dnešní spisovné bulharštiny. V Ústavě bulharského jazyka (Institut za bălgarski ezik) byl shromážděn velký excerpční materiál, který je zpracováván patnáctičlenným kolektivem. R. 1953 mohlo být přikročeno k vydání ukázkového sešitu o 64 stranách. Na

základě kritických připomínek byly pak provedeny závěrečné redakční práce (hlavní redaktor je akad. Romanski, v redakční komisi pracují profesoři Andrejčin, Lekov, Stojkov, Todorov, akad. Mladenov a j.) a r. 1954 vyšel první sešit velkého formátu o 160 stranách *(a — vǎzslab)* pod názvem *Rečnik na sǎvremennija bǎlgarski knižoven ezik*. Celý slovník obsáhne asi 65.000 slov a bude dvousvazkový. Při excerpci bylo dbáno na to, aby byla zachycena také nejnovější slovní zásoba bulharštiny, obrážející převratné společenské změny od osvobození Bulharska z fašistického područí. Zároveň je připravován dvoudílný slovník současné bulharštiny s přihlédnutím k dialektismům, pokud se vyskytují u novodobých spisovatelů. Práce na tomto slovníku se účastní většina redaktorů slovníku akademického.

Z pověření Bulharské akademie věd je také připravováno vydání dalších dílů velkého slovníku Mladenovova *(Bǎlgarski tǎlkoven rečnik s ogled kǎm narodnite govori)*, který začal vycházet 1926 (péčí akademiků St. Argirova, A. Teodorova-Balana, St. Mladenova a B. Coneva). V práci brzy pokračoval s velkými obtížemi jen akad. Mladenov, jemuž se podařilo po osvobození urychlit vydávání, takže byl 1951 ukončen první díl (A—K). Tento slovník má podobné zaměření jako starší slovník Gerovův, je však obsáhlejší a mnohem důkladněji propracovaný.

Rozvoj bádání o bulharštině závisí také na školení mladých vědeckých pracovníků a s tím souvisí péče o učebnice bulharštiny a o nové mluvnice bulharštiny vůbec. O dobré učebnice se bulharští linguisté starají nejen na školách vysokých (hlavně na universitě v Sofii), ale také na všech jiných učilištích. Již r. 1947 vyšla dobrá učebnice bulharštiny pro tehdejší gymnasia prací A. Andrejčina, N. Kostova a E. Nikolova *(Bǎlgarska gramatika.* Pomagalo za ezikovo obučenie v gimnaziite).[1] Několik dobrých učebnic bylo nyní vydáno pro učitelské ústavy (vysoké školy pedagogické dosud v Bulharsku zřizovány nebyly). Je to jednak historická mluvnice bulharštiny prof. Mirčeva (*Istoričeska gramatika na bǎlgarski ezik za učitelskite instituti,* Sofie 1953), dále bulharská dialektologie prof. Stojkova (*Bǎlgarska dialektologija za 1 kurs na učitelskite instituti,* Sofie 1953) a konečně přehled dnešní bulharštiny prof. Andrejčina, K. Popova a M. Ivanova (*Sǎvremenen bǎlgarski ezik — učebnik za 1 kurs na učitelskite instituti,* Sofie 1953). Tyto učebnice samy svědčí o tom, že v přípravě bulharských učitelů zaujímá studium národního jazyka významné místo. Jak důsledně uplatňují bulharští linguisté marxistické hledisko ve výuce národního jazyka, je vidět již z toho, jaká pozornost je věnována studiu dějin bulharštiny a bulharských nářečí.

Z těchto tří učebnic má větší význam především historická mluvnice prof. Mirčeva. Přes nevelký svůj rozsah (150 stran a 40 stran ukázek ze starých památek) je to učebnice, kterou vřele uvítá každý slavista. Jsou v ní obsaženy základní informace o všech důležitých otázkách, při čemž je třeba kladně hodnotit autorovu snahu vyhnout se dogmatickému pojetí. Tím se Mirčevovy výklady příznivě odlišují od starších německy psaných dějin bulharštiny akad. Mladenova (*Geschichte der bulgarischen Sprache,* Berlín-Lipsko 1929) a také od jejich stručného vzdělání bulharského (*Istorija na bǎgarskija ezik,* Sofija 1935).

Prof. Mirčev mohl při vzdělání této učebnice těžit nejen ze starších prací jiných badatelů (vedle uvedených děl akad. Mladenova jsou to především třídílné nedokončené dějiny bulharštiny prof. Coneva), ale také ze svých prací vlastních, především ze svých dějin bulharštiny, jež byly r. 1951 vydány cyklostylově jako universitní skripta. Výkla-

[1]) Viz Slavia 18 (1947—8) 494.

dům historické fonetiky, morfologie a syntaxe předeslal prof. Mirčev ve své učebnici obecný úvod o problematice historického studia jazyka vůbec a speciálně bulharštiny (str. 5—19), pok podává celkový přehled vývoje bulharštiny (str. 20—32) a také výklad o historických vztazích bulharštiny k jiným jazykům (str. 33—64). Nejcennější jsou v Mirčevově mluvnici výklady, kde se opírá o vlastní dokladový materiál, to je hlavně v mluvnické části. Předností jeho učebnice je také přehledné uspořádání látky a jasné podání i složitých otázek.

Jako dobrou ukázku uváženého a informativně pojatého výkladu je možno uvést kapitolu o příčinách rozkladu staré pádové soustavy. Je tu stručně podán přehled starších názorů na tuto důležitou otázku bulharské historické mluvnice a závěrem je pak řečeno, že v bulharském přechodu od synthetičnosti k analytičnosti v skloňování je třeba vidět „složitý proces, v němž vnitřní zákony vývoje jazyka se proplétají s vlivy balkánského prostředí, v němž se tvoří různé svazky bulharského obyvatelstva s ostatním osídlením Balkánu, hlavně s osídlením románským a řeckým, v němž také vznikají obecné vývojové tendence všech balkánských jazyků“ (str. 110). S působením balkánského prostředí spojuje podobným způsobem prof. Mirčev také vznik bulharského členu.

K zajímavostem Mirčevova obrazu vývoje bulharštiny patří, že nepřijal nový návrh periodisace bulharštiny, jak jej podal akd. Vl. Georgiev v stati *Opit za periodizacija na istorijata na bălgarskija ezik* (Izsestija na Instituta na bălgarski ezik 2, 1952, 71—112). Akad. Georgiev vychází z these, že hlavním rysem vývoje bulharštiny je přechod od synthetičnosti k analytičnosti, a že je třeba tuto věc vyjádřit i v periodisaci. Navrhuje proto místo tradičního dělení na období staré, střední a nové dělení na dobu starou a novou, uvnitř nichž pak rozeznává menší úseky (na př. rané a pozdní období). Prof. Mirčev háji oprávněnost vydělení středního období pro jeho typicky přechodný charakter a v tom je třeba mu dát za pravdu. Stať akad. Georgieva tím však nepozbývá na významu, protože obsahuje dosti nových myšlenek a opírá se zčásti o nový materiál. Historikové bulharštiny budou moci z této studie čerpat i v případě, když její základní thesi nepřijmou. Pozoruhodný je v Georgievově studii důraz na vliv turečtiny — to je podobné stanovisko, jako jsem zaujal ve studii *Postavení bulharštiny v balkánském svazu jazykovém* (Listy filologické 69, 1942, str. 128—147). Stať o periodisaci je pěkným svědectvím toho, že široký rozhled a komparatistická erudice umožňují akad. Georgievovi podnětné zasahování i do bulharistiky, jež není vlastním oborem jeho působnosti.

Při složitosti problematiky vývoje bulharštiny a za dnešního stavu bádání nemůžeme vidět nic překvapujícího v tom, že se v učebnici prof. Mirčeva najdou také formulace prozatímní a také sporné. Sotva dojde na př. obecného souhlasu to, co říká prof. Mirčev o starobulharském původu členu (podobné stanovisko zaujímá také mladý bulharský badatel G ă l ă b o v v recensi Kurzovy práce o členu v staroslověnštině, srv. Izvestija na Instituta za bălgarski ezik 3 [1954] 356—371).

Některé výklady by bylo možno také podat přesněji, k tomu se najde příležitost při novém vydání, o němž u této praktické příručky není třeba pochybovat. Z nejasných míst upozorňuji na př. na etymologické poznámky o slově *lъbъ* (str. 59), ne dost jasně je vyložen na př. tvar *toplo* (proti *teplo*), při výkladu o souhlásce *f* v slovech přejatých do staroslověnštiny (a také do staré bulharštiny) by mělo být upozorněno na nahrazování souhláskou *p* (Mirčev říká pouze, že se *f* přijímá beze změny). V kapitole o působení ruštiny na bulharštinu mohla by být zmínka o rusismech v starých památkách, jako je Vračanské evangelium.

Jinak je třeba u této učebnice litovat, že vyšla v malém nákladě a že je i v Bulharsku

těžko dostupná. Příštímu vydání by měla být věnována větší péče také po stránce typografické.

Vítanou pomůckou k studiu bulharštiny je také bulharská dialektologie prof. Stojkova. V tomto případě jde však jen o stručnější a přístupněji podané zpracování bulharské dialektologie, jež vyšla jako universitní skripta (*Bălgarska dialektologija*, 2. vyd., Sofija 1954). Toto cyklostylové vydání má 240 stran (učebnice pro učitelské ústavy při hustší sazbě 61 stran i s ukázkami textů; k universitní učebnici vydal prof. Stojkov výbor textů odděleně) a má navíc výklady o sociálních dialektech. V universitním zpracování je pochopitelně věnováno více pozornosti také otázkám metodickým. Na rozdíl od učebnice prof. Mirčeva probírá prof. Stojkov podrobněji také stránku lexikální. K části obsahující lexikální výklady je pak trochu neorganicky připojen výklad o významu srovnávacího hlediska v dialektologii a obecné poznámky o vývoji nářečí. K napsání této učebnice je dnes prof. Stojkov nejlépe kvalifikován, při vlastních nářečních výzkumech mu dobře pomáhá jeho fonetické školení. Větší přesnosti bychom si v jeho učebnici přáli hlavně tam, kde se mluví o společenských podmínkách vývoje bulharských nářečí v novější době. Mluví se tu (v cyklostyl. vyd. str. 40, 46) o násilném přesidlování v Řecku a v Turecku, což je do značné míry patrně pravda, ale východiskem tu přece jen byly mezinárodní dohody o výměně obyvatelstva. Výsledkem pak byl také odsun Turků a Řeků z Bulharska a osidlování Bulharů z Řecka a Turecka na jejich místech.

Učebnice *Săvremenen bălgarski ezik* (251 str.) podává z celkového popisu bulharštiny zatím jen první část, a to výklady o lexikálním složení, a část morfologie. Lexikologii zpracoval L. Andrejčin (od něho je také obecný úvod, dále výklad o grafice a pravopisu a konečně kapitola *Gramatikata kato nauka*), morfologie a fonetika je prací K. Popova, od M. Ivanova je jen výklad o přízvuku. Hlavní cena této učebnice spočívá v těch částech, jež zpracoval Andrejčin. To platí především o obecných výkladech v úvodu ke knize a ke gramatické části a pak o celé lexikologii. I zde jsou podány obecné výklady o slově po stránce formální a významové (i s hlediska vývojového), o lexikálním složení jazyka, nejdříve obecně, pak v bulharštině. Zde je dosti podrobně probrána vrstva slov, přejatých do bulharštiny z jiných jazyků, což doplňuje historickou učebnici prof. Mirčeva (ten mluví o lexikálních otázkách jen v části, věnované poměru bulharštiny k jiným jazykům). Dosti místa věnuje prof. Andrejčin ve svých lexikologických výkladech otázkám lexikálním. Zde se opírá o zkušenosti a poznatky získané studiem jazyka a stylu bulharských spisovatelů [z novější doby pochází Andrejčinova významná studie o jazyce L. Karavelova, uveřejněná v ročence (Godišnik) sofijské university, historic.-filolog. fakulta 46, 1949—1950].

Řadu dosavadních bulharských mluvnic rozmnožil v roce svých 95. narozenin novým zpracováním své starší mluvnice akademik A. Teodorov-Balan (*Nova bălgarska gramatika za vsjakogo*, I, Sofia 1954, 120 stran). Je to další svědectví pracovní svěžesti a vytrvalosti akad. Balana, který se ve svém životě o poznání mluvnické stavby bulharštiny tolik zasloužil. Nové zpracování je, jak už naznačuje sám titul, určeno širší veřejnosti i specialistům, ale některé autorovy svéráznosti v terminologii i v pojetí budou rozšíření knihy na závadu. Hlavní novum nového zpracování (a to jak v poměru k úplné mluvnici z r. 1940, tak v poměru k I. dílu obsáhlejšího zpracování, který vyšel 1930 a obsáhl z nauky o slově jen hláskosloví) jsou obecné výklady o slově, o jeho formální i významové stránce. Z jednotlivostí tu překvapí na př. opominutí párových palatálních souhlásek, jejichž existenci ještě r. 1940 hájil akad. Balan i na konci slova, v celkovém přehledu hlásek (na př. v tabulce na str. 45). Na str. 44 se mluví o palatálních souhláskách velmi nejasně, měkčení v slovech jako *njama, ljuljam* se klade na roveň s měk-

čením v slovech, jako je *dete, nito* atd. Nejasný je také na př. výklad o přízvuku jednoslabičných slov (str. 49 — jednoslabičná slova se tu dělí jen na enklitika a proklitika). Při popisu hláskového systému je podobně jako v dřívějších zpracováních (hlavně z r. 1930) uplatňováno historické hledisko, ale ne vždy dost jasně a přehledně.

K mluvnicím bulharštiny, napsaným jinými jazyky (nejlepší je dosud francouzská mluvnice Beaulieuxova, jež vyšla r. 1950 v 2. vydání) přibyla nověji mluvnice zpracovaná polsky krakovským slavistou Fr. Sławským: *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa 1954, 176 stran). Sławski je dobrý znalec bulharštiny jak v jejím soudobém stavu, tak v historickém vývoji a jeho mluvnice je užitečnou studijní pomůckou. Je zajímavá již svým uspořádáním látky. Po stručných obecných výkladech o bulharštině a charakteru jejího vývoje (vývojové tendence) následují tu výklady fonetické (13—47), pak následuje partie o druzích slov (48—51), o tvoření slov (52—96), o flexi (100—153), o slovním složení (154—155) a o skladbě (vybrané kapitoly 156—173). Nejsamostatněji je zpracována část o tvoření slov, jež má v mnohém cenu průkopnickou. V bulharských mluvnicích (hlavně u Andrejčina) se mluví o tvoření slov v tvarosloví u jednotlivých druhů, ale ne dost systematicky. Pěkně je propracováno hláskosloví, hlavně část o střídání hlásek. V stručném výkladu o lexikálním složení bulharštiny jsou probrány jen vlivy turecké, řecké a ruské. Málo místa zbylo také na skladbu.

Dobré znalosti bulharského gramatického systému osvědčuje Sławski při výkladu tvarosloví. V úvodních výkladech, kde se mluví o mluvnických kategoriích, čte se zajímavý výklad o gramatické funkci předložek (vedle předložky *na* je sem řazena předložka *s (săs)*. Postrádáme tu však výklad o kategorii pádu. Z vlastních výkladů o skloňování vyplývá, že spojení s předložkou *na* není považováno za pád. Naproti tomu je ve shodě s tradičním chápáním považován za pád vokativ. Otázka existence pádů se stala v bulharistice v poslední době aktuální a rozvinula se o ní diskuse v časopisech Izvestija na Instituta za bălgarski ezik a Bălgarski ezik. Vyhranila se tu v podstatě jen dvě stanoviska. Jedno zastává akademik Balan, který chápe pád spíše jako kategorii syntaktickou a počítá v bulharštině s rozvinutou pádovou soustavou, druhé stanovisko zaujali všichni ostatní účastníci diskuse, přidržujíce se tak Andrejčina, který považuje pád za záležitost morfologie, přitom však pouze jazyků synthetických. Otázkou deklinace v analytických jazycích se zabývají také linguisté sovětští, a to jednak přímo v souvislosti s bulharštinou, jednak v souvislosti s jazyky jinými. Sem patří na př. články J. A. Bokareva *O kategorii padeža* (Voprovy jazykoznanija 3, 1954, č. 1, 30—46) a J. D. Panfilova *K voprosu o tak nazyvajemom analitičeskom sklonenii* (tamtéž str. 47—54). Panfilov tu probírá také názory sovětských bulharistů, vyložené v cyklu *Osnovnyje voprosy grammatiki sovremennogo bolgarskogo literaturnogo jazyka* (Kratkije soobščenija Instituta slavjanovedenija AN SSSR, vyp. 10, Moskva 1953.)

Karel Horálek

Ludwik Ehrlich, **Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza.** Warszawa 1954, Państw. Wyd. Naukowe, 237 str.

Práce Ludvíka Ehrlicha je vlastně studií právně historickou. Její obsah je však širší, než udává název, thema pak i pracovní postup si vynutily, že autor nezůstal pouze u problémů zajímajících právního historika, ale pokusil se též o řešení některých důležitých otázek polské zahraniční politiky z počátku 15. století. Těžiště spisu totiž hlavně spočívá ve vylíčení sporu polského poselstva na Kostnickém koncilu s prokurátory Německého řádu v l. 1415—1418, i když je přirozeně tento konflikt osvětlen a sledován ve svém vývoji. Na Kostnickém koncilu vyvrcholilo pozoruhodným způsobem dávné polsko-

křižáckého napětí, a bylo proto zcela přirozené, že se tímto námětem zabývala již celá řada historiků. Bylo by možno na tomto místě vzpomenout jmen jako K. Hoefler, B. Bess, P. Nieborowski, H. Bellé, z Poláků alespoň A. Prochaska, J. Fijałek, z Čechů pak J. Goll a J. Fikerle.

Je nesporné, že ve srovnání s dosavadní historickou literaturou znamená práce Ehrlichova jistý přínos. Vystupování Poláků v Kostnici, přesněji řečeno jejich rozhodné jednání v aféře J. Falkenberga, kdy žádali, aby koncil i nově zvolený papež odsoudili jako kacířský Falkenbergův pamflet *Satira*, jenž neslýchaným způsobem napadal polské království, jeho panovníka i obyvatele, bylo podrobováno zásadní kritice, a to dokonce i s polské strany (A. Prochaska). Zejména nepříznivě byl posuzován ostrý výstup před papežem a vynucená audience, k nimž došlo na samotném závěru koncilu, a při této příležitosti bylo leckdy zdůrazňováno, že tímto svým jednáním polští poslové vážně poškodili diplomatické zisky, kterých předtím sami vydobyli. Tyto názory byly ovšem založeny převážně na křižáckých relacích, jež jsou vlastně pro poznání těchto událostí jedním z nejdůležitějších pramenů. Ehrlich, který šel již ve stopách J. Fijałka, popírá však jejich věrohodnost a podrobným rozborem situace dokazuje, že jejich údaje jsou přehnaně zveličovány. V této věci nepostrádá autorova argumentace leckdy přesvědčivosti, proti jeho některým tvrzením je však možno mít některé drobné výhrady. Tak na př. křižácký údaj, že si Poláci násilím vynutili audienci u papeže, přechází Ehrlich celkem snadno pouhou poznámkou.[1]) Podobně pak je možno poukázat i na to, že tvrzení o neslýchaném jednání Poláků v Kostnici nebylo naprosto pouhým výtvorem křižáckého stylisátora kostnické korespondence do Marburku, ale sdíleli je i jiní současníci.[2]) Bylo by pak dále jistě poněkud nesprávné zásadně zamítat křižácké relace též z toho důvodu, že jejich rázu dobře neodpovídalo rozhodnutí papeže ve věci Falkenbergově, které bezprostředně následovalo. Nelze zapomenout, že papežská kurie měla v r. 1418 vůči Polsku značně svázané ruce. Děsivé nebezpečí husitského revolučního hnutí naprosto nedovolovalo papeži, aby proti sobě podráždil polského krále, s jehož pomocí proti husitům počítal. Proto by nebylo jistě nic divného, kdyby papež, ač dotčen a pobouřen rázným a sebevědomým chováním polských poslů, přece jen alespoň v hrubých rysech vyhověl jejich přáním, jak se také stalo. Jásot křižáckých zástupců v listech do Marburku byl by pak v této interpretaci spíše projevem předčasné a jistě i nadsazené radosti, než záměrným podvrhem a paděláním pravé skutečnosti, jež by stejně v zápětí musila vyjít najevo.

Je ovšem nutno ještě jednou zdůrazniti, že vlastní význam Ehrlichovy práce netkví v korekturách názorů předchozích badatelů o činnosti polského poselstva v Kostnici, a proto jsou také výše uvedené poznámky jen okrajového charakteru. Její zásluha spočívá v pečlivém rozboru obsáhlé polemicko-právní literatury vzniklé v tomto údobí polsko-křižáckého sporu. Autor se zaměřil zejména na kázání M. Stanislava ze Skarbimierze *De bellis iustis*, které patří mezi nejstarší známé práce z oboru mezinárodního válečného práva, a pak zejména na traktáty učeného krakovského rektora M. Pavla *Włodkowice* z doby jeho pobytu v Kostnici i údobí příprav k němu. Autor prostudoval podrobně všechny tyto památky a upozornil na chybná čtení ve vydání M. Bobrzyńského.[3]) Zvláštní zásluha Ehrlichova spočívá pak zejména v tom, že po zásluze ocenil význam těchto cenných právních pramenů 15. století. Jejich obvyklá suchá, scholastická forma, vyplněná hojnými citáty z Písma a sv. Otců, sváděla totiž historiky často k názoru, že právě Paweł Włodkowic zanesl v Kostnici reálné problémy polsko-křižáckého sporu do abstrakt-

[1]) Relace otištěna H. Bellé, Zeitschr. f. Kirchengesch. XVI, Nr. 131, str. 115.
[2]) Ondřej Řezenský, *Sämtliche Werke ed. G. Leidinger*, Mnichov 1903, str. 267.
[3]) *Starodawne prawa polskiego pomniki.* T. 5.

ních sfér theologicko-právních diskusí, kde nutně ztrácely svou životnost a aktuálnost. Právem připomíná Ehrlich na obhajobu Włodkowice, že by jiný způsob polemiky nebyl ani dobře možný před podobným forem, jako byl kostnický koncil. Před účastníky koncilu nemohl být veden skutečný polsko-křižácký proces; jeho rozhodnutím mohla být nejvýše pověřena komise jím delegovaná, celé plenum by totiž ani nebylo schopno řešit otázku sporných území mezi Polskem a Řádem, poněvadž o jejich existenci neřku-li celé složité problematice mělo většinou nejvýš mlhavé ponětí. Chtěl-li Pavel předložit polské stanovisko a požadavky koncilu, musil tak učinit ve formě učeného traktátu s hlediska posledních zákonů a abstraktních principií platného kanonického práva. Disputace, je-li vůbec dovoleno křesťanu napadat pohany a olupovat je o jejich majetek, nebyla tedy příkladem katedrové a neplodné scholastiky, ale stávala se účinnou zbraní, jež se dotýkala Řádu právě na nejcitlivějším místě, ohrožujíc jeho existenci v samém základě.

Závěrem je pak možno zmínit se ještě o další věci. Doslov redakční rady zařazuje Ehrlichovu studii do širšího dějinného obrazu a vedle toho upozorňuje v řadě kritických připomínek též na jeden fakt, který je právě s českého stanoviska zvlášť zajímavý. Jde o výtku, že autor zcela opominul vyjasnit vztah Pavla Włodkowice k názorům a učení Jana Husa. Toto upozornění samo o sobě příliš obecné a neurčité je jistě poněkud problematické, a zůstává otázkou, do jaké míry je možno se ztotožnit s jeho dosahem. Je možno připustit, že by zvlášť český čtenář mohl případně v Ehrlichově studii postrádat několik drobných zmínek o vztazích jak Stanislava ze Skarbimierze, tak i Pavla Włodkowice k českému prostředí. Nejde snad v této souvislosti o podrobnější rozpracování údajů o studiu obou těchto polských učenců na Karlově universitě. Naprostá chudost zpráv by totiž asi sotva dovolila dnešnímu badateli napsat více, než je dosud o těchto skutečnostech obecně známo; spíše by snad bylo možné vzpomenout, že jak Stanislav ze Skarbimierze,[4]) tak i Pavel Włodkowic[5]) byli zajímavým způsobem spojováni s osudem Husovým. V obou totiž byli hledáni pod anonymním Husovým údajem „unus doctor Polonus“ jeho přátelé a zastánci v Kostnici. Poněvadž však jde pouze o hypothesu, a to v případě Stanislavově naprosto pochybnou, u Pavla zas bezpečně nedokazatelnou, odpustí jistě i český čtenář autorovi toto drobné opominutí. Co se pak týče případných názorových podobností Husa s Włodkowicem, na které zřejmě hlavně naráží redakční doslov, zacházeli bychom jistě poněkud daleko, zvlášť máme-li na mysli právě Włodkowicovy protikřižácké traktáty, jež stály v popředí zájmu autorovy studie. Hus ponořený cele do úkolu reformy církve, t. j. společnosti, věnoval otázkám, které sledoval Włodkowic, jen příležitostné a zcela obecné zmínky (na př. v betlémských kázáních). Bylo by jistě poněkud odvážné hledat právě v této věci mezi oběma mistry, kteří se mohli z pražských studentských let osobně znát, nějaké závažné názorové vztahy. Je nutno si uvědomit, že se Pavel ve svých kostnických thesích hlavně opíral o spisy vynikajícího italského právníka té doby, kardinála Františka Zabarelly, mimochodem Husova soudce v Kostnici,[6]) o dekret papeže Inocence IV. a konečně pak i o traktát rozhodného Husova odpůrce v Kostnici M. Maříka Rvačky z Prahy. Křečovité sledování poměru Włodkowice k Husovi by nás v tomto směru vedlo asi jen na scestí, spíše by se snad mohlo o podobné možnosti uvažovat při studiu Włodkowicových reformních traktátů *De annatis* a zejména *Speculum aureum*, který mu byl též některými badateli[7]) připisován. Ovšem i pak tu zůstávají značné po-

---

[4]) V. Pietosiński, *Goście polskie*... Rozpr. Pol. Akad. Um. Kraków, T. 12 (1899) 148 a d.

[5]) J. M. Bartoš, Věst. ČAVU 53 (1944) 11—20.

[6]) G. Agosti, Roczniki Historyczne, t. 12.

[7]) Bartoš, u. d.

tíže, neboť nelze zapomenout, že ostré reformní traktáty v době, kdy reformatio ecclesiae bylo prvořadou otázkou soudobé společnosti, psali i rozhodní jinak stoupenci konservativního pořádku, jmenujme alespoň Jana Gersona a Petra d'Ailli, nejvýznamnější Husovy odpůrce v Kostnici. Konečně pak je nutno připomenout, že i takoví Husovi nepřátelé, jako byl M. Štěpán z Pálče nebo Mařík Rvačka, stáli jinak v Kostnici na stanovisku konciliární levice. Bylo by jistě nemírným požadavkem chtít od Ehrlichovy studie, aby se pokusila též o rozřešení tohoto nesnadného problému, který konečně přesahoval rámec zvoleného thematu. Objasnění této spletité otázky by si jistě vyžadovalo speciální samostatné práce, proto by snad bylo možné autora podobných výtek ušetřit.

Spíše je možné s českého hlediska vytknout některá drobná nedopatření, jako je na př. označení Štěpána z Pálče jako přítele Husova (110). Podobně by snad bylo lépe vysvětlit podrobněji termín „panoszenie się w Czechach niemieckich feudałów" v době před husitským revolučním hnutím (doslov 223). Tato formulace může poněkud připomínat staré klamné názory, které si vlivem některých německých prací a snad též i analogií podle situace v 18. a 19. stol. představovaly českou feudální společnost na poč. 15. stol. jako značně německou. Toto pojetí bylo ve starší polské historiografii patrně podporováno i tím, že se polští badatelé informovali o českých dějinách většinou z německých prací, jež jim byly zpravidla jazykově přístupnější (i Palacký uváděn zásadně v německém vydání). Potom se mohlo přirozeně snadno stát, že se jim mohly české rody, užívající přídomku po hradech, jimž byla ve 13. a 14. století často dávána módní německá jména, v německém textu zdát buď silně zněmčelé anebo vůbec německé. Není jistě nutno zvlášť zdůrazňovat, že takové stanovisko vůbec neodpovídalo historické skutečnosti. Šlechta vyšší i nižší byla v této době téměř výlučně česká, přestože měla často přídomek německého původu (z Rožmberka, Šternberka); stejná situace byla ostatně i v Polsku (srv. přídomky z Rabštýna, z Melštýna a pod.). Pokud pak je vůbec možno mluvit ve významnějším počtu o německých feudálech v této době v Čechách, týkalo by se to pouze některých držitelů církevních beneficií a důchodů. Jejich počet vskutku v době lucemburské, zejména za Karla IV., podstatně vzrostl; tento zjev však byl způsobován tím, že český panovník, který byl současně králem a císařem římským, odměňoval často cizince, kteří působili ve službách jeho říšské politiky, církevními nadáními ze svého vlastního rodového panství, t. j. právě z českého království. Pouze v tomto smyslu by tedy bylo možno mluvit o německých feudálech v Čechách. Recensent znovu připomíná tyto skutečnosti, aby upozornil na nebezpečí, že by tyto staré a zakořeněné omyly mohly případně v různé formě doznívat i ve formulacích dnešních polských historiků.

Závěrem možno říci, že Ehrlichova studie přináší cenné poznatky pro badatele údobí feudalismu; bylo by jistě jen žádoucí, aby vzbudila též pozornost historiků právních.

Jaromír Mikulka

Korespondencija Vatroslava Jagića, knjiga I, Zagreb 1953;[1]) Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, urednik *Petar Skok,* 483 str.

Jihoslovanská akademie v Záhřebě začíná vydávat korespondenci Vatroslava Jagiće a spolu s ní i dopisy adresované jemu od jeho četných dopisovatelů, zvláště též od příslušníků jeho rodiny. Dopisy zasílané Jagićovi chovány jsou v celosti v záhřebské universitní knihovně. Jagićovy dopisy mají především velikou cenu pro dějiny zkoumání vědeckých otázek slavistických, protože se často dotýkají vědeckých problémů slavistických;

[1]) Na titulní obálce letopočet není, ale na straně následující se dočítáme, že dílo bylo vytištěno v roce 1953.

mají nadto cenu a význam pro dějepisce slovanské filologie, neboť jsou důležitým pramenem pro poznání organisačních otázek; kromě toho dávají možnost poznat celé prostředí života a díla Jagićova, zvláště v korespondenci vlastní rodině; jsou dále drahocenným příspěvkem k poznání charvátské epistolografie a mají i cenu jazykovou. Jsou důležitým a nepostradatelným doplňkem Jagićových Pamětí.[2]) Jagić sám bedlivě choval korespondenci svých dopisovatelů a přál si zachování a event. budoucí vědecké použití také dopisů vlastních. Prof. Fr. Fancevovi napsal nedlouho před koncem svého života (25. ledna 1921): „Ja sam bio, kako se vidi po ostatcima, nekoč vrlo marljiv dopisnik, kad bi se sačuvala sva moja pisma na sve strane, to bi bila upravo strašna gomila. Ali naša kulturna sredina još se nije tako ȓazvila, da bi ljudi, osim vrlo rijetkih slučajeva, pisma čuvali. Ona propadaju kao Novine, kalendari itd.“ Lze proto říci, že publikace aspoň vědeckých dopisů Jagićových je také v duchu jeho velkého odkazu.

Edici zahajuje úvod akademika P. Skoka, oceňující význam vydání Jagićových listů (str. 5) a vydání obsahuje korespondenci jednotlivým adresátům, resp. korespondenci posílanou Jagićovi.

1. Nejprve podává T. Matić edici listů, které mu zasílal Jagić v letech 1896—1899 a 1919—1921 (str. 7—18: *Iz korespondencije Vatroslava Jagića*). Jde celkem o 11 listů, v nichž se dočteme mnoho zajímavého z života Jagićova, zvl. z jeho posledních let, na př. o tom, proč neodešel po roce 1918 do Jugoslavie, o záležitostech spojených s prodejem knihovny a pod. Adresát, žák Jagićův, působil jako gymnasijní profesor v Zemuni a ve Splitu, potom jako redaktor charvátské části sbírky zákonů ve Vídni a po převratu jako gymnasijní ředitel v Osijeku; Jagić si cenil jeho prací a nepřestával se o něj starati (doporučoval jej za profesora na lublaňskou universitu; Matić na její dotaz odpověděl negativně).

Soudím, že by bylo lepší otisknout najednou vše, tedy i Jagićův list poslední (z r. 1922), i když byl předtím otištěn na jiném místě (Gradja 23, 1952, 37—39). Bylo by to bývalo ve smyslu redakční poznámky prof. Skoka (na str. 5), že „kasnije će se objaviti i ona (scil. pisma), koja su već negdje drugdje objavljena“, a edice by byla úplná a podávala by ucelený obraz. A dále: bylo by jistě zajímavé čísti i listy Matićovy Jagićovi, jsou-li zachovány. Poznámky k listům mohly být hojnější.

2. Následuje edice několika dopisů Jagićových Fr. Bulićovi od Dušana Beriće (*Nekoliko Jagićevih pisama Don Frani Buliću*, str. 19—22). Jde o 6 listů zaslaných slavnému charvátskému archeologu, řediteli splitského musea, jehož velkým ctitelem Jagić byl. Korespondence se týká osobních styků, příprav k Jagićově edici Poličského statutu a na 3. lístku obsahuje zajímavou poznámku, týkající se otázek cyrilometodějských: „U Velegradu u Moravskoj tražeći katedralnu crkvu Metodijevskih vremena iskopaše bar jedan križ bizantijskog oblika. A u legendi o sv. Metodiju ušlo se u trag novomu dokazu, da je već pisac iste legende bio u uskoj vezi sa slovenskom liturgijom po latinskom obredu. Time se potvrdjuje moje domišljanje, da je već u Metodijovo vrijeme bila služba slovenska obslužavana u dva obreda: grčkom i latinskom“ (str. 20—21). Vydavatel poznamenává, že Jagićových dopisů poslaných Bulićovi bylo jistě více, že se však v pozůstalosti Bulićově nezachovaly. Opět se lze ptát, nebylo-li možno zároveň podati korespondující listy Bulićovy.

3. Největší část 1. dílu edice zaujala korespondence Jagićova a korespondence členů jeho rodiny, chovaná v museu města Varaždína, kterou k vydání připravil Krešimir

---

[2]) V. Jagić, *Спомени мојега живота*, díl 1, Beograd, 1930, VIII + 461 str.; díl 2, 1934, X + 381 str.

Filić (*Jagićeva pisma u muzeju grada Varaždina*, str. 23—380).[3]) Z tohoto pramene je celkem vydáno 299 listů, resp. lístků. Největší počet dopisů věnovala museu dcera Jagićova, paní Stanka Rešetarová, při oslavě 100. výročí Jagićova narození v roce 1938.

a) Nejprve je otištěno 12 listů Jagićovy matky synovi Vatroslavovi („Naceku"); bylo jich více (podle Jagićova číslování 44), v museu chovají jich jen menší část. Jsou z let 1856—1861, kdy byl Jagić na studiích ve Vídni. Dopisy jsou zajímavé pro poznání rodinného života Jagićových rodičů a celé rodiny a poměrů ve Varaždíně. Jsou psány neobyčejně jadrným slohem a jsou zajímavé jazykově (na př. na str. 26 *stareši* ve významu *roditelji*,[4]) doklady na prostý bezpředložkový místní lokál a na prostý akusativ směru[5]) a j.).

b) Následují Jagićovy listy jeho ženě Sidoniji (Zdeňce), a to 28 dopisů a 16 pohlednic (str. 36—70). Také těchto dopisů bylo nepochybně mnohem více, jak je přímo vidět z obsahu listů, a jistě byly také listy z dalších let (ve varaždínském museu jsou jen listy z let 1868, 1873, 1874, 1881, 1887, 1892, 1895). Jsou to obsahově neobyčejně krásné listy, plné citu, rodinné lásky a životní moudrosti, obrážejí se v nich veškeré životní události, na př. záležitost přechodu z Oděsy do Berlína, styky s vědeckými kruhy, poměry a nálady na cestách, v povolání a na veřejnosti. Obráží se tu rozhořčená nálada Jagićova, když byl kritisován v roce 1874 za to, že se nechce vrátit do Záhřeba na katedru slavistiky. Tyto listy zajímavě a vskutku krásně kreslí pozadí Jagićovy práce a ukazují jeho nesmírnou lásku k vědecké činnosti v slavistice. „Ja dakako o gotovu poslu ne mogu ni govoriti, jer kad je kod mene konac? Ne prije, nego kad me bog pozove na istinu" (str. 62, list z 28/6 1881). Chronologicky patří list 7. nepochybně před list 6., ne-li před 5.

c) Potom je vydáno 202 listů adresovaných zeti Rešetarovi, dceři Stance a celé rodině Rešetarově (str. 71—305). Jsou z let 1873—1923 a zvl. hojné jsou z posledních let, když Rešetarovi odešli 16/7 1919 do Záhřeba a Jagić ve Vídni osaměl (jeho syn, profesor na medicinské fakultě vídeňské university, zůstal, ale s otcem společně nebydlil). Dopisů adresovaných rodině Rešetarově bylo nepochybně opět více; ukazují na to narážky v některých listech, ukazuje na to i list Jagićův z 1/6 1923, citovaný Rešetarem v Pamětech,[6]) který však ve varaždínské sbírce není. Po r. 1918 Jagić v nové Jugoslavii nebyl; když byl zván do Bělehradu nebo do Záhřeba, odejíti z Vídně vskutku nechtěl, omlouvaje se stářím a neschopností přizpůsobit se novému způsobu života, opustiti dosavadní prostředí [ale příčiny byly, zdá se, ještě hlubší, jak je vidět z Jagićova listu T. Matićovi, otištěného v edici (s. 11); dalším pobytem na pensi ve Vídni — píše — „sam se oprostio zabrinutosti, da budem na teret SHS, gdje nisam od g. 1870., kad sam bio odpušten, imao nikakvih službenih veza ni odnosa, — a poznavajući glasoviti hrvatski jal, bojao sam se, da bi bilo i prigovora. Ostajem dakle da gladujem i nadalje u Beču"]. Otázek vědeckých nebo vědecky organi-

---

[3]) Nadpis (Jagićeva pisma) neodpovídá přesně obsahu, protože jsou otištěny i listy Jagićovy matky. — Číslování jednotlivých částí edice je dvojí: vydání varaždínských listů je označeno literou A, ačkoliv před ní předcházely již 2 části edice. Mimo to je však označeno toto vydání správně číslicí 3 jakožto třetí část edice, ale číslování dále zase nepostupuje (není označení pro 4., 5., 6. část edice!).

[4]) Srov. O. Hujer, *Výraz pro pojem „rodiče" v jazycích indoevropských*, Listy fil. 42, 1915, 421 n.; 46, 1919, 316 n.; *Stčes. starší „parentes"*, tamže 43, 1916, 235. (Hujer má sice doklady i ze slovinštiny, ale ne ze sousedních nářečí charvátských.)

[5]) Na př. na str. 33 edice (list z roku 1860): „gledi za boga, da se bar ti zdrav Varaždin poverneš"; „Grdešić ni Varaždinu" (str. 27). A j.

[6]) *Спомени*, 2. díl, str. 320.

sačních týkají se tyto dopisy jen zčásti, většinou nám ukazují Jagiće jako člověka se všemi denními (v době poválečné zvláště hmotnými a aprovisačními) starostmi, přitom však s neutuchajícím zájmem o veškeré společenské a veřejné dění, zvláště o poměry v nové Jugoslavii. Z vědeckých themat bych uvedl jeho poznámky o dialektech srbocharvátských, které souvisely s pracemi Rešetarovými (zvl. v starších dopisech), na př. o dialektu dubrovnickém nebo vůbec o nářečním členění srbocharvátštiny, dále poznámky o jazyce starších spisovatelů, o výslovnosti srbocharvátštiny, která je mu poněkud blízká italské (17/9 1907 — v edici na str. 94 — píše: „Intonacija napolitanska mene podsjeća da sam ja već u Opatiji mislio, da se talijanski i naš izgovor donekle podudaraju. A za ruski izgovor meni se uvijek pričinjalo, da kad govore pjevaju crkvene melodije"). Z organisačních otázek jsou tu zmínky o Encyklopedii slovanské filologie, o Archivu für slav. Philologie, o vzniku a o počátcích naší Slavie, o nástupnictví po Rešetarovi a Vondrákovi na stolici kdysi Jagićově ve Vídni, o prodeji knihovny, o plánu připraviti ediční činnost v oblasti srbocharvátských památek a event. redakční účasti při přípravě dějin jednotlivých jihoslovanských literatur. Dovídáme se dále o některých Jagićových a Rešetarových vědeckých pracích (dialektologické práce zeťovy, zvláště jeho objev dvojhláskové výslovnosti *-ije-*, velmi příznivě oceňoval) a zvláště o mnoha lidech [na př. velmi kladně oceňuje práce Zilynského v dopise z 26/6 1921, v edici s. 240: „Moj dobri Zilynski otputovao je u Lavov, to je krasan čovjek, ja bih kada dodje na red već ma tko za slavistu u Beč, svakako gledao da se omogući ovdje njegova habilitacija za docenta"; o Rusech praví 12/10 1919 (edice s. 132): „Rusi (moja ljubav)"]. Je tu prostě pramen všemožných informací a domnívám se, že tyto rodinné listy jsou velmi důležitým pramenem k poznání celého Jagićova prostředí. Poznámky o jihoslovanských vnitřních poměrech jsou před převratem v r. 1918 naplněny vírou v potřebu sjednocení a po r. 1918 obavami, aby sjednocení nebylo porušeno; přitom měl sám Jagić svůj program federativního uspořádání Jugoslavie (v listě z 9/5 1923, v edici na s. 303). Listy jsou psány známým jadrným Jagićovým slohem, prokládaným průpovědmi, a jsou opět zajímavé i jazykově.

d) Následují velice krásné dopisy, které Jagić psal své sestřenici Kateřině Hrupačkové (Katica Hrupački), ženě učitele v Ludbregu, rozené Kraljkové z Varaždína (z této rodiny byla Jagićova matka). Jde o 43 dopisů z let 1902—1922 (v edici jsou otištěny na str. 306—343). Jsou plny vzpomínek a hlubokého citu. Ukazují nám Jagiće hlavně opět v posledních letech, kdy naň doléhaly starosti všeho druhu. Aby vypověděl všechny své trampoty, psal rád dopisy dlouhé, někdy i proto, „da ne ostane papir prazan". Dopisy ty mají i stylistickou cenu.

e) Potom je otištěno 16 Jagićových dopisů varaždínskému kanovníku Štěpánu Valdecovi (str. 343—355). Tato část dopisů příteli z mládí je svědectvím vřelého Jagićova vztahu k rodnému Varaždínu. Kromě osobních vzpomínek a poznámek o vlastním životě — dne 19. 5. 1919 na př. píše: „kako vidiš, još nisam umro od glada, i ako se ne sjećam kad sam posljednji put jio i pio tako i toliko, da bih mogao bio reći da sam sit" — vzpomíná na Jiřího Križaniće, který byl v letech 1645—1646 farářem ve Varaždíně.

f) Dále je tu (na str. 356—370) 22 listů adresovaných Dr Stjepanu Srkuljovi, původně středoškolskému profesoru a historickému spisovateli, později starostovi města Záhřeba, rodem z Varaždína. Jsou to neobyčejně srdečné a upřímné listy, hojně se zabývající — v letech 1918 a 1919 — myšlenkou vzájemných vztahů mezi Srby a Charváty. Jagić píše, jak byl touto myšlenkou vždy nadšen a jak pro ni pracoval v letech šedesátých, kdy pro jednotu Charvátů a Srbů připravoval cestu na poli sjednocení jazyka, literatury a vědy. Po převratě v roce 1918 měl sympatie pro uspo-

řádání federativní. Když město Zagreb blahopřálo Jagićovi k jeho osmdesátce v roce 1918, tu vzpomíná svých styků se Záhřebem a v listě z 11. 11. 1918 (v edici na str. 364—365; tento list není v pozůstalosti zachován, nýbrž je přetištěn z deníku „Glas Slovenaca, Hrvata i Srba“) popisuje své pohnutí a city nadšení pro svobodu a nezávislost. Srkuljovo zaměstnání vedlo Jagiće také k poznámkám o učitelských otázkách charvátských a o způsobu vyučování, zvláště historii.

g) Edice dopisů chovaných v městském museu varaždínském je zakončena vydáním ojedinělých listů jednotlivým osobnostem (str. 371—380). Pět dopisů adresuje Jagić známému polyhistoru charvátskému Ivanu Kukuljevići-Sakcinskému (z let 1866, 1868, 1875, 1885), jeden dopis je určen varaždínskému faráři kanovníku Maxmilianu Kolarićovi (z r. 1912), jedna dopisnice je adresována Alexu Ivićovi (z r. 1920), jeden list z r. 1918 vyslovuje vysokoškolské omladině ve Varaždíně dík za blahopřání k osmdesátce, čtyři dopisy (z let 1914 a 1915) jsou určeny paní Zlatě Kiš-Šaulovečkové v Záhřebě, která se starala o varaždínský hrob rodiny Jagićovy, jeden list konečně, přetištěný z časopisu „Volja naroda“ (vydávaného ve Varaždíně), napsal Jagić starostovi města Varaždína P. Magdićovi jako dík za jmenování čestným občanem varaždínským, při čemž vzpomíná na své varaždínské mládí, na své rodiče a vůbec na starý Varaždín. Pátý dopis, poslaný Ivanu Kukuljevićovi Sakcinskému 13. 2. 1885 (v edici s. 373—374) je v souvislosti s tehdejší Jagićovou přípravou na edici korespondence Dobrovského s Kopitarem;[7]) Jagić se v něm dotazuje na někdejšího záhřebského biskupa Maxmiliana Vrhovce, osvíceného příznivce Kopitarova i dopisovatele Dobrovského.

Těmito ojedinělými listy zakončil Filić vydání jagićovské korespondence chované ve Varaždíně. Lituje, že se mu nepodařilo sehnati listů více, že zejména nemohl zpracovati velikou korespondenci Jagićovu s prof. I. Milčetićem. Za práci, spojenou s přepsáním korespondence, zaslouží si vydavatel plný dík. Veškerý varaždínský materiál je nesmírně cenný pro poznání Jagićova života a celého jeho životního prostředí od mládí až po konec, ukazuje dále na jeho lásku k domovině a k rodnému městu, zveřejňuje jeho myšlenky o uspořádání jihoslovanských politických poměrů, vždy plné dobré vůle, projevuje jeho široké zájmy vědecké i lidské a zvláště ukazuje velikost jeho lidského profilu, která byla nemenší než jeho velikost vědecká.

Jen jedné věci musíme velmi litovati. Edice varaždínských listů nejen není opatřena nutnými poznámkami v náležité míře (to platí částečně i o jiných listech prvního dílu vydané korespondence), ale nadto přináší často poznámky obsahu nesprávného a nepřesného. Poznámky o prof. Kaz. Nitschovi, o K. H. Meyerovi, o R. Brandtovi, o Fr. Snopkovi, o P. Dielsovi a mnohé jiné jsou zcela nesprávné a z těchto uvedených jen u prof. Nitsche byla tato nesprávnost alespoň dodatečně opravena ve jmenném rejstříku, jinak zůstaly nesprávnosti ty i v rejstříku. O prof. Nitschovi se dočítáme, že je to „Nitsch Karl Vilim, sveučilišni profesor, historičar u Krakovu“ (s. 248 a 291), o něm. slavistovi K. H. Meyerovi čteme, že je to Meyer Hans Horst, univ. profesor a farmakolog ve Vídni (s. 198)! O našem Fr. Snopkovi poučuje poznámka na s. 241, že je to Snopek Emil, gymnasijní profesor v Somboru, později ve Lvově. Slavista P. Diels, kterému chce Jagić svěřit spoluredaktorství Archivu für slav. Philologie, je zaměněn s klasickým filologem Herrmanem Dielsem, tedy syn s otcem. Atd. Poznámky jsou často chudé a neumělé, bez bližších dat, bez křestních jmen, bez chronologických údajů a pod. Co se na př. dozvíme z poznámky na s. 301: „Struve Petar, Rus, profesor u Pragu“, když dopis Jagićův, ke kterému po-

---

[7]) Srov. Jagićovu edici *Письма Добровского и Копитара*, Санктпетербург 1885.

známka náleží, podává vysvětlení hojnější („želio bi knjigu imati Petar Struve, profesor u Pragu, izdavač Русской мысли")?

4. Potom podává Ivan Erceg 11 listů Jagićových napsaných profesoru Ferd. Šišićovi (*Pisma Vatroslava Jagića Ferdi Šišiću*, str. 380—388). Máme před sebou vzorně vydané, důkladnými poznámkami věcnými opatřené dopisy, které vydavatel oceňuje jako „krupan i autentičan izvor za objektivnu i pouzdanu ocjenu Jagićeve biografije kao i za upoznavanje dogadjaja, koji su se zbili oko njega u to doba". Z dopisů z let 1908—1918 je vidět, jak si Jagić vážil Šišićových prací. Z jejich obsahu upozorňuji na zmínky o Friedjungově procesu, o anexi Bosny a Hercegoviny, o Smičiklasovi, o Strossmajerovi atd.

5. Neobyčejně zajímavé jsou konečně i dopisy Jagićovy adresované Fr. Fancevovi, jeho žáku, později úředníku a řediteli univ. knihovny záhřebské, naposledy univ. profesoru v Záhřebě. Je jich 56, z let 1907—1922; k vydání je připravil Ivan Esih (*Pisma Vatroslava Jagića Franji Fancevu*, str. 388—423). Fancev byl dlouholetým, důkladným informátorem svého učitele v bibliografii jihoslovanské literatury a Jagić se naň obracel s prosbami v době přípravy svých děl, na př. při spisování studie o hlaholici, studie o hlaholské literatuře, pro popis charvátských biblí, který připravoval pro britskou biblickou společnost, v otázce o rakouských Charvátech, a zvláště při spisování svých Pamětí. Z dopisů je mimo jiné patrné, jak měl Jagić Fanceva rád a jak rád sledoval jeho úspěchy. Tato korespondence přináší leckteré podrobnosti o lidech a věcech a z života Jagićova zvláště dokumenty o roce 1874, kdy se jednalo o to, aby Jagić přišel na záhřebskou universitu. Z Fancevovy odpovědi spolu otištěné je vidět, že by bylo leckdy zajímavé číst i jeho odpovědi. Vydavatel doprovodil listy podrobnými a správnými poznámkami. V dopise č. 15 by bylo bývalo třeba doplniti litery jerové. Dále vyslovuji domněnku, že by byl měl být lístek č. 43 položen až za list č. 44, protože obsahuje pokračování věci, o níž se mluví teprve v listě č. 44. List poslední (č. 55) spolu s Fancevovou odpovědí (č. 56) bychom nejraději viděli zařazen podle chronologie (tedy před listem č. 54), a nikoliv podle místa, kde se chová.

6. Na posledním místě podává N. Pribić 38 listů, které v l. 1907—1922 Jagićovi zaslal P. Diels, nyní profesor na universitě mnichovské, kdysi na německé universitě v Praze a potom dlouho ve Vratislavi (*Pisma P. Dielsa V. Jagiću*, s. 423—462). Jagićovy listy Dielsovi se za války ztratily. Diels zaujímal mezi Jagićovými dopisovateli významné místo a byl po jeden čas spoluredaktorem Jagićova Archivu. Z jeho listů se dovídáme o postupu jeho vědecké a literární činnosti, o jeho povolání do Prahy a potom do Vratislavě, o poměrech na německých universitách, o německých slavistech, o neutěšeném stavu slavic v německých knihovnách a pod. Je pravděpodobné, že korespondence není zcela úplná (neschází na př. nějaký list mezi č. 26 a 27?). Poznámky jsou podány za účasti samého autora dopisů, což je zvláště důležité pro datování listů neoznačených datem. Na str. 436 se v poznámce praví, že se V. Vondrák narodil r. 1860 místo r. 1859; názvy Šachmatovových prací na str. 450 nejsou podány v původním znění, nýbrž v překladu. Diels zůstal Jagićovi věren i po jeho smrti a své životní dílo, svou *Altkirchenslavische Grammatik* (1932 a 1934), věnoval, jak známo, jeho památce.

Edice je zakončena rejstříkem osobních jmen, který bohužel nezůstal bez leckterých vad. Jak praví jeho autor v poznámce na str. 463, snažil se opravit chyby, které se dostaly do komentářů, ale přesto zůstalo ještě mnoho nedopatření. Roman F. Brandt je podle komentáře Filićova na str. 216 profesorem ve Vídni, podle rejstříku dokonce v Praze; P. Diels je tu opět popleten se svým otcem. Také mezi otcem a synem Grotem bylo třeba odlišovat. Meyer je v rejstříku opět Hans Horst. Nemilá chyba se stala při uvádění jména Jelky, starší dcery Jagićovy. Zemřela již v Oděse, ale v rejstříku je

její jméno dokonale popleteno se jménem Jelky Rešetarové, Jagićovy vnučky. O Jelce Rešetarové jsou údaje nakonec na třech místech, a to hlavně pod jménem Jagićovy *dcery* Jelky, dále je uvedena pod vlastním jménem a konečně také pod jménem Jagić (správně jako jeho vnučka a Rešetarova dcera) a vždy jsou číselné údaje jiné. Bulharský slavista Miletič psán je s ć, Miklošič rovněž s ć a pod. Také jméno prof. Ščepkina není uvedeno správně (ve Vídni byl ovšem i jeho bratr). Také úplnost údajů není bezvadná a mimo to je mnoho z nich bez křestních jmen. Škoda konečně, že nebylo lze připojit aspoň zcela stručný rejstřík věcný!

Celkem musíme první díl edice Jagićovy korespondence velmi vítat. Přináší nám neobyčejně zajímavý materiál významu vědeckého, organisačního, společenského i jazykového.[8]) Jagić byl slavista světového formátu a jeho osudy vzbudí jistě všeobecný zájem. Můžeme být vděčni za to, že se Jihoslovanská akademie rozhodla vydat korespondenci, kterou má po ruce, a můžeme se jistě těšit na její pokračování v dalších svazcích; v nich bude pak zajisté možno také opravit leckteré z uvedených nedopatření vyskytujících se v komentáři a v rejstříku, na která tu bylo s nejlepším úmyslem upozorněno.

Jagićovy dopisy jsou ovšem roztroušeny po celém slavistickém světě, je jich hojně u adresátů ruských, českých, polských, německých atd., a jistě by si bylo přáti, aby i tyto dokumenty byly zpřístupněny podobně, jako je nyní po ruce materiál jihoslovanský. Upozornil jsem na př. na vědeckou zajímavost a na potřebu vydání Jagićovy korespondence, adresované Frant. Pastrnkovi (srov. její popis a charakteristiku ve Věstníku České akademie věd a umění 60, 1951, 114—120). Vydáním těchto dalších částí Jagićovy korespondence splnil by se můj návrh, podaný l. c. na str. 120 a v Slavii 18, 1947—48, str. 71.

Časopis Slavia, který byl kdysi zahájen úvodní vzpomínkou Jagićovou (1, 1922—23, 3—7) a který v svém programu po dlouhou dobu přijímal a sledoval Jagićovo pojetí slovanské filologie (srov. k němu Frank Wollman, Slavia 18, 1947—48, 249—251) a který přinesl také řadu příspěvků k poznání života a činnosti Jagićovy,[9]) bude soustavně sledovat nové publikace o Jagićovi a zvláště též slibované vydávání jeho vědeckých prací. V poslední době se nového materiálu o něm nakupilo značné množství.

Josef Kurz

---

[8]) Mezi str. 40 a 41 je v sborníku také několik fotografických příloh, které jsou velmi vítány. Škoda, že jich není více.

[9]) V 1. roč. Slavie (1, 1922—1923, 411—420) referoval Miloš Weingart o Jagićově studii *Zum altkirchenslavischen Apostolus;* v 2. svazku (2, 1923—1924, 193—204) podal M. Murko nekrolog o Jagićovi, v svazku 16, 1939, 347—384, podrobně rozebral M. Murko Jagićovy Paměti a v svazku 17, 1940, 310—312, zaznamenal hlasy o Jagićově působení v Berlíně; v roč. 18, 1947—1948, 61—71, vydal Jos. Kurz Jagićovy listy adresované I. M. Martynovovi; v r. 19, 1950, 419—434, v posudku sovětského sborníku dokumentů k dějinám slavistiky *Документы к истории славяноведения* rozebral Jos. Kurz mimo jiné také listy Jagićovy v sovětském sborníku publikované — a 23 (1954), 559—561, vydal Jagićův dopis V. Brandlovi, týkající se edice korespondence Dobrovského.

ZPRÁVY

Konference o mezislovanských vztazích

Ve dnech od 6. do 8. XII. 1954 konala se v Praze konference o mezislovanských vztazích v jazyce, historii a literatuře, svolaná na paměť 300. výročí sjednocení Ukrajiny s Ruskem. Konferenci uspořádal Slovanský ústav Československé akademie věd v součinnosti s akademickým Ústavem pro jazyk český, Ústavem pro českou literaturu, Ústavem ruského jazyka, literatury a dějin SSSR a Archeologickým ústavem. Podnět k této konferenci vyšel přímo z řad pracovníků Slovanského ústavu. Sešli se na ní slavisté všech oborů, aby posoudili metodologické otázky srovnávacího mezislovanského bádání s obecně slavistickým dosahem. Bylo rozhodnuto volit k těmto úvahám vždy konkretní materiál jednotlivého pracovního úseku a věnovat po jednom dni jazykovědě, literární vědě a vědám historickým. Všechna zasedání se konala v plenu, aby vzájemné poznání a pomoc pracovníků různých oborů mohlo přinést konkretní výsledky v diskusi.

Konference se konala za účasti zahraničních hostí, a to ředitele Slovanského ústavu Akademie věd SSSR, prof. P. N. Treťjakova, vědeckého pracovníka téhož ústavu, kandidáta filologických věd S. V. Nikoľského, doc. doktora filologických věd P. D. Krajevského (všichni Moskva), prof. Dr O. Małeczyńské (Vratislav), doc. Dr J. Magnuszewského (Varšava), prof. Dr I. Lekova (Sofija), prof. Dr K. H. Otta (Berlín) a prof. Dr O. Fischera (Lipsko).

Charakteristickým rysem konference byla soustředěná snaha hledat nové cesty metodologicky i thematicky a dále překonávat krisi metod, kterou si také slavistika v poslední době jasně uvědomila. Ke kladům konference náleží hojná aktivní účast mladších slavistů na referátech i v diskusích.

Konferenci zahájil úvodním proslovem a uvítáním hostí ředitel Slovanského ústavu ČSAV, člen-korespondent ČSAV, prof. Dr Julius Dolanský. Po něm pronesli krátké projevy zahraniční hosté.

Slavomír Wollman

První den byly předneseny dva základní referáty, prof. Dr Karla Horálka (Praha), *K otázce počátků knižní vzdělanosti u Slovanů* a akademika Bohuslava Havránka (Praha), *K otázce mezislovanských vztahů spisovných jazyků 14.—16. století.*

Prof. Dr K. Horálek zabýval se ve svém referátě závažnou problematikou vzniku knižní vzdělanosti u Slovanů. Vychází z celkové společenské a kulturní situace Slovanů v době počátků knižní vzdělanosti a řeší tuto otázku s širšího, indoevropského hlediska. Společenský a kulturní vývoj lidstva neprobíhá rovnoměrně. K vyšším formám kultury a ke knižní vzdělanosti dospívají nejdříve ti Indoevropané, kteří se dostali do styku se starými kulturami v středomořské oblasti a v přilehlých oblastech na východ. Méně vyspělé oblasti zpravidla přejímají hotové kulturní hodnoty z oblastí vyspělejších. Vyspělejší národy buď přinášejí kulturní vymoženosti národům zaostalejším samy, nebo k přejímání kulturních hodnot dochází z iniciativy kulturně opožděných kmenů nebo národností, jestliže dospěly již do takového stadia společenského vývoje, kdy si toho společenské potřeby samy vyžadují.

V počátcích knižní vzdělanosti u Slovanů nesetkáváme se s ničím, co by přesahovalo obecné zákonitosti vývoje vzdělanosti. Slované dospívají k užívání písma teprve tenkrát, když se dostávají do těsnějšího styku s oblastmi, kde se písma již dlouho běžně užívalo. Vznik a rozvoj knižní vzdělanosti u Slovanů je těsně spjat s šířením křesťanství, které mělo velký význam při upevňování feudalimu. Křesťanství však nelze chápat jen jako ideologii feudalismu, neboť feudalismus se šíří i tam, kde křesťanství neexistovalo. S jediným jasnějším případem užívání písma u Slovanů před přijetím křesťanství setkáváme se na Rusi v 10. století. Avšak v skrovném epigrafickém materiálu a ve smlouvách s Řeky z 1. pol. 10. století nelze vidět přímé svědectví běžného užívání písma. Jde spíše o svědectví styků s Byzancí a Bulharskem. — Rozvoj knižní vzdělanosti u Slovanů není rovnoměrný. Nejrychleji se knižní vzdělanost šíří u Slovanů organisovaných ve vlastním státě, kde se písmo přímo stává záležitostí státních potřeb, kdežto u Slovanů, kterým se nepodařilo vytvořit vlastní stát, se rozvoj knižní vzdělanosti opožďuje (Slovinci, Lužičtí Srbové). Nelze však tvrdit, že již sama existence státu užívání písma nutně vyžaduje. I mocné feudální státy, jako na př. Polsko, mohou se obejít bez vlastní knižní vzdělanosti.

Skutečná knižní vzdělanost začíná u Slovanů teprve v souvislosti s misijní činností řeckých vzdělanců Konstantina a Metoděje. Předcyrilometodějské křesťanství u Slovanů opíralo se sice, hlavně u západních Slovanů a Bulharů, o některé elementární náboženské texty (překlady základních modliteb a obřadních formulí). Ty však se šířily hlavně ústně a zápisy těchto textů, existovaly-li vůbec, sloužily zpravidla jen k vlastní potřebě cizích misionářů a kněží. Žádná ze zachovaných literárních památek nesahá svým původem do doby předcyrilometodějské. Jen některé jazykové prvky v staroslověnských památkách, hlavně některé náboženské i jiné termíny, lze klást do doby předcyrilometodějské. Také na Rusi rozvoj skutečné knižní vzdělanosti souvisí s přijetím křesťanství. Poměrně pozdní zdomácnění křesťanství na Rusi a s tím spojené nevelké východoslovanské kulturní zpoždění lze uvádět v souvislost s normanským vlivem. Spolu s křesťanstvím přejímají východní Slované od svých jižních soukmenovců vyspělou a bohatou církevněslovanskou literaturu, zahrnující jednak literaturu období velkomoravského, jednak literaturu prvního bulharského carství, jde tu tedy o začlenění do vzdělanosti cíkevněslovanské. Církevní slovanština nebyla nepříznivá rozvoji domácího jazyka a písemnictví. To se rozvíjí podle povahy literární produkce jednak v jazyce církevněslovanském, jednak v jazyce domácím.

Obě slovanské abecedy vznikají v souvislosti s literární činností Konstantina a Metoděje. Původním Konstantinovým písmem byla hlaholice, která v té podobě, jak ji máme zachovánu v nejstarších památkách, je jasně spjata s bulharsko-makedonským prostředím. Předpoklad nějaké prahlaholice, kterou by byl Konstantin poznal u východních Slovanů a která by se byla stala základem jeho abecedy, není odůvodněn. Pokus akad. Nikolského vykládat zprávu Života Konstantinova o nálezu biblických knih, psaných ruskými literami, na cestách v říši chazarské v duchu „slovanské“ teorie je naprosto nepřijatelný. Nalezené cyrilské nápisy z 1. pol. 10. století rovněž svědčí o tom, že hlaholice není východoslovanského původu. Kdyby zde bylo staré písmo hlaholské, bylo by nepochopitelné rané pronikání cyrilice. Také Georgievovu domněnku o existenci jakési pracyrilice z doby předcyrilometodějské, která měla navíc proti řeckému písmu litery pro zvláštní hlaholské hlásky, lze připustit jen v tom smyslu, že to byla řecká abeceda použitá pro slovanské potřeby. Pro existenci nějakého původního slovanského písma v době předcyrilometodějské nemáme žádných bezpečných dokladů. Nejvýš lze připustit užívání symbolických značek a příležitostné užívání písma řeckého a latinského bez zvláštní úpravy v tom smyslu, jak o tom mluví mnich Chrabr.

Staroslověnská kultura v době před užíváním písma nebyla nikterak zaostalá. Vyhovovala dobovým potřebám a Slované si ji doplnili novými složkami, jakmile se pro to vytvořily společenské podmínky.

Referát prof. Horálka ukázal, jak otázky považované dříve za uzavřené znovu se dostávají do diskusního stadia. Aktuálnost otázek jeho referátu vyvolala živou diskusi, do níž zasáhli také historikové a archeologové. Prof. Dr Josef Macůrek (Brno) doplnil myšlenku prof. Horálka, že k přejímání kulturních hodnot dochází v určitém stadiu společenského vývoje, kdy si toho společenské potřeby vyžadují, v tom smyslu, že o recepci rozhoduje také progresivnost přijímaného jevu. V otázce poměru křesťanství a feudalismu zdůraznil, že není pochyb o tom, že feudalismus se šířil dávno před křesťanstvím, avšak křesťanství značně urychlilo jeho rozvoj. Podtrhl také velký význam písemnictví údobí velkomoravského, zdůraznil, že vzdělanost východoslovanskou nelze spojovat jednoznačně se vzdělaností jižní a ukázal, že zde byly také přímé a intensivní obchodní, politické a kulturní vztahy mezi Rusy a Slovany západními. Dále nepovažuje za zcela správnou formulaci referenta, že některé vyspělé raně feudální státy, jako na př. Polsko, se obešly bez vlastní knižní vzdělanosti. Je sice pravda, že oficiálním jazykem státní administrativy a církve byla latina, avšak pod krunýřem latiny propuká polský jazyk a literatura. Domácí vzdělanost zde tedy byla a nelze zbavovat Poláky tohoto vlastního přínosu. Nelze také přeceňovat úlohu Normanů v dějinách východních Slovanů, jako by teprve Normani přispěli k navázání vztahů rusko-byzantských.

Prof. Dr A. V. Florovskij (Praha) poukázal na velkou vyspělost staroruské vzdělanosti. Písemné památky vznikají sice na Rusi poměrně pozdě, před cyrilicí bylo však zde jiné, symbolické písmo („črty a řezy" mnicha Chrabra), kterého dnes neznáme a které bylo později vytlačeno dokonalejším písmem cyrilským. Ukázal na velký význam pokřestění Ruska a dotkl se složité otázky normanského vlivu. Normani hráli důležitou roli v dějinách východních Slovanů ještě za Vladimíra Svatého a Jaroslava Moudrého.

Dr Anna Pitterová (Praha) vidí příčinu poměrně pozdního zdomácnění křesťanství na Rusi ve srovnání s našimi poměry v tom, že pohanství se na Rusi daleko více rozvilo nežli u nás.

Závažnou problematikou existence předcyrilometodějského písma u Slovanů ve svých diskusních příspěvcích zabývali se prof. Dr P. N. Treťjakov, prof. Dr E. Maleczyńska a Dr. F. V. Mareš. Prof. P. N. Treťjakov (Moskva) ukázal na velký význam objevů sovětské archeologie pro řešení této otázky. Při výkopech v Novgorodě byly nalezeny gramoty a zápisy na březové kůře nejrůznějšího druhu: právní dokumenty, žádosti, soukromé dopisy příslušníků nejširších vrstev obyvatelstva. Jedna gramota byla objevena také ve Smolensku a není pochybností o tom, že k podobným objevům dojde i na jiných místech. Prof. N. K. Karger nalezl v Perejaslavi na Dněpru při výkopech chrámů z 11. a 12. století rozmanité nápisy na cihlách, jednotlivá písmena, iniciály i celé nápisy, svědčící o znalosti písma mezi řemeslníky. Všechny tyto nálezy jsou dokladem toho, že znalost písma v 11. století byla na Rusi velmi rozšířena. Mohla-li se cyrilice tak rychle rozšířit do nejširších vrstev obyvatelstva, byla zde jistě již dříve připravena půda tím, že zde před cyrilicí bezpochyby existovalo nějaké písmo. Svědčí o tom nápisy na nádobách, rozmanité znaky na špercích, ozdobách, znaky na kamenech, které však dosud nejsou rozluštěny. V budoucnosti bude jistě k disposici více materiálu k „črtám i řezům", svědčícího o znalosti písma u Slovanů před cyrilicí.

Prof. E. Maleczyńska (Vratislav) poukázala na to, že také při nových vyko-

pávkách v Polsku byly nalezeny různé předměty se znaky, které nelze považovat za pouhé vlastnické značky. Nejsou však dosud rozluštěny.

Dr František V. Mareš (Praha) zdůraznil ve svém diskusním příspěvku, že při řešení otázky předcyrilometodějského písma je nutno přihlížet k svědectví důležitých pramenů historických, Života Konstantinova a mnicha Chrabra. Oba souhlasně tvrdí, že žádného předcyrilometodějského slovanského písma nebylo. Oběma těmto historickým pramenům lze důvěřovat: hodnověrnost Života Konstantinova se stále více osvědčuje, Chrabr pak ukazuje značný rozhled a vědomosti autora. Črty a řezy prozkoumal svědomitě už Jagić. Jsou to jen značky pro upamatování faktu nebo čísla. Avšak od znaků pro upamatování k písmu (ať už ideografickému, slabičnému nebo hláskovému), které je schopno reprodukovat jazyk, je ještě velký krok.

Prof. Dr Ján Stanislav (Bratislava) zabýval se ve svém diskusním příspěvku otázkou existence domácího kulturního nářečí na Velké Moravě. Poukázal na to, že bývalý Uherský stát převzal celou terminologii týkající se feudální společnosti od Slovanů. To předpokládá existenci vyspělého domácího slovanského kulturního nářečí, které vzniklo z lidového jazyka a z něhož pronikají některé prvky i do staroslověnských památek. I když nelze mluvit o existenci domácího spisovného jazyka, byl zde vyspělý domácí kulturní jazyk, třebas se jím nezapisovaly texty.

Prof. Dr Hynek Bulín (Brno) pojednal ve svém příspěvku o vztahu vývoje společnosti k vývoji spisovných jazyků slovanských. Pro dobu předfeudální je charakteristickým znakem nedostatek spisovných jazyků slovanských. Rané období feudální je charakterisováno vznikem a rozvojem církevní slovanštiny jakožto nejstaršího spisovného jazyka slovanského. Za živých mezislovanských styků stala se církevní slovanština kulturním jazykem téměř všech Slovanů. V době raného feudalismu se ještě nevyvinuly oblastní spisovné jazyky slovanské. Teprve na samém sklonku tohoto období se objevují první známky památek národních.

Dr Slavomír Wollman (Praha) ukázal ve svém příspěvku, že otázku vzniku písma a knižní vzdělanosti nutno řešit také v souvislosti s literaturou. K tomu, aby vznikla památka tak vysoké umělecké hodnoty jako Slovo o pluku Igorově a jiné památky, bylo třeba tradice mnoha generací. Novější zkoumání ukazuje, že Slovo o pluku Igorově nebylo něčím ojedinělým, nýbrž že ve 12. století byla na Rusi bohatá tradice nejen ústní, nýbrž i literární, o niž se opíralo. Také literární věda má tedy hodně co říci k otázkám, které ve svém referátě nadhodil prof. Horálek.

V závěru diskuse zdůraznil prof. Horálek, že plně uznává vyspělost slovanské vzdělanosti v 9. a 10. století, nespojuje však vysokou techniku výrobní a zemědělskou s užíváním písma a knižní vzdělaností. Máme doklady vyspělých společností, které neužívaly písma v takové formě, jak se to předpokládá pro Slovany. Je nutno vycházet z celkového obrazu vývoje vzdělanosti a vše, co přesahuje obecnou zákonitost, musí být doloženo materiálem. Nemáme žádných dokladů symbolického písma ani žádných značek, které bychom mohli vykládat jako písemné znaky.

Akademik B. Havránek zabýval se ve svém referátě *K otázkám mezislovanských vztahů spisovných jazyků 14.—16. století* složitou problematikou vzájemného působení slovanských jazyků na sebe a ukázal, jak důležité místo má tato otázka v historicko-srovnávacím studiu slovanských jazyků. Obnovení srovnávacího studia neznamená návrat k tradiční jazykovědě, je nutno hledat nové cesty. Nemůže znamenat pouze studium společného východiska, nýbrž studium vývoje. Slovanské jazyky jeví se nám dnes v mnoho-

násobných integračních vztazích. Nelze vidět ve všem, co je slovanským jazykům společné, vždy jen dědictví minulosti. Paralelní jevy probíhající ve všech slovanských jazycích ještě v 9. století (na př. vývoj jerů, přeměny slovesné soustavy ve vyjadřování minulých časů) by předpokládaly spíše soužití Slovanů po dlouhou dobu, historická fakta mluví však proti takovému předpokladu. Na slově kogut, které ze spisovné češtiny přešlo do spisovné polštiny a odtud do polských dialektů, dokumentoval pak důležitost studia vývoje spisovného jazyka v rámci jednotlivých slovanských jazyků i studia vzájemných vztahů spisovných jazyků slovanských. V rámci srovnávací slovanské jazykovědy nemělo dosud toto srovnávání dostatečné místo. Hlavní příčinu toho, proč otázkám vzájemných vztahů spisovných jazyků slovanských bylo věnováno tak málo pozornosti, je nutno hledat v buržoasně nacionalistických představách o čistotě jazyka. Dívat se na recepci cizích prvků jako na porušování svého vlastního jazyka znamená však potlačovat přirozený fakt vzájemných vztahů mezi jazyky. Musíme si být vědomi toho, že mezislovanské vztahy mají hluboký ideologický význam a je třeba je hodnotit kladně. Sledují v zásadě pokrokovou linii a přinášejí zpravidla velké kulturní hodnoty. Dokumentují mnoho společného ve vývoji slovanské kultury.

Je nutno věnovat také velkou pozornost studiu vývoje spisovného jazyka a jeho úloze v jazyce celonárodním. Spisovný jazyk byl často dříve považován za rušivý prvek. Dnes si musíme být vědomi toho, že spisovné jazyky mají svá specifika. Tato specifičnost se musí projevit v zákonitosti vývoje spisovného jazyka. Musíme hledět objevit zákonitosti ve vývoji spisovného jazyka a odlišit je od jevů nahodilých, omezených jen na ojedinělé památky. Termín „spisovný jazyk" zužuje obsah pojmu, lepší je termín „kulturní jazyk". Kulturní jazyk je nástrojem kulturního života. Má vliv na utváření celonárodního jazyka. Základním jeho rysem je vztah ke společnosti, je nástrojem, prostředkem pro vyjadřování potřeb určitého období. Proto také na př. latina ve středověku nemůže být traktována jako celonárodní jazyk, neboť zde nebylo žádného vztahu mezi vývojem jazyka a společnosti, zde šlo o přejetí mezinárodního jazykového prostředku. Aktivní nositelé jazyka se mění a mohou měnit, adresáti mluveného jazyka nejsou počtem omezeni (jako tomu bylo na př. u latiny ve středověku).

Je nutno si položit otázku, jaké úkoly měl spisovný jazyk, a všímáme-li si vzájemných vztahů, jakou funkci měly ty jevy, které z jednoho jazyka slovanského přecházejí do jiného. Nestačí nalézt východisko jevu, je nutno zhodnotit také úlohu těchto jevů. Zprvu to byly potřeby života státně správního a nábožensko-církevního. Obě tyto oblasti potřebovaly termíny a určité přesné formulace. Těmito úkoly byl jazyk formován. Úkoly spisovného jazyka nebyly všude stejné. Na př. jazyk staroslověnský měl v říši Velkomoravské omezenější úlohu než v Bulharsku. Na Moravě se týkal především oblasti nábožensko-církevní, v Bulharsku mu v 10. století přibývá ještě další úkol: vytváření terminologie státně právní a vědecké. Rovněž čeština neměla všude stejný úkol. Mluvíme-li o užívání češtiny na Slovensku nebo v Horním Slezsku, nesmíme ji tam mechanicky přenášet v celém rozsahu. Vzájemné vlivy spisovných jazyků slovanských projevují se hlavně ve dvou sférách: v oblasti intelektualisace a racionalisace jazyka a v oblasti vytváření jazyka básnického.

Poučný je význam církevní slovanštiny pro rozvoj kulturního jazyka Slovanů. Byl to jazyk, který měl velký význam pro rychlý vzrůst slovanské kultury. Jeho úloha ve vývoji domácích spisovných jazyků nebyla dosud plně doceněna. Tradiční názor byl, že jazyk církevněslovanský rozrušoval celkový obraz jednotlivých slovanských jazyků. Na Rusi církevní slovanština a stará ruština existovaly jako spisovné jazyky vedle sebe, na území českém je poměr mezi staroslověnštinou a starou češtinou nástupnický. Neznamená

to však, že by psaná literatura staročeská navazovala na období staroslověnské. Staroslověnština byla především jazykem nábožensko-církevním, stará čeština však jím nebyla, rituálním jazykem byla latina. Českým prostřednictvím zasáhla církevní slovanština i do vývoje spisovné polštiny: o tom, že staroslověnská vrstva polské náboženské terminologie prošla českým prostřednictvím, svědčí její přizpůsobení shodné s češtinou, jako *Gospodzin* (stsl. *gospodь), smiłować* (stsl. *milovati, po-*), anebo etymologické přeskupení stejné s češtinou: za stsl. *blagosloviti* je v pol. *błagosławić* jako v češtině *blahoslaviti,* za stsl. *raz(d)-rěšiti* je v polštině *rozgrzeszyć* jako v češtině *rozhřešiti.*

Vztahy mezi češtinou a polštinou od 14. do 2. poloviny 16. století byly velmi těsné. Je nutno rozlišovat v nich jevy spojené jen s určitými památkami od jevů, které se staly trvalým majetkem jazyka pro tu dobu. Nebyl to jen vliv psaného, nýbrž i mluveného jazyka. Do kulturního nářečí polského pronikají vlivy české: hláskoslovné změny české objevují se i v polštině a také v syntaxi využila polština určitých výsledků českého jazyka pro sebe (věty účelové, důvodové, vysvětlovací atd.). Největší vliv měla čeština na polštinu v terminologii náboženské, později se tento vliv projevuje v terminologii týkající se feudální společnosti a v terminologii abstraktní *(dowód, sposób, podstawa).* Týž okruh slov objevuje se i v charvátsko-hlaholských památkách. Avšak zatím co v Polsku stala se tato terminologie základem nového způsobu tvoření abstrakt, v Charvátsku zůstala jen ojedinělá slova, tyto bohemismy se zde nestaly konstruktivní složkou jazyka. — Vzájemné integrační vztahy slovanských jazyků představují kladnou složku, kterou je třeba náležitě zhodnotit. Na tomto úseku nás čeká velká badatelská práce.

V diskusi se Dr Miloš Dokulil (Praha) zabýval otázkou vlivu ruštiny sovětské epochy na ostatní spisovné jazyky slovanské. Nové společenské podmínky umožnily velkolepý rozmach ruštiny, která se stává v stále větší míře živým a živným zdrojem, z něhož široce čerpají ostatní slovanské jazyky. Nejvýrazněji se projevuje tento vliv v oblasti sémantiky, a to zejména v oblasti terminologie společensko-hospodářské, politické a technické. Realisuje se dvojím způsobem: jednak tu jde o přímé, vlastní přejetí ruských pojmenovacích prostředků, jednak o přejetí jen vnitřní formy ruského pojmenovacího prostředku, o přejetí způsobu pojmenování. Obecně lze říci, že prvého postupu, přejetí vnější zvukové formy pojmenování, užívají slovanské jazyky především u jednoslovních pojmenování, která byla utvořena na půdě ruské z prvků mezinárodních (latinsko-řeckých), srov. na př. čes. *agrese, agrobiologie, elektrifikace, kinofikace,* u slov z jazyků románských a angličtiny *(kombajn, dispečer, estráda)* a u slov hybridních *(agitka, jarovisace).* U slov domácích, ruských se uplatňuje tendence k přejímání vnitřní formy. Pravidlem se přejímá vnitřní forma u pojmenování víceslovních *(lidová demokracie)* a u zkratkových pojmenování z takových slovních spojení vzniklých. K přejetí ruských slov motivovaných se slovanské jazyky stavějí zdrženlivě, jestliže ovšem není tvoření ruské tak blízké, že se pociťuje zcela jako tvoření domácí. Nejčastěji se u nich přijímá jejich vnitřní forma, vytvářejí se kalky. Ve shodě s různým způsobem pojmenování ruského vznikají v jednotlivých slovanských jazycích jednak kalky slovotvorné, tvořené odvozením a skládáním, řidčeji zkracováním víceslovních pojmenování, kalky syntaktické, uchovávající syntaktickou strukturu ruských víceslovních pojmenování, a kalky sémantické, které se opírají o významové souvislosti ruského pojmenování vzhledem k homonymnímu slovu, nejčastěji o vztah mezi významem přeneseným a přímým. Při kalkování jsou plně respektovány vnitřní slovotvorné a vůbec mluvnické zákonitosti přejímajících slovanských jazyků, takže kalky tohoto druhu se v podstatě ničím neliší od tvoření zcela spontánních. Taková pojmenování jako *nadstavba, prověrka, národní fronta, hrdina práce* mohla vzniknout i na půdě češtiny,

z jejích vlastních možností pojmenovávacích. Velká blízkost slovanských jazyků k ruštině, zrovna vybízející ke kalkování, má svůj odraz i v té skutečnosti, že se celkem příliš neuplatňuje v slovanských jazycích zcela samostatné tvoření potřebných pojmenování, jako je na př. čes. *mládežník, pracovní jednotka*, pol. *przodownik pracy*. Tato lexikální oblast přechází již neznatelně v oblast těch vlastních neologismů, které pojmenovávají specifické skutečnosti od sovětských kvalitativně odlišné, jako je na př. čes. *jednotné zemědělské družstvo, národní podnik* a pod. Jednotlivé slovanské jazyky zaujímají různý postoj k přejímání ruských lexikálních prvků. Závažným činitelem jsou tu rozdíly v literární tradici jednotlivých slovanských jazyků, v stupni jejich dnešní propracovanosti, vytříbenosti a ustálenosti, a větší nebo menší strukturní příbuznost jednotlivých jazyků s ruštinou. Dokulil se pokusil, pokud to při dnešní nepatrné rozpracovanosti této problematiky bylo možné, stanovit některé obecnější rozdíly mezi slovanskými jazyky, pokud jde o míru a způsoby tohoto vlivu ruštiny na jednotlivé slovanské jazyky, a zároveň naznačit příčiny této rozdílnosti.

Otázkám česko-polských vztahů ve 14.—16. století byly věnovány diskusní příspěvky Dr Vl. Kyase, Dr Fr. Matějka a Dr J. Magnuszewského. Dr Vladimír Kyas (Brno) zdůraznil, že vztahy mezi českou literaturou a literární tvorbou polskou v tomto období jsou tak těsné, že požadavek neustálého srovnávání českých a polských literárních památek je pro slavistu samozřejmý. Ukázal, jak při studiu staropolské bible je nutno přihlížet k biblickým textům staročeským a jak dochází k nesprávným závěrům, nedbá-li se tohoto požadavku a nepracuje-li se se srovnávacím materiálem co nejrozsáhlejším. Mnohé nesprávné nebo nepřesné závěry nové bádání již opravilo, řada otázek není však dosud rozřešena. Vůbec není prozkoumána otázka typu české předlohy staropolských žaltářů Floriánského a Puławského, souvislost polských biblí 16. století s versí českou právě tak jako vliv české bible 16. století na sestavení první církevněslovanské bible Otrožské i mnohých tisků dalších. Teprve propracování celého komplexu těchto otázek vyjasní pravý význam spisovné češtiny jako jednoho z prostředků mezislovanských vztahů.

Dr František Matějek (Brno) učinil několik poznámek o společenských a hospodářských předpokladech vlivu češtiny na polštinu v 2. pol. 15. a první polovině 16. století a objasnil příčiny kulturní závislosti mocného státu polského na rozsahem mnohem menším státě českém.

Dr Józef Magnuszewski (Varšava) poukázal na to, že v česko-polských vztazích 16. století nejde vždy jen o jednostranný vliv češtiny na polštinu, neboť v druhé polovině 16. století objevují se již české verse polských literárních děl, svědčící o vlivu polské kultury na českou.

Dr Jaroslav Bauer (Brno) upozornil na problematiku mezislovanských vztahů při studiu slovanského souvětí. Ve vývoji souvětí v jednotlivých slovanských jazycích se uplatňovaly faktory dvojího druhu: jednak praslovanský základ, který je východiskem shod ve stavbě souvětí mezi všemi slovanskými jazyky, jednak — a to hlavně ve spisovných jazycích — vlivy jiných jazyků, cizích spisovných jazyků, staroslověnštiny a jednoho slovanského jazyka na druhý, které vedly k diferenciaci spojovacích prostředků v jednotlivých slovanských jazycích. Na několika příkladech pak ukázal, jak velký podíl na různém vývoji souvětí ve slovanských jazycích měla především církevní slovanština. Tak v jazycích jihoslovanských a východoslovanských se ustálily vlivem církevní slovanštiny v souvětí odporovacím spojky *a, no*, v souvětí vylučovacím spojka *ili*. Naproti tomu jazyky západoslovanské si vytvořily v těchto souvětích spojovací prostředky nové: nejběžnější spojkou odporovací je zde *ale*, vylučovací spojky jsou sice různé, ale obdobně tvořené (čes. *nebo*, pol. *albo*, luž. *abo*). Na poměrnou shodu západoslovanských jazyků měla asi vliv spisovná

čeština, která tyto prostředky záhy ustálila. Podobně spojka *jako* zachovala se v jazycích západoslovanských (kromě lužické srbštiny) patrně vlivem spisovné češtiny, v níž se relativa a spojky od kmene *jo-*, které se v slovanských jazycích obecně nahrazují relativy a spojkami původu interrogativního od kmene *ko-*, zčásti dobře drží. Srov. čes. *jenž, ježto, poněvadž, jelikož.* Na upevnění a udržení participiálních vazeb v ruštině, kde jsou na rozdíl ode všech ostatních slovanských jazyků prostředkem živým a produktivním, mělo jistě vliv — vedle tendence k nominální stavbě ruské věty — také staleté soužití spisovné ruštiny s církevní slovanštinou, v níž vlivem řečtiny participiální konstrukce byly časté a pevné. V jazycích jihoslovanských nebyly pro vliv církevní slovanštiny takové předpoklady jako v ruštině, neboť zde nebylo takového soužití domácího spisovného jazyka s příslušnou redakcí církevní slovanštiny a církevněslovanská tradice byla nadto přervána skoro úplně tureckou porobou. V jazycích západoslovanských se církevněslovanský vliv uplatnit nemohl. Ty se formovaly pod vlivem latiny, v níž jsou ve středověku nominální konstrukce na ústupu, a němčiny, kde jmenné vazby jsou rovněž řídké. Vzájemné vlivy zasáhly nejvíce jazyky spisovné. Proto se diference i shody, způsobené těmito vlivy, projevují nejvíce v souvětí hypotaktickém, které se ustalovalo právě v jazycích spisovných. Naproti tomu v souvětí parataktickém se zachovalo více starých, zděděných shod. Proto je si syntax nářečí jednotlivých slovanských jazyků bližší než syntax jazyků spisovných.

Doc. Dr Ivan P a ň k e v i č (Praha) se zabýval otázkou literárního jazyka na Ukrajině a dotkl se otázky českého vlivu na ukrajinštinu. — Prof. Dr Ján S t a n i s l a v ukázal, jak se v srovnávacích studiích dříve často přihlíželo jen k jevům spisovných jazyků a v důsledku toho se docházelo ke skresleným závěrům. Tak na př. nelze tvrdit, že v slovenštině máme za praslovanské *dj* pouze střídnici *dz*, neboť v západoslovenských nářečích až po Váh za *dj* je střídnice *z* stejně jako v češtině.

V závěrečném projevu shrnul akademik H a v r á n e k výsledky diskuse a vytyčil hlavní úkoly pro další jazykovědnou práci: 1. studium vývoje jednotlivých spisovných jazyků slovanských, 2. srovnávací studium slovanských jazyků. Zde se otvírá široké pole působnosti pro mladé linguistické kádry.

Karel Haderka

Druhého dne pokračovala konference přednáškami literárněvědnými.

Jako první přednesl Dr Jan J í š a (Slovanský ústav, Praha) referát *K problematice literárních vlivů a vztahů, zejména literárních vlivů sovětských v české poesii meziválečné;* stanovil si za úkol osvětlit některé metodické otázky. Sovětsko-české literární vztahy poskytly pouze ilustrující materiál. Referent si rozdělil úkol na několik hlavních částí. V úvodní části referátu, nazvané *Úloha literárních vlivů a vztahů v literárním vývoji,* Jíša zdůraznil, že každé literární dílo je v nějakém poměru ke společnosti (kladném, záporném, lhostejném). Společenské vlivy jsou činiteli základními a je třeba z nich vycházet. Vedle toho jsou však činitelé vedlejší, kteří v literárním vývoji působí (zrychlují jej, zpomalují atp.). Sem patří i vlivy literární — theoretické spisy, díla krásné literatury, pocházející z nejrůznějších dob a od nejrůznějších národů. Spisovatelé mají své literární „lásky", které jsou jim blízké svým světovým názorem, životním pocitem, svou třídní podstatou. Působí na ně vývoj těchto spisovatelů, ale v základě jej neurčují. Proto nelze vykládat literární jevy jen z těchto vlivů, jak to činila buržoasní literární věda. Správné osvětlení otázky vlivů může dát jen marxismus-leninismus.

V druhé části svého referátu, nazvané *Literární vlivy existují,* referent poukázal na to, že v nedávných letech byla otázka literárních vztahů a vlivů neprávem ponížena, ačkoliv jejich existenci nelze popírat. Mnozí velcí spisovatelé a básníci sami přiznávali,

jak velký význam měl ten či onen autor pro jejich vlastní růst (na př. Čechov). Dokazují to sovětští badatelé (Jermilov poukazuje na linii Gogoľ—Čechov—Majakovskij). Václavek zdůrazňoval již ve 30. letech významnou úlohu sovětských literárních vlivů v české poesii meziválečné. Autoři se navzájem obohacují a posilují jak ve směru vertikálním (vliv autorů starších období), tak ve směru horizontálním (vliv autorů současných, zahraniční v to počítaje).

Převratný vliv sovětské literatury po r. 1917 na literatury všech národů je přímo podmíněn společenským vývojem. Nastává konkurence a zápas vlivů revolučních (sovětských) a reakčních (buržoasních), který je paralelní třídním bojům. Proto je nesmírně důležité ukazovat význam sovětských literárních vlivů pro boj pokrokových složek společnosti i pro formování pokrokové literatury jiných národů.

Třetí část referátu, nazvaná *Pojetí otázky*, ukázala na nutnost nového chápání celého problému. Má-li mít studium literárních vlivů a vztahů vůbec význam, nemůže zůstávat na pouhé registraci paralelních jevů dvou literatur, jak to dělala buržoasní věda. Je nutno ukazovat na hlubší, společenské příčiny jevů. Je též nezbytné nezapomínat na třídní a národní specifičnost, na odlišnost mezi literárním „učitelem" a „žákem". Předpokladem vlivu je shodnost nebo podobnost psychologických a ideologických základen zkoumaných jevů a také společenských vztahů, v jejichž prostředí oba jevy vyrůstaly. Lenin zdůraznil význam vzájemného literárního obohacování pro pokrokové složky společnosti různých národů. Podobně též J. V. Stalin podtrhl význam a učitelskou úlohu revolučních tříd národů pokročilejších v ohledu revolučním v poměru k národům méně pokročilým. Překlady jsou ideologickými spojenci v třídním boji. Působí na čtenáře i na básníky a spisovatele, čímž zasahují přímo do vývoje dané literatury. Nové překlady vyvolává třídní zájem ať reakční nebo pokrokový. V podobném smyslu působí též spisovatelé starších období.

Ve čtvrté části referátu, nazvané *Zásady při zkoumání literárních vlivů a vztahů*, referent zdůraznil, že nové problémy a potřeby ve společnosti stavějí i nové problémy a potřeby před literaturou. Ty též usměrňují zájem čtenářů, spisovatelů a básníků k určitým spisovatelům a básníkům zahraničním, kteří žijí a tvoří v obdobných společenských podmínkách. Hledají v nich spojence a učitele.

Dělnické revoluční hnutí u nás dává vzniknout revoluční proletářské literatuře, která hledá ve svých počátcích oporu v revoluční literatuře sovětské. (Hora vyzývá k překládání, Píša obrací pozornost k theoriím proletářské poesie, S. K. Neumann organisuje překlady revoluční poesie a článků o ní. Sám se překladů účastní.) Dědrasbor — náš nejslavnější proletářský recitační sbor meziválečného období, který sám vznikl podle sovětského vzoru — žádá nové a nové překlady. Tak vznikl na příklad kolektivní překlad Blokových Dvanácti. Bohumil Mathesius překládá pro revoluční recitátory 150,000.000. Wolker se učí rusky, aby mohl překládat sovětské revoluční básníky.

Je samozřejmé, že vliv cizí literatury se uplatňuje snadněji tam, kde je již bohatá tradice vzájemných literárních styků v minulosti. Tak na př. české navazování na revoluční literaturu sovětskou je pokračováním v pokrokové tradici česko-ruských literárních styků v minulém století a v době předválečné.

Literární vlivy se uplatňují přirozeně snáze tam, kde je znalost jazyka příslušné literatury. U nás mezi básníky byla znalost ruštiny nepatrná. Neznalost jazyka byla odstraňována v době revolučního vzmachu kolektivním překládáním. V době ústupu revoluční vlny přispěla neznalost ruštiny k tomu, že mladí snadněji podlehli buržoasním vlivům západním.

Kladným činitelem je příbuznost jazyková, užší soužití národů (na př. u národů SSSR je vzájemné působení silnější než mezi národy sovětskými a nesovětskými). Knižní překlady působí výrazněji a déle než časopisecké.

Někdy chronologický přehled knižních překladů výrazně doplní obraz domácího literárního vývoje, změn vkusů a zálib, které jsou odrazem procesů společenských. V Československu v první polovině 20. let se překládá revoluční poesie Bloka a Majakovského. V době ideové krise české levé poesie po smrti Wolkerově naprosto převládl Jesenin, selský básník Kljujev a ideově nevýrazný Kazin, ve třicátých letech pak Achmatová, idealista Pasternak a pod.

Je třeba věnovat pozornost třídní posici překladatele. Cenné pro objasňování literárního vývoje jsou i nerealisované překladatelské úmysly. Důležité jsou také výroky překladatelů o obtížích překladu. Tyto obtíže jsou zhusta spjaty s novými prvky, které do dané literatury překlad přináší (srov. Mathesius o 150.000.000). Rovněž je třeba určit, které společenské třídě či vrstvě přišel překlad vhod, všimnout si jeho ohlasu ve veřejnosti. Významné jsou i články, recense, kritiky a nekrology o literárních učitelích a spojencích. Je třeba věnovat pozornost překážkám, které se kladou pronikání vlivu určitého autora — censura, policie atd. Důležité jsou vzájemné návštěvy, korespondence.

V páté části referátu, nazvané *Charakter literárních vlivů,* Jíša řekl, že základem každého literárního díla je ideový obsah. Na formě záleží, do jaké míry obsah zapůsobí. Literární vývoj není směna formálních principů, je to především umělecký odraz vyvíjejícího se společenského života. Tento odraz je třeba hledat především v ideovém obsahu Zde je též patrno, co básníky sbližuje. Je třeba přesně určit ty nové hodnoty, které vznikly pod vlivem básníka cizího, a tím určit jeho příspěvek k domácímu literárnímu vývoji. Pro skutečného mistra je vliv jen podnětem k tvorbě nových hodnot. Je třeba zkoumat, jaké hodnoty to jsou. Někdy je vzor překonán, dospěje se dále v naznačeném směru.

Existují též vlivy reakční. V obdobích úpadku zasahují i pokrokový literární tábor. Také u nás existuje dvojí linie v překladové literatuře. Reakce si překládala Balmonta, Gippiusovou, Sologuba, Cvetajevovou atd. Tato linie pokrokové literatuře nevadí — její reakčnost je příliš zřejmá. Nebezpečnější jsou překlady ze sovětských básníků, kteří stáli stranou revoluce (Jesenin, Pasternak), nebo falešně revolučních futuristů (Chlebnikov) Jejich maloburžoasní ideologie svádí pod maskou revolučnosti ty pokrokové básníky, kteří nejsou ideologicky dosti pevní (Hora, Halas a j.).

Spisovatelé a básníci navazují nejen na cizí současníky, nýbrž též na domácí spřízněné předchůdce. Je mnoho dokladů, že ti, kteří navazují na pokrokový odkaz domácí literatury, navazují i na zkušenost pokrokových básníků cizích, v našem případě sovětských (S. K. Neumann, J. Wolker, J. Fučík, v theoretické oblasti Nejedlý).

Formální vlivy ukazují, jak organisovat ideový obsah, aby zapůsobil co nejdokonaleji. Nový obsah si žádá nových formálních principů. I formální vliv má být jen podnětem, vzor má být hluboce promyšlen a přetvořen. Imitace je jen nejnižší formou vlivu. Každý formální princip je třeba vidět v nerozdělitelné jednotě s ideovým obsahem, který jej podmiňuje. — Na S. K. Neumanna působil Majakovskij jen proto, že oba stáli na stejné ideové základně a svým uměním bojovali za stejné cíle.

V šesté části referátu, nazvané *Důkazy vlivů,* si Jíša položil otázku, co je možno považovat za důkaz vlivu. Odpovídá, že kromě podobností v tvorbě je nutno uvádět všechny důkazy o tom, že tvorbu cizího autora domácí autor znal, že se o něj zajímal. Je třeba uvést citáty z oblíbeného autora, narážky na něho, překlady z jeho děl. Z ojedinělých shod nelze nic usuzovat. Někdy jsou důkazem, že básník cizího autora znal, a jsou-li tu

shody ideové, je pravděpodobnost vlivu. Ovšem ne každá podobnost je vliv. Mohly působit obdobné podmínky společenské a pod.

V poslední části, nazvané *Význam zkoumání literárních vlivů a vztahů*, referent konstatoval, že literární vlivy patří mezi vlivy ideologické. Nelze je přeceňovat ani podceňovat. Jejich význam je značný, jestliže pomohly autorovi nalézt správné místo ve společenském boji, jestliže mu pomohly formovat jeho světový názor. Takové vlivy nelze přehlížet. Jinak by bylo nebezpečí skreslování historie. Jindy vliv autorovi ukázal, jak lépe za společný cíl bojovat, ukázal nové prostředky. Také takový vliv je významný. Někdy jde o thematický podnět, zpracovaný jinak samostatně.

Konečným cílem naší práce musí vždy být snaha ukázat, jaké nové kladné hodnoty přinášely tyto vztahy do vývoje autora nebo celé literatury.

Jako první se přihlásil k diskusi o Jíšově referátu prof. Dr Vladimír Vybral (SÚ, Brno). Upozornil na to, že literatura působí na sociální prostředí. Tak křesťanství ve vytvářejícím se feudálním státě působí progresivně, stalo se ideologií feudalismu. Základním jevem je působení revolučních děl na ideologii, sociální život atd. Husitská ideologie u nás nebo revoluční ideologie francouzských encyklopedistů usilovaly o nejvyšší účinnost literatury a tím mobilisovaly síly sociálního života. Literární tvorba sovětská má své hospodářské předpoklady. Po skončení NEPu v roce 1927 došlo ke změnám, které vyvolala industrialisace země. Tyto změny pak vyvolaly ideologii socialistického realismu. — Jak působila sovětská próza na české prostředí? Pracující inteligence byla orientována na kapitalismus. Pod vlivem krise se však mění. K tomu pomáhají také přeložené sovětské romány. — Leninovu thesi o dvou národech v jednom je nutno vysvětlovat v souvislosti s thesí Stalinovou. Problematika působení literatury na sociální prostředí zůstává hlavní otázkou, kterou je třeba řešit.

Doc. Dr Józef Magnuszewski ve svém diskusním příspěvku zdůraznil, že v zásadě souhlasí se závěry referenta. Nejasná byla zmínka o úloze překladů v literárních vlivech. V podstatě jde o tři skupiny vlivů: 1. vliv překladů, 2. bezprostřední působení originálů, 3. vliv článků, kritik, archiválií atd. Nejdůležitější je druhá skupina. — Překlady hrají úlohu, kterou je těžko definovat. Někdy vzniknou překlady ex post. Někdy se překlad netýká pouze dvou literatur; je na příklad známo, že Jungmannův překlad Miltonova Ztraceného ráje byl pořízen podle polského překladu. Naopak Vrchlického překlady ze západních literatur, hlavně z italštiny, měly vliv na Miriama-Przesmyckého. — Dále je nutno vzít v úvahu sociální postavení a ideologický postoj překladatele. Jiná společenská posice překladatelova může úplně změnit zařazení spisovatele. Tak na př. Miriamovy překlady z Vrchlického zkompromitovaly tohoto autora v Polsku. — Další otázkou je kvalita překladů. Podle názoru Magnuszewského nesmí být překladatel velkým básníkem, protože pak čteme dílo překladatelovo, kdežto původní autor zůstává v pozadí.

Na poslední připomínku Magnuszewského odpověděl prof. Dr Karel Krejčí (Karlova universita, Praha). Poukázal na to, že právě polská literatura má Juliana Tuwima, který byl zároveň i velkým básníkem, i velkým překladatelem.

Dr Vladimír Šťastný (Slovanský ústav, Brno) položil otázku, jaký rozsah platnosti má tvrzení referátu, že totiž literární vliv se projevuje u autorů, kteří stojí na téže společenské platformě jako autor originálu. Zdůraznil, že je třeba rozlišovat vlivy anachronické a synchronní. U anachronických vlivů vystupují určité shodné rysy u autorů různých dob. Často žili tito autoři v různých společenských formacích, tedy ne ve shodných podmínkách. Je třeba zkoumat, co je spojuje a co rozděluje. Často vyvěrá shodnost z jejich postavení ve společnosti. Jestliže je revoluční žák, ukáže se často, že i jeho učitel

hrál ve své době revoluční úlohu. U vlivů synchronních má podle Šťastného referentův závěr širší platnost. V období mezi dvěma válkami platí všeobecně. Ale v jiných obdobích je tomu jinak. Na př. koncem 18. století se v západní Evropě rozvíjí kapitalismus, na východě je obhajován feudalismus. Velkou úlohu hrají národně osvobozenecké boje, které ovlivňují i v tom případě, že autoři nestojí na téže společenské platformě. Vlivy přes několik generací a vlivy synchronní Jíša neodlišuje. Je třeba vymezit šíři platnosti závěru referentova. Důležitou úlohu hraje také otázka kulturní a hospodářské pomoci národů pokročilejších národům zaostalým. Za socialismu a komunismu na př. společnost poznává zákonitosti společenského vývoje a to se obráží v řešení otázky pomoci zaostalejším národům.

Dr Radegast P a r o l e k (Karlova universita, Praha) pravil, že je třeba zjistit význam vlivů pro naši literární vědu a je nutno stanovit klasifikaci. Je třeba rozlišovat mezi vlivem přímým a nepřímým, mezi vlivem tvořivým a epigonstvím, je nutno rozlišovat stupně a kvality vlivů. — Vyskytla se u nás otázka, zda Havlíčkův poměr k Bělinskému je vliv. Jde však jen o vnější podobnost. Havlíček znal dobře Gogoľa, který měl vliv na jeho realismus. Bělinskij měl vliv na Gogoľa, Gogoľ na Havlíčka: jde tedy o vliv nepřímý. — U Mrštíka je naproti tomu vliv Bělinského značný, i když chápe některé problémy jinak. Tak „narodnost“ chápe Mrštík spíše jako národní svéráz, ne lidovost. U nás právě tehdy probíhal útok proti národnímu svérázu. Je třeba odčinit hřích na Mrštíkovi — dříve bylo jeho dílo vyvozováno z vlivu Zolova. — Studium vlivů má význam i jako pomoc české literatuře. Je však třeba vyvarovat se nebezpečí positivismu a zkoumat českou literaturu v souvislosti s bratrskými literaturami.

Dr Růžena G r e b e n í č k o v á (Slovanský ústav, Praha) upozornila na to, že neexistuje zvláštní metodologie zkoumání vlivů. Každá literární historická škola si do otázky vlivů vnášela své kategorie. — Z Jíšova referátu nemůžeme vyvozovat závěry pro studium vlivů na př. v minulém století. Víme, že často nešlo o vliv jednotlivé osoby. Působily i celé skupiny, kulturní sféry. — Pokud jde o Havlíčka, je jistě pochybné vidět u něho nějaký vliv Bělinského. Havlíček si přinesl z Ruska jen vědomí, že existují jiné názory, než jaké byly v našich zaostalých předbřeznových poměrech. — V tom, že zkoumáme pouze ideový vliv, je určitá jednostrannost. Otázka je mnohem složitější — mohly působit i podružné momenty. Vliv bezvýznamného spisovatele Kotzebua na Gogola v době, kdy se vytváří ruská komedie, přispívá k vytvoření realistického žánru v komedii. — Otázka vlivu souvisí s vypracováním všech literárně historických kategorií.

Člen-korespondent ČSAV prof. Dr Julius D o l a n s k ý (Slovanský ústav, Praha) uvedl, že dosavadní diskuse ukázala, že otázka vlivů je velmi spletitá. Je třeba říci, že vlivy (hlavně pokud jde o ruský vliv u nás) jsou otázkou kulturně politickou. V druhé polovině 19. století a po Velké říjnové socialistické revoluci reakce u nás zneužívala tradičních sympatií k Rusku. To je případ Masarykova realismu. Masaryk v roce 1882 neznal ruskou ani jinou slovanskou literaturu. Teprve pod tlakem veřejného mínění zaměřil od roku 1885 Athenaeum na Slovanstvo. Masaryk záměrně vkládá do vztahu k Rusku něco jiného, než co vyplývá z pokrokových tradic. Staví se kladně k ruskému realismu, až když přicházejí ze Západu propagační knihy o ruském realismu. Přitom už dvacet let před ním Hálek a jiní poukazují na světovost ruského realismu. — Masarykův kurs směřuje k reakčním složkám u Dostojevského a v díle Tolstého. Jasně se to projevilo ve skupině realistů kolem Času. Masaryk přináší z Ruska theorii „drobné práce“, aby tak paralysoval snahu po velkých činech. Tuto linii můžeme sledovat až do r. 1913, do vydání knihy Rusko a Evropa. — Pokud jde o období po Říjnové revoluci, vidíme, že v Čechách je zájem nejen o spisovatele revoluční. Propaguje se Jesenin, Pasternak, akméisté atd.

Spisů těchto autorů chtěla reakce využít a zmást a rozložit tak levicovou bojovou frontu. — Všech těchto skutečností si musíme všímat. Nejde jen o přejímání motivů; vlivy mají hluboký společenský základ.

Akad. Andrej M r á z (SAV, Bratislava) vytkl jako nedostatek konference to, že problémy jen nadhazujeme. V referátech i v diskusních příspěvcích je mnoho improvisace. Je třeba více kritičnosti. — Jíša obešel důležitý moment: jak jsme v nových poměrech reagovali na literární dědictví ruských klasiků a jak jsme si je přisvojovali s posic sovětské literární vědy. — Druhá otázka je metodologická. Co máme pod vlivem rozumět a jak jej hodnotit? Vliv je tvořivý, jestliže zasáhne do procesu růstu a vývoje národní literatury. Je nutno vystopovat složité vztahy: co jsme přejali, s čím jsme se vyrovnali. Je třeba si ujasnit, jak jednotlivé literatury jako celek reagovaly na vliv literatury sovětské a jaký byl vliv na jednotlivé spisovatele. Tomu naše věda věnuje nejméně pozornosti. V referátu i v diskusi se naznačilo, že pokrokové vzory v literatuře vyvolávají pokrokové jevy. Nebylo a není tomu vždy tak. V české i slovenské literatuře byla pokroková díla ruské realistické literatury někdy interpretována reakčně. Tak Svetozár Hurban Vajanský miloval ruskou literaturu od Puškina do Čechova, ale po několik desetiletí si deformoval tato díla v duchu reakčního panslavistického smýšlení. — Ovšem sovětskou literaturu socialistického realismu nelze přijímat reakčně. Tuto literaturu není možno deformovat. K jiným národům se dostává jako neporušená, bojová literatura a tak potom působí. Jednotlivé socialistické národní literatury si vybírají ze sovětské literatury různé autory. Naše národní literatura — zvláště slovenská — je málo citlivá na sovětská historická díla v poměru k dílům ze současného života. Jiné literatury by si opět přisvojovaly naproti tomu sovětská historická díla.

Kand. filol. věd Sergej Vasiľjevič N i k o ľ s k i j (Institut slavjanovedenija AN SSSR, Moskva) poukázal na to, že buržoasní věda vytvořila ke konci 19. století komparatistiku, která hlásala, že vlivy jsou hlavní silou literárního vývoje. Byl to druh kosmopolitismu, v němž se stíraly národní rysy jednotlivých národních literatur. Komparativisté odmítali zkoumat literární vlivy v souvislosti se sociálně hospodářskými podmínkami. Národní literatura však vždy odráží zvláštní sociálně hospodářské podmínky. Proto je vždy specifická a má cenu pro celý svět. — Proces literárního vlivu je velmi složitý. Často se tvrdí, že přejímající je pasivní. Často však „pasivní“ je aktivnější než vzor. Cizí vlivy umělec vždy přetváří, proto i původní pokrokové rysy se v díle přejimatele mohou odrážet jako reakční.

Doc. Dr Artur Z á v o d s k ý (filos. fakulta, Brno) nesouhlasil s tvrzením referátu, že u nás byl ke kulturnímu dědictví u proletkultovců jiný poměr než v SSSR. S. K. Neumann měl před válkou kladný poměr k Nerudovi a Alšovi. V letech dvacátých však zastává názor, že je třeba bojovně se postavit proti všemu, co nás svazuje s buržoasní společností. Teprve ve 30. letech má v této otázce jasno. — Při zkoumání tradice Wolker-Erben je třeba dodat, že tato tradice nebyla bez prostřednictví. Z Erbena vychází Neruda, Bezruč (balady). Jde o čtyři způsoby u čtyř autorů navazování na lidovou poesii. Autor se učí od staršího autora. Někdy se však od staršího autora učí, jak se má učit od jiného autora. U nás Kainar se učil od Nerudy, jak se učit od lidu.

Doc. Prochor Demjanovič K r a j e v s k i j (Pedagogický institut B. V. Potemkina, Moskva) upozornil na to, že nikdy jeden spisovatel netvoří druhého, ani jedno dílo netvoří druhé. Epigoni nevytvářejí nové kulturní hodnoty. Nové hodnoty se vytvářejí ze „všední“ skutečnosti. Říkalo se, že poesie se tvoří opět z poesie. Tak tomu však není. Poesie roste z „prózy života“. V poesii Někrasova na příklad má tato próza života velmi

důležité místo. Stejně u Majakovského. Každý básník při přejímání si vybírá pouze to, co mu odpovídá. Každý básník si bere od druhého pouze to, co je ve skutečném životě.

Dr Slavomír Wollman (Slovanský ústav, Praha) upozornil na to, že pojem vliv chápou různí řečníci různě. Jestliže mluvíme pouze o vlivech, pak tuto otázku zužujeme. Naše konference má jednat o mezislovanských vztazích. — Mluvíme na příklad o nepřímém vlivu. To není šťastný termín. Lépe by snad bylo užívat termínu prostřednictví. — Pokud jde o samostatnou metodologii studia literárních vztahů, je třeba říci, že zatím neexistuje. Vybudování této metodologie je však nutností. Nemůžeme mluvit o vlivech, vztazích, působení atd. jako o pevných kategoriích. — Důležité je zkoumat vztahy v oblasti jednoho literárního druhu, rodu, tak na př. dramatu, které sehrálo u Slovanů velkou úlohu v národně a sociálně osvobozeneckém boji. Dále je třeba srovnávacího studia versifikace a metriky, na něž upozornil Štokmar. — Bylo by třeba vypracovat teorii literatury, založenou na materiálu literatur slovanských a ne pouze literatur západních.

Dr Zdeněk Urban (filolog. fakulta, Praha) ve svém diskusním příspěvku zdůraznil, že studium vlivů a vzájemných vztahů je důležité také pro studium naší národní literatury. Tak česko-ruské a česko-bulharské literární styky mohou ve své době osvětlit na př. poměr Boženy Němcové k bojům našeho lidu. Je zde tedy možnost přispět k osvětlení nejpokrokovějších tradic naší kultury. Základem zkoumání musí být podrobné studium archivní. Jde zároveň o vystopování poměru pokrokových sil literatury k revolučním tradicím. Jíša upozornil na význam Dědrasboru, který byl potlačován. Jde o to, jak naši spisovatelé využívali revolučních tradic jiných národů. Neumann s Majakovským stáli na stejných společenských posicích, proto mohlo Majakovského dílo pokrokově působit.

Prof. Dr Karol Rosenbaum (filosof. fakulta, Bratislava) zdůraznil, že je nutno zbavit komparatistiku chyb, kterých se dopouštěla. Odsuzovali jsme ji právě proto, že buržoasní komparatistika vycházela z názoru, jako by literatury malých národů přijímaly jen z cizích literatur. Ovšem tvořivý vliv Puškina, Heina, Shakespeara a j. je třeba vždy přiznávat. Pomoc cizích kultur pomáhá rozvíjet vlastní kulturu. Důležité je, zda je vliv tvořivý nebo ne. Vlivy, které pomáhaly rozvíjet pokrokový odkaz literatury, je třeba zdůraznit. Je zde ovšem nebezpečí přeceňování vlivů. Literatura odráží život a přitom hledá básnické vyjádření. Proto docházelo k paralelním obrazům sokolů, mečů atd. Těmto obrazům však odpovídala paralelní skutečnost, vlastní společenská situace. — Vlivy nejsou jen ideové. Píseň „Kennst du das Land" proletěla celým světem a účinkovala na formu. Goethův Faust měl vliv na literární formu všech kultur. Je třeba si uvědomit, že Faust byl znázorněním zápasícího lidstva, jeho bojujících proudů. — Při zkoumání otázky, jak přistupovali naši básníci k sovětské poesii, je důležitá celková situace naší literatury. Kladný poměr k Majakovskému způsobily u nás staré sympatie k ruskému národu nebo proletářský internacionalismus? — Víme, že literatura sloužila společnosti — ale je třeba ujasnit si, kdo formoval poměr poesie i prózy k SSSR. Tímto činitelem byla KSČ.

Na závěr diskuse odpověděl Dr Jíša na některé připomínky a poznámky. K rozlišování na vlivy anachronické a synchronní, jak je zavádí Dr Šťastný, připomněl, že toto rozdělení v podstatě odpovídá dělení na vlivy horizontální a vertikální, jak ho užívá sám. Je třeba ovšem zdůraznit, že „synchronní" vlivy nemusí být vždy skutečně současné. Tak Gorkij, který působil na socialistický realismus S. K. Neumanna, uzrál dříve (protože vyrůstal v jiném prostředí). — K poznámkám Dr Grebeníčkové uvedl, že většina připomínek vyplynula z nepřesného pochopení referátu. Jíša souhlasí s tím, že neexistuje

žádná speciální metodologie zkoumání literárních vlivů. Je pouze jediná metodologie literárně vědná, spočívající na marxistické základně; z ní pak vyplývají i závěry pro zkoumání literárních vlivů. Protože však v minulosti bylo zkoumání literárních vlivů zvláštní, často samoúčelnou vědou, pokusil se Jíša otázku revidovat. — Z referátu nikterak nevyplývá, že by se mělo zkoumat pouze působení ideové. Je však třeba zdůraznit prioritu tohoto činitele. Na nutnost přihlížet k celé složitosti literární problematiky — tedy nejen ideové — bylo v referátu poukázáno. — Pokud jde o připomínku akademika Mráze o tom, že je třeba přihlížet k tradicím našich vztahů k Rusku, upozornil Jíša, že se touto otázkou zabývá podrobněji ve své práci o působení sovětské poesie v české poesii meziválečné. — K poznámce Dr Závodského upozornil na to, že z článku, z kterého Dr Závodský vychází ve zmínce o poměru S. K. Neumanna k národnímu kulturnímu dědictví, cituje vlastně jen jednu stránku věci. S. K. Neumann poukazoval na nutnost bojovat proti všemu, co nás spojuje se starým buržoasním světem. To souhlasí. Kromě toho však Neumann poukazuje na to, že je třeba vše kladné z minulosti přijmout. Samotný příklad revoluční tvorby Neumannovy je důkazem, že je zákonitým pokračovatelem nejlepších tradic naší starší literatury. — K poznámce prof. Rosenbauma o tom, že KSČ formovala poměr poesie i prózy k SSSR, upozornil Jíša na to, že jeho referát byl theoretický a proto nemohl mluvit jen o KSČ, ale o společenských činitelích vůbec. V minulém století na příklad KSČ neexistovala, avšak společenští činitelé ano.

Předsedající prof. Krejčí pak shrnul diskusi a konstatoval, že se diskuse soustředila na teoretickou část problému. Ta je ovšem také důležitá pro slavisty po stránce negativní i positivní. Buržoasní věda způsobila mnoho škod pro znehodnocování hodnot a odpírání malým národům významu. Přesto otázka vlivů existuje a je důležitá pro pochopení procesů i jednotlivých jevů. Otázka vlivů je komplikovaná a nemůžeme proto ihned dojít k definitivním výsledkům. Teprve nový materiál mnohé objasní. Jsme však jednotní v negativním posuzování toho zkoumání vlivů, které klade jednotlivé jevy pouze vedle sebe a vytváří samočinný proces působení jednoho díla na druhé. Zůstává otázkou, jak vlivy řešit. Po stránce terminologické jsou pod vlivy zařazovány jevy velmi různorodé. Tak na př. předloha: autor najde nějaké dílo, které je v disproporci s jeho vlastním názorem i uměním, ale přece ho toto dílo přivede nějak k zpracování. Tak na př. souvislost Goethova Fausta s lidovou látkou. Takové případy je třeba jasně rozlišovat. Také epigonství je zvláštní případ. Nemá ve vývoji cenu a nestojí za to, aby se stalo objektem bádání. Většina děl, v nichž se projevil vliv, obsahuje novou hodnotu, má nový charakter. Jde o celý komplex otázek, jak souvisí vliv literární s vlivem ideologickým. Dílo, které v jednom prostředí působí progresivně, může v jiném působit retardačně a naopak. Autor se někdy obrací k jinému autorovi i z oposice, z nenávisti a novým zpracováním s ním polemisuje. — Z toho všeho vyplývá, že ve zkoumání vlivů je ještě řada otázek, které bude nutno podrobně řešit.

Odpolední zasedání bylo zahájeno referátem Dr Milana Kudělky (Slovanský ústav, Brno) *Z problematiky česko-polských literárních vztahů v počátcích českého národního obrození (do r. 1830).*

Podle slov referentových se referát snažil zpřesnit pojetí literárněvědné problematiky česko-polských vztahů a ukázat některé metodické postupy, jež z pojetí vyplývají.

V první části svého referátu se Kudělka zabýval významem novodobých česko-polských literárních vztahů v kulturních dějinách českého národa. Zdůraznil zejména, že vedle literatury ruské podílela se polská literatura nejvýznamněji na kulturním vývoji českých zemí v 19. století. Rozvoj česko-polských vztahů v tomto období je složkou vše-

obecného kulturního rozvoje, který provází vznik novodobých národů. Je třeba si uvědomit, že jde o problematiku vzniku buržoasního českého národa.

Předmětem studia česko-polských literárních vztahů ve vymezeném období jsou jednak díla umělecká, jednak nauková. Cílem zkoumání vzájemného poměru děl naukových je zjistit jejich společenskou podmíněnost, společné ideologické východisko a pojetí thematu (především u prací historických) a jejich společenské působení. Studium vztahů děl uměleckých je metodicky obtížnější, protože se musí vyvarovat nebezpečí jakékoliv jednostrannosti formalistického a ideografického pojetí. Tomuto nebezpečí čelí pojetí literárního díla jako ideově uměleckého celku, chápaného dynamicky, jako nedílná funkční dialektická jednota všech složek, při čemž složka ideová určuje složky ostatní. Toto pojetí vylučuje rovněž vlivologii jakéhokoliv druhu.

Je třeba určit poměr literární vědy k historii ve vlastním slova smyslu. Pro literární vědu srovnávací je to úkol naléhavý proto, že se zkoumá několikanásobná, časově i kvalitativně odlišná historická podmíněnost literárních fakt. S hlediska literární vědy je historie hospodářských, sociálních a politických dějin vědou pomocnou. Badatel uvádí v příčinnou souvislost s literárním faktem především jevy společenské povahy, konflikty společenské ideologie, čímž čelí nebezpečí mechanického ekonomického pojetí dějinného procesu.

Srovnávací věda o slovesnosti má dva hlavní úkoly: 1. srovnávací studium obou literatur s hlediska jejich společných, podobných nebo odlišných vlastností; 2. studium vztahů obou literatur (recepce, vlivy a působení). Literární dílo je přitom chápáno jako projev národní kultury, nikoliv jako průsečík různorodých vlivů cizích. Klade se důraz na jevy progresivní. Přihlíží se k situaci v jednotlivých záborech a odlišuje se polská literární produkce domácí a emigrační.

Pojetí úkolu a metodické postupy se obrážejí ve způsobu literárně historické periodisace, která nemá smysl pomocný, nýbrž je výrazem historikova názoru na smysl dějinného procesu. Periodisačním kriteriem mělo by být ideové zaměření díla se zřetelem k způsobu jeho uměleckého ztvárnění, u děl naukových pouze jejich ideové zaměření. To vede k stanovení homogenních časových útvarů.

Literárně historická periodisace není nutně totožná s periodisací historickou, třebaže s ní úzce souvisí. Periodisační mezníky české a polské literatury se mohou navzájem lišit a mohou se rovněž lišit od periodisace vzájemných vztahů obou literatur. Periodisace může být prováděna s hlediska jedné nebo druhé národní literatury. Je rovněž možno chápat vzájemné vztahy jako celistvý proces a uplatňovat při periodisaci hledisko dominantnosti (sledovat, kam se přesouvá dominanta na jedné straně aktivity, na druhé recepce). Zákonitost historického procesu je při této periodisaci vystižena plněji a uplatní se lépe hledisko progresivnosti literárních fakt v souvislosti s povahou dějinného kontextu. V hlavní části referátu se referent zabýval dosud málo probádanou episodou z dějin česko-polských literárních styků — a sice vědeckým sporem o věrohodnost legendy o Čechu a Lechovi. Tento spor, který měl již i své starší předehry, byl vyvolán skeptickým stanoviskem osvícenského historika Gelasia Dobnera k této legendě. Proti Dobnerovi ostře vystoupila skupina českých historiků v čele s jesuitou Pubičkou. K nim se připojila skupina historiků polských, sdružených kolem vědecké společnosti, založené hrabětem Jabłonowským. Motiv jejich oposice byl na jedné straně vlastenecký, ale také třídní, protože Dobnerovi výslovně vytýkali, že svým stanoviskem se staví proti šlechtě.

Referent uvedl celou řadu zajímavých dokladů, osvětlujících tento spor.

Zdůraznil dále, že realistický a kritický zájem Dobrovského o Polsko vyplývá ze zájmů filologických; souvisí s odporem proti germanisaci (stejně jako u jeho předchůdců), ale slouží již pokrokové ideologii formující se měšťanské třídy. Puchmajerovo úsilí má výsledky především jazykové, je však otázka, do jaké míry je tu volba polských vzorů podmíněna společensky a nakolik jeho uměleckou potencí. — Česko-polské vztahy v tomto období jsou projevem českého zájmu o Slovanstvo. Mají z počátku ráz vědecky theoretický, později praktický. Těžištěm je česká recepce. Intensita vztahů vzrůstá, poněvadž tvořící se novodobé české národní společenství potřebuje hotový jazyk; vyspělejší a blízká polština je s to nejlépe pomáhat vývoji češtiny. — Je třeba zpracovat vztahy českých a polských historiků s hlediska jejich pojetí národa, polský zájem o Čechy v rámci dobové slovanské ideologie a význam Dobrovského pro vývoj polské filologie.

Třetí část referátu byla věnována česko-polským literárním stykům od Dobrovského do roku 1830. Referent zdůraznil, že o tomto období podrobně informuje materiál v díle prof. Mariana Szyjkowského Polská účast v českém národním obrození. Ve stručné charakteristice pak Kudělka podal hlavní rysy styků v tomto období. Po Dobrovském pokračuje spolupráce filologů (Jungmann) a historiků (Šafařík), prohlubují se styky literární. Převládá romantická atmosféra. Český zájem o Polsko je nesen nacionálními tendencemi, ale projevuje se v mezích ideologie slovanské sounáležitosti. Idea národně osvobozeneckého boje překrývá při recepci často odlišnou třídní povahu politických programů (šlechta, měšťanstvo).

Čtvrtá část referátu byla věnována významu slovanské myšlenky pro česko-polské vztahy na straně české a polské. Referent zdůraznil, že slavistické zájmy českých a polských odpůrců Dobnerova pojetí jsou proniknuty feudální ideologií. V dalším vývoji slouží slovanská myšlenka jednak pokrokovým snahám, jednak se stává nástrojem reakce. Vztah českých obrozenců k Polsku vyrůstá ze slovanské myšlenky, opírající se o Rusko.

V páté, závěrečné části svého referátu Kudělka shrnul poznatky, které vyplynuly z celého referátu. Konstatoval, že ve vývoji česko-polských literárních vztahů v počátcích českého národního obrození připadá aktivní úloha polské literatuře. Tento stav je podmíněn kulturní situací obou národů. Z polských hodnot přejímá český literární vývoj jen hodnoty některé, v souhlase s rozdílem historického vývoje v českých zemích a v Polsku. Přitom se uplatňuje myšlenka národně osvobozenecká a myšlenka jednoty slovanských národů, jež vede k přejímání hodnot jinak třídně podmíněných. Je třeba uvážit odlišnost společenských cílů národního hnutí v Čechách a v Polsku. Povaha česko-polských literárních vztahů v tomto období ukazuje, že nezbytnou podmínkou přejímání pokrokových hodnot není nutně totožnost nebo podobnost společenských vztahů, nýbrž že k ovlivnění může dojít i mezi dvěma kulturami, jež obrážejí nestejný stupeň historického vývoje. Nutnou podmínkou je relativní pokrokovost přejímaných hodnot.

V diskusi ke Kudělkově referátu jako první promluvil doc. Magnuszewski. Zdůraznil, že největším kladem referátu byly údaje o vztazích před Dobrovským a Puchmajerem. Je důležité, že v Čechách se shromažďuje o této době materiál. — Pokud jde o Polsko, je třeba říci, že styky před Dobrovským měly větší význam pro Čechy než pro Poláky. — V další části referátu byly zopakovány údaje, které badatelé již znají. Nová, přesná formulace je však také v mnohém ohledu užitečná. — V Polsku jsou některé nové materiály, z nichž vyplývá, že polský zájem o Čechy, o český literární a kulturní život do roku 1830 je pouze částí polského zájmu o slovanskou otázku. V Polsku měla slovanská otázka zvláštní význam. Vyjasnění této otázky vyžaduje podrobné studium. Můžeme již nyní říci, že ve slovanské ideologii v Polsku hraje velkou úlohu vise prvotního

Slovanstva, které je zobrazováno celkem stereotypně. Tato vise často sloužila v obraně proti vlivům z ciziny. — Již v 30. letech je možno pozorovat v Polsku český vliv, který ovšem nejvýrazněji vystoupil po roce 1830. S tím souvisí vliv RKZ. Objevují se nové estetické formulace polského romantismu, objevuje se historismus, zájem o pohanské období. — Dělítko roku 1830 je mechanické. Je ovšem jisté, že po r. 1830 dochází k důležitým změnám mezi polskými slavjanofily. Teprve po tomto roce můžeme také mluvit o česko-polských stycích. Předtím to byly styky všeobecně slovanské.

Člen-korespondent ČSAV prof. Dr Frank Wollman (Praha) upozornil na to, že bylo úmyslně zvoleno thema ze starší doby pro potřebu nového hodnocení s marxistického hlediska. Zdůraznil také, že zabýváme-li se celou kulturou dvou národů, dostáváme se hluboko do společenských vztahů a ještě zřetelněji se nám jeví zákonitost jejich vývoje. Tyto vztahy neexistují pouze mezi Čechy a Poláky — rozbíhají se také na Rus, Ukrajinu atd.

Prof. Wollman dále podotkl, že je dlužno prostudovat komplex polského mesianismu slovanského a jeho mezislovanský vliv. Není vždy jen záporný. Vždyť v jeho okruhu je i Surowiecki, o kterém se zmínil Mráz ve vztahu k Šafaříkovi, a je tu i Woronicz; vztah ke Kollárovi nutno důkladně prozkoumat. Ostatně i myšlenka dějin slovanských literatur vznikla v Polsku. Linde si k tomu vyprošoval pomoc a vedení Dobrovského. Politická stránka slovanského komplexu v Polsku je velmi složitá. Na jedné straně celkem reakční mesianismus, na druhé straně jsou tu už vlivy děkabrismu. Polská účast na hnutí děkabristickém se osvětluje v poslední době. Tajné spolky se slovanským štítem byly znamenitými prostředníky revolučních a slovansky zaměřených idejí. Zaměříme-li srovnávací studium na vztahy mezislovanské, dojdeme vždy k národně a sociálně osvoboditelským tendencím.

Doc. Paňkevič ve svém příspěvku připomněl, že otázku slovanské myšlenky v tehdejší době by bylo možno doplnit. Tak po haličské řeži uprchli někteří polští šlechtici do Uher, kde chtěli společně s maďarskými šlechtici požádat ruského cara, aby zakročil proti pokrokovým živlům. Existovalo však i po této době pokrokové polské rusofilství. Pokud jde o polské slavjanofilství, je třeba podotknout, že po roce 1830 se vyskytují slavjanofilové uprostřed polské emigrace. Základní ideou těchto slavjanofilů bylo to, že Polsko má mít vedoucí úlohu mezi slovanskými národy.

Dr Jiří Krystýnek (filosofická fakulta, Brno) podtrhl, že z referátu vysvítá, že v bojích čechistů a lechistů byly silné třídní motivy, zahalené pláštíkem nacionalismu. Nebylo náhodou, že se Pubička spojil s polským pretendentem trůnu Jabłonowským. Kudělka proto správně zdůraznil třídní zaměření česko-polských styků v osvícenství. — Pokud jde o Puchmajera, je nesporné, že byl konservativní. Jeho názory jsou poznamenány třídní příslušností (srov. „Ódu na Jana Žižku“). Přesto jeho činnost pokud jde o Poláky hodnotíme vysoko. Puchmajer doporučoval polské překlady — Rusku už nevěnoval takovou pozornost. Polsko mu nejvíce leželo na srdci. Poukazoval na ohromné bohatství polské literatury staré i soudobé. Jeho cílem bylo obohatit český slovník a sbližovat oba národy.

Akad. Mráz upozornil na to, že je nesprávné, jestliže isolujeme vztahy mezi Čechy a Poláky ve 20. letech minulého století od Slovenska. V referátu byla pominuta fakta, týkající se Šafaříka, Kollára a Palackého. Všichni tři vyrostli na Slovensku. Zájem o Polsko přinesli ze Slovenska do Čech. Ve 20. letech byly velmi živé polsko-uherské styky. Slovensko sice v tehdejší době žádný politický význam nemělo, ale usazovali se tam polští emigranti, kteří se stýkali se slovenskými studenty. Odtud zájem Šafaříka, Palackého a později i Kollára o Polsko. — Bratislava byla tehdy sídlem

uherského sněmu. Již od konce XVIII. století byla střediskem kulturního úsilí na Slovensku. Do Bratislavy přicházelo mnoho Poláků, kteří chtěli navázat styky s Uhry. Také to působilo na rozvoj polsko-slovenských styků. Víme, že Šafařík vydal své historické dílo před příchodem do Prahy a že pracoval na základě polské literatury. To znamená, že již na Slovensku (a později v Novém Sadě) měl k disposici polskou literaturu.

Prof. Krejčí upozornil na to, že Kudělkův referát nás zdánlivě poněkud vzdálil od literatury, protože řešil spíše otázky ideologické a politické. Snadno se však opět dostaneme na půdu literatury, kde se tyto vědecké a ideologické these odrážejí. V referátu se mluvilo o zajímavé otázce, o otázce Čecha a Lecha. Pro pochopení tohoto problému je nutno se na věc podívat se dvou stanovisk: 1. stanovisko vědeckého poznání, vědecké metody, kdy vědci jde pouze o vědu („wie es eigentlich gewesen"); 2. častěji je aktuální ideologické zaostření, při čemž není rozhodující, zda určitá fakta z minulosti se pokládají za vědecky dokázanou skutečnost nebo za mythus. Referent správně ukázal, jak spor měl ideologické kořeny. Čechisté a lechisté byli stoupenci feudalismu, kteří si chtěli potvrdit své třídní zájmy. Za krátkou dobu dostává toto zdůraznění legend o slovanské dávnověkosti ráz pokrokový, v duchu demokratičnosti a lidovosti, což se jeví v RKZ a jejich ohlase, zejména pak v působení tohoto mythu v generaci let šedesátých. — Také v myšlence slovanské vidíme dvojí chápání slovanství (a kromě toho ještě celou řadu odstínů). V první polovině XIX. století je slovanská myšlenka často spojena s myšlenkou spolupráce s ruským carem. Na to správně referent poukázal, když řekl, že polští slavjanofilové v této době představovali feudální ideologii. Ale naopak Staszic byl měšťan a přitom rusofil. Projevuje se tu zájem polské buržoasie o ruský trh. — Je třeba si povšimnout, že slovanská myšlenka byla již od 20. let revoluční a odtud jde vývojová linie dál. Vznikají tajné společnosti v Polsku i v Rusku (děkabristé, Goszczyński, Zaleski). U filomatů se projevuje snaha navázat styky s Čechy. — K otázce ideologie autora prof. Krejčí připomněl, že při posuzování ideového stanoviska autora podle historických postav, které umístil do děje, není rozhodující jejich objektivní historický význam, nýbrž to, jak je autor chápal a co v nich viděl. U Kollára je ve Slávě dceři zdánlivý chaos — vedle sebe stojí Kościuszko i car Mikuláš atd. Ale je třeba si uvědomit, že Kollár viděl v obou velké Slovany. Jakobíny dal do pekla ne proto, že dělali revoluci, nýbrž proto, že spálili Remešské evangelium.

Na závěr diskuse odpověděl Dr Kudělka na některé připomínky a poznámky. K poznámce doc. Magnuszewského o tom, že referát se zmiňoval o známých věcech, Kudělka podotkl, že prof. Szyjkowski zpracoval velmi podrobně celý materiál a že sám se pokusil pouze podložit tento materiál sociálně hospodářskými základy. Něco podobného u Szyjkowského není. — Pokud jde o otázku polských slavjanofilů, jsme o ní informováni — zprávy byly přece již uveřejněny v práci Z. Klarnerówny. — Pokud jde o RKZ, nemáme zpracováno jejich působení v Polsku; podobně je tomu s Kollárovou ideou v Polsku. — K otázce dělítka roku 1830 Kudělka upozornil, že referát neskončil listopadovým povstáním, nýbrž jeho ohlasem v Čechách. — K připomínkám J. Kristýnka poznamenal, že je jisté, že Puchmajer byl konservativní. Je zarážející, že si jako vzor vzal Kniaźnina a Karpińského, ačkoliv si mohl vzít na př. Trembeckého. I z toho je vidět, že Puchmajerův názor byl tradiční a feudální. Ovšem prof. Szyjkowski uvádí jako hlavní důvod toho, že si Puchmajer vybral Kniaźnina a Karpińského, že jejich díla byla kratší a snadnější. — K připomínce akad. Mráze o tom, že v referátu chyběla fakta o vztazích polsko-slovenských v této době, Kudělka vysvětlil, že nešlo o nedopatření. Chtěl původně mluvit o otázce Šafařík—Surowiecki, ale pro obtížnost od ní

upustil. — K poznámkám prof. Krejčího Kudělka dodal, že studuje nyní archivní materiály, týkající se změny představy o Lechu a Čechovi. Pokud jde o Kollára, je třeba konstatovat, že je u něho velká ideová neujasněnost. Tím je také možno si vysvětlit, že uvádí protichůdné postavy vedle sebe.

Předsedající prof. Wollman pak krátce shrnul výsledky diskuse a konstatoval, že z celého jednání na konferenci vyplývá, že je nutno, aby byla ujasněna terminologie. Otázka zpřesnění terminologie se vyskytuje i u jiných slovanských národů. Tento problém bude nutno řešit na některé další konferenci.

V terminologii mezislovanských vztahů je především třeba ujasnit představy jako předloha, podnět, vliv (u prof. Barce srbocharv. poticaj — uticaj). Prof. Wollman v spise K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské už r. 1936 zdůraznil metodologickou důležitost rozeznávat mezi vlivem a působením. — Důležité je také vypracovat metodicky otázku nepřímých vlivů a působení (Tieghem: intermediaires). Nepřímé vlivy mezislovanské jsou zvlášť důležité jako nositelé slovanských recepcí, ale i jako nositelé hodnot výrazně slovanských.

Konference pokračovala referátem docenta Dr Ivana Paňkeviče *Česko-ukrajinské literární a kulturní styky v 19. století.*

Referent se soustředil na otázku českých kulturních a literárních vlivů na ukrajinský kulturní a literární život. Otázku českého zájmu o ukrajinský kulturní a literární život nelze oddělit od zájmu ukrajinského o českou kulturu a literaturu. Otázkou českých zájmů o ukrajinskou kulturu a literaturu se zabýval prof. Jiří Horák a j. Otázka českých vlivů na ukrajinskou kulturu a literaturu byla zpracována jen částečně — nejvíce v jazykovědě. Je třeba rozlišovat zájem západních (haličských) Ukrajinců od zájmu východních (ruských) Ukrajinců. V obou částech ukrajinského území je situace jiná.

Pokud jde o západní Ukrajinu, referent konstatoval, že obrozenské snahy ukrajinské inteligence v západní Ukrajině mají svou analogii v českém obrození v těchto bodech: 1. zájem o jazyk, 2. zájem o lidovou píseň, 3. idea slovanské solidarity, 4. vlastním nositelem ukrajinského národního hnutí byl ukrajinský lid a drobná buržoasie v městech a na venkově, 5. Češi a Ukrajinci byli národy potlačovanými. Vznikající ukrajinská věda byla formou nenárodní (Harasevyč, Basylovyč, Zubric'kyj, Levyc'kyj). Demokratický ráz západního ukrajinského literárního obrození vystupuje jasně do popředí ve 30. letech 19. století. Velkou úlohu v tomto obrození sehráli Češi, kteří žili v Haliči v této době. Byli to hlavně J. P. Koubek, K. J. Zap, Fr. Jáchym a jiní; jejich zásluha tkví především v tom, že zprostředkovali česko-ukrajinské styky. Významné je zejména působení RKZ na ukrajinskou literaturu. Překlady Rukopisů můžeme sledovat v ukrajinštině od r. 1830 až do r. 1870 (Šaškevyč, Vahylevyč, Onufrijevyč, Verchrats'kyj, Franko). Kritika původnosti RKZ od A. Petruševyče vyšla roku 1879. Vliv Rukopisů můžeme sledovat i na počáteční tvorbě Ivana Franka.

Velmi důležitou otázkou jsou Kollárovy styky s Ukrajinci. Osobně se Kollár stýkal s Jakovem a Ivanem Holovac'kým a s Bohdanem Didyc'kým. Mezi Kollárovými Národními zpievankami a zájmem Jakova Holovac'kého o lidovou píseň je přímá souvislost. Také ohlas Slávy dcery v západoukrajinské literatuře byl silný. Kollárovo dílo O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slávskými posilovalo slovanskou myšlenku mezi ukrajinskými spisovateli v Haliči.

V roce 1849 přeložil St. Somaš píseň Kde domov můj do ukrajinštiny. B. Didyc'kyj rozvinul pak motivy této písně v básni Hde dom jest moj a aplikoval ji na ukrajinské poměry.

Šafaříkovy Slovanské starožitnosti působily na ukrajinskou vědu zvláště v jejím prvním stadiu, kdy Šafařík navázal korespondenci s J. Holovac'kým a J. Vahylevyčem. V Časopise českého musea vycházely práce J. Holovac'kého a J. Vahylevyče v době, kdy haličtí Ukrajinci ještě neměli vlastní časopisy. Velký ohlas vzbudila v Haliči Šafaříkova Geschichte der slawischen Sprache und Literatur. Autorita české vědy jako slovanské vědy pomohla západním Ukrajincům hájit národní samostatnost.

Velmi významný byl pro Ukrajince Slovanský sjezd v Praze v roce 1848. Sjezd se postavil za ukrajinské požadavky. Tehdejší politický program haličských Ukrajinců byl namířen proti centralismu. Ochlazení v poměru haličských Ukrajinců k Čechům nastalo, když Josef Jireček zasáhl do kulturních věcí haličských Ukrajinců v r. 1859 návrhem na zavedení české abecedy v ukrajinštině. Po roce 1866 pak silně působí v Haliči rusofilství, které je ve své původní fázi zřejmě reakční.

K druhému obrození ukrajinské literatury v Haliči dochází v šedesátých letech. Velký vliv hraje poesie Tarase Ševčenka. Od poloviny sedmdesátých let se obrací orientace haličských Ukrajinců na literaturu ruských Ukrajinců a pak na pokrokovou literaturu ruskou. Těžiště ukrajinsko-českých styků se pak přenáší do Vídně na akademickou půdu. V tehdejší době se rozvíjejí živé styky ukrajinských studentů se studenty českými. Český jazyk se stává pojítkem mezi slovanskými studenty ve Vídni.

Zároveň dochází ke stykům s pokrokovými českými živly, především s dělnictvem. Ševčenkovy oslavy se konaly za účasti slovanských studentů v České besedě. Ve Lvově pracovala koncem 60. let komise pro středoškolské učebnice, která zahájila přejímání české vědecké terminologie. Neobyčejně důležitý je pobyt Františka Řehoře v Haliči, který spadá do období obratu v česko-ukrajinských stycích. Ivan Franko si staví za program svého časopisu „Svit" seznamovat ukrajinské čtenáře s českou literaturou. V roce 1886 vyšel v časopise „Zorja" Řehořův článek o Svatopluku Čechovi s některými úryvky jeho básní — pravděpodobně překlady Ivana Franka. Ukrajinci se v této době účastní českých národních oslav — otevření Národního divadla a dvou výstav v 90. letech.

V době od r. 1860 a 1900 vychází mnoho ukrajinských překladů českých autorů (S. Čech, Neruda, Vrchlický, K. Světlá, Dobiáš, Jelínek, Stroupežnický); vycházejí překlady básní Havlíčka-Borovského od Ivana Franka (Křest sv. Vladimíra, Tyrolské elegie, Král Lávra, epigramy). Satira Ivana Franka a Havlíčka-Borovského bojovala proti stejnému zlu v politickém životě Rakouska. I. Franko sám píše o tom, jak na něj působilo dílo Havlíčka-Borovského. Franko překládá také Vrchlického (článek o něm z r. 1899), píše o Macharovi. Překlady z Nerudy, Zeyera a Krásnohorské. Franko často píše o české literatuře a kultuře. Ivan Franko udržoval styky s českými vědci a publicisty (Pastrnek, Polívka, Zíbrt, Černý). Franko se také zúčastnil sjezdu pokrokové slovanské mládeže v Praze v roce 1891.

Dále se doc. Paňkevič krátce zmínil o vlivu české kultury ve východní Ukrajině. Zdůraznil především zájem českých hudebníků o ukrajinskou píseň (Prač, Jedlička, Kuba). Upozornil také na překlady z češtiny (Metlyns'kyj a Kostomarov). — Postava Jana Husa se v této době stává symbolem neochvějného bojovníka za pravdu v básni Terase Ševčenka „Jeretyk". — Také na východní Ukrajině působí RKZ.

Referent poukázal v závěru na důležitost bezprostředních styků Ukrajinců z východní Ukrajiny s Čechy (pobyt Bilozerského a Kuliše v Praze koncem 60. let).

V diskusi prof. Macůrek uvítal práci prof. Paňkeviče. Česko-ukrajinské vztahy máme zatím zpracovány velmi neúplně. Upozornil také na to, že se dosud málo přihlíželo k archivním materiálům, které jsou roztroušeny po celé republice. — Často se zdůrazňuje,

že Ukrajinci přejímali od Čechů. Je však třeba dodat, že často to bylo také naopak. Někdy zasahovali aktivně do našich poměrů. Tak Srezněvskij se v roce 1841 díval kriticky na Hanku a na Palackého. — V dějinách česko-ukrajinských vztahů zbývá ještě mnoho vykonat — nedostatečně je na př. prozkoumána účast Ukrajinců v r. 1848.

Prof. Cvetler (Slovanský ústav, Brno) dodává, že to nebyla jen krásná literatura, v níž se projevovaly styky obou národů. Je nutno uvést českého právníka Randu a ukrajinského chemika v Praze Horbačevského, kteří se zasloužili o česko-ukrajinské styky.

Dr Grebeníčková upozornila na to, že by bylo možno referát doplnit zprávami o stycích českých a ukrajinských revolucionářů. Mnoho zpráv o těchto stycích je v časopisech z let 1848—49. Ukrajinské otázky si všímá Frič v emigraci. Také Sabina píše o ukrajinské literatuře.

Dr Zinaida Bondarčuková (Slovanský ústav, Praha) upozornila na to, že dosud nebyla publikována velmi zajímavá korespondence Pavlyk—Hlaváček. V této souvislosti se zmínila o tom, že je třeba věnovat pozornost zájmu Ukrajinců o český politický život.

Ivan Molnár (filolog. fakulta, Praha) navázal na poznámku prof. Macůrka o tom, že česko-ukrajinské styky jsou dosud velmi málo zpracovány. Zdůraznil, že o vynikajícím spisovateli, jakým byl Franko, není dosud podrobná česká studie. Přitom je známo, že Ivan Franko hluboce zasahoval do českého života. Nebyla také dosud věnována pozornost Františku Řehořovi. Bylo by velmi záslužné, kdyby byla vydána díla obou autorů.

Doc. Magnuszewski krátce srovnal polsko-ukrajinské styky a styky česko-ukrajinské. Konstatoval, že styky polsko-ukrajinské byly daleko komplikovanější. Negativním činitelem byla polská šlechta. Česko-ukrajinské styky měly do určité míry korigující vliv na styky polsko-ukrajinské. V letech 1838—45 vycházel v Poznani časopis Tygodnik Literacki, který brzy přešel s posic konservativních na posice sociálně utopické. Začal propagovat styky s Čechy. Prostřednictvím české korespondence uveřejňoval zprávy o životě Ukrajinců v Haliči. V časopise se objevovaly ostré kritiky polské šlechty. Nedospělo se však ještě k uznání samostatného ukrajinského národa. — Ve druhé polovině XIX. století — opět ve Velkopolsku — Chociszewski uznává samostatný ukrajinský národ. Přiznává, že na něj měl vliv v tomto směru Havlíček-Borovský.

Na závěr diskuse odpověděl doc. Paňkevič na některé připomínky a poznámky. Uvítal především stále rostoucí zájem o česko-ukrajinskou problematiku a zdůraznil, že odvěké přátelství obou národů vyžaduje, aby byly všechny otázky podrobně prozkoumány. Tuto problematiku nelze ovšem oddělovat od ostatních slovanských národů. — Politickým otázkám, zejména roku 1848, by bylo třeba věnovat samostatnou kapitolu. — Na závěr doc. Paňkevič upozornil na to, že ukrajinské obrození má tři etapy, jež se liší od etap obrození českého. Jsou to tyto etapy: 1. léta třicátá, 2. rok 1848, 3. rok 1860. Přitom je však třeba zdůraznit, že všechny prvky, které vidíme u Čechů, najdeme také u Ukrajinců.

Tímto doslovem doc. Paňkeviče skončil druhý den konference, který byl věnován literárně vědné problematice. Všechny tři referáty splnily svůj hlavní úkol, to znamená naznačily směr dalšího bádání ve svých oborech. O životnosti jejich thematiky svědčila obšírná diskuse, která se po každém referátu rozvinula. Nedostatkem bylo to, že se diskuse v některých případech zcela vzdálila thematu.

Jak z referátů, tak i z diskuse vyplynulo mnoho cenných poznatků. Znovu se ukázala potřeba zpřesnit literárně vědnou terminologii. Dále bude nutno, aby starší, materiálově bohaté práce z oboru literární historie byly doplněny a po případě korigovány podrobným studiem společensko-hospodářské základny. Ukázalo se rovněž, že je třeba prohloubit

studium archivního materiálu, které jediné může osvětlit některé nejasné otázky literárních dějin.

Literárněvědný den, který se konal za účasti význačných hostí ze zahraničí, se stal svou pracovní náplní těžištěm celé konference. Znovu potvrdil, že vzájemná spolupráce literárních vědců z různých zemí — především ze zemí slovanských — může vydatně přispět k rozřešení mnohých otázek v literárně vědné problematice české a slovenské.

Antonín Měšťan

Třetí den konference byl věnován jedné z nejzásadnějších otázek slovanské archeologie, která nebyla dosud uspokojivě vyřešena, totiž *problému jednoty slovanské hmotné kultury*, kterou zjišťují archeologické výzkumy v celém rozsahu území obydleného Slovany v časném středověku. Dosavadní pokusy o vysvětlení pozoruhodného faktu, že Slovanstvo vystupuje na počátku své historie jako kulturní celek, nebyly prosty nedostatků i omylů a ponechávaly na celém problému mnoho temného. Dr Anna Pitterová (SÚ, Praha) shrnula ve svém referátu výsledky dosavadního bádání, nastínila na základě novějších poznatků znovu celou problematiku a pokusila se o její řešení, opírající se především o zjištění L. Niederla a A. V. Arcichovského, doplněná postřehy z vlastního studia, které korigovaly v některých bodech názory obou badatelů. Referát vzbudil živou diskusi s řadou příspěvků, z nichž některé podstatně přispěly k osvětlení problematiky, jiné přinesly kritické připomínky anebo se dotkly hlavního problému jen okrajově.

V úvodu svého referátu podala Dr Anna Pitterová přehled vývoje dosavadních názorů na otázku jednoty slovanské hmotné kultury, v nichž čelné místo zaujímají výsledky studia L. Niederla, který jako první stanovil společné znaky spojující hmotnou kulturu jednotlivých slovanských větví v 2. polovině 1. tisíciletí n. l. a pokusil se i o jejich vysvětlení. Podle L. Niederla se projevují společné rysy slovanské hmotné kultury především ve špercích, které považoval za specifický doklad jednotného slovanského vkusu, jímž se Slované výrazně odlišovali od svých sousedů, dále v keramice, v některých druzích zbraní nebo předmětů denní potřeby (srpy, křesadla, přesleny atd.). Hlavní příčinu tohoto zjevu spatřoval L. Niederle v předpokládané původní jazykové i kulturní jednotě Slovanů v rámci jejich pravlasti, která se začíná v době, kdy ji archeologicky zjišťujeme, vlastně již rozpadávat, a to zejména pod vlivy cizích kultur, s nimiž Slované přišli do styku, především kultury byzantské a orientální. Tento vývoj vrcholí v 10. století, kdy už nelze hovořit ani o jazykové, ani o kulturní slovanské jednotě. Naproti tomu A. V. Arcichovskij kladl vyvrcholení kulturního sjednocovacího procesu právě do 10. století a spojoval jej s dokončením slovanské ethnogenese a se vznikem slovanské jazykové jednoty, která je poměrně pozdním a přechodním jevem. Referentka uvedla dále názor bulharského badatele K. Mijateva, který zdůraznil význam dědictví antické civilisace pro vývoj jednotné slovanské kultury, který se projevuje zejména v tvarech slovanské keramiky, a názor polského badatele W. Hensela, který v podstatě pochybuje o existenci kulturní jednoty u Slovanů a soudí, že lze nanejvýše hovořit jen o některých společných rysech, které se projevují ve stejném pochopení různých prvků.

Referentka pak přešla k vlastní úvaze, při čemž vyšla především ze zkoumání těch prvků slovanské hmotné kultury, v nichž se jednotné slovanské rysy projevují nejvýrazněji, t. j. keramiky a šperků.

V zemí, kde se rodila západoslovanská keramika, lze zatím rozlišit 2 velké skupiny, které jsou dokladem odlišného kulturního podloží, s nímž Slované přišli do styku, t. j. skupina keramiky potiské, vznikající v oblasti bývalých římských provincií, a skupina keramiky pražského typu, jejíž rozšíření se kryje zhruba s územím okupovaným kdysi

Kelty. Severně od obou skupin je pak negativně dána další oblast, jejíž vztah k původnímu, laténem ovlivněnému halštatskému podloží není dosud jasný. Současný stav studia dosud nedovoluje, abychom podobným způsobem sledovali i počátky keramiky východoslovanské. Prvotní oblasti slovanské keramiky vznikají v době rozpadu rodové společnosti u Slovanů a jejich expanse na jih a na západ, kde přicházejí do ovlivňujícího styku se starším obyvatelstvem. V dalším vývoji pak přejímají Slované přímo některé vyspělé formy římské keramiky v Podunají, které se rychle šíří po původně diferencovaných oblastech a unifikují je. V době řemeslné výroby keramiky se pak vytvářejí jednotlivá výrobní centra, jejichž rozdíly se však podle názoru referentky záhy stírají a vznikají tak území s poměrně jednotnou keramikou, která se v podstatě kryjí s územím prvních státních útvarů.

Dále obrátila referentka pozornost k slovanskému šperku, který se podle jejího názoru objevuje u Slovanů teprve v době, kdy se počínají třídně diferencovat, neboť nemá jen čistě funkci okrasnou, nýbrž rozlišuje i majitele podle jejich třídní příslušnosti. Jednotný ráz slovanského šperku byl dán shodným vkusem při výběru určitých typů byzantsko-orientálního původu, které byly z počátku dováženy, později vyráběny i v domácích dílnách.

Referentka uznala v podstatě správnost názorů Niederlových o jednotném rázu slovanské hmotné kultury, nesouhlasí však s jeho vysvětlením tohoto faktu, totiž že by byl projevem konečného období rozpadu původní slovanské jednoty. V souhlase s Arcichovským chápe jej jako poměrně pozdní jev, avšak s tím rozdílem, že jeho vývoj je dlouhý a počíná přibližně již v 5. století, ne-li ještě dříve, a vyvrcholuje v době vzniku prvních slovanských států. Průběh tohoto vývoje však není v celém rozsahu slovanského území zcela rovnoměrný. Kulturní jednota Slovanů se projevuje kromě v hmotné kultuře i v pohřebním ritu, v stavbě hradišť, v typech obydlí i v náboženských představách.

Příčiny slovanské kulturní jednoty v době od 5.—10. století spatřuje referentka jednak v rozpadu rodové společnosti a vzniku společnosti třídní a jednak v ní vidí v souhlase s Arcichovským doklad vrcholného stadia slovanské ethnogenese, projevujícího se společným vkusem, který souvisí s počínajícím vědomím ethnické sounáležitosti. Referentka se pak obrátila na linguisty s otázkou, zda by bylo možno spojovat vznik jednotné slovanské hmotné kultury s počátkem jazyků národností a s rozpadem společného slovanského jazyka.

V dalším se referentka zabývala problémem zákonitosti vývoje jednotné hmotné kultury jako dokladu rodící se národnosti a otázkou vlivů. Zjišťuje, že jednotný ráz hmotné kultury je obecným zjevem v období přechodu od rodové k třídní společnosti. U Řeků se projevuje na př. geometrickým dipylským stylem, u Keltů stylem starolaténským, stejně tak je možno jej doložit i u Římanů a u Germánů. Na rozdíl od Germánů se však jednotná slovanská kultura objevuje téměř současně v celé slovanské oblasti, což podle referentky souvisí s rovnoběžkovým rozložením slovanských sídel a s centrální polohou slovanské pravlasti. Vlivy sousedních vyvinutějších kultur, s nimiž přišli Slované při své expansi do styku, se tak mohly rychle rozšířit po celém slovanském území. Tyto vlivy však není možno považovat za rozhodující faktor vývoje společnosti, nýbrž nanejvýše za činitele, který vývoj pouze zrychluje a usměrňuje.

V závěru poukázala referentka na rozdíly v archeologickém projevu 2 etap období přechodu od rodové k třídní společnosti. Starší fáze, v níž ještě převažují formy rodové společnosti, se projevuje na př. hromadnými nálezy železných nástrojů, zatím co v mladší fázi, kdy nabývají vrchu vztahy třídní, se objevují šperky, zbraně a pod. Předělem je tu vznik řemeslných výrobních center. Vznikající třídní společnost se pak odlišuje od rodové

i tím, že cizí vlivy přetváří, zatím co rodová společnost je pouze napodobuje. Všechny nastíněné problémy však není možno řešit pouze s archeologického hlediska, nýbrž ve spolupráci s ostatními příbuznými obory.

V diskusi Dr Ludmila Pacnerová (Brno) poukázala na význam právě se rodícího staroslověnského slovníku i pro řešení archeologických problémů. Slovník, který připravuje k vydání Slovanský ústav ČSAV, umožní srovnávat názvy jednotlivých předmětů denní potřeby, na př. nádob, oděvů a pod., a zjišťovat tak jejich původ. Bude pak nutno stanovit, do jaké míry se shodovaly slovanské předměty s jejich cizími, na př. řeckými, ekvivalenty.

V obsažném diskusním příspěvku zabývala se pak prof. Dr Milada Paulová (Praha) především otázkou byzantských vlivů na Slovany. Soudí, že je nutno je zkoumat především s hlediska balkánských Slovanů. Je sporné, zda Slované přišli na Balkán se společenským zařízením vojenských demokracií. Historické prameny nasvědčují tomu, že jejich hlavním zaměstnáním bylo zemědělství, že byli svobodnými rolníky, žijícími v sousedské obščině a že znali jen extensivní hospodaření. Styk s Byzancí znamená proto pro ně nesporný hospodářský vzestup. Byzantský vliv se projevuje na př. i v tom, že Slované přejímají způsob byzantského válčení a osvojují si i byzantskou státní organisaci. Ve sféře byzantských vlivů vznikají dva velké politické celky — Velká Morava a Bulharská říše, které uzavírají politické smlouvy s Byzancí a s Franky. V závěru shrnula M. Paulová, že historie zjišťuje ve shodě s archeologií, že ke kulturní jednotě Slovanů dochází v době užších mezinárodních styků mezi raněfeudálními státy, které se samozřejmě odrazily i v hmotné kultuře 9.—10. století.

Univ. prof. Dr Karl Heinz Otto (Berlín) nadhodil pak ve své stručné kritické připomínce otázku, zda je účelné hovořit o jednotě hmotné kultury, která je přece jen částí celé kultury a poskytuje proto jen mezerovitý obraz. Správnější by bylo snad uvažovat o společných rysech slovanské hmotné kultury než o její jednotě. Teprve na základě tohoto dílčího zjištění bude pak možno zkoumat otázku jednoty celé kultury.

Člen-korespondent ČSAV prof. Dr Václav Machek (Brno) odpověděl na otázku, kterou Dr Pitterová položila linguistům. Konstatoval, že linguistika zde nemůže příliš pomoci, dosavadní pokusy o spolupráci většinou zklamaly. Je otázkou, dá-li se archeologicky zachytit proces štěpení Slovanů a vytvoření národnostních celků. Lze souhlasit s prof. Havránkem, že západní Slované se oddělili ze společného jazyka nejdříve, je však možné zjistit jako odraz této skutečnosti nějaký samostatný západoslovanský archeologický celek? Prof. V. Machek proto uzavřel, že apel Dr Pitterové na linguisty je zatím předčasný.

Dr Otakar Nahodil (Praha) vyslovil přesvědčení, že zkoumání slovanské kulturní jednoty není jen záležitostí archeologie a že k exaktnějším výsledkům bude možno dojít jen komplexní spoluprací jednotlivých vědních oborů. Východiskem studia jednoty hmotné slovanské kultury by však mělo být spíše zemědělství, hospodářská základna slovanské společnosti, než keramika a šperky, z nichž vychází Dr Pitterová. Podle jeho názoru nemohly mít při utváření jednotné hmotné kultury rozhodující význam vlivy, protože pod jejich působením dochází vždy spíše k diferenciaci. Je také otázkou, zda je možno uvažovat v této souvislosti o nějakém přímém přechodu od rodového zřízení k feudalismu a zda tu nemůžeme počítat též s existencí patriarchální velkorodiny, jejíž přežitky jsou zachovány na některých místech až podnes. Pokud jde o názor, že skvělé zlaté šperky, na př. ve Starém Městě na Moravě, byly importovány, poukázal Dr Nahodil na zjištění akad. J. Böhma, že jsou produktem domácí výroby. Vyslovil také souhlas

s názorem prof. Otty, že by bylo lépe mluvit o společných rysech slovanské hmotné kultury než o její jednotě.

K pochybnostem o správnosti pojmu jednoty hmotné kultury vyslovil P. N. Treťjakov přesvědčení, že jednota slovanské kultury v 9.—10. století je nesporná. Projevuje se nejen v řemeslné výrobě (šperky, keramika), nýbrž v životě lidu vůbec. Typy obydlí objevené na př. v Černigově nebo v Kyjevě jsou zcela totožné s nálezy na Moravě (Líšeň u Brna) nebo na Slovensku. Také ostatní prvky hospodářského života jsou společné. Složitější je však otázka příčiny této jednoty. Je tu nutno odlišovat staré prvky od prvků vznikajícího feudalismu (řemesla) a společného vývoje v širším měřítku. K řešení těchto problémů je zatím k disposici jen málo materiálu. Prvky jednoty jsou velmi starého data. Objevují se již ke konci 1. tisíciletí před n. l., kdy se Slovanstvo projevuje t. zv. kulturou przeworskou v Polsku a zarubiněckou na Ukrajině. Jsou tu sice dva kulturní celky, avšak mezi nimi není ostrých hranic, nýbrž povlovný přechod z jedné kultury do druhé. V 2.—1. století před n. l. možno tedy již mluvit o jakési slovanské kulturní jednotě. Poměry na území ČSR byly však odlišné pro silný keltský vliv. Tato původní poměrná jednota byla však přechodně narušena za stěhování národů v 1.—4. století n. l. a vlivy římsko-provinciální kultury. Vznikají odlišné kulturní skupiny, jako černjachovská na východě, pozdně przeworská v Polsku, skupina v Igołomii, římsko-provinciální v ČSR atd. Počínaje však pražským typem, vzniká znovu jednota, která se dovršuje v 9.—10. století. Podle P. N. Treťjakova není pražský typ jen místně omezenou záležitostí. Ve Volyni nebo v Kyjevě byly na př. zjištěny tytéž tvary jako v Přítlukách na Moravě a také v Polsku jsou památky velmi blízké pražskému typu. Důležitou roli při vzniku slovanské kulturní jednoty hrály historické události, jako osídlení Balkánského poloostrova, které mělo dalekosáhlé důsledky pro celé Slovanstvo. Jejich resultátem je i pražský typ. Jednota v 9.—10. století je pak především výsledkem všeobecného rozvoje řemesel.

Akademik Havránek pak promluvil o otázce slovanské jednoty s hlediska linguistického. Konstatoval, že v 9.—10. století nebylo jazykové jednoty u Slovanů, byly tu však velké soustředivé síly, které jednotlivé celky spojovaly. Jednotícím centrem byl jazyk staroslověnský. V souhlase s historií a archeologií je tedy možno zjistit v 9. století vzestup i s hlediska linguistického. Pokud jde o působení vlivů, soudí akad. Havránek, že mohou vyvolat nejen rozklad, nýbrž i vzestup. Původní jazyková jednota se předpokládá; k štěpení pak dochází postupně, ve dvou vlnách. V 9. století se však znovu projevují tendence sjednocování. Z tohoto vývoje vypadají pobaltští Slované. Je otázka, zda se to odráží i v archeologii. Pokud jde o spolupráci jednotlivých vědních oborů, připomenul akad. Havránek, že na výsledcích filologického studia lze budovat jen filologickou methodou.

Poslední diskusní příspěvek přednesl univ. prof. Ivan Lekov, člen-korespondent Bulharské akademie věd (Sofie). Podle jeho názoru není správné uvažovat o konci praslovanské jednoty na základě hláskoslovných jevů, které nejsou pro řešení této otázky podstatné. Rozhodující jsou tu spíše jevy gramatické skladby, podle nichž by však konec původní slovanské jednoty bylo nutno datovat o něco později, asi do 10.—11. století.

V závěru udělil předsedající slovo Dr A. Pitterové, která poděkovala všem diskutujícím za jejich připomínky a odpověděla na některé námitky. — K příspěvku prof. Machka uvedla, že vytváření národnosti je možno v archeologickém materiálu sledovat poměrně dobře. V této souvislosti nelze přehlédnout, že princip, na jehož základě se organisuje určitý typ společnosti, se začíná projevovat již hluboko ve společenském zřízení předchozím. Proto na př. organisační princip třídní společnosti, t. j. vlastnické

vztahy, je možno zachytit již v lůně rodové společnosti a právě tak organisační princip budoucí beztřídní společnosti, t. j. vztahy ethnické, lze pozorovat již při vzniku třídní společnosti. To se pak odráží v jednotném rázu hmotné kultury. — Na námitku Dr Nahodila, že východiskem zkoumání jednotné hmotné kultury by mělo být spíše zemědělství než keramika nebo šperky, odpověděla, že s archeologického hlediska tu není zatím možno získat dostatečnou základnu pro úvahu o tomto problému. — Ke kritické poznámce prof. Otty připomenula, že pojem jednoty nelze chápat absolutně, jak to činí na př. Arcichovskij, nýbrž jako rámcový jednotný ráz kultury, jako jednotné pochopení různých vlivů, jak to chápal L. Niederle.

Zasedání historické sekce konference Slovanského ústavu ČSAV o mezislovanských vztazích možno hodnotit jako značný krok kupředu v řešení otázky jednoty hmotné slovanské kultury. Zásluhu o to má především referát Dr A. Pitterové, jako výsledek pilného studia, jemuž se podařilo proniknout do jádra problematiky, a stejně tak i některé diskusní příspěvky, na př. Treťjakovův, které obohatily problém o nové aspekty. Spojení vzniku jednotné hmotné kultury u Slovanů s jejich společenským vývojem, t. j. s rozpadem rodové soustavy a jejím přechodem k společnosti feudální, jakož i s procesem slovanské ethnogenese, jak to navrhuje Dr. A. Pitterová, dojde jistě v zásadě obecného souhlasu, i když bude nutno se ještě vypořádat s řadou otázek, které problém poněkud komplikují. Je to na př. zjištění P. N. Treťjakova, že slovanskou kulturní jednotu můžeme sledovat v podstatě hluboko nazpět, až do posledních století před n. l. Dále jeho poukaz na význam pohybů slovanského obyvatelstva, zejména za balkánských tažení, které značně přispěly k obnově původní kulturní jednoty, přechodně narušené za stěhování národů. Zde je třeba podtrhnout důležitou skutečnost, že za těchto přesunů dochází i k jistému vnitřnímu promíšení slovanského obyvatelstva, které dosvědčují na př. východoslovanská jména na západě a naopak západoslovanská na východě nebo zprávy byzantských kronikářů o účasti východních i západních Slovanů na balkánských výbojích a pod. Toto částečné prolínání se muselo projevit ve vzájemném sblížení jednotlivých slovanských skupin, žijících dosud v jisté odloučenosti a působilo jistě silně i na uvědomění si ethnické sounáležitosti, které se pak odráží i v kulturní jednotě.

Pokud jde o problém slovanské ethnogenese, působí dosud značné obtíže nemožnost přesnější časové fixace jednotlivých etap jazykového vývoje Slovanů čistě filologickou methodou. Zde by snad mohla pomoci přece jen archeologická data. Ukazuje se to na př. v případě baltských Slovanů, kde zjištění akad. Havránka, že tato skupina vypadá poněkud z celkového jazykového vývoje Slovanstva, odpovídá archeologický svéráz tamější oblasti, projevující se především v keramice.

Proti některým námitkám je nutno označit východisko, které si zvolila referentka pro zkoumání problému, t. j. šperky a keramika, za zcela správné, nebot vyplývá ze skutečnosti, že jednotné rysy se projevují především u této části hmotné kultury, zatím co u většiny ostatních předmětů denní potřeby, výrobních nástrojů, v typu domu a pod. bude ještě třeba rozlišit slovanský svéráz od obecného evropského kulturního majetku.

Správně také hodnotila referentka podíl cizích vlivů na vzniku jednotné hmotné kultury u Slovanů. Námitku Dr O. Nahodila, že vlivy působí spíše diferenciaci, nelze generalisovat. V našem případě je totiž rozhodující skutečnost, že jisté vlivy převládly nad ostatními a přispěly tak k opačnému výsledku. Tak způsobil na př. uniformitu slovanské keramiky vliv hrnčířských dílen v podunajských římských provinciích a vliv byzantsko-orientálního zlatnictví byl příčinou typického stylu slovanských šperků. K tomu je však třeba ještě připojit i poukaz na význam vnitřních, vzájemných kulturních vlivů

jednotlivých slovanských oblastí, které můžeme sledovat na archeologickém materiálu z 8.—11. století, t. j. právě z období vrcholu kulturní jednoty, a které jsou patrně důsledkem obchodních i politických styků, jejichž význam v této době zdůrazňovala ve svém příspěvku univ. prof. Dr M. Paulová. V keramice můžeme pozorovat tuto kulturní výměnu na př. na pronikání jistých tvarových i ornamentálních prvků typických pro polabskoslovanské a lužické kmeny do Polska, do Čech, na Moravu a ojediněle i na Slovensko (na př. v Děvínské Nové Vsi) a naopak na zpětném šíření českých lahvovitých tvarů do Lužice a do Polska a polských forem s válcovitým hrdlem do východního Německa a částečně i do českého prostředí. Kromě toho se v poslední době neustále množí nálezy výrobků kyjevských řemeslníků na polských hradištích, které svědčí o intensivních obchodních stycích polských a ruských Slovanů v 10.—11. století. V polské hmotné kultuře lze sledovat i stopy styků se slovanskou kulturní oblastí v Karpatské kotlině a naopak, jednou z nejvýznamnějších složek t. zv. belobrdské kultury, společného to kulturního útvaru Slovanů a Maďarů v Karpatské kotlině v 10.—11. století, je složka východoslovanská, která dokládá pronikání ruských kulturních vlivů i tímto směrem.

Otázka příčin vzniku jednotné hmotné kultury u Slovanů je tedy velmi složitá a souvisí s celou řadou dílčích problémů, jejichž řešení bude předmětem dlouhého intensivního studia. Jeho úspěšným počátkem je právě referát Dr A. Pitterové s diskusními příspěvky, který přinesl řadu cenných pozorování a podnětů, z nichž bude možno vycházet při dalším studiu problému.

Zdeněk Váňa

V závěrečném zasedání konference pronesl sovětský host, kandidát filologických věd Sergej Vasiľjevič Nikoľskij v ruském jazyce přednášku *Predstaviteli russkoj revoljucionnoj obščestvennosti XIX veka — poborniki družby slavjanskich narodov.* Ve svém projevu přehledně a v historickém průmětu seřadil hlavní názory představitelů ruské pokrokové kultury na Slovany a slovanskou otázku a ukázal jejich v podstatě správná hlediska, jakož i jejich vřelé sympatie k národně a sociálně osvobozeneckému boji neruských Slovanů. Nikoľskij probral důkladně jejich spisy, citoval nejdůležitější výroky a připravil cenný materiál i k bádání dalšímu, jemuž razí cestu. S hlediska metodologického zdůraznil Nikoľskij neobyčejný význam, který má studium mezislovanských vztahů v současné době.

V diskusi, která byla již časově dosti omezena, vystoupila ještě řada řečníků, kteří vesměs chtěli doložit referát Nikoľského dalšími postřehy z oblasti vlastního studia. Mezi diskutujícími byli zejména prof. Dr Julius Dolanský, Dr Jiří Franěk, Dr Růžena Grebeníčková a Dr Radko Parolek.

Konferenci uzavřel krátkým projevem ředitel Slovanského ústavu ČSAV, člen-korespondent ČSAV Julius Dolanský, který kladně zhodnotil rozsáhlé jednání v různých oborech slavistiky a vyslovil přání, aby se dále rozšiřovala mezinárodní spolupráce slavistů, která se také na této konferenci tak dobře osvědčila.

Konference přijala pak tuto *resoluci:*

„1. vědečtí pracovníci v oboru slovanské jazykovědy, historie a literatury považují za nutné ještě více prohloubit a zintensivnit práci o vzájemných vztazích v oboru jazyka, literatury a dějin, a to jak mezi slovanskými zeměmi, tak mezi zeměmi sousedními;

2. budeme proto nadále všecku svou práci plánovat a koordinovat ve vzájemné dohodě, a to nejen mezi příslušnými ústavy a pracovišti ČSAV, s katedrami vysokých škol a s ji-

nými čsl. vědeckými institucemi, nýbrž i ve spolupráci s Akademií věd SSSR, zemí lidové demokracie a NDR;

3. za tím účelem si budeme vyměňovat každý rok pracovní plány, abychom mohli zavčas navzájem projednat jejich koordinaci;

4. v organisaci práce budeme postupně přecházet na kolektivní zpracování větších synthetických monografií a příruček podle vzoru sovětské vědy o Slovanstvu;

5. postaráme se o to, aby byla zlepšena vzájemná výměna časopisů, publikací a vzájemná pomoc v přístupu k odbornému materiálu;

6. na poli jazykovědy upozorňujeme zejména na tyto úkoly:

a) Je třeba, aby srovnávací slovanská jazykověda obrátila větší zřetel na všecky otázky postupné diferenciace i integrace ve vývoji slovanských jazyků, zejména v době nejstarší a aby při řešení těchto otázek správným marxistickým způsobem dbala všech souvislostí vývoje slovanských jazyků s vývojem společnosti a z toho vyplývá nutnost spolupráce jak s archeologií, tak s historií. Na tomto podkladě je nutno také znovu zrevidovat počátky kulturních a spisovných jazyků slovanských i počátky písma u Slovanů.

b) Dále je třeba, aby srovnávací slovanská jazykověda viděla dobře důležitou úlohu kulturních a spisovných jazyků při vývoji všech slovanských jazyků a zároveň aby věnovala zvláštní zřetel i všem vzájemným vztahům, které se ve vývoji slovanských jazyků projevují.

Celé studium slovanských jazyků musí být samozřejmě zbaveno všech přežitků buržoasního nacionalismu a naopak musí být postaveno na basi marxistického pohledu na vývoj společnosti a na význam vztahu mezi jazykem a společností. Provádění těchto úkolů by bylo nemožné bez vzájemné spolupráce linguistů, kteří pracují na různých úsecích slovanské jazykovědy, t. j. na př. bohemistů, slovenistů a polonistů, rustistů a bulharistů atd., a bez systematické spolupráce s obory příbuznými.

7. V oboru literární vědy se zaměříme především na průzkum vzájemných mezislovanských styků v duchu leninského učení o dvojí kultuře v každém národě, budeme zdůrazňovat pokrokové činitele ve vzájemných literárních vztazích;

8. v oboru slovanské archeologie a historie se zaměříme především na průzkum ekonomické základny ve všech slovanských zemích, budeme osvětlovat ty jevy, ve kterých se projevovala vzájemná pomoc ve velkých společenských zápasech našeho lidu;

9. redakcím časopisů, které vydáváme, ukládáme, aby byly ve vzájemném styku s redakcemi časopisů ostatních slovanských zemí a zemí spřátelených, aby zařazovaly do našich časopisů příspěvky odborníků z těchto zemí;

10. všecka tato práce bude směřovat k výstavbě socialismu u nás, k posílení vzájemné družby mezi národy a k boji za mír."[1])

Slavomír Wollman

Konference o problematice vlivů v české literatuře

Ústav pro českou literaturu Čs. akademie věd uspořádal ve dnech 14. a 15. XII. 1955 pracovní konferenci o problematice vlivů v české literatuře. Konference se konala v Domě vědeckých pracovníků Jana Evangelisty Purkyně v Liblicích u Mělníka. Zasedání následovalo těsně za konferencí o mezislovanských vztazích v jazyce, literatuře a dějinách, kterou svolal Slovanský ústav ČSAV spolu s Ústavem pro jazyk český, Ústavem pro českou literaturu a Archeologickým ústavem a která se konala za široké celostátní a zahraniční účasti. Ve srovnání s konferencí slavistickou bylo zasedání v Liblicích pořádáno jako užší pracovní porada, určená především pro spolupracovníky Ústavu pro českou literaturu; kromě členů vědecké rady, pracovníků a aspirantů tohoto ústavu zúčastnili se porady jednotliví hosté z jiných akademických a vysokoškolských pracovišť z Prahy, Brna, Olomouce a Bratislavy.

---

1) Referáty Horálkův, Havránkův, Nikoľského a Pitterové přinášíme po úpravě v tomto sešitě Slavie. Referát Jíšův viz v podstatě v Sov. literatuře.

Na programu konference byly tyto přednášky: Jiří D a ň h e l k a, *Otázka vlivu německých rýmovaných kronik na kroniku Dalimilovu;* Oldřich K r á l í k, *Mácha a vlivy;* Karel K r e j č í, *Svatopluk Čech a Rusko;* Miloš P o h o r s k ý, *O „kosmopolitismu" májovců.* Po každé přednášce následovala diskuse.

Úvodní projev pronesl ředitel Ústavu pro českou literaturu akad. Jan M u k a ř o v s k ý, který řekl, že smysl konference je obdobný jako v případě konference o lidovosti v české literatuře, kterou ústav pořádal dříve: ústav připravuje příručku o dějinách české literatury, a proto si jeho kolektiv potřebuje promyslit určité otázky, zvláště teoretické, s nimiž se při práci na této příručce může setkat.

Otázka lidovosti podle Mukařovského dříve v celku kladena nebyla, a již proto bylo nutno ji promyslit. Otázka vlivu naproti tomu kladena byla, a to hojně, dokonce natolik, že Němcům stačilo sebrat materiál české vědy, aby mohli dokazovat, že z české literatury dohromady nic nezbývá. Teorie malého národa takové názory podporovala. Otázka vlivu byla kladena špatně; my se musíme podle svých sil snažit položit ji dobře, jak pravil Mukařovský. Následující referáty dávají podle jeho očekávání tolik, co lze zvládnout ve dvou dnech. Ovšem, že to bude nutně neúplné, že tu nelze vyčerpat vše, hned na př. specifičnost vlivu ruského, poznamenal Mukařovský závěrem.

Nato doc. Dr Jiří D a ň h e l k a (Vys. šk. ped. Olomouc) proslovil přednášku *Otázka vlivu německých rýmovaných kronik na kroniku Dalimilovu.* Tato otázka se klade z několika důvodů. Nutno především revidovat všeobecný názor na staročeské písemnictví jako soubor více či méně zdařilých pokusů o vyrovnání náskoku t. zv. západní kultury. Je to nezbytné i pro potřebu školní výchovy, jejíž učební osnovy zdůrazňují národní hrdost. Je také nutno opravit nesprávné názory o jednotlivých konkretních otázkách staročeské literatury, které byly proneseny v poslední době, tak zejména názory B i e l f e l d t o v y.

Daňhelka klade pak otázku, kterých oblastí literárního díla se vliv může týkat. Má za to, že vliv se může týkat jak obsahu, tak stylu a formy.

Nejvíce pozornosti věnuje Daňhelka výkladu obsahových složek. Jádrem úvahy činí představu, že v středověkých literárních dílech možno rozeznávat dvě obsahové vrstvy, a to *látkový obsahový podklad* a konkretní, jedinečné, *aktuální využití látky.* Na př. *legenda o Jidášovi* aktualisuje známý obraz nevděčného hada; jidášovská látka se stala záležitostí české literatury zejména vkomponováním nových prvků. Za obdobný případ považuje Daňhelka *Alexandreis.*

Daňhelka souhlasí s výrokem H r a b á k o v ý m, že pro středověce myslícího člověka problém původnosti prostě neexistoval.

O odvozenosti středověkých děl možno mluvit jen, pokud běží o látkový podklad, míní Daňhelka. Specifičnost národní vidí ve vrstvě obsahové aktualisace. Volba látky znamená zpravidla příklon k dobové konvenci. Aktualisace znamená překročení obecnosti. Středověký literární typ se stal v konkretních případech látkou, do které se vkládal konkretní obsah podle společenské situace. Tuto odvozenost nelze pokládat za vliv. Alexandreidy Eschenbachova a česká na př. mají týž látkový podklad. Avšak český autor Ullrichovo dílo znal a psal i pod jeho vlivem. Problém vlivu je tu otázkou soutěže, praví Daňhelka souhlasně s Hrabákem. O překladu a plagiátu pro tu dobu nelze mluvit.

Vliv je podle Daňhelky záležitostí aktualisované obsahové vrstvy (tedy té vrstvy, do níž vložil národní specifičnost, jak uvedeno výše). Tak v případě Alexandreidy nutno po odečtení látkového podkladu obou českých versí stanovit poměr ovlivněné vrstvy aktualisované k německému textu.

Samostatná část zkoumání vlivu je v oblasti *stylu*. Středověký autor, stejně jako si nekladl otázku původnosti, nekladl si ani otázku originálního stylu; držel se dobové normy. Tedy i při zjišťování stylového vlivu nutno odečíst prvky padající na vrub stylistické normy atd.

Samostatnou část zkoumání vlivu tvoří také otázka *formy*. Jestliže navrhl určité teoretické zásady pro obsah a styl, je Daňhelka podle vlastních slov na rozpacích, pokud běží o formu.

Středověké poetiky (zvané také rétoriky), jejichž autoři nečiní rozdíl mezi poetikou a rétorikou, mluví obvykle o *třech stylech*, vysokém, středním a nízkém, které přicházejí v úvahu podle stavovské příslušnosti osob a věcí. Daňhelka si klade otázku, jaké důsledky měla představa tří stylů pro formování, deformování nebo prosaisaci verše, pro vývoj literárních druhů. Odpověď pro českou literaturu pokládá za nutné hledat v středověkých poetikách užívaných v Čechách. Podle některých z nich stilus grandilopus předpokládá pevný verš, stilus mediocris verš volnější a stilus humilis přechod k próze. Daňhelka dodává, že ovšem bude i po této stránce nutné hledat souvislost s vývojem společenským.

Poté přechází Daňhelka ke kronice Dalimilově. Prozatím nepokládá za možné stanovit obecné řešení daných otázek, ani řešit odpovědně takové jednotlivé případy jako Dalimilův.

These o německém vlivu na Dalimila vyslovil po prvé a nejobšírněji Karel Sabina. Tvrdil, že oblibou středověké literatury bylo nahrazovat jeden obsah jiným, a že v tomto případě rytířská romantika je nahrazována střízlivostí historické školy rýmovníků. Ironií osudu, jak praví Sabina, přiklonil se český vlastenec Dalimil k tomuto příkladu. Tomu je podle Daňhelky třeba rozumět tak, že Dalimil, aby překonal cizí romantiku, podlehl vlivu německých rýmovaných kronik. — Podávaje velmi stručný přehled dalšího bádání, uvádí Daňhelka Flajšhanse s tím, že se vyslovil podobně jako Sabina, ale velmi kulatě. O Vlčkovi a Jakubcovi soudí, že si věc zúžili na otázku formy: Vlček mluvil o vkusu německých Rheimkronik, u nás běžném, jichž se bez váhání přidržel Dalimil ve své tendeční práci; jiné projevy tohoto „běžného vkusu“ však Vlček neuvedl. Monografických prací o této otázce nebylo a není, pokračuje Daňhelka. Spíše než literární vědci projevují zájem historikové; to svědčí o nedoceňování uměleckosti Dalimilovy kroniky.

Látkový podklad kroniky vzal autor z českých dějin, z domácích a cizích kronik, z pověstí (i lidových) a z vlastní zkušenosti. Odvozenost spatřuje Daňhelka v užití motivů, které byly obecným majetkem. Záměr díla vidí vyslovený v prvním čtyřverší. Po této stránce je kronika specificky česká. Nový, aktualisovaný obsah je dán autorovým demokratismem a nacionalismem.

Avšak i německé rýmované kroniky jsou jistou oposicí k existujícím literárním typům svým novým obsahem; nelze ovšem najít skutečnou paralelu, aby bylo možno mluvit o skutečném vlivu. Nedojde-li k nějakému překvapení, pokládá za plodnější zkoumat shodu látkového podkladu než vliv aktualisované vrstvy.

V oblasti stylu bude mít podle Daňhelky asi větší význam závislost stylová na Kosmovi, než na německých rýmovaných kronikách. Bádání stylistické ukazuje cestu k hledání pramenů.

Verš kronik svou bezrozměrností odpovídá německým rýmovaným kronikám. Avšak tato bezrozměrnost byla záměrná. — Relativně nejvíce je u Dalimila osmislabičných veršů; kratší jsou v naprosté menšině. Verš směřuje k víceslabičnosti. Autor tedy asi směřoval oposicionisticky k próze, vyvozuje Daňhelka.

Přednášející uzavírá takto: Dalimilova kronika je specificky česká svým aktuálním obsahem. Látkový podklad je obecný v tom smyslu jako u ostatních středověkých děl.

Prameny pro ovlivnění ve stylu a verši sice jsou, ale nelze rozhodnout o této věci dříve, než bude vyšetřena vývojová zákonitost středověkého verše.

V diskusi Dr František Svejkovský (ÚČL Praha) probral hlavní these přednášky podrobněji. Žádal, aby Daňhelka objasnil své dělení literárního díla na obsah, styl a formu; není to zcela přesné. — Pokud běží o zjištění souvislostí, je důležité už *přejetí látky.* V případě české Alexandreidy je na př. důležité i to, *které* zpracování bylo přejato. — U Dalimila je jisté, že osvědčil především znalost literatury německé.

Dr Ludmila Lantová (ÚČL Praha) zdůraznila, že už *volba látky* je aktuálním využitím.

Dr Karel Polák (ÚČL Praha) má za to, že dvojí obsahovou vrstvu lze hledat i v pozdějším vývoji. Nelze se však omezovat jen na aktualisovanou vrstvu a souvislosti nutno hledat i tam, kde jde o pouhou obdobu.

Prof. Dr Felix Vodička (zástupce řed. ÚČL Praha) považuje za nebezpečné členit obsah na dvě vrstvy: dílo začne mizet jako celek; Daňhelka se zabýval každou složkou díla osamoceně. Srovnání s folklorem ukazuje, že v něm se obsahové jádro opakuje, ale v každém projevu je neoddělitelné od celku. Z přednášky není jasné, kde jsou problémy stylu a o jaký styl běží, jazykový nebo literární. — Otázku vlivu německých rýmovaných kronik položil Sabina za předpokladu, že vlivy být musily.

Dr Jozef Chochol (Ústav slovenské literatury SAV Bratislava) uvažuje o poměru zahraničního vlivu a domácí tradice a uvádí příklady ze štúrovského období literatury slovenské.

Doc. Dr Karel Dvořák (Vys. šk. ped. Praha) vidí jako rub vlivu *národní specifičnost*, která je nejen v aktuálním využití látky, ale sahá až do umělecké výstavby. — Za značně odvážné označuje Daňhelkovo tvrzení, že styl Dalimilův je ovlivněn stylem Kosmovým a že lze mluvit o rozkladu verše u Dalimila. Daňhelkovu charakteristiku české kroniky podporuje.

Dr Slavomír Wollman (Slovanský ústav Praha) uvítal metodologickou podnětnost přednášky a vyslovil požadavek, aby byly vymezeny termíny jako *vliv, obdoba, předloha, odvozenost, pramen, paralela, shoda, závislost, přejetí* (a také další, kterých v dosavadní diskusi ještě nebylo užito, jako *vztah, podnět, působení* atd.); zde neběží jen o terminologickou otázku, ale o kriteria. — Vliv nemůže být jen otázkou aktualisované obsahové vrstvy. Nelze jej také ztotožňovat se „skutečnou paralelou". — Daňhelkova přednáška je novým dokladem toho, že srovnávací bádání se nemůže omezovat pouze na t. zv. vlivy. V t. zv. středověku je třeba počítat s tím, že tu *ještě není novodobý národ* a nacionalismus (o kterém byla v přednášce zmínka), a že také to, co v té době chápeme jako národní literaturu, není vázáno na národní jazyk. V té době máme také co dělat s jinou představou reality než dnes, a to s představou velmi širokou. Tím je dána rovněž oblast jevů, které byly pokládány přímo za historická fakta a jako taková přejímány. — Daňhelkovy dvě obsahové vrstvy se liší svou podstatou: jedna představuje látku, předmět zobrazení, druhá jeho smysl. — O povaze verše kroniky bylo by možno soudit až po prozkoumání takových uměleckých prostředků jako figury a tropy.

Diskusi shrnul akad. Mukařovský. Podle jeho slov Daňhelka správně zdůraznil *staročeskou specifičnost* dané otázky, ale bylo mu správně namítnuto, že to nejde tak daleko, aby otázky musily být kladeny zcela jinak než pro druhá období. Naproti tomu je třeba počítat s jistými okolnostmi specificky středověkými; budeme na př. musit vzít na vědomí, že ve středověku neexistoval novodobý národ. Jinak ovšem platí, že

skladba díla nemůže být rozbírána nějak specificky středověce. Daňhelkovo rozdělení na dvě obsahové vrstvy je schematické a mohlo by vést k staré Stoffgeschichte. — Diskuse naznačila, že otázka vlivu je věcí literárního procesu. I pro vliv je první otázkou poměr díla k aktuální společenské skutečnosti. — Do terminologie bude vskutku třeba zavést pořádek, což ovšem nevylučuje přiměřenou větší zásobu termínů.

Doc. Daňhelka v závěrečném slově zdůraznil, že stál před záplavou látky a názorů. — Představu stylu si jen pracovně vymezil jako soubor jazykových prostředků; také dvě obsahové vrstvy si takto jen pracovně vymezil. — Nehodlá ovšem proklamovat nějakou specifičnost bádání o středověké literatuře. — O rozkladu verše mluvil jen v uvozovkách; měl na mysli opuštění pevného půdorysu, které se zdá být zjevné. — Pojem stylu ve středověkých rétorikách se, jak známo, nekryje s dnešní představou stylu; v tomto smyslu je chápat příslušnou partii přednášky.

Daňhelkova přednáška je cenná už tím, že přehledně ukázala problematiku. Daňhelka znovu naléhavě upozornil na nutnost osvětlit památky starého písemnictví s hlediska literárněvědného, a tedy nejen s hlediska historického, textově kritického a jazykovědného, jak se namnoze dálo dosud. Tento požadavek lze rozšířit na veškeré památky, zvláště pak na rozsáhlou tvorbu kronikářskou, letopiseckou v různých literaturách. — Z toho ovšem plynou další požadavky. Aby literárněvědný výzkum byl úspěšný, musí se především dbát všech zásad platných pro rozbor literárního díla a pro jeho historické zařazení. Diskuse naznačila, že postup rozboru (obsah — styl — forma), jak ho bylo užito, nepostačí. Přednášející sám podnětně navrhl, aby se přihlíželo k rozdílu mezi látkou a jejím zpracováním (dvě obsahové vrstvy); tato kriteria, ostatně nikoli nová, bylo by ovšem záhodno domyslit a zpřesnit. Z rozpravy možno vyvodit, že bude zapotřebí studovat speciálně také estetické názory dané doby a v té souvislosti nejen dobové pojetí stylu, představu verše, formy atd., jak k tomu sám Daňhelka učinil první kroky, ale také soudobé představy reality, historičnosti a zejména původnosti. — Literárněvědný výzkum srovnávací pak vyžaduje, aby se neulpělo na komparaci *některých složek* (nebo vrstev) díla, vzatých *odděleně*. Někteří řečníci vyslovili v této spojitosti obavy z rozčleňování „dvou obsahových vrstev". Nejde však jen o to, bude-li podroben srovnávání celý obsah nebo dvě jeho vrstvy: srovnávací bádání musí uvažovat o vzájemných vztazích celých literárních děl (a ovšem za určitých historických podmínek) a ne složek, odvozených tak či onak dodatečným rozborem. — Daňhelka ve svých závěrech nepodal úplnou koncepci nebo řešení a ani to za daného stavu bádání nepokládal za možné. Tím užitečnější pro další práci v této oblasti byla výměna názorů, která upozornila na obecnější problémy a obtíže.

Na programu odpoledního zasedání prvního dne konference byla přednáška nazvaná *Mácha a vlivy*, kterou přednesl doc. Dr Oldřich Králík (Vys. šk. ped. Olomouc). Králík úvodem konstatuje, že vyšetření vlivů na Máchovo dílo bylo věnováno mnoho úsilí tří badatelských generací, že Máchovo dílo se v literatuře o vlivech na Máchu dokonce úplně ztrácelo, že však přesto nelze tento problém pokládat dosud na vyřešený.

Za mezník v bádání o vlivech u Máchy a za vyvrcholení positivistické vědy označuje Králík studii Arna Nováka (1911) o *Pouti krkonošské.* Dovolávaje se Šaldy, připomíná, že Novák se pokusil na př. také stanovit rozsah a dosah vlivu Byronova. Ale touto složitou otázkou se referent nechtěl zabývat a soustředil se na poměr Máchův k Novalisovi, o němž Novák tvrdil, že ovlivnil uvedené Máchovo dílo, jehož dějový obrys je prý celý přijat z Novalise. Podle koncepce Novákovy stalo se tak prostřednictvím

zprávy T i e c k o v y, kterou by byl Mácha musil poznat z 1. vydání Novalise z roku 1802. Králík má za to, že pozdější věda tuto koncepci téměř obecně přijímá.

Poté vyvrací Králík názor A. Novákův, který se mu jeví jako úplná iluse. Ukazuje, že Novák nápadně zdůrazňoval podobnosti mezi Máchou a Novalisem a potlačoval rozdíly mezi nimi, dopouštěl se nepřesného citování, aby sblížil texty obou spisovatelů, jak dokládá přednášející přesvědčivými příklady. Novák tedy postupoval nepřesně a povrchně. Prohlašoval Máchu za zasvěceného čtenáře Novalisova, ačkoli nic takového se v jeho díle neodrazilo. Případný vliv musil by se obrazit podle názoru Králíkova v ideji Pouti, ale i Novák uznal, že Novalis a Mácha jsou ideoví protichůdci. Aby se Novák mohl něčeho zachytit, hledal u obou autorů metempsychosu, která ve skutečnosti u Novalise je důkladně skryta a u Máchy vůbec nepřichází v úvahu; Králík na tomto místě připomíná, jak Mácha pochyboval o nesmrtelnosti a odmítal posmrtné náhrady za neopakovatelný a nenávratný život pozemský.

Po tomto vyvrácení koncepce Novákovy praví Králík, že správným východiskem bádání musí být autentické památky máchovské, podle nichž lze spolehlivě zjistit Máchovu četbu, jak se již namnoze stalo v práci K. P o l á k a *Mácha a Goethe* (1932), v S z y j k o w s k é h o rozboru polské četby Máchovy a jinde. Nebylo však dosud vytěženo vše. Tak R. W e l l e k začal spojovat Pouť krkonošskou s dosvědčenou četbou E. H o u w a l d a, avšak jeho náznaky obsažené v jádře již u Voborníka nutno ověřit a prohloubit. Tomuto úkolu věnoval Králík zbytek své přednášky. S Máchovým záznamem Houwaldovy parafráze z Ossiana, jejíž ohlas Wellek neobjevil, spojuje báseň *Ó harfo dávnověká* a báseň *Čech*. Předpokládá, že Mácha kromě *Tod und Wahnsinn* četl také *Das Wiedersehen am St. Bernhardt*, míní, že Houwaldova mrtvá Frona má k Máchově Róně blíže než Mickiewiczova Aldona, že na Máchu udělala dojem Houwaldova narážka na píseň Mignoninu, neboť stejné pocity mohl mít při svém přechodu přes Alpy, a že svatobernardský klášter Houwaldův byl zřejmým modelem Máchova „kláštera na vysokém vrchu". U Houwalda netřeba podle Králíka nic měnit, u něho jako u Máchy je představa kvetoucí země, kterou Novák násilně hledal v Novalisově obraze klášterní zahrady.

Dosavadní literatura o vlivech u Máchy jeví se Králíkovi z velké části jako nezávazný kaleidoskop zatomisovaných částeček díla. Čím větší je toto rozdrobení, tím neomezenější je možnost pro shledávání vlivů. Na př. pro motiv cikánů vytržený ze souvislosti bylo by možno nacházet vzor ve všech evropských literaturách. Pro metodicky fundované bádání radí Králík pracovat obezřele se samým pojmem vlivu a odlišovat náhodné shody.

Vlivy, říká Králík, sloužily odedávna k snižování Máchy na pouhého epigona. Tak Květy už r. 1834 psaly, že „obrazy z života" jsou dobovou módou, *Máj* byl už r. 1836 prohlašován kritikou za plod byronovský nebo hegeliánský. Neběží o to psát dějiny omylů, ale nutno jim jít na kořen. Kořenem zla je citovaná studie Novákova. O rok později navázal na ni S i e b e n s c h e i n (1912) se svou koncepcí, kterou Králík kritisuje, jak praví, z metodické nutnosti, aniž se chce dotknout autorova nesporného přínosu germanistického. Siebenschein si představoval Máchu jako vědeckého čtenáře, který si zaznamenával německé motivy a verše, aby jich pak užil ve své již hotové koncepci Máje. Novák měl na mysli dávné reminiscence z četby a Máchova dílna se mu jevila jako skleník, kam básník sází vybrané květy, které pak svým stylistickým uměním váže do kytice. Tomu odpovídá i představa Siebenscheinova; rozdíl je jen v tom, že podle Nováka se Mácha obracel k velkým květinářským firmám, podle Siebenscheina k drobným kramářům.

Mosaiková teorie Wellkova předpokládající u Máchy využívání jednotlivých výtěžků četby jako stavebních kamenů zdá se Králíkovi pravděpodobnější. Avšak v závěrech doporučuje opatrnost zvláště v ohledu chronologickém. Tak při četbě Houwalda vznikl v Máchovi nápad pro básně Ó, harfo dávnověká a Čech. Pouť krkonošskou zamýšlel až později, šlo tedy v tomto případě o reminiscence

Mácha nepřebásňoval cizí věty, ale zmocňoval se idejí. Siebenscheinovy paralely týkaly se většinou popisných míst, jmen a pod. Podle náčrtu Máje Králík usuzuje, že Mácha od počátku myslil v obrazech, viděl již postavy a krajinu; reminiscence z četby (na př. z Schulzovy Cecilie) mohly sem ovšem proniknout. Mácha organicky rozvíjí motivy, které nejprve telegraficky zachytil v holých idejích.

Závěrem praví Králík, že je nutno se rozhodnout pro jednu ze dvou možností: buď Mácha byl pilný čtenář a skládal z excerpt nebo byl čtenář a tvůrce. Říká se, zejména od výroku Ot. Fischera, že Mácha je nepřeložitelný, a diskretně se dodává, že Máchovo je jen neopakovatelné jazykové roucho, kdežto obrazy najde cizinec v literaturách jiných také. Ale Mácha není jen nějakým virtuosem variací z cizích literatur.

Diskusi zahájil vydavatel Máchových děl Karel Janský (Praha) obhajobou své důvěry v relaci Sabinovu, který podle jeho názoru nelhal, ale leccos z jeho tvrzení nelze již dnes materiálově dokázat. Říká, že Mácha Novalise četl a o něm rozjímal a nesouhlasí s Králíkovou představou, že by byl Mácha tvořil snadno a rychle: opak dokazuje existence několika dochovaných versí jeho rukopisů. — Janský doporučuje, aby byl prostudován Máchův poměr k Brentanovi a Wernerovi.

Prof. Dr Hugo Siebenschein (Karlova univ. Praha) vysvětluje, že citovaný článek napsal ve svých 21 letech, a to z lásky k Máchovi, nikoli proti němu. Netvrdil, že by Mácha si dělal výpisky při práci na Máji, ale že si je dělal při četbě.

Dr Eva Strohsová (ÚČL Praha) podotýká, že Králík v podstatě jen nahrazuje Novalisův vliv Houwaldovým, že užívá metody, kterou u Arne Nováka vyvracel. Proč ale Mácha užíval těch či oněch motivů, co tím chtěl říci a za jaké společenské situace, to jsou otázky, na které by bylo třeba odpovídat.

Doc. Dr Artur Závodský (filos. fak. Brno) především konstatuje, že hledání a odhalování paralel zůstává bez stanovení společenských příčin bezcenné. Také vlivy pomáhají urychlovat či zpomalovat třídní boj, jehož odrazem je literatura. Nejvíce zajímají badatele ovšem ty vlivy, jejichž výsledkem není imitace, ale tvorba nových hodnot. Vlivy tedy nutno hodnotit. Nutno klást otázku, jak cizí zásah přispěl k hodnotě díla a k vývoji dané literatury. Ovšem dva autoři mohou dojít k stejným závěrům, aniž se navzájem znají, zvláště mají-li stejné stanovisko; tak tomu bylo často právě u romantiků. — Nutno přirozeně brát především v úvahu domácí tradici, ke které se spisovatelé obracejí nejdříve; tak bude třeba důkladněji prostudovat také Máchův poměr k literárním jevům českým. O pomoc za hranice se spisovatelé obracejí až v druhé řadě, zejména, když druhá strana je sociálně pokročilejší; avšak oporu v cizích literaturách hledají nejen autoři pokrokoví, nýbrž i reakční. — Konečně zdůraznil Závodský ještě významnou zprostředkující úlohu překladů.

Dr Růžena Grebeníčková (Slovanský ústav Praha) vyslovila názor, že Králík zatemnil daný problém positivistickým uvažováním o detailech. Mácha, jenž v české literatuře ukazoval cestu daleko pozdějším májovcům, přirozeně při studiu literárních vlivů přitahoval pozornost; vždyť měl-li za daných podmínek vytvořit něco nového, nemohl se omezit na domácí zdroje; zevropštění bylo tehdy vývojově nutné. A není náhodou, že

v Našich mužích začíná životopis Máchův (zřejmě od Sabiny) právě výkladem o situaci v evropských literaturách. Čerpání ze zahraničních zdrojů tedy jistě není Máchovým nedostatkem.

Dr Chochol navazuje na předchozí projev připomínkou, že metoda komparativismu může snad platit na epigony, ne však na velké básníky. Nutno zásadně zjišťovat shody i rozdíly, jak činí na př. Timofejev ve své práci o Majakovském.

Dr Josef Polák (ÚČL Praha) upozorňuje na lidovou tvorbu jako na důležitý zdroj Máchův. Oznamuje, že Emil Pražák objevil v Balbínově díle *Bohemia docta* motiv o mniších vzatý z lidové pověsti, který odpovídá Pouti krkonošské; to bude patrně hlavní zdroj, poněvadž lze důvodně předpokládat, že Mácha tuto živou ještě pověst znal buď přímo nebo z uvedeného pramene. Vlivy je tedy rozhodně třeba studovat zároveň s domácí tradicí.

Dr Slavomír Wollman vítá nejprve to, že přednáška se opírá o studium a promyšlení velikého množství pramenů a literatury a vyslovuje politování, že referent nevyšel z kritického přehledu literatury předmětu; snad hlavně proto mohla se mu studie Novákova zdát jako klíčová a hodná polemiky. Ve slavistice Novákova koncepce rozhodně ani zdaleka není obecně přijímána při nejmenším od spisu Szyjkowského *Polská účast v českém národním obrození*, který v jádře správně ukázal na zdroje polské a na polské prostřednictví jako základní; je čas vzít to na vědomí. — Králík se omezuje na případ Pouti krkonošské a Snu. Je otázka, zda polemisuje s Novákem, když pracuje toutéž metodou, jen jeden předpokládaný zdroj nahrazuje druhým. — Ještě nedávno nás ohrožovalo nevědecké potírání srovnávacího bádání; nyní bude třeba čelit druhé krajnosti, návratu k staré vlivologii. Tedy především nelze mluvit samostatně o vlivu idejí, o modelech zobrazených předmětů a postav (Frona, Aldona, Róna), o vlivu uměleckých prostředků, protože působí dílo, a ne jednotlivé jeho součásti. — Cílem srovnávacího bádání je hledat v mezinárodních literárních vztazích především hlavní spoje a hlavní směr; jednotlivosti samy o sobě neukazují vždy spolehlivě k tomuto cíli.

Prof. Vodička říká, že obecný majetek látkový nelze brát za vliv. Nutno jít k poznání hybných sil literárního procesu. Zde se tiše likviduje Máchův byronismus, který byl někdy jako záležitost motivů špatně chápán. Ale Byron se svými uměleckými obrazy byl přece zjevem, s kterým se tehdy musil vyrovnávat každý (srov. Blagoj, *Tvorčeskij puť Puškina*). Králík chtěl předvést Máchu jako tvůrce bezprostředního. Ale ani toho nemůžeme vyloučit z celkové literární situace.

Doc. Dvořák je překvapen příliš úzkým závěrem Králíkovým. Ptá se, zda můžeme z ideové insuficience obvinit Husa ve vztahu k Wicklifovi nebo lidovou pohádku na staré motivy. Mosaikové montování fabule a ideová výše nejsou přece v nezbytném rozporu už proto, že musíme počítat vždy s určitým obecným literárním fondem.

Akad. Mukařovský vyslovil názor, že referát a kromě výjimek i diskuse ukázaly, jak se o vlivech mluvit nemá. — Mácha byl pro dnešní jednání vybrán proto, že prudce zaujímá stanovisko k životu a zároveň se opírá o spoustu vlivů. Bylo už naznačeno, že Králíkova přednáška je Spitzfindigkeit vlivologie. Jednu cestu k řešení ukázal Dvořák připomínkou o tom, jaký význam může mít mosaikové skládání, druhou ukázala Grebeníčková poukazem na nutnost zevropštění české literatury. Chceme se dostat k pochopení literatury jako aktivního odrazu společenského vývoje, se stanoviska naší doby vidět autora v situaci jeho doby. — Je vidět, na jak nejistých nohou stojí vlivologie. Nějaký obecný literární fond, o němž hovořil Dvořák, skutečně je a Mácha v mnohém mohl čerpat třeba z dvaceti pramenů najednou. Králík si zahradil cestu už tím, že se pustil do kritiky Nováka.

Doc. K r á l í k ve své odpovědi děkuje za připomínky a omlouvá se, že přednesl jen torso, i když obšírné. Zamýšlenou poslední část výkladu nemohl již napsat a říci; to, co se mu vytýká, byl by řekl právě v této části. — Souhlasí, že vlivy nejsou něčím samoúčelným, ale musí mít společenskou funkci. — Bylo nutno říci, že Mácha nebyl mosaikář, ale ideový tvůrce; to je jistě příspěvek k máchovskému bádání. — Jedni řečníci vytýkali, že positivisticky Máchu spoutal s vlivem Houwaldovým, druzí zas vytýkali, že chtěl Máchu z vlivů vyzout. Králík neví, co si má z toho vybrat. — Konečně bere Králík v pochybnost upozornění Wollmanovo na spis Szyjkowského a jako důkaz, že tento spis nemůže sloužit za badatelský příklad, dokonce snad metodologický, protože nad Máchu staví jeho pokračovatele, uvádí Králík výrok Szyjkowského o tom, že Mácha ještě nedovedl „vyrovnat se s kvasem různorodých prvků“, že „tady dále došli jeho dědici, Sabina a Nebeský, kteří ovládli mnohem čistší romantickou formu“ (Polská účast III, 270). Králík však neuvedl, že Szyjkowski hned v následujícím odstavci v souhlase s vysokým oceněním Máchy, které proniká celý jeho spis, zdůrazňuje, že „Mácha zůstane výjimečným zjevem jako básník nejvíce esenciální, totiž takový, pro něhož poesie je absolutní životní nutností“, a staví ho po bok Kochanowskému a Mickiewiczovi (ibid. 270—271).

Králíkova přednáška byla především nezvykle dlouhá. Králík založil svůj výklad tak široce, že pak již nemohl dovést do konce jeho přípravu a i připravený text byl nucen právě v závěrečné části silně krátit; přesto udržel pozornost posluchačů zajímavým a živým přednesem. Z výtek vyslovených v diskusi lze vyvodit především to, že Králík bude musit svůj materiál ještě dobře utřídit a posoudit souhrnně, aby se vyvaroval jednostranných závěrů dílčích. Neobyčejná složitost postavy a odkazu Máchova nutí k ještě větší obezřelosti a volá po synthetickém hodnocení, které by všem činitelům jeho tvorby, mezi nimi také vztahům k jiným literaturám, vykázalo přiměřené místo. Badatel by si rozhodně neměl nechat vnutit metodické postupy od staré vlivologie, která nedbajíc uměleckého a historického kontextu označovala za vlivy paralelní jevy v jednotlivostech. Práce Menšíkovy a Szyjkowského správně ukázaly Polsko jako nejdůležitější zahraniční zdroj Máchův.

Na dopoledním zasedání druhého dne konference, 15. XI., proslovil prof. Dr Karel K r e j č í (Karlova univ. Praha) přednášku na thema *Svatopluk Čech a Rusko*. Mluvíme-li o vlivech, rozumíme tím mnoho různých jevů, které je třeba velmi přesně rozlišovat. I při vlivu knihy na knihu je velká rozmanitost, kterou by bylo třeba vyjádřit také terminologicky. Ovšem literární vlivy, až snad na výjimky, nejsou omezeny pouze na knihu. Nelze je též vyvozovat jen ze záliby a povahové blízkosti. Zejména slovanské vlivy u nás jsou dány především poměrem k Slovanstvu, k Rusku, k Polsku.

Tak v 70. letech obliba černomoří v české literatuře a české cesty k Černému moři a na Kavkaz jsou dány jak zájmem o orientální thematiku s vysokými horami, s moři atd., která se objevila v byronovském eposu, tak také především působením slovanských literatur, kde je přímo thematika kavkazská a černomořská. Ale jsou tu také významné přímé podněty hospodářsko-společenské: obnovení ruského nároku na volnou plavbu po Černém moři, nová ruská aktivita v evropských věcech, expanse českého obchodu na ruské trhy a s tím souvisící česká emigrace.

Daným thematem se u Sv. Čecha zabývali A. N o v á k v kapitole o *Slavii*, D o l a n s k ý a T i c h ý ve sborníku *Svatopluku Čechovi* (1946), Karel P o l á k a jiní. Thema je materiálově celkem vyčerpáno, proto se Krejčí hodlá soustředit na interpretaci.

Na Čecha ovšem zapůsobilo polské povstání r. 1863 a moskevská pouť r. 1867, jak

se již upozorňovalo. Nejsou však dosti osvětlena 70. léta. R. 1870 je začátkem zahraniční akce české politiky. Dřívější akce jako Slovanský sjezd a pouť do Moskvy měly posílit české postavení v monarchii. Nové akce přestávají počítat s Rakouskem, jdou proti němu a využívají jeho slabostí. Rusofilství nabývá protirakouského rázu, objevují se francouzští agenti. Spoje s londýnskou internacionálou a akce se strany ruské bude třeba ještě důkladněji zjišťovat. Hospodářsky zatím česká buržoasie vyspěla (r. 1868 je založena Živnostenská banka, r. 1871 pražská bursa). Potřebovala ruské trhy a prostřednictvím Ruska trhy orientální. Čeští průmyslníci zakládají společnost pro dovoz a vývoz orientovanou na Rusko. Vzniká Československá obchodní akademie zdůrazňující ruštinu.

V literárním životě jsou tehdy aktuální Gogoľ, Turgenev, Gončarov, Puškin, Lermontov, Nekrasov. Působení ostatních ruských spisovatelů bude třeba ještě podrobněji vyšetřit. Uvedené autory však Sv. Čech znal jako každý druhý. — Z Poláků zatím působili Mickiewicz, Słowacki a hlavně také Krasiński. — Při detailním zkoumání by se ještě našly ohlasy různých ruských autorů, ale stěží přímé vlivy. Z některých Poláků však Čech vycházel přímo, zejména z Mickiewicze.

Ruské motivy se najdou u Čecha hojně už v jeho prvotinách. Ale pozdější díla jsou v tomto směru důležitější. Z nich se Krejčí nejprve obrací k *Zimní noci*, kde Čech svůj poměr k Rusku spojuje se svým otcem. Vychází tedy z názorů minulé generace, jejíž kollárovské mlhavé slovanství se snadno přenášelo přes obtíže skutečnosti.

Vztah Čechů k Rusku byl zcela jiný než u ostatních národů: bojujíce proti přesile, chtěli mít Rusko především silné. Ti, kdo rozlišovali mezi Ruskem pokrokovým a reakčním, často kladli otázku, zda pokrokové nebo revoluční Rusko bude chtít a moci plnit svou úlohu ve světě slovanském. Skutečných přívrženců carismu však v Čechách až na jednotlivé výjimky nebylo.

Úvahy většiny Čechů o Rusku nalézaly své umělecké vyjádření v obraze mohutné, pádící a nevypočitatelné ruské trojky z Gogoľových Mrtvých duší. To charakterisuje také Čechův poměr k Rusku. Chce-li věřit bez pochyb, vždy to spojuje s vírou starší generace.

Čechově básni *Slavie*, která přišla po jeho *Evropě a Adamitech*, kde už si kladl otázku revoluce, předcházel atentát na cara. Otázka ruské revoluce, od pařížské Komuny tak aktuální, je u Čechů ovšem vždy spojována s otázkou úlohy Ruska v českém národně osvobozeneckém boji. — U všech uvedených básní Svat. Čecha může mnoho ukázat jejich zvláštní, typicky čechovská forma, souvisící s tehdejšími českými pokusy o obrodu eposu. Čech vytvořil rozmanité typy větších lyricko-epických skladeb; jedním z nich jsou uvedené básně. Krejčí je vyvozuje až od Goethova *Fausta*, po němž v Polsku vzniklo mnoho děl faustovského typu nescénického dramatu, která zobrazují boj dobra a zla o hlavního hrdinu hry (Mickiewicz, Słowacki, Krasiński atd.). Krasińského *Nebožská komedie* promítla tento problém do obrazu třídní revoluce. V ní našel Sv. Čech boj dvou táborů s davovými scénami a ideovými diskusemi hlavních odpůrců. V jeho Evropě mizí již faustovský základ, v Slavii je zatlačen i sám problém revoluce, nicméně souvislost považuje Krejčí za jasnou. — Krasiński byl reakční, snažil se mluvit proti revoluci, třebaže dával oběma hrdinům morální váhu. Přesto čtenáři v Nebožské komedii viděli obraz úpadku aristokracie a nástupu revoluce. Pozornosti by zasloužila m. j. otázka českých překladů tohoto autora, při nichž se střídali lidé jako Frič a Sabina s ultramontánním Štulcem.

V letech 1868—1870 dostal se český národně osvobozenecký boj až na pokraj revoluce; rolnictvo i dělnictvo vystupují organisovaně. Poté revoluční vlna opadá. V souvislosti s rozdělením názorů o Komuně je zajímavé naprosté odmítnutí reakčního bona-

partismu i v takových Národních listech; v Komuně se však vidí živelný výbuch vedoucí k ukrutnostem. Přiznává se oprávněnost revoluce, ale nevěří se v její očistnou sílu.

R. 1878 vychází několik českých děl, která odhalují evropskou krisi. S revolucí se sympatisuje, ale vidí se v ní zároveň projev evropské nemoci, tak na př. u Vrchlického, v Arbesových článcích o Komuně a rovněž v Čechově Evropě, která je dílem pokrokovým a rozhodně kladným.

Slavie naproti tomu je ideový i formální ústup. V nereálném pohledu na skutečnost zobrazuje rozpor Rusa slovansky smýšlejícího a ruského nihilisty, který prohrává, smíření Rusů s Poláky na protirevoluční základně a pak Rusko v čele Slovanstva. Jsou zde konvenční klišé jako polsko-ruský milostný motiv nebo i sama postava Ivana, který je Rusem podle přestav českých slavjanofilů. Podobně jeho bratr Vladimír je nihilista na způsob Bazarova z Turgenevových Otců a dětí, je to typ dekadenta, jakým byl Przybiszewski, Tetmajer nebo Leonid Andrejev. Čech ovšem vystihl postoj takového dekadenta k revoluci, kterou nepochopí, když ji byl dříve nihilisticky hlásal. Povážlivé však je, že Čech dělá z tohoto Vladimíra jediného representanta revolučního Ruska. Čech, pravda, předjímá představou vzpoury lodníků příběh Potěmkina, ale staví se k němu záporně. Spojení Slovanstva i polsko-ruské vyrovnání u něho nastává v boji proti revoluci. Na obranu Čechovu vysvětluje Krejčí, že Čech toto dílo nedomyslil. Pociťoval nutnost revoluce, ale spatřoval v ní jev chorobný, od něhož má Evropu zachránit zdravý Východ. Měl tedy na mysli ne kontrarevoluci, ale samostatný vývoj slovanský, který by revoluci učinil zbytečnou.

Tento Čechův krok zpět nelze vyložit s A. Novákem stárnutím básníka, který později ještě napsal takového *Lešetínského kováře*. Je to jen ideové zakolísání, soudí Krejčí, po němž Čech význam revoluce pochopil.

Vynechávaje pro nedostatek času působení Lermontovovy *Ukolébavky*, přechází řečník k výkladu *Kratochvilné historie o ptáku Velikánu Velikánoviči*, který se mu zdá být nejobtížnějším; interpretátoři se tomuto dílu většinou vyhýbali a sám Čech je jen s rozpaky zařazoval do souboru svých spisů. Tento pták je vzat z ruských bylin a z Ohlasu Čelakovského. S ptákem se u Čecha obvykle pojí představa Slovanstva (orel bílý). Obraz rostoucího ptáka všechny udivujícího je v ruské literatuře důležitý. Čech v ptáku a v typicky českých rozpacích kolem něho zobrazuje českou představu Ruska a české slovanství. Za postavami dvou profesorů se skrývají Prusík (který zasáhl do boje o Rukopisy) a Masaryk. Až po líčení růstu a krásy ptáka je vše vysvětlitelné snadno. Obtíž působí další část o ptákově řádění, o čmelácích vypadávajících mu z peří a obsazujících úřady. To lze vyložit jen v souvislosti s polskou literaturou (Mickiewiczem) a s revoluční literaturou ruskou: jde o představu Ruska carského. — Přes skeptický závěr, v němž špína českého tisku zavalí ptáka, po kterém zůstane jen krásné péro, je v této skladbě více pravdy než v Slavii.

Nato obrací se Krejčí k nedokončené Čechově *Stepi*, kde se znovu klade otázka, kam jede ruská trojka. V postavě zkrvaveného emigrujícího žida se odrážejí pogromy. V obraze Mickiewicze a Puškina domýšlí Čech problém rusko-polský a přitakává revolučnosti obou básníků. V broďagovi (bosákovi) a sedlákovi vrací se v jiné poloze dvojice Ivana a Vladimíra; v této nové dvojici symbolisující rozdíl selské nábožné minulosti a nové vrstvy bosáků (postava snad již souvisí s Gor'kým) hledá Čech budoucnost Ruska. Představa Ruska mohutně kráčejícího kupředu se zde vrací.

V Stepi projevují se už ostře prvky pokrokové, přitakání revoluci, spolupráci pokrokových živlů proti carismu a nedokončený náznak nových sociálních sil Ruska.

Čech tedy prodělal ohromný kladný vývoj. Otázka, kam půjde Rusko, zaměstnávala

ho od 70. let. Stále hledá řešení a přes omyly konečně vyhlíží pokrokovým směrem, uzavírá svou přednášku Krejčí.

V diskusi Dr Karel Polák hovoří o některých názorech, které vyslovoval v tisku po r. 1945 a které se vede spor v Ústavě pro českou literaturu a přímo v pracovním kolektivu Krejčího, jenž mnohé dnes vysvětlil. Ale to vše musí být uvedeno v souvislosti s celým českým vývojem v 2. pol. 19. století. Byla zde mladočeská konvence, kolportující konservativní názory na Rusko, jež pocházely z carských kruhů. Čech seděl s redakci s Hellerem a podléhal. Vedle toho jeví se jako paradox konvence staročeská, která dala kladné hodnoty Ruské knihovny. čech kolísal, ale jeho realismus mu bránil konvenci přijmout. Nelze přejít bez povšimnutí fakt, že jeho Vladimír na konec umírá v revolučním boji a před smrtí prohlašuje svou víru v „korouhev rudou".

Dr Zdeněk Pešat (ÚČL Praha) se domnívá, že Krejčí měl více ukázat Čechův růst. Zdůrazňuje, že proměny názorů na Slovanstvo lze poznat jen ve vztahu s českým vývojem sociálním.

Dr Věnceslava Bechyňová (Slovanský ústav Praha) má dojem, že oba předchozí řečníci s přednáškou nepolemisovali. Kladný vývoj Čechův Krejčí ukázal. — Bechyňová připomíná dále, že Čech už před Slavií a pak v ní podchytil také národně osvobozenecký vývoj balkánských Slovanů. Právě tyto vývojově kladné složky jeho díla nutno zdůrazňovat.

Akad. Mukařovský ukazuje na důležitost referátu, který promluvil v duchu toho, kam konference směřuje. Krejčí chápe věc ne jako problém osobně Čechův, ale jako sociální problém český. Že Krejčí položil důraz víc na Čechův poměr k Rusku než na přímé ruské vlivy v jeho díle, to je dáno už materiálem. Krejčí však dosti nezdůraznil ty síly, které mohly v Čechách stanovisko k Rusku zaujímat; běží zejména o vývoj Čechova poměru k dělnickému hnutí. Proč Čech nepřijal konvenci staročeskou nebo mladočeskou? To je třeba dořešit. — Nebyla tu ostatně jen otázka, kam pojede ruská trojka. Byla tu také otázka zaujetí stanoviska k tomu, co se v Rusku dálo. — Konečně Mukařovský projevuje názor, že i přímé literární vlivy ruské byly silnější, než Krejčí řekl.

Dr Grebeníčková ve svém diskusním příspěvku podporuje Krejčího interpretaci Slavie, která je adekvátní a nebyla rozpravou otřesena.

Dr Chochol ilustruje problematiku příklady slovenskými. I na Slovensku byla ta doba bohatá na přímé ruské ohlasy a na prvky vztahující se k Rusku. Kvalitativně dává Chochol naproti tomu do jisté míry přednost letům 40. Janko Kráľ neznal patrně ještě Gogoľa, ale znal motiv pohybu v stepi od Petőfiho; ostatně byl tento motiv obecným majetkem pokrokových spisovatelů. Kráľ jej aktualisuje, když zobrazuje Jánošíka bojujícího už v širokém rámci dolnozemských rovin nejen proti feudálům, ale dokonce i proti buržoasii.

Dr Slavomír Wollman říká, že přednáška Krejčího včas na této konferenci připomněla nutnost neomezovat srovnávací bádání jen na otázky čistě literární, což ovšem neznamená, že literárněvědná problematika má ustoupit problematice patřící jiným vědám. Přednáška přenesla jednání konečně přes hranici úvah o vlivu v úzkém smyslu. Vlivy jsou jen malou částí, jedním z případů literárních vztahů, které jsou daleko složitější a mnohotvárnější a mohou být zvládnuty jen mnohotvárnými a dobře promyšlenými metodickými postupy. Půldruhého dne této konference ukazuje znovu po konferenci o mezislovanských vztazích, že badatelé se těmto otázkám věnují. Ještě nedávno bylo srovnávací bádání nerozumně potlačováno. Tím potěšitelnější je, že dnes již projevují značný zájem o srovnávací studium také bohemisté.

Dr Bechyňová poukazuje poté na rozdíl mezi zkoumáním vlivů slovanských

a vlivů západních; z přítomných dovolává se v tomto ohledu Mukařovského, který o hlubší a širší povaze působení slovanského psal v článku, otištěném svého času v Tvorbě. To je v slovanských literaturách něco specifického, připojuje Bechyňová. V některých obdobích slovanské literatury pracují přímo společně, na př. za obrození.

Prof. Vodička vyslovuje přesvědčení, že účelem konference bylo precisovat pojem literárního vlivu, a že to nesmí být nahrazováno něčím jiným. Co probíral Krejčí, není ani thema vztahů, to je prostě otázka Ruska.

Dr Karel Polák uzavírá, že se na konferenci dosud neřeklo, jak při speciálních pracích o vlivu postupovat.

Prof. Krejčí závěrem odpovídá nejprve na polemické poznámky. Proti Polákovi zdůrazňuje Čechovu vědomou neujasněnost. Ale v Evropě se Čech dává správným směrem, kdežto v Slavii nikoli. Kdybychom přijali Polákovu interpretaci rudého praporu, musili bychom mluvit o nejednotnosti obrazu Vladimíra; avšak tento symbol znamenal podle Krejčího uskutečnění ideálů, ne revoluci. — Pešatovi Krejčí odpovídá, že růstem Čechovým se zabýval, a shrnuje své vývody o tom. — K poznámce o Čechovu poměru k dělnictvu poznamenává, že mluvil o ruských zájmech buržoasie, které Čech v jejich celonárodní části sdílel; v Slavii se velmi přiblížil názorům přímo buržoasním, zato kritikou buržoasního stanoviska je Velikán Velikánovič. — Otázku literárního vlivu si Krejčí, jak praví, kladl, ale materiál to ukazuje jinak: polské vlivy jsou u Čecha početné, ruské jen jednotlivé (trojka, Velikán, Ukolébavka a pod.). Také vidění přírody spojuje Krejčí více s literaturou polskou (s Panem Tadeášem). — S Chocholem souhlasí, že motiv trojky, pohybu ve stepi, byl rozšířený, a to zejména u Slovanů (Farys, Mazeppa atd.). — Co říkal Wollman o literárních vztazích, považuje Krejčí za správné; už na konferenci o meziślovanských vztazích byla vyslovena zvlášť potřeba rozlišení terminologie. — Konečně nesouhlasí Krejčí s Vodičkou, že by vlastní literární vlivy bylo lze poznávat bez vztahů ostatních.

Krejčího přednáška vnesla do jednání dva nové rysy. Za prvé zdůraznila vztahy české literatury k ostatním literaturám slovanským, které svým obsahem i rozsahem jsou nejdůležitější. Za druhé upozornila Krejčího přednáška na větší šíři srovnávací literárněvědné problematiky, než jak ji vymezovaly předcházející referáty. Není překvapením, že Krejčí, který z referentů jediný má zkušenosti v srovnávacím bádání, nejvíce synthetický zvládl svůj materiál. Jiná je otázka, kterou vyvolal Vodička (myslím, že nepožadoval, aby se vlivy literární zkoumaly bez vztahů jiných, jak to pochopil Krejčí ve své odpovědi), zda se přednáška nevzdálila příliš z oblasti vzájemných vztahů *literárních* do oblasti jiných problémů, konkretně k problému poměru českého spisovatele k Rusku, jeho stanoviska k ruské otázce. (Srov. také poznámky Mukařovského a Polákovy.) Tato otázka obecně je součástí otázky, jak si literární věda vymezí předmět svého srovnávacího bádání; v daném případě byl postup výkladu dán patrně tím, že autor pracuje na období 70. a 80. let pro příručku dějin české literatury a s toho hlediska se musí zabývat Čechovým poměrem k Rusku, jako velmi důležitou otázkou literárního procesu českého.

V odpoledním zasedání přišla na pořad přednáška *O „kosmopolitismu" májovců,* kterou proslovil Dr Miloš Pohorský (ÚČL Praha). Přednášející úvodem podává své názory metodologické: literatura především odráží domácí život, pak obsahuje domácí tradici, konečně přijímá prvky zahraniční; tyto vlivy nesporně existují, ale většinou nebyly správně hodnoceny.

Pro májovce poměr k cizím básníkům se stal přímo předmětem literárního zápasu. Zápas o t. zv. kosmopolitismus nastupujících májovců a o jejich poměr k Heinovi koncem 50. let byl velmi důležitý. Tehdy se pod tlakem absolutismu politický boj přenášel na literární pole. R. 1848 a následující reakce rozdělily národ, a to zvláště podle poměru k dělnictvu, jak konstatoval Fučík ve své studii o Boženě Němcové. Hlavní konflikt v té době se rozvíjel mezi tendencí radikální a liberální.

Sabina formuloval pokrokový program v stati *Demokratická literatura* (1848). Za liberály vystoupil především Vocel, mluvící výslovně proti „cizonárodní vzdělanosti“, k níž „radikálně demokratická literatura přistoupila“. Už r. 1854 v *Ladě Nióle* objevuje se hlavní hrdina sporu o „kosmopolitismus“ — Heine, který byl jako nositel myšlenek Mladého Německa pro českou buržoasii nepřijatelný. Jediné vyšlé číslo *Deutsch-Französische Jahrbücher* s básní Heinovou *Chvalozpěvy na krále Ludvíka* bylo v Praze zakázáno už r. 1844. Lada Nióla se hlásí k Heinovi jako k pokrokovému básníku. Ale i odpůrci viděli jeho důležitost a dali se do boje; vydali zvláště almanach *Perly české*, cítěný jako protidemokratická polemika s Ladou. Pod rouškou boje proti kosmopolitismu potlačuje reakce demokratické ideje.

Toto byl hlavní spor v dané literární situaci; obdobně probíhal také spor v hudbě, kde Smetana bojoval proti napodobení lidové písně.

S dnešního hlediska vzniká optický klam, že pokrokoví literáti neměli proti čemu bojovat. Ve skutečnosti však loyální ideologie a literatura byla tehdy vládnoucí a držela literární posice. Májovci polemisují s touto „panenskou literaturou“. Díla májovců vzbudila ostrý odpor a vedla pak k formulaci obou programů. Program májovců byl formulován přímo v polemice, a už proto nebyl mechanickým přenesením idejí z ciziny, ale výsledkem zápasu. Znamená nikoli napodobení cizích vzorů, ale samostatný vývoj. A není ovšem také projevem mohutnění české buržoasie, jak to chápe Dolanský.

Koncem 50. let byl ražen názor o přeryvu mezi starší literaturou a májovci. Odpůrci se nenápadně a mechanicky drželi tradice. Májovci s ní polemisovali, ale hlásili se zároveň k Máchovi, Erbenovi, k lidové poesii, kramářské písni.

Zpravidla se hledá přímá souvislost májovců s Německem. Pohorský upozorňuje, že tu byli již Koubek a Němcová jako prostředníci. Program a dílo májovců rostly z domácí současnosti politické a literární a také z domácích tradic. Ale současně tu byl vztah k zahraničním literaturám, a to silnější než dříve. Ten nelze ovšem atomisovat a isolovat, nemají-li se objevit spousty problematických vlivů v detailech. Arne Novák zřejmě nemá pravdu, když prohlašuje publikace májovců za česky psané mladoněmecké výtvory. Májovci se obraceli k autorům odpovídajícím jejich idejím na přechodu od revolučního romantismu k demokratickému realismu; o tom cituje Pohorský Nerudovu vzpomínku na Victora Hugo.

Přednášející pak v odbočce k vztahům česko-slovanským polemisuje s tím, že prý byl den předtím v diskusi Szyjkowski hrubě nesprávně označen za příklad vcelku správného bádání. Tvrdí, že podle Szyjkowského nezůstalo by z českého obrození nic.

Užívání konvenčních obrazů nebo složek může být odůvodněno potřebou ukázat jejich prostřednictvím něco nového, pokračuje Pohorský. Jakmile postavíme otázku vlivů na reálnou základnu, ukáže se zbytečným hledání malých analogií a věci se objevují v sociálních souvislostech, které mění situaci. Tak tomu bylo také s t. zv. kosmopolitismem májovců a s vlivem Heinovým. — Po uvolnění v 60. letech už májovci nemusí mluvit místo politiky, ale pomáhají jí; pak také ovšem nastávají pro ně jiné problémy.

Dr Josef Polák v diskusi říká, že termín kosmopolitismus nutno zřejmě chápat vždy konkretně podle toho, co jím bylo míněno.

Ivanov (Karlova univ. Praha) k tomu dodává, že na př. u Klácela v 40. letech znamená kosmopolitismus něco jiného než u májovců v letech 50. — Pokud běží o Perly české, měla tam příspěvky také na př. Němcová; situace tedy byla značně spletitá.

Dr Jiří Skalička (Vys. šk. ped. Olomouc), klade otázku, proč působil v 50. letech právě Heine a ne jeho ještě revolučnější přátelé. Bylo to snad proto, že i přijímání vlivů je již dáno domácí tradicí starší. Je jistě rozdíl, když Heine svými Traumbilder je vzorem Erbenovi. Ale i tak je těmi případy už dána určitá tradice přijímání Heina. Havlíček z Brixenu měří už Ladu Niólu Heinem. V 50 letech tedy je usnadněna aktualisace Heinových vlivů; tím se t. zv. kosmopolitismus májovců ještě dále redukuje.

Dr Grebeníčková zdůrazňuje, že májovce nutno zařadit do historického kontextu především v tom smyslu, že dovršili vývoj zahájený Máchou. Pohorský se příliš omezil na ideově společenskou stránku polemik. S hlediska literárněvědného je vidět, že zdroj poesie národní tehdy nemohl pro další vývoj stačit; otázka jiných zdrojů se tedy musila řešit. Sabina na to už narazil r. 1848, když napsal, že se nelze spokojit s nápodobou lidové poesie, že nutno přetavit její lidové myšlení; to měl na mysli také v libretu *Prodané nevěsty*. Sabina dává za vzor též lidovou poesii slovanskou. — Pohorský podle mínění Grebeníčkové Heina isoloval a omezil se pak na jeho vliv ideově společenský. Počátkem 50. let vzbudilo odpor reakce především volání po zobrazení nového, v tehdejší terminologii moderního života. V té době nutno počítat i s jinými významnými zahraničními příklady. Tak Byron měl význam básníka svobody, působil tím objektivně na národně osvobozenecký boj v Německu i v Čechách, konkretně na Friče. Byl to básník aktivního činu a tímto postojem je nesena poesie Heinova i Fričova.

Dr Miroslav Kačer (ÚČL Praha) upozorňuje na rozdíl mezi Heinem a Mladým Německem. Májovci berou z Heina právě to, co ho od Mladého Německa odlišuje. Pohorský nebral v úvahu tento rozdíl, podotýká Kačer a připomíná, že o Mladém Německu a Heinovi mluvil svého času jedním dechem Arne Novák. — Kačer na této konferenci postrádá bojovnější položení otázky vlivů v souvislosti s bojem proti kosmopolitismu. Soudí, že nebylo cílem vyrovnat se s Evropou, jak se vyslovila Grebeníčková v předešlých jednáních; cílem byla domácí potřeba. Nějakou evropskou literaturu vůbec považuje Kačer za efemérní pojem.

Prof. Vodička má za to, že proklamování vlivu neznamená ještě ztotožnění s ním, jak správně také řekla Grebeníčková. — Vodička vyslovuje mínění, že bychom se neměli postavit negativně k představě světové literatury: světová literatura existuje ve velkých zjevech, které se dopracují určitého stupně poznání. — Pohorský schematisoval májovce jako jednolitý proud, kterým nebyli. Heinovství ukázal jako vliv. Ale nutno také položit otázku, co tímto poměrem k Heinovi přináší na př. Neruda sám světové poesii. Přirozeně, že Heinův vliv nesmí být přeceňován; už Vrchlický upozornil, že na př. *Hřbitovní kvítí* není správné srovnávat podle smyslu s Heinem, že ve skutečnosti více navazuje na Nekrasova.

Dr Josef Franěk (Ústav ruského jazyka, literatury a dějin SSSR) říká, že z dosavadních jednání není ani zcela jasné, jak se pracovat nemá. Dovolávaje se vývodů Wollmanových, zdůrazňuje Franěk znovu, že vliv nemůže být chápán osamoceně, ale jen v širším rámci vztahů. Výzkum některých z nich prakticky ukázal Krejčí. Vodička s ním polemisoval, ale thema Krejčího nelze thematem ruských vlivů na Čecha nahradit. — Podhorskému vyšel vliv Heinův chudě, jen v premisách, schematicky. Pohorského referát

je bohatý na podněty bohemistické, ale se stanoviska srovnávacího není positivní, neboť si položil jen otázku vlivů a nikoli vztahů, které by se ukázaly nepopiratelně.

Dr Slavomír Wollman konstatuje, že se sice dost hovořilo o vlivologii, ale že nebyla dána přímá odpověď, co se tímto pojmem myslí. — Že přednáška Pohorského měla více dbát celkového kontextu vývoje, tedy jednak postavení májovců, a to nejen v 50. letech, ale v celém českém vývoji literárním, jednak také jejich poměru k jiným jevům a literaturám než jen k Heinovi, naznačili už druzí. Je otázka, zda Heinovo místo bylo hlavní a v čem konkretně byl jeho vliv. — Jedním z postupů, kterých může v takových případech badatel užít, je studium obdobného vývoje v různých zemích. I když tu nejsou vlivy, přímé působení, je užitečné zjistit shody a rozdíly. Tím lze pronikat k obecnějším zákonitostem určitých procesů za určitých podmínek v určité době. Mnohé jevy lze pak vysvětlit pomocí analogie a také lze tak zjistit jevy podstatné, specifické pro vývoj nějaké širší oblasti, na př. středoevropské, slovanské, evropské, v nejširším rámci pak jevy patřící do obecné pokladnice světové literatury a kultury. V daném případě mohl by autor při pokračování ve své důkladně započaté práci hodně vytěžit ze srovnání s vývojem ruským, kde probíhal o poměr k Evropě obdobný boj mezi hlavními literárními a politickými skupinami. — Szyjkowského nehodlá Wollman dávat za metodologický příklad, jak to pochopil Králík a po něm Pohorský. Běží o to, že Szyjkowski v základě správně ukázal na význam zdrojů polských proti zveličování významu zdrojů západních, neslovanských.

Doc. Závodský ukazuje, že májovec Neruda čerpal také odjinud než u Heina, na př. hned z Rousseaua. Neruda demokrat a realista bystře odhaluje ve svých Povídkách malostranských nesprávný postoj postav ke skutečnosti. Tak v *Hastrmanovi* pojímá Rybáře nejprve humorně. Jakmile však se na něj dívá očima dospělého muže a uvědomí si Rybářův veliký sen o Čechách i to, že hrdina věděl o Rousseauovi, zobrazuje ho s plnou sympatií a tragicky.

Dr Mojmír Grygar (Karlova univ. Praha) upozorňuje na různý poměr jednotlivých májovců k světové literatuře. Nepůsobil na ně jen Heine, jak už bylo řečeno. Bylo by zajímavé specifikovat podíl, kterým různí spisovatelé přispěli k vývoji májovců.

Dr Josef Moravec (ÚČL Praha) míní, že bude třeba se dohodnout stran představy o vyrovnání se světovou literaturou. Neruda si rozhodně přál dosáhnout její výše (viz na př. jeho divadelní kritiky), ale žádal, aby česká literatura dala příspěvek svérázně český. — Moravec také upozorňuje, že u pozdějších následovníků heinovské myšlenky v Čechách proniká rakouský liberalismus obětující lidským právům národnost.

Dr Pohorský odpovídá na poznámku o Perlách českých vysvětlením, že tehdejší praxe nevylučovala možnost účasti představitele jiného tábora v takovém sborníku. — V celku chtěl Pohorský ukázat ne vyzařování vlivů na májovce, ale aktivní výběr zdrojů se strany májovců; proto vztahy domácí a mezinárodní nepokládá za různé věci. Chtěl ukázat specifický ráz dané otázky v 50. letech; počítá s tím, že pak se situace měnila. — Podrobněji vliv studovat nehodlá. To nemá podle něho cenu; vtip je právě v obecnější formulaci. — Ve svém výkladu myslil hlavně na Nerudu; neměl tedy snad mluvit o májovcích obecně. — K Heinově poměru k Mladému Německu Pohorský poznamenává, že v úředních zákazech byl tento básník pojímán do rámce Mladého Německa. — Pohorský považuje za podstatu věci domácí potřebu, ne otázku, zda to, co se přijímá, budeme nazývat vlivy nebo vztahy.

Pohorský přispěl k jednání konference jak výkladem významné literárně politické polemiky za nástupu májovců, tak řadou metodologických poznámek, které svědčí o jeho

pečlivé přípravě a předchozích úvahách a které měly značný ohlas v diskusi. Tato vážná práce a výměna názorů, kterou vyvolala, mají ovšem smysl právě proto, že vtip není jen v obecnější formulaci, ale právě ve stanovení a utřídění faktů správně zařazených, tedy v konkretním zjišťování souvislostí, vztahů i vlivů a jejich významu pro vývoj literární a společenský. V tomto smyslu by zapracovaný autor přece jen měl v dané thematice pokračovat. — Hlavní připomínky diskuse ukázaly již souhlasně, že přednáška propracovala otázku nejvíce s hlediska historického, a že literární věda může ještě žádat o konkretnější výzkum se svého stanoviska, který by našel a posoudil mezinárodní spoje *literární*, důležité pro vývoj májovců.

Konference byla ukončena závěrečným projevem akad. Mukařovského, který řekl, že problematika konference nemá význam jen teoretický a rozhodně ne vedlejší. V době boje za mír je otázka mezinárodních kulturních vztahů nesmírně důležitá. Se stanoviska odborného je studium těchto vztahů nezbytné hned pro příručku dějin české literatury. — Teoreticky se na konferenci leccos ujasnilo, i když někdy zmizel se zřetele hlavní účel a bylo vidět, že nevymizely ještě přežitky z našeho vědomí. Přes nedostatky konference vyvstaly jasně určité principy. Vtírá se otázka, odkud se která hodnota vzala. Bylo však ukázáno, že jsou zdroje domácí, a že nutno počítat se společným vývojem několika národů. Kdybychom ale tvrdili, že jsme ke všemu došli sami, upadli bychom do nacionalismu. Základnou pro vznikání mezinárodních vztahů je už sama hospodářsko-společenská situace. — V jednání se vyskytl pojem světové literatury. Něco takového skutečně existuje, nebudeme ovšem budovat na abstraktním pojmu, ale na živých vztazích. — „Vlivy“ domácí a vlivy zahraniční nelze klást vedle sebe, pokračuje Mukařovský. Domácí souvislosti jsou jiného rázu. — Srovnávací bádání je v přerodu. To ale neznamená, že by byly sprovozeny se světa jeho problémy. Je otázka, zda tyto problémy tvoří hájemství nějaké discipliny. Bohemisté rozhodně nemohou studium vlivů odkázat výhradně komparatistice, protože česká literatura je stále ve styku s jinými literaturami. — Zasahujících sil je vždy více a v různých dobách jsou různé. Bylo správně řečeno, že na př. vlivu Heina na Nerudu nelze správně rozumět bez vlivů ruských, a že ruský vliv měl v české literatuře zvláštní místo. Vlivy mají tedy své funkce. — Mukařovský nemyslí, že konference něco vyřešila nebo a priori mohla vyřešit. Právem byla vyslovena obava, abychom s touto problematikou nesplynuli s celým zkoumánín literárního procesu. Nevíme ještě, jak budeme v té věci pracovat v příručce dějin české literatury, ale byl učiněn aspoň začátek.

Slavomír Wollman

XV Zjazd Polskiego Towarzystwa Językoznawczego

W dniach 10—12 IV 1954 r. odbył się w Krakowie (w gmachu P. A. N.) XV Zjazd naukowy i walne zebranie Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Po walnym zebraniu, na którym między innymi wybrano prof. K. Nitscha na członka honorowego, rozpoczęła się część referatowa. Tematem obrad pierwszego dnia Zjazdu było przedstawienie dorobku językoznawstwa polskiego w dziesięcioleciu Polski Ludowej. Referentami byli: prof. J. Kuryłowicz — językoznawstwo ogólne, prof. J. Safarewicz — językoznawstwo indoeuropejskie, prof. T. Lehr-Spławiński — językoznawstwo slawistyczne oraz prof. Z. Klemensiewicz — językoznawstwo polonistyczne. Prelegenci podkreślali dawniej nieznane możliwości pracy naukowej w Polsce i niezmierną troskę państwa ludowego o rozwój nauki. Dopiero teraz zaczęto wydawać Słownik staro-

polski (dotychczas ukazały się trzy zeszyty), poza tym uruchomiono kilka pracowni dialektologicznych i leksykograficznych, które przygotowują między innymi: mały atlas gwarowy (pod redakcją prof. K. Nitscha w Krakowie), słownik współczesnej polszczyzny (pod kierownictwem prof. W. Doroszewskiego w Warszawie), słownik języka polskiego XVI w. (w Instytucie Badań Literackich), słownik dzieł Adama Mickiewicza (w Toruniu), słownik imion staropolskich (pod redakcją prof. W. Taszyckiego w Krakowie) i inne.[1]) W Polsce wychodzi obecnie kilka czasopism językoznawczych: Lingua Posnaniensis, Rocznik Slawistyczny, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Język Polski oraz Poradnik Językowy. Przy omawianiu dorobku językoznawstwa polskiego referenci podkreślali przede wszystkim doniosłość pracy prof. J. Kuryłowicza: *"L'accentuation des langues indo-européennes."* (Kraków 1952), która stanowi szczytowe osiągnięcie językoznawstwa polskiego w okresie powojennym. Na uwagę zasługują również prace: W. Doroszewskiego, *Podstawy gramatyki polskiej*, cz. I. (Warszawa 1952), tegoż autora *Język Teodora Tomasza Jeża* (Warszawa 1949), T. Lehra-Spławińskiego *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian* (Poznań 1946), S. Rosponda Studia nad językiem polskim XVI wieku (Wrocław 1949), K. Nitscha *Studia z historii polskiego słownictwa* (Kraków 1948), S. Urbańczyka *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich*, cz. I. *Biblia Królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma Św.* (Kraków 1946), dialektologiczna dwutomowa praca K. Dejny, *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski* (Łódź, cz. I. 1951, cz. II. 1953), F. Sławskiego *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Kraków, zesz. 1, 1952, zesz. 2, 1953, zesz. 3, 1954) i inne. W związku z osiemdziesiątą rocznicą urodzin prof. K. Nitscha Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego rozpoczęło wydawanie *Wyboru pism polonistycznych* jubilata.[1a]) Wydawnictwo to ma objąć w czterech tomach najważniejsze prace K. Nitscha (bibliografia jego prac do r. 1953 zawiera 671 pozycji).

W drugim dniu obrad (11 IV) zostały wygłoszone referaty dotyczące ugropowania języków słowiańskich a mianowicie: Z. Stieber, *Ugrupowanie języków zachodnio-słowiańskich*, W. Kuraszkiewicz, *Ugrupowanie języków wschodnio-słowiańskich* i F. Sławski, *Ugrupowanie języków południowo-słowiańskich*. Podsumowania dokonał T. Lehr-Spławiński.

Prof. Z. Stieber omawiając stosunek grupy zachodnio-słowiańskiej do wschodnio-słowiańskiej m. i. stwierdził, że wszystko wskazuje na to, iż grupy te żyły długo w izolacji, czego dowodem jest brak pasa gwar przejściowych. Dialekty Łemków powstały na skutek kolonizacji ukraińskiej w Beskidach najwcześniej w XIV w. Rzekome cechy lechickie w dialektach rosyjskich (np. północno-rosyjskie dialektyczne kl, gl) są więcej niż wątpliwe, podobnie jak pozorne cechy wschodnio-słowiańskie w dialektach pomorsko-połabskich. Do bliższych kontaktów grupy południowo-słowiańskiej z przodkami językowymi dzisiejszych Czechów i Słowaków dochodzi po przejściu przez nich Karpat i Sudetów. Kontakt ten był umożliwiony dzięki gęstemu zasiedleniu Niziny Węgierskiej przez Słowian.

Następnie prof. Stieber omówił poszczególne grupy dialektów zachodnio-słowiańskich, ich wzajemne stosunki oraz ich wewnętrzne rozczłonkowanie. Prelegent omawiając grupę czesko-słowacką odrzucił hipotezę van Wijka i Kniezsy o związkach językowych między wschodem i zachodem Słowacji spowodowanych rzekomymi dawnymi migracjami, ponieważ nie znajdują one potwierdzenia w danych historycznych. Nato-

[1]) Polskie prace słownikarskie szczegółowo omówił St. Urbańczyk, Slavia 19 (1949—1950) 514—519.

[1a]) Pierwszy tom został omówiony przez F. V. Mareša, Slavia 23 (1954).

miast obecność „jugosławizmów“ w najdalej na północ wysuniętych gwarach środkowosłowackich wyjaśnia bez reszty historia osadnictwa.

Po krótkim omówieniu grupy lechickiej prelegent przedstawił grupę łużycką, stwierdzając między innymi, iż grupa ta jest mało jednolita, a zawdzięcza ona swoje powstanie może dopiero późnemu połączeniu w jedną całość polityczną pod berłem czeskim. W każdym razie w okresie zaniku nosówek (głuż. *ę* > *a*, dłuż. *ę* > *ě*) i zgłoskotwórczych *r̥*, *l̥* oraz w czasie górnołużyckiej zmiany *g* > *h*, kontakt między plemionami Łyżyczan i „Słupian“ z jednej strony a Milczan (przodków Górnołużyczan) z drugiej musiał być słaby. Kolonizacje górno- i dolnołużycka zetknęły się z sobą dopiero w XVII w. Gdy chodzi o stosunek obu języków łużyckich do polskiego, warto przypomnieć, że to właśnie łużyczyzna najkonsekwentniej przeprowadziła zmianę **tort*, **tolt* > *trot*, *tlot*, w przeciwieństwie do połabszczyzny, która jej prawie nie zna. Warto też przypomnieć zmianę *t*, *d* na *ć*, *ʒ́* w obu językach łużyckich oraz różne szczegółowe zjawiska dolnołużyckie wskazujące na dawny ścisły kontakt z polszczyzną, który wyrażał się też w istnieniu w XVI w. przejściowych dolnołużycko-polskich dialektów Megisera i Jakubicy, a dziś jeszcze zachowany jest w cechach dialektu mużakowskiego.

Jeżeli chodzi o odczyty prof. W. Kuraszkiewicza oraz F. Sławskiego, to prelegenci ci zasadniczo streścili w referatach swe poglądy na te sprawy przedstawione w książce: Tadeusz Lehr-Spławiński, Władysław Kuraszkiewicz, Franciszek Sławski: *Przegląd i charakterystyka języków słowińskich* (PWN-Warszawa 1954, str. 166 + 5 map). Dlatego można tutaj zrezygnować z omówienia tych referatów.

W ostatnim dniu obrad (12 IV) zostały wygłoszone referaty indywidualne: K. Nitsch, *Typ dialektyczny* do lassa, wissi *lub* do lasca, w leście *jako rezultat wzajemnego oddziaływania dialektów*. S. Rospond, *Palatalizacja, dyspalatalizacja a tzw. mazurzenie*. M. Rudnicki, *Mazurzenie a rozwój polskiego* r *palatalnego*. R. Stopa, *Powstanie sybilantów*. A. Zaręba, *O metodach i technice badań gwarowych*.

Z powyższych referatów najciekawszym był odczyt prof. K. Nitscha na temat zagadkowego podwajania *-s-* w kilku wyrazach, jak na przykład: *do lassa* itp., które to zjawisko trafia się najczęściej na obszarze Małopolski. Prelegent stwierdził, że powstanie długiego spirantu w obrębie jednego morfemu w drodze samodzielnego rozwoju dialektów jest nieobjaśnialne; trzeba zatem przyjąć wpływ obcy, ścieranie się starszego typu mazowieckiego *z solą* z nowszym małopolskim *ze solą*. Uderzającą wewnątrzmorfemową wymowę *-ss-* pojęto jako ekspresywną i zastosowano do paru często używanych wyrazów: *do lassa*, *wissieć*, *bosso*. Wobec braku wewnątrzmorfemowych geminat w języku polskim grupa *-ss-* dysymilowała się następnie w *-sc-*, np. *da lasca*, *wiescać* itp. Prelegent przedstawił mapę, ilustrującą zasięg tego zjawiska.

Prof. S. Rospond, omawiając w referacie zagadnienie genezy mazurzenia, doszedł do następujących wniosków: *1*. Polskie mazurzenie nie jest importem z zewnątrz, ale rodzimym zjawiskiem, opartym o prawa wewnętrznego rozwoju językowego (niesłuszne jest objaśnianie go substratem fińskim czy pruskim), opartym o prawidłowe, cyklicznie się pojawiające w różnych językach i w różnych okresach procesy palatalizacyjno-dyspalatalizacyjne. *2*. Mazurzenie jest zidentyfikowaniem słabo opozycyjnych, izolowanych fonemów w obrębie zwartych systemów fonologicznych, korelacjonujących twarde i zmiękczone, czyli *š’* > *s’* > *s*. *3*. Początkowe stadium spalatalizowanego mazurzenia (czyli *s’*) nie koliduje ani ze zjawiskiem dyspalatalizacji *e*, *ě*, ani z tzw. archaizmem podhalańskim. W tym drugim relikcie dialektycznym znajdujemy nawet echa pierwszego stadium mazurzenia. *4*. To początkowe stadium spalatalizowanego mazurzenia musiało zajść w okresie wczesnohistorycznym.

Prof. S. Rudnicki w swym referacie na temat chronologii mazurzenia przedstawił wnioski wynikające z przejścia ps. *rebro > pol. *żebro, ziebro.* — Doc. R. Stopa poruszył skomplikowane zagadnienie wyłonienia się sybilantów w mowie ludzkiej, opierając się m. i. na ostatnich pracach antropologa radzieckiego Bunaka. — Prof. A. Zaręba rozpoczął swój referat od przedstawienia różnic w metodach między krakowską szkołą dialektologiczną (K. Nitsch) a warszawską (W. Doroszewski). Co do samego zapisywania prelegent stwierdził konieczność umiaru w stosowaniu metody sprawdzającego zapisu. Zapis sam tak czy owak zawsze jest impresjonistyczny, sprawdzająca zaś metoda wyraża się w przyjęciu jednej z kilku zapisanych form za główną, innych za poboczną. W części szczegółowej referatu prelegent przedstawił metody i technikę badań dla poszczególnych działów systemu językowego (fonetyka, morfologia, składnia i słownictwo).

Zamknięcia obrad dokonał prezes Towarzystwa Prof. Z. Klemensiewicz, podkreślając osiągnięcia XV Zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego i wielkie zainteresowanie referatami, czego dowodem była znaczna liczba dyskutantów (ponad 80). Zakomunikował on również, że referaty będą w całości ogłoszone drukiem w XIV tomie Biuletynu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego.[2])

Jan Petr (Kraków)

Grzegorz Paweł z Brzezin, **O rożnicach teraźniejszych to jest co o jednym Bogu Ojcu i Synu jego jednorodzonym i o Duchu świętym prawdziwie rozumieć mamy.** Opracowali Konrad *Górski* i Władysław *Kuraszkiewicz.* Wrocław 1954, VII + 241 str. Polska Akademia Nauk. Instytut Badań Literackich.

Polské dějepisectví, sloužící většinou zájmům šlechty a katolického kleru, nemohlo reformační hnutí v 16. a 17. století považovat než jako škodlivý jev v národním životě a zavrženíhodné kacířství, které na štěstí bylo vyhubeno. V novější době vykonali historikové více méně positivistického založení zejména v letech po první světové válce kus užitečné práce tím, že snesli hojný faktický materiál k dějinám reformace. Byla založena sbírka „Zabytki literatury z doby reformacji“, vyšel tu však jen první svazek, traktát Sz. Budného *O urzędzie miecza używającym* (1932). Pro svůj idealistický světový názor nemohli se tito badatelé dopracovat správného pochopení významné revoluční episody polských dějin. Pokus o její zhodnocení methodou historického materialismu zůstal ojedinělý. Teprve v lidově demokratickém Polsku byly vytvořeny podmínky pro vědeckou plánovitou práci na tomto úseku historického bádání. Vznikla tu především otázka edic literárních pramenů, většinou těžko přístupných vzácných tisků. Uvažovalo se o pokračování v uvedené sbírce vydáním spisu M. Czechowice *Rozmowy christiańskie.* V Pamiętniku Literackém 42 (1951) 440—442, sestavil K. Górski seznam předních autorů, jejichž spisy by měly být vydány nebo zpřístupněny fotokopiemi. V jakém rozsahu a kdy se tento program stane skutkem, ukáže budoucnost. Věci se ujal Instytut Badań Literackich a bylo ohlášeno, že navrhovatel vydá v nejbližší době některé traktáty Pawła Grzegorze z Brzezin, autora, o něhož se zasloužil svou prací *Paweł Grzegorz z Brzezin. Monografja z dziejów polskiej literatury arjańskiej XVI wieku* z r. 1929. Zpracoval v ní s nevšední erudicí obšírný materiál, znehodnotil ji však uplatňováním fideistických názorů, což mu marxistická kritika náležitě vytkla. Jako první svazek vydal soubor traktátů, tištěný r. 1564 pod názvem *O rożnicach teraźniejszych ...* Je zachován jako unikát v knihovně někdejších hrabat Działyńských v Kórniku; uveřej-

---

[2]) Sprawozdanie zostało opracowane na podstawie materiałów i protokółów zjazdowych, które mi udostępnił Zarząd Pol. Tow. Jęz.

něny byly z něho dosud jen *Wiersze do Jana Kalwina i do pobożnej Braciej* J. Dürrem-Durským v anthologii *Ariane polscy w świetle własnej poezji* r. 1948, str. 31—37. Instytut Badań Literackich uvádí edici programatickou předmluvou, v níž se vyzdvihuje význam renesance a reformace v Polsku, při čemž se reformace považuje jen za jeden z projevů celkového renesančního hnutí, ovšem za projev, který nejvýrazněji odhaluje spojení nové filosofické mysli se soudobou etapou třídního boje. V nové serii budou sice vydány postupně i spisy autorů představujících zpátečnické směry reformace a také i protireformační spisy, přednost však budou mít příslušníci nejradikálnějšího křídla, hlasatele plebejských nálad v polské společnosti, autoři, kteří byli průkopníky novodobého světa, formulovali these osobitého materialismu a racionalismu a založili na polské půdě tradice, na které navázal v 18. století vývoj ideologie v době vítězné buržoasní revoluce v západní Evropě.

Grzegorz Paweł byl nejaktivnějším představitelem tohoto radikalismu, zejména v letech 1563—1569. Přecházel tehdy od trideismu k unitariánismu, od kritiky dogmatu o trojici k popření božskosti Krista. Spis „O rożnicach“ patří do doby trideismu; je složen z osmi menších polemických traktátů a znázorňuje plně ideologii ariánství v prvních letech po rozchodu s ostatními skupinami reformačního hnutí. Předmluva podává pak hutnou charakteristiku celé činnosti autora od jeho začátků luteránských a kalvinistických až k vrcholnému spisu *O prawdziwej śmierci*, po němž dochází k úpadku v souvislosti s rozkladem celého hnutí.

Úvod vydavatelů poučuje o původu textu a jeho části, oněch osmi traktátů, původně latinsky psaných, popisuje jazyk autorův a informuje o zásadách, jimiž se ediční práce řídila. Text sám je podán ve fototypické reprodukci. Dodatek kritický a vysvětlivky na str. 132—151 zpracoval K. Górski, vysvětlivky jazykové přezkoumal W. Kuraszkiewicz, který také vykonal dozor nad indexem výrazů a forem, sestaveným na str. 154—241 lexikografickou pracovnou Instytutu Badań Literackich v Poznani. Grzegorz Paweł byl prvním spisovatelem, jenž se pokusil o vytvoření theologické terminologie, nezbytné pro účely polemiky a šíření svých názorů. Jeho spisovatelská činnost má tudíž i po této stránce nemalý význam, takže inventář jeho slovní zásoby poslouží i historikům polského jazyka.

A. St. Mágr

SLAVIA. Časopis pro slovanskou filologii. — Vydává Slovanský ústav Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 01 v Praze. — Redakční rada: Julius Dolanský (za Slovanský ústav) — Bohuslav Havránek (pro jazykovědu) — Karel Krejčí, vedoucí redakce — Frank Wollman (pro literární vědu a obory příbuzné) — František V. Mareš a Slavomír Wollman, sekretáři redakce. — Redakce: Slovanský ústav, Valentinská 1, Praha I, tel. 656-86 (617-00). Administrace: Nakladatelství Čs. akademie věd, Vodičkova 40, Praha II, — Novinové výplatné povoleno dohlédacím poštovním úřadem Praha 022 pod č. j. 313/530-Ře-53. — Ročník XXIV rok 1955, sešit 2—3. Rukopis tiskárně 19. III. 1955, imprimatur 5. IX. 1955, vydáno 15. X. 1955.
Cena tohoto sešitu Kčs 20,—, cena ročníku Kčs 80,—. — D-06927.

СЛАВИЯ. Журнал по славянской филологии. — Издает Славянский институт Чехословацкой Академии Наук в Издательстве ЧСАН. — Типография: Книгтиск, н. п., завод 01 в Праге. — Редакционная коллегия: Юлиус Доланскы (от Славянского института) — Богуслав Гавранек (по языкознанию) — Карел Крейчи, заведующий редакции — Франк Вольман (по литературоведению и смежным наукам) — Франтишек В. Мареш и Славомир Вольман, секретари редакции. — Редакция: Славянский институт, Валентинска 1, Прага I. тел. 656-86 (617-00). — Администрация: Издательство Чс. Академии Наук, Водичкова 40, Прага II. — Том XXIV, 1955, выпуск 2—3. Сдано в набор 19. III. 1955, подписано к печати 5. IX. 1955, издано 15. X. 1955.
Цена этого выпуска Кчс 20,—, цена тома Кчс 80,—.

SLAVIA. Revue de philologie slave. — Publiée par l'Institut Slave de l'Academie tchécoslovaque á son Édition. — Imprimée par Knihtisk, n. p., usine 01 à Prague. — Conseil de rédaction: Julius Dolanský (pour l'Institut Slave) — Bohuslav Havránek (linguistique) — Karel Krejčí, chargé de rédaction — Frank Wollman (science littéraire et domaines contigus) — František V. Mareš et Slavomír Wollman, secrétaires de rédaction. — Rédaction: L'Institut Slave, Valentinská 1, Prague I, tél. 656-86 (617-00). — Administration: Édition de l'Académie tchécoslovaque, Vodičkova 40, Prague II. - Tome XXIV, année 1955, fascicule 2—3. Manuscrit remis à l'imprimerie 19. III. 1955, imprimatur 5. IX. 1955, publié 15. X. 1955.
Prix de ce fascicule Kčs 20,— abonnement annuel Kčs 80,—.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ:

МАТЕРИАЛЫ:

КРИТИКИ И РЕФЕРАТЫ:

СООБЩЕНИЯ:

TABLE DES MATIÈRES

ARTICLES:

MATÉRIAUX:

CRITIQUES ET COMPTES-RENDUS:

CHRONIQUE: